

Z DZIEJÓW LASÓW PAŃSTWOWYCH
I LEŚNICTWA POLSKIEGO
1924–2004

Tom 3(2)
Lata powojenne i współczesność

Tom 1 – Okres międzywojenny
Tom 2 – Lata wojny i okupacji
Tom 3 – Lata powojenne i współczesność

Rada Programowa

prof. dr hab. Andrzej Szujecki – przewodniczący, redaktor naczelny
dr inż. Janusz Dawidziuk – wiceprzewodniczący
mgr inż. Ryszard Działuk – sekretarz
prof. dr hab. Jerzy Wiśniewski – redaktor naukowy tomu 1
prof. dr hab. Tytus Karlikowski – redaktor naukowy tomu 2
prof. dr hab. Eugeniusz Bernadzki – redaktor naukowy tomu 3
prof. dr hab. Tomasz Borecki
mgr inż. Feliks Czajkowski
prof. dr hab. Andrzej Grzywacz
prof. dr hab. Andrzej Klocek
inż. Arkadiusz Krasa
dr inż. Andrzej Nowakowski
prof. dr hab. Piotr Paschalis
mgr inż. Piotr Proćko
mgr inż. Benedykt Roźmiarek
mgr inż. Janusz Zaleski
mgr inż. Stanisław Żelichowski

Przygotowanie do druku

ANTER s.c.
ul. Tamka 4, lok. 12, 00-349 Warszawa

Druk i oprawa

Druk-Intro SA
ul. Świętokrzyska 32
88-100 Inowrocław

Z DZIEJÓW
LASÓW
PAŃSTWOWYCH
I LEŚNICTWA
POLSKIEGO
1924–2004

Tom **3(2)** Lata powojenne
i współczesność

CENTRUM INFORMACYJNE
LASÓW PAŃSTWOWYCH

**Wydano na zlecenie Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych
Warszawa 2006**

© Centrum Informacyjne Lasów Państwowych
ul. Bitwy Warszawskiej 1920 r., nr 3
02-362 Warszawa
tel.: (022) 822 49 31, fax: (022) 823 96 79
e-mail: wydawnictwa@lasy.gov.pl

Redaktor naczelny

prof. dr hab. Andrzej Szujecki

Redaktor naukowy tomu 3

prof. dr hab. Eugeniusz Bernadzki

Autorzy tomu 3

prof. dr hab. Józef Broda – rozdz. 1
dr Stanisław Zajączkowski – rozdz. 2
prof. dr hab. Andrzej Gorzelak – rozdz. 3
prof. dr hab. Eugeniusz Bernadzki – rozdz. 4
mgr inż. Jacek Stanisław Stocki – rozdz. 5
dr inż. Jerzy Smykała – rozdz. 6
prof. dr hab. Ryszard Dzieciolowski – rozdz. 7
prof. dr hab. Piotr Paschalis-Jakubowicz – rozdz. 8
mgr inż. Zygmunt Rozwałka – rozdz. 9
mgr inż. Jerzy Przybylski – rozdz. 10, podrozdz. 10.1.
mgr inż. Ireneusz Wielemborek – rozdz. 10, podrozdz. 10.2.
mgr inż. Stanisław Wójcik – rozdz. 10, podrozdz. 10.3.
dr inż. Konrad Tomaszewski – rozdz. 11
prof. dr hab. Andrzej Grzywacz – rozdz. 12
mgr inż. Edwin Drobkiewicz – rozdz. 13
mgr Piotr Proćko – rozdz. 14
mgr inż. Benedykt Roźmiarek – rozdz. 15
mgr inż. Jerzy Adamczewski – rozdz. 16
mgr inż. Andrzej Nowakowski – rozdz. 17 i 18
dr inż. Ryszard Kapuściński – rozdz. 19
mgr inż. Tomasz Wójcik – rozdz. 20
dr inż. Janusz Dawidziuk – rozdz. 21 i aneks

Recenzenci

prof. dr hab. Konrad Magnuski
dr inż. Lech Płotkowski

Redakcja

Wawrzyniec Milewski

Projekt graficzny

Zenon Porada

Korekta

Maria Suda

ISBN 83-88478-40-0 (całość)

ISBN 83-88478-94-X (tom 3)

Zdjęcia na okładce – fot. G. i T. Kłosowscy, P. Fabijański

11. Transformacja ustrojowa i zmiany restrukturyzacyjne wynikające z ustawy o lasach z 1991 r. • Konrad Tomaszewski	15
11.1. Wprowadzenie	17
11.2. Cel i zakres opracowania	18
11.3. Forma organizacyjno-prawna działalności leśnej w Lasach Państwowych przed uchwaleniem ustawy o lasach z 1991 r. . .	20
11.4. Forma organizacyjno-prawna państwowej gospodarki leśnej w świetle ustawy o lasach z 1991 r.	24
11.5. Wybrane elementy szczegółowej charakterystyki prawnoorganizacyjnej Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe	30
11.5.1. Zarząd mieniem skarbu państwa sprawowany przez Lasy Państwowe	30
11.5.2. System organizacyjny	32
11.5.3. Zadania Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe	38
11.5.4. Składniki majątkowe we władaniu Lasów Państwowych	43
11.5.5. Uprawnienia majątkowe	46
11.5.6. Zdolność prawna oraz zdolność do czynności prawnych	48
11.5.7. System finansowy	49
11.5.8. Relacje między dyrektorem generalnym Lasów Państwowych a Ministrem Środowiska	51
11.5.9. Relacja między dyrektorem generalnym Lasów Państwowych a Ministrem Skarbu Państwa	54
11.6. Ocena obecnej formy organizacyjno-prawnej Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe	58
11.6.1. Funkcjonowanie Lasów Państwowych a zasady trwale zrównoważonej gospodarki leśnej	58
11.6.2. Ocena zdolności Lasów Państwowych do samofinansowania działalności	59
11.7. Katalog zjawisk oraz procesów stanowiących potencjalne źródło „korozji” polskiego modelu leśnictwa państwowego	61
11.7.1. Pomysły na przekształcenie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe w spółkę akcyjną po roku 1998	61
11.7.2. Konflikty prawne i ułomności prawa	63
11.8. Podsumowanie, czyli dlaczego nie ma alternatywy dla obecnej formy organizacyjno-prawnej państwowej gospodarki leśnej w Polsce	69

12. Szkolnictwo akademickie i nauka leśna • Andrzej Grzywacz . . .	75
12.1. Wyższe szkolnictwo leśne	77
12.1.1. Współczesne problemy wyższego szkolnictwa leśnego	82
12.1.2. Wydział Leśny SGGW	87
12.1.3. Wydział Leśny Akademii Rolniczej w Krakowie	91
12.1.4. Wydział Leśny Akademii Rolniczej w Poznaniu	95
12.2. Nauka leśna	99
12.2.1. Instytut Badawczy Leśnictwa	99
12.2.2. Udział Polskiej Akademii Nauk w rozwoju nauk leśnych	102
12.2.3. Ośrodki naukowe i kadra nauk leśnych	108
12.2.4. Dokonania nauk leśnych	111
12.2.5. Rola nauki w rozwoju lasów i leśnictwa	116
Literatura	122
13. Szkolnictwo zawodowe • Edwin Drobkiewicz	125
13.1. Wprowadzenie	127
13.2. Kształcenie średniej kadry leśnej w latach 1945–2003	128
13.3. Kadra nauczycielska	137
13.4. Baza szkolna – warunki nauczania i bytu uczniów	139
13.5. Organizacja czasu wolnego uczniów, działalność oświatowo- -wychowawcza	143
Literatura	144
14. Książka leśna w rozwoju Lasów Państwowych po II wojnie światowej • Piotr Procko	145
14.1. W obliczu nowych wyzwań	147
14.2. Okres prosperity	151
14.3. Kategorie książki leśnej	155
14.3.1. Literatura popularnofachowa – biblioteczki PWRiL-u	155
14.3.2. Podręczniki dla techników	159
14.3.3. Podręczniki akademickie	161
14.3.4. Dla praktyki i nauki	164
14.3.5. Książki leśno-dendrologiczne	169
14.3.6. Serie SITLiD-u i CILP-u	172
14.4. Przewodniki, poradniki, wydawnictwa encyklopedyczne	176
14.5. Ranking przydatności książek leśnych	187
14.6. Literatura dobrze obecna	190
14.7. Ekologia paradygmatem leśnictwa	196
14.8. Wydawnictwo Lasów Państwowych	198
14.9. Zamiast podsumowania	200
Literatura	201
15. Czasopiśmiennictwo leśne • Benedykt Roźmiarek	203
15.1. Początki prasy leśnej po II wojnie światowej na ziemiach polskich	205

15.2. Okres zmian, rozwoju i stabilizacji czasopiśmiennictwa leśnego	209
15.3. Podsumowanie	220
Literatura	220
16. Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie. Geneza, rozwój i funkcjonowanie • Jerzy Adamczewski	223
16.1. Starania o powołanie muzeum leśnictwa przed 1945 r.	225
16.2. Powołanie Muzeum Leśnictwa i Drzewnictwa, a następnie Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie	229
16.2.1. Społeczna inicjatywa i tworzenie muzeum leśnictwa	229
16.2.2. Utworzenie Ośrodka Kultury Leśnej	233
16.3. Historia obiektów Ośrodka Kultury Leśnej	237
16.4. Współczesność Ośrodka Kultury Leśnej	251
16.4.1. Pokazowa Zagroda Zwierząt, Park-Arboretum	251
16.4.2. Muzeum Leśnictwa	252
16.4.3. Edukacja przyrodniczoleśna	256
Literatura	259
17. Polityka Leśna Państwa • Andrzej Nowakowski	261
17.1. Wprowadzenie	263
17.2. Geneza Polityki Leśnej Państwa	266
17.3. Cele i zadania Polityki Leśnej Państwa	274
17.4. Harmonogram realizacyjny polityki leśnej oraz zakładane efekty	280
17.5. Instrumenty i uwarunkowania realizacji Polityki Leśnej Państwa	283
17.6. Rola państwa, samorządów i innych podmiotów w realizacji polityki leśnej na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym	287
17.7. Przebieg realizacji Polityki Leśnej Państwa	292
17.8. Polityka Leśna Państwa a Strategia Leśna Unii Europejskiej . .	293
Literatura	294
18. Leśne kompleksy promocyjne • Andrzej Nowakowski	297
18.1. Przesłanki ustanowienia leśnych kompleksów promocyjnych	299
18.2. Podstawy prawne powoływania LKP	301
18.3. Ogólne i szczegółowe cele oraz zadania LKP	302
18.3.1. Zadania ogólne	302
18.3.2. Zadania w zakresie prac hodowlano-ochronnych i ochrony przyrody	303
18.3.3. Zadania w uspołecznianiu procesów zarządzania	304
18.3.4. Zadania w edukacji przyrodniczoleśnej	304
18.4. Osiemnaście leśnych kompleksów promocyjnych	306
18.5. Podsumowanie	333
Literatura	333

19. Ochrona przyrody w Lasach Państwowych po roku 1945	
• <i>Ryszard Kapuściński</i>	335
19.1. Wprowadzenie	337
19.2. Podstawy prawne ochrony przyrody w Lasach Państwowych	338
19.3. Ochrona przyrody w Lasach Państwowych po zakończeniu II wojny światowej	348
19.4. Rozwój ochrony przyrody w Lasach Państwowych	353
19.4.1. Zmiany polityki państwa w stosunku do ochrony przyrody	356
19.4.2. Inicjatywy leśników na rzecz ochrony przyrody	361
19.5. Ochrona przyrody w Lasach Państwowych w 2004 r.	371
19.6. Współpraca na rzecz ochrony przyrody w Lasach Państwowych	378
Załącznik. Wykaz niektórych aktów prawnych regulujących ochro- nę przyrody w Lasach Państwowych w latach 1945–2004	384
Literatura	386
20. Lasy Państwowe w Unii Europejskiej • <i>Tomasz Wójcik</i>	387
20.1. Wprowadzenie	389
20.2. Podstawowe akty prawne Unii Europejskiej dotyczące leśnictwa	391
20.2.1. Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej (EAGGF)	391
20.2.1.1. Leśnictwo jako integralny element rozwoju terenów wiejskich	391
20.2.1.2. Dofinansowanie zalesień gruntów rolnych	395
20.2.1.3. Ogólne zasady wspierania leśnictwa ze środ- ków funduszu EAGGF	396
20.2.2. Monitoring stanu lasów we Wspólnocie Europejskiej	397
20.2.3. Ochrona zasobów przyrodniczych	399
20.2.4. Handel produktami leśnictwa i świadczenie usług leś- nych na rynku wewnętrznym UE	401
20.2.5. Polityka regionalna	402
20.2.6. Stały Komitet Leśny	403
20.3. Podsumowanie	404
21. Perspektywy rozwoju i przyszłość Lasów Państwowych	
• <i>Janusz Dawidziuk</i>	405
21.1. Wprowadzenie	407
21.2. Szanse i zagrożenia rozwoju Lasów Państwowych	409
21.3. Podstawy pomyślnego rozwoju Lasów Państwowych	412
21.3.1. Uwarunkowania prawne	412
21.3.2. Doskonalenie systemu organizacyjnego i efektywność gospodarowania	415
21.3.3. Kadry	418
21.3.4. Relacje między gospodarką leśną i przemysłem drzewnym	420

21.4. Zagrożenia	423
21.4.1. Reprywatyzacja i decentralizacja zarządzania lasami ..	423
21.4.2. Konsekwencje wejścia Polski do Unii Europejskiej ...	424
21.4.3. Relacje leśnictwa z otoczeniem i możliwość „kryzysu leśnictwa”	425
21.5. Podsumowanie	427
Literatura	428

Aneks. Przemówienie Janusza Dawidziuka, dyrektora generalnego Lasów Państwowych w latach 1993–1997 oraz 2001–2005, na uroczystej gali w gmachu Filharmonii Narodowej w Warszawie, w dniu 19 VI 2004 r., z okazji jubileuszu 80-lecia Lasów Państwowych 429

Indeks skrótów

436

Table of contents

11. The systemic transformation and restructuring under the 1991 Forests Act • Konrad Tomaszewski	15
11.1. Introduction	17
11.2. Aim and scope of the study	18
11.3. The organisational and legal form of forestry activity in the State Forests prior to the adoption of the 1991 Forests Act	20
11.4. The organisational and legal form of forest management under the 1991 Forests Act	24
11.5. Selected elements to a detailed legal and organisational characterisation of the “State Forests” National Forest Holding	30
11.5.1. The administration of Treasury assets by the State Forests	30
11.5.2. Organisational system	32
11.5.3. The tasks of the “State Forests” National Forest Holding	38
11.5.4. Components to SF-administered assets	43
11.5.5. Entitlements as regards assets	46
11.5.6. Legal capacity and capacity for activity in law	48
11.5.7. System of financing	49
11.5.8. The relationship between the SF General Director and the Minister of the Environment	51
11.5.9. The relationship between the SF General Director and the Minister of the Treasury	54
11.6. An assessment of the present organisational and legal form taken by the “State Forests” National Forest Holding	58
11.6.1. The operations of the State Forests vis-a-vis the principles of sustainable forest management	58
11.6.2. An assessment of the capacity of the State Forests to be self-financing	59
11.7. A list of phenomena and processes representing potential sources of “corrosion” of the Polish model of state forestry	61
11.7.1. Ideas to transform the “State Forests” National Forest Holding into a limited company after 1998	61
11.7.2. Legal conflicts and impairments	63
11.8. Summary, i.e. on why there is no alternative to the present organisational and legal form of state forest management in Poland	69
12. Academic training and forest science • Andrzej Grzywacz	75
12.1. Tertiary-level training in forestry	77
12.1.1. Contemporary issues in tertiary-level forestry training	82

12.1.2. The Faculty of Forestry of Warsaw Agricultural University (SGGW)	87
12.1.3. The Faculty of Forestry of the Agricultural University of Kraków	91
12.1.4. The Faculty of Forestry of the Agricultural University of Poznań	95
12.2. Forest science	99
12.2.1. The Forest Research Institute	99
12.2.2. The role of the Polish Academy of Sciences in the development of forest sciences	102
12.2.3. Scientific centres and personnel in the forest sciences	108
12.2.4. The achievements of the forest sciences	111
12.2.5. The role of science in the development of forests and forestry	116
References	122
13. Vocational training • Edwin Drobkiewicz	125
13.1. Introduction	127
13.2. The training of middle-ranking forest staff in the years 1945–2003	128
13.3. Teaching personnel	137
13.4. The educational base – pupils’ educational and living conditions	139
13.5. The organisation of pupils’ free time, activity as regards education and upbringing	143
References	144
14. The forest book in the post-War development of the State	
Forests • Piotr Proćko	145
14.1. Facing up to new challenges	147
14.2. A period of prosperity	151
14.3. Categories of forest-related books	155
14.3.1. Popular/professional references – the libraries of the PWRiL Publishing House	155
14.3.2. Technical manuals and handbooks	159
14.3.3. Academic handbooks	161
14.3.4. Applied and Pure	164
14.3.5. Forestry and dendrological books	169
14.3.6. The SITLiD series and the State Forests Information Centre	172
14.4. Guides, manuals and encyclopaedias	176
14.5. Ranking of forest-related books in terms of usefulness	187
14.6. Useful contemporary works of reference	190
14.7. The ecology of the forestry paradigm	196
14.8. State Forests Publications	198

14.9. In place of a summary	200
References	201
15. Forest journals • <i>Benedykt Roźmiarek</i>	203
15.1. The post-War beginnings of the forestry press on Polish territory	205
15.2. A period of change, development and stabilisation among the forest journals	209
15.3. Summary	220
References	220
16. The Forest Culture Centre in Gołuchów. Genesis, develop- ment and functioning • <i>Jerzy Adamczewski</i>	223
16.1. Pre-1945 efforts to have a Museum of Forestry established	225
16.2. The establishment of the Museum of Forestry and The Timber Industry, and subsequently of the Forest Culture Centre in Gołuchów	229
16.2.1. The popular initiative and the founding of the Museum of Forestry	229
16.2.2. The founding of the Forest Culture Centre	233
16.3. The history of objects at the Forest Culture Centre	237
16.4. Today's Forest Culture Centre	251
16.4.1. The Animal Show Enclosures and Park-Arboretum	251
16.4.2. The Museum of Forestry	252
16.4.3. Nature and forest-related education	256
References	259
17. The National Policy on Forests • <i>Andrzej Nowakowski</i>	261
17.1. Introduction	263
17.2. The genesis of the National Policy on Forests	266
17.3. The goals and tasks of the National Policy on Forests	274
17.4. Timetable for the implementation of policy on forests and the anticipated results	280
17.5. Instruments and conditioning of the implementation of the National Policy on Forests	283
17.6. The role of the state, local governments and other entities as regards policy implementation at the national, regional and local levels	287
17.7. Progress with the implementation of the National Policy on Forests	292
17.8. The National Policy on Forests and the EU's Forest Strategy	293
References	294
18. Promotional Forest Complexes • <i>Andrzej Nowakowski</i>	297
18.1. Premises underpinning the establishment of the PFCs	299
18.2. Legal bases to the establishment of PFCs	301
18.3. General and specific goals and tasks of the PFCs	302

18.3.1. General tasks	302
18.3.2. Tasks as regards silviculture, protection and nature conservation	303
18.3.3. Tasks as regards the inclusion of the public in the management process	304
18.3.4. Tasks as regards nature and forest-related education .	304
18.4. The 18 Promotional Forest Complexes	306
18.5. Summary	333
References	333
19. Nature conservation in the State Forests after 1945	
• <i>Ryszard Kapuściński</i>	335
19.1. Introduction	337
19.2. The legal bases to nature conservation in the State Forests ..	338
19.3. Nature conservation in the State Forests following the end of World War II	348
19.4. The development of nature conservation in the State Forests	353
19.4.1. Changes in state policy on nature conservation	356
19.4.2. Foresters' initiatives in the name of nature conservation	361
19.5. Nature conservation in the State Forests in 2004	371
19.6. Cooperation over nature conservation in the State Forests ..	378
Annex. List of selected legal instruments regulating nature conservation in the State Forests, 1945–2004	384
References	386
20. The State Forests in the European Union • <i>Tomasz Wójcik</i> . .	387
20.1. Introduction	389
20.2. Main legal acts of the EU concerning forestry	391
20.2.1. The European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGF)	391
20.2.1.1. Forestry as an integral part of rural development	391
20.2.1.2. Co-financing of the afforestation of agricultural land	395
20.2.1.3. General principles regarding support for forestry via EAGGF funding	396
20.2.2. Monitoring of the condition of forests in the European Community	397
20.2.3. The protection of natural resources	399
20.2.4. The trade in the products of forestry and provision of forest services on the EU's internal market	401
20.2.5. Regional Policy	402
20.2.6. The Standing Forestry Committee	403
Summary	404

21. The prospects for development and future of the State Forests • Janusz Dawidziuk	405
21.1. Introduction	407
21.2. Opportunities for and threats to the development of the State Forests	409
21.3. Bases to the successful development of the State Forests . . .	412
21.3.1. Legal conditioning	412
21.3.2. Improvement of the organisational system and management effectiveness	415
21.3.3. Personnel	418
21.3.4. The relationship between forestry management and the wood industry	420
21.4. Threats	423
21.4.1. The reprivatisation and decentralisation of forest administration	423
21.4.2. Consequences of Poland's accession to the EU	424
21.4.3. Forestry's external relations and the possibility of a "forestry crisis"	425
21.5. Summary	427
References	428

Annex

The speech of Dr. Janusz Dawidziuk, the General Director of the State Forests in 1993–1997 and 2001–2005, that was given at the ceremony of the 80 th Anniversary of the State Forests (19 June 2004, the Warsaw Philharmonic)	429
---	-----

List of abbreviations	436
--	-----

11

TRANSFORMACJA
USTROJOWA I ZMIANY
RESTRUKTURYZACYJNE
WYNIKAJĄCE Z USTAWY
O LASACH Z 1991 R.

KONRAD TOMASZEWSKI

11.1. Wprowadzenie

Do obecnej formy organizacyjno-prawnej działalności leśnej w Lasach Państwowych dochodząco w Polsce przez wiele dziesięcioleci. Państwową gospodarkę leśną prowadzono na przykład w postaci przedsiębiorstwa państwowego (czerwiec 1924 r.), wyodrębnionej organizacyjnie części centralnej administracji państwowej (grudzień 1924 r.) oraz zgrupowania okręgowych zarządów Lasów Państwowych jako przedsiębiorstw państwowych wyposażonych w osobowość prawną (stan bezpośrednio poprzedzający zmiany organizacyjno-prawne wynikające z ustawy o lasach z 1991 r.).

Dla wszystkich dotychczasowych form organizacyjno-prawnych działalności leśnej w Lasach Państwowych wspólne były następujące rozstrzygnięcia:

- władanie lasami państwowymi oraz innymi nieruchomościami skarbu państwa w formie zarządu (dokładniej – zarządu i użytkowania);
- występowanie nadleśnictwa w roli podstawowej jednostki organizacyjnej, powołanej do prowadzenia działalności gospodarczej w lasach państwowych;
- prowadzenie gospodarki leśnej w lasach państwowych na podstawie planów urzędzenia lasu;
- prowadzenie gospodarki finansowej z uwzględnieniem zasady samowystarczalności ekonomicznej działalności leśnej w lasach państwowych.

Na przełomie wieków XX i XXI w większości europejskich krajów byłego bloku socjalistycznego wystąpiły procesy prowadzące do zasadniczej zmiany dominującej, budżetowej formy organizacyjno-prawnej działalności leśnej w lasach państwowych na formę spółek akcyjnych, na ogół z jedynym lub dominującym udziałem skarbu państwa.

11.2. Cel i zakres opracowania

U życie lasów we władaniu Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe w procesach reprivatyzacyjnych oraz przekształcenie Lasów Państwowych w podmiot prawa handlowego przy różnym tego uzasadnieniu (zadośćuczynienie byłym właścicielom leśnym lub ich spadkobiercom, przeprowadzenie powszechnego uwłaszczenia Polaków, dostosowanie formy organizacyjno-prawnej Lasów Państwowych do przyjętych „standardów”) nie wyczerpuje bynajmniej listy postulowanych zmian „ustrojowych”, jakie po roku 1998 pod adresem polskiego leśnictwa państwowego były i są artykułowane w różnych gremiach opiniotwórczych i decyzyjnych.

W tym kontekście należy jeszcze przywołać próby:

- wykreowania dyrektorów regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych do rangi organów administracji rządowej niezespolonej z wojewodami;
- zaliczenia jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych do jednostek sektora finansów publicznych;
- prawnego przeregulowania Lasów Państwowych przez poddanie tej jednostki organizacyjnej ustawie o zamówieniach publicznych (zamysły w tym zakresie zostały niestety zrealizowane);
- zmiany roli funduszu leśnego przez przypisanie jego środkom pieniężnym określonych zadań związanych z finansowaniem przedsięwzięć służących rozwojowi regionalnemu;
- obciążania Lasów Państwowych abstrakcyjnie dużymi, dodatkowymi daninami publicznymi w celu uzupełnienia braków w budżecie państwa;
- ograniczenia wpływów do funduszu leśnego z tytułu przeznaczania gruntów leśnych na cele nierolnicze i nieleśne.

Skoro od roku 1998 obecna forma organizacyjno-prawna działalności w polskich lasach państwowych stała się przedmiotem permanentnego kontestowania, a nawet konkretnych prób zmierzających do jej istotnej zmiany, w sposób oczywisty muszą zrodzić się pytania o to, jaki jest tego cel, jakie jest prawne uzasadnienie, a także o to, czy nadanie Lasom Państwowym osobowości prawnej (np. pod firmą spółki prawa handlowego) albo formy organizacyjnej jednostek sektora finansów publicznych może być konkurencyjnym rozwiązaniem w stosunku do dotychczasowego prawnoorganizacyjnego statusu tej państwowej jednostki. Są to jednocześnie pytania o sens działań, które w latach 1998–2005 zostały podjęte przez Lasy Państwowe, niestety w znacznym stopniu w zastępstwie organów do tego powołanych, w celu utrzymania zrębów dotychczasowej formy organizacyjno-prawnej państwowej gospodarki leśnej.

11.3. Forma organizacyjno-prawna działalności leśnej w Lasach Państwowych przed uchwaleniem ustawy o lasach z 1991 r.

Do czasu wejścia w życie ustawy o lasach z 1991 r. działalność leśna w lasach państwowych była prowadzona w formie organizacyjno-prawnej zgrupowania okręgowych zarządów Lasów Państwowych oraz Naczelnego Zarządu Lasów Państwowych. Podstawę prawną tej działalności stanowiło rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 XII 1968 r. w sprawie przedsiębiorstw Lasów Państwowych oraz jednostki grupującej te przedsiębiorstwa (DzU 1969, nr 1, poz. 3), a także – w części dotyczącej komisji dyscyplinarnych – rozporządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 17 XII 1959 r. w sprawie organizacji i zakresu działania przedsiębiorstw Lasów Państwowych (DzU 1960, nr 2, poz. 13).

Formalną podstawą wydania rozporządzenia z roku 1968 nie była ustawa z dnia 20 XII 1949 r. o państwowym gospodarstwie leśnym (DzU 1949, nr 63, poz. 494 z późn. zm.), lecz art. 30, ust. 2 dekretu z dnia 26 X 1950 r. o przedsiębiorstwach państwowych.

W rozporządzeniu z roku 1968 Rada Ministrów wykreowała organizację gospodarczą, grupującą przedsiębiorstwa państwowe pod nazwą Lasy Państwowe, unikając jednak terminu „zjednoczenie”.

W art. 19, ust. 3 oraz ust. 4 wspomnianego dekretu określono, że zjednoczenie działa według zasad rozrachunku gospodarczego, podlega wpisowi do rejestru przedsiębiorstw państwowych i nabywa osobowość prawną z dniem wpisu do rejestru.

W rozporządzeniu z roku 1968 Rada Ministrów uwzględniła powyższe unormowanie w ten sposób, że w § 3, ust. 1 i ust. 2 powieliła faktycznie treść cytowanego unormowania, określając, że Lasy Państwowe posiadają osobowość prawną, działają według zasad rozrachunku gospodarczego i podlegają wpisowi do rejestru przedsiębiorstw państwowych.

W art. 20, ust. 1 dekretu zapisano, że Rada Ministrów tworząc zjednoczenie określa przedsiębiorstwa podlegające zgrupowaniu w zjednoczeniu oraz wskazuje właściwego ministra, który będzie sprawował nadzór nad jego działalnością.

W rozporządzeniu z roku 1968 Rada Ministrów uwzględniła to unormowanie, określając w § 4, że nadzór nad Lasami Państwowymi sprawuje Minister Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego i wymieniając w § 2, pkt 1 przedsiębiorstwa zgrupowane w organizacji gospodarczej pod nazwą Lasy Państwowe – okręgowe zarządy Lasów Państwowych i przedsiębiorstwa do zadań szczególnych w zakresie gospodarstwa leśnego.

W art. 20, ust. 3 i ust. 4 omawianego dekretu zapisano, że właściwy minister nadaje zjednoczeniu statut, który wymaga zatwierdzenia przez prezesa Rady Ministrów; statut określa nazwę i siedzibę zjednoczenia, przedsiębiorstwa zgrupowane w zjednoczeniu, zakres i sposób działania zjednoczenia, zakres praw i obowiązków zgrupowanych przedsiębiorstw wobec zjednoczenia oraz inne niezbędne dane dotyczące organizacji i działalności zjednoczenia, a w szczególności zakres działania i uprawnień kolegium i rady techniczno-ekonomicznej zjednoczenia; ponadto określono, że właściwy minister może podporządkować zjednoczeniu również jednostki organizacyjne **nie będące przedsiębiorstwami**, związane z działalnością przedsiębiorstw zgrupowanych w zjednoczeniu.

W rozporządzeniu z roku 1968 Rada Ministrów unormowanie to uwzględniła tylko częściowo, określając w § 5, że „Minister Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego nadaje Lasom Państwowym statut, który podlega zatwierdzeniu przez prezesa Rady Ministrów”. Ponadto Rada Ministrów rozstrzygnęła w § 2, że w skład organizacji gospodarczej Lasy Państwowe wchodzi inne podporządkowane jednostki organizacyjne i Naczelny Zarząd Lasów Państwowych. Jest oczywiste, że unormowanie to przekracza regulację zawartą w art. 20, ust. 4 dekretu, uregulowanie dekretowe ma bowiem charakter normy upoważniającej (właściwy minister może podporządkować określone jednostki nie będące przedsiębiorstwami), w rozporządzeniu zaś zawarto normy rozstrzygające (w Lasach Państwowych **mają** działać inne jednostki podporządkowane oraz **ma** działać Naczelny Zarząd Lasów Państwowych).

Zestawiając unormowania dekretu z 1950 r. i rozporządzenia z roku 1968, należy dojść do wniosku, że Naczelny Zarząd Lasów Państwowych to inna, nie będąca przedsiębiorstwem państwowym jednostka organizacyjna, wchodząca w skład (podporządkowana) organizacji gospodarczej Lasy Państwowe. Nie ma podstaw do twierdzenia, że Naczelny Zarząd Lasów Państwowych z mocy rozporządzenia z roku 1968 został wyposażony w osobowość prawną.

Rozporządzenie z roku 1968 rozstrzygnęło m.in., że:

- do zadań (właściwości) Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego należało: nadzorowanie Lasów Państwowych, nadawanie statutu Lasów Państwowych, powoływanie i odwoływanie naczelnego dyrektora Lasów Państwowych, ustalanie szczegółowe zakresu działania i zasad organizacji wewnętrznej okręgowych zarządów Lasów Państwowych, określanie zasięgu terytorialnego i siedziby okręgowych zarządów Lasów Państwowych oraz przedsiębiorstw do zadań szczególnych, określanie szczegółowego zakresu działania przedsiębiorstw do zadań szczególnych w zakresie gospodarstwa leśnego;
- na czele Lasów Państwowych stał naczelnny dyrektor, kierujący całokształtem działalności Lasów Państwowych oraz nadzorujący wykonywanie zadań planowych i przestrzeganie obowiązujących przepisów;
- Naczelnny Zarząd Lasów Państwowych był organem wykonawczym naczelnego dyrektora Lasów Państwowych z określonym enumeratywnie zakresem zadań;
- okręgowe zarządy Lasów Państwowych były kluczowymi przedsiębiorstwami państwowymi, prowadzącymi działalność według zasad rozrachunku gospodarczego na podstawie planów techniczno-ekonomicznych, wykonującymi zadania w zakresie czynności wymienionych w art. 21 ustawy o państwowym gospodarstwie leśnym;
- przedsiębiorstwa do zadań szczególnych w zakresie gospodarstwa leśnego tworzone były do wykonywania czynności pomocniczo-produkcyjnych na rzecz kilku sąsiadujących lub wszystkich okręgowych zarządów Lasów Państwowych, a w szczególności do opracowywania dokumentacji technicznej w zakresie urządzania lasu, budowy dróg i melioracji leśnych, wykonywania inwestycji, remontów i obsługi technicznej oraz zaopatrzenia.

Ryc. 1. Bór sosnowo-świerkowy w Puszczy Augustowskiej (fot. G. i T. Kłosowscy)

11.4. Forma organizacyjno-prawna państwowej gospodarki leśnej w świetle ustawy o lasach z 1991 r.

O becną formę organizacyjno-prawną państwowej gospodarki leśnej w Polsce wykreowała ustawa o lasach z 1991 r. Akt ten był tworzony oraz został uchwalony w okresie głębokich przemian ustrojowych w kraju, kiedy to występowała bardzo duża pokusa radykalnej przebudowy formy organizacyjno-prawnej państwowej gospodarki leśnej. Należy poczytywać za przejaw dalekowzroczości oraz wyjątkowego poczucia odpowiedzialności za stan polskich lasów, iż zespół pracujący nad projektem ustawy o lasach pod kierunkiem Bogusława Mozgi, ówczesnego podsekretarza stanu w Ministerstwie Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, nie dał się ponieść tym pokusom, proponując wprowadzenie do formy organizacyjno-prawnej państwowej gospodarki leśnej tylko takich zmian, które były niezbędne, zasadniczy zaś wysiłek koncentrując na zaprojektowaniu unormowań skutkujących:

- objęciem gospodarki leśnej wspólnymi zasadami prawnymi, bez względu na formę własności lasów;
- utrwaleniem i pogłębieniem modelu leśnictwa wielofunkcyjnego, równoprawnie traktującego niematerialne oraz materialne świadczenia lasu;
- utrzymaniem wielkoskalowego charakteru i dominującej roli państwowej gospodarki leśnej;
- uniezależnieniem gospodarki leśnej od bieżących decyzji oraz woli administracji rządowej oraz samorządowej w wyniku oparcia tej gospodarki na planach urządzenia lasu, konstruowanych po gruntownym rozpoznaniu przyrodniczych uwarunkowań rozwoju ekosystemów leśnych oraz ich przyrodniczej zdolności do trwałych świadczeń materialnych i niematerialnych w niezbędnym nawiązaniu do wiążących Lasy Państwowe opracowań o charakterze polityk sektorowych, strategii oraz programów;

- najbardziej jednoznacznym, w stosunku do dotychczasowych rozwiązań, wyznaczeniem nadleśnictwom roli podstawowej, samodzielnej jednostki organizacyjnej Lasów Państwowych.

Uchwalona przez parlament w roku 1991 ustawa o lasach zerwała ze zjednoczeniowym charakterem Lasów Państwowych. Do prowadzenia państwowej gospodarki leśnej została powołana jedna państwowa jednostka organizacyjna bez osobowości prawnej – Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe. Wbrew obiegowym poglądom, a także nie do końca wykorzystanym, okresowo nasilającym się tendencjom i praktykom ze strony części „korpusu” dyrektorów regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych, Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe nie zostało przez ustawę o lasach wykreowane na strukturę scentralizowaną oraz zhierarchizowane na wzór wojskowy.

O tym, że prawodawcy chodziło o zgoła inny efekt funkcjonalny, dowodzi choćby regulacja art. 32 ustawy o lasach, która określiła, że Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, jako takie, będąc odrębną państwową jednostką organizacyjną, składa się, a raczej zawiera w sobie odpowiednio „upodmiotowione” inne państwowe jednostki organizacyjne (jednostki organizacyjne Lasów Państwowych): Dyрекcję Generalną Lasów Państwowych, regionalne dyrekcje, nadleśnictwa oraz inne jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej, występujące pod zwyczajową nazwą zakładów Lasów Państwowych. Jest przy tym znamienne, że zarówno Lasom Państwowym, rozpatrywanym jako jedna jednostka organizacyjna, jak i poszczególnym częściom składowym Lasów Państwowych w postaci wyżej wymienionych jednostek organizacyjnych – prawo leśne przypisało, nie bez niedoskonałości omówionych w dalszej części niniejszego opracowania, suwerenne obszary zadań i „własne” terytorialne zakresy działania, suwerenne katalogi uprawnień majątkowych, a także suwerenną zdolność prawną oraz zdolność do czynności prawnych. W szczególności dyrektor generalny Lasów Państwowych, dyrektorzy regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych oraz nadleśniczowie uzyskali w zakresie swojego działania suwerenną zdolność do reprezentowania skarbu państwa w stosunkach cywilnoprawnych. Zwraca przy tym uwagę fakt, że zwierzchnictwo służbowe, występujące w relacjach: „dyrektor generalny Lasów Państwowych – dyrektorzy regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych”, „dyrektor generalny Lasów Państwowych – zakłady Lasów Państwowych o zasięgu krajowym”, „dyrektorzy regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych – nadleśniczowie”, „dyrektorzy regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych – zakłady o zasięgu regionalnym” – nie ma charakteru podległości, lecz nadzoru służbowego. Dodatkowo w załatwianiu niektórych spraw, na przykład przy odpłatnym zbywaniu – nabywaniu składników mienia, kierownicy jednostek organiza-

cyjnych Lasów Państwowych mogą występować jako przeciwne strony tego samego stosunku cywilnoprawnego, a w jeszcze innych wypadkach – jako przeciwne strony stosunku administracyjno-prawnego (na przykład przy uchylaniu przez dyrektora generalnego Lasów Państwowych decyzji administracyjnej wydanej przez dyrektora regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych).

W strukturach organizacyjnych, w których władztwo służbowe polega na podległości, obowiązuje reguła, że do jednoosobowego lub kolegialnego organu kierowniczego przywiązane są wszystkie obowiązki, uprawnienia oraz ciężary należące z mocy prawa do tej struktury organizacyjnej. W takich sytuacjach od woli kierownika (w tym kierownika kolegialnego) zależy stopień koncentracji lub decentralizacji zadań oraz kompetencji w danej strukturze organizacyjnej.

W Lasach Państwowych – państwowej jednostce organizacyjnej, zdecentralizowanej z mocy rozstrzygnięć ustawowych – reguła ta nie może mieć oczywiście zastosowania, kierownicy bowiem poszczególnych jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych, jak to już powiedziano, posiadają suwerenne obszary zadań, uprawnień majątkowych oraz uprawnień niemajątkowych. Posiłkując się kodeksową definicją przedsiębiorstwa, można powiedzieć, że na Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe składają się:

- firma (nazwa), znaki towarowe oraz inne oznaczenia indywidualne Lasów Państwowych (w tym znaki firmowe);
- zasoby ludzkie tworzące kadre pracowniczą zatrudnianą przez jednostki organizacyjne Lasów Państwowych jako pracodawcę, rozpatrywane łącznie z jej przymiotami niematerialnymi (wykształcenie, wyszkolenie, umiejętności, stopień utożsamiania się z misją Lasów Państwowych);
- mienie skarbu państwa, pozostające we władaniu Lasów Państwowych zasadniczo pod tytułem zarządu (mienie leśne), obejmujące:
 - leśne zasoby naturalne (w tym lasy) wraz ze związanymi z nimi przymiotami niematerialnymi,
 - nie wchodzące w skład zasobów naturalnych inne nieruchomości, ruchomości oraz niematerialne składniki majątkowe (w tym bardzo szeroko rozumiane wartości niematerialne i prawne),
 - prawa majątkowe, przywiązane do wyżej wymienionych składników majątkowych (o ile nie zostały zaliczone do wartości niematerialnych i prawnych);
- zobowiązania oraz ciężary związane wprost oraz pośrednio z prowadzeniem gospodarki leśnej. Można powiedzieć, że Lasy Państwowe to odpowiednio:
 - zalegalizowana (legalizowanie działalności leśnej prowadzonej przez Lasy Państwowe),

- zorganizowana (system organizacyjny Lasów Państwowych),
- określona przez akty reglamentacji zewnętrznej oraz wewnętrznej pod względem:
 - ✓ obszaru zadaniowego (katalog zadań przypadających Lasom Państwowym),
 - ✓ uprawnień majątkowych (prawa majątkowe przypadające Lasom Państwowym),
 - ✓ zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych,
 - ✓ zdolności do czynności faktycznych,
 - ✓ systemu informacyjnego,
 - ✓ systemu finansowego,
 - ✓ innych zasad i sposobów funkcjonowania (innych systemów funkcjonalnych)
- określona część leśnych zasobów ekonomicznych, używana i potrzebna do realizowania czynności prawnych oraz faktycznych, składających się na wypełnianie zadań przywiązanych do Lasów Państwowych.

W jeszcze innym ujęciu Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe można zdefiniować jako państwową jednostkę organizacyjną:

- nie posiadającą osobowości prawnej;
 - określoną przez prawo (niestety nie bez wad) pod względem:
 - obszaru zadaniowego,
 - majątku we władaniu, będącego wspólnym dobrem łącznym wszystkich obywateli,
 - formy władania majątkiem,
 - uprawnień majątkowych,
 - zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych,
 - zdolności do czynności faktycznych,
 - zasad oraz sposobów funkcjonowania,
- powołaną do prowadzenia gospodarki leśnej w lasach stanowiących własność skarbu państwa lub pozostających pod innymi tytułami we władaniu skarbu państwa oraz do realizacji innych zadań, określonych ustawami.

W uzupełnieniu powyższych definicji należy z mocą podkreślić, że charakterystyka prawnoorganizacyjna Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe jest bardzo złożona. Ramy niniejszego opracowania nie pozwalają na przeprowadzenie pełnego wywodu, uzasadniającego, że:

- W rozumieniu Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) – Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe nie jest przedsiębiorstwem, lecz jednostką instytucjonalną, składającą się z ułomnych jednostek instytucjonalnych w postaci Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych, regional-

nych dyrekcji Lasów Państwowych, nadleśnictw oraz jednostek zwanych zwyczajowo zakładami (o zasięgu krajowym lub regionalnym).

- W Lasach Państwowych można jedynie wyodrębnić część składową (tzw. Jednostkę Rodzaju Działalności według Polskiej Klasyfikacji Działalności), odgrywającą rolę przedsiębiorstwa, przy czym jednostki organizacyjne Lasów Państwowych nie wypełniają do końca definicji przedsiębiorcy.
- Lasy Państwowe (także jednostki organizacyjne Lasów Państwowych) mogą być traktowane jako nieokreślone w kodeksie cywilnym ułomne osoby prawne.
- Lasy Państwowe (także jednostki organizacyjne Lasów Państwowych) jako ułomne osoby prawne mogą nawiązywać stosunki cywilnoprawne zgodnie z regulacjami kodeksu cywilnego, chyba że unormowania szczegółowe stanowią inaczej.
- Lasy Państwowe (także jednostki organizacyjne Lasów Państwowych) jako ułomna osoba prawna, związana jurysdykcyjnie kodeksem cywilnym, mogą być uznane za przedstawiciela ustawowego skarbu państwa.
- Dyrektor generalny Lasów Państwowych, dyrektorzy regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych oraz nadleśniczowie, w rozumieniu ustawy o gospodarce nieruchomościami, są organami właściwymi w sprawach związanych z gospodarowaniem nieruchomościami skarbu państwa, pozostającymi we władaniu Lasów Państwowych; w związku z tym poza ramami zwykłego zarządu mogą – w określonych stanach faktycznych oraz w prawie wytyczonym obszarze uprawnień majątkowych – rozporządzać majątkiem skarbu państwa poprzez jego pomnażanie, zbywanie w drodze obciążania ograniczonymi prawami rzeczowymi, wynajmowania lub wdzierżawiania, a nawet zbywania przez przeniesienie zarządu lub zmianę dotychczasowego właściciela w osobie skarbu państwa.
- Jednostki organizacyjne Lasów Państwowych są pracodawcami w rozumieniu kodeksu pracy.
- Lasy Państwowe oraz jednostki organizacyjne Lasów Państwowych zasadniczo nie zostały utworzone do organizowania oraz świadczenia usług użyteczności publicznej sensu stricto.
- Lasy Państwowe oraz jednostki organizacyjne Lasów Państwowych nie należą do sektora finansów publicznych.
- Lasom Państwowym oraz jednostkom organizacyjnym Lasów Państwowych przysługuje nie tylko zdolność do wykonywania w imieniu skarbu państwa czynności cywilnoprawnych (w tym pracowniczo-prawnych i handlowo-prawnych), lecz również do czynności administracyjno-prawnych, policyjno-prawnych (łącznie z prawem do używania środ-

ków przymusu bezpośredniego) czy niektórych czynności związanych z wymiarem sprawiedliwości.

- Lasy Państwowe (także jednostki organizacyjne Lasów Państwowych), w rozumieniu kodeksu cywilnego, są dzierżycielem majątku materialnego, należącego do skarbu państwa; zarząd mieniem skarbu państwa nie ma charakteru zarządu trwałego.
- Lasy Państwowe (także jednostki organizacyjne Lasów Państwowych) nie mogą podlegać procedurze upadłościowej.
- Kierownicy niektórych jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych w określonym zakresie są organami administracji publicznej w rozumieniu kodeksu postępowania administracyjnego i jako tacy są uprawnieni do stanowienia aktów administracyjnych, w tym wydawania decyzji administracyjnych.
- Lasy Państwowe – oprócz zadań wykonywanych ustawowo za skarb państwa, w imieniu skarbu państwa i na rzecz skarbu państwa (chodzi tu o zadania skarbu państwa mieszczące się umownie w ramach zwykłego zarządu, z wyłączeniem zadań władczych, związanych z władztwem policyjno-administracyjnym, prokuratorsko-administracyjnym oraz łączącym się z uprawnieniami do używania środków przymusu bezpośredniego) – realizują również, poza ramami zwykłego zarządu, zadania administracji rządowej i samorządowej w trybie, o którym mowa jest w dalszej części opracowania.
- Lasy Państwowe (jako odrębna jednostka organizacyjna), Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych, regionalne dyrekcje Lasów Państwowych, nadleśnictwa oraz zakłady Lasów Państwowych są jednostkami ewidencji podstawowej mienia skarbu państwa, ale równocześnie jednostkami ewidencji przedmiotowej mienia skarbu państwa.

11.5. Wybrane elementy szczegółowej charakterystyki prawnoorganizacyjnej Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe

11.5.1. Zarząd mieniem skarbu państwa sprawowany przez Lasy Państwowe

Z mocy unormowań ustawy o lasach, władztwo Lasów Państwowych nad mieniem skarbu państwa, w tym przede wszystkim nad lasami skarbu państwa, przybrało formę zarządu. Z punktu widzenia uregulowań kodeksu cywilnego sprawowanie przez Lasy Państwowe zarządu mieniem skarbu państwa wykazuje największe podobieństwo do dzierżenia, czyli władania składnikami majątkowymi za kogo innego (tutaj za skarb państwa).

O zarządzie (trwałym zarządzie) jako podstawowej formie władania nieruchomościami skarbu państwa oraz nieruchomościami samorządu terytorialnego jest również mowa w ustawie o gospodarce nieruchomościami. Zastrzeżono w niej, że w zakresie gospodarowania nieruchomościami ustawa nie narusza m.in. unormowań ustawy o lasach. **Zarząd sprawowany przez jednostki organizacyjne Lasów Państwowych na podstawie ustawy o lasach nie ma charakteru zarządu trwałego w rozumieniu ustawy o gospodarce nieruchomościami.**

W szczególności w odniesieniu do władania przez Lasy Państwowe nieruchomościami skarbu państwa na zasadach zarządu, o którym mowa w ustawie o lasach, **nie może mieć zastosowania** regulacja zawarta w ustawie o gospodarce nieruchomościami, w myśl której zarząd nieruchomości stanowiących własność skarbu państwa, sprawowany w dniu wejścia w życie ustawy o gospodarce nieruchomościami przez państwowe jednostki organizacyjne bez osobowości prawnej, przekształcił się w trwały zarząd tych nieruchomości.

Za taką tezę przemawiają następujące okoliczności prawne:

- utarta praktyka stosowania ustawy o gospodarce nieruchomościami;

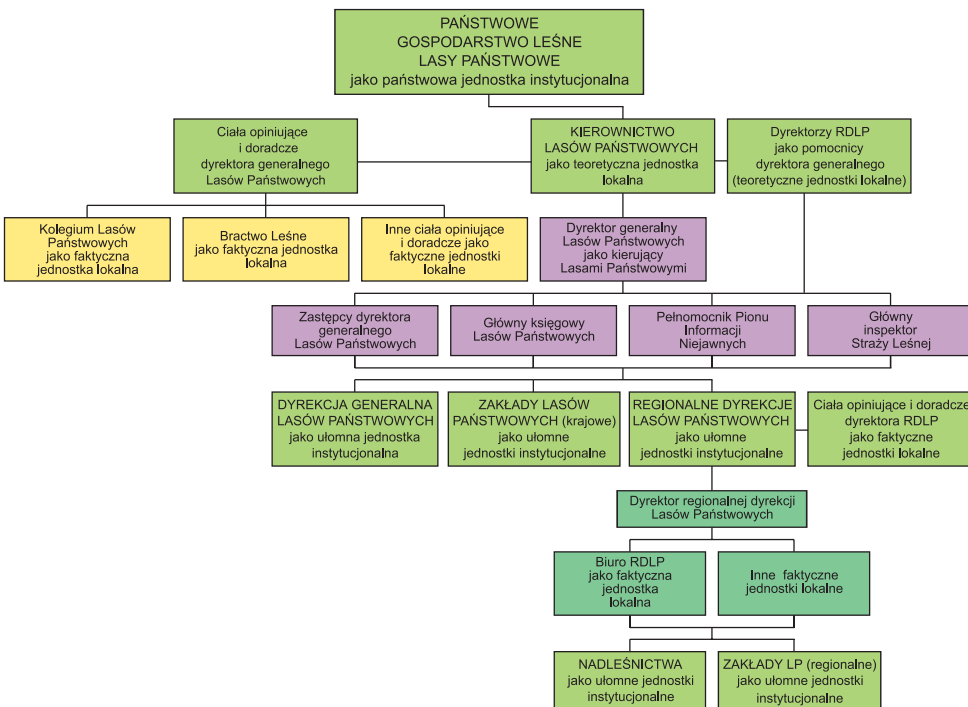
Ryc. 2. Puszcza Bukowa koło Szczecina (fot. G. i T. Kłosowscy)

- zasadnicze różnice między sprawującymi trwałą zarząd a kierownikami jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych z punktu widzenia przypadających im uprawnień majątkowych i niemajątkowych;
- niewzruszalność zarządu wynikającego z ustawy o lasach, w przeciwieństwie do trwałego zarządu charakteryzującego się możliwością znoszenia;
- wyraźne różnice kompetencyjne związane ze sprawowaniem zarządu trwałego oraz zarządu określonego w ustawie o lasach.

Szczegółowe uzasadnienie tezy, że zarząd sprawowany przez Lasy Państwowe nie jest zarządem trwałym wykracza poza ramy niniejszego opracowania.

11.5.2. System organizacyjny

Uwzględniając przepisy prawa leśnego oraz przepisy właściwe w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności, obecny system organizacyjny Lasów Państwowych można przedstawić w postaci następującego schematu ogólnego:

W uzupełnieniu powyższego schematu należy stwierdzić, że w świetle Polskiej Klasyfikacji Działalności:

- Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe jest państwową jednostką organizacyjną nie mającą osobowości prawnej, jako całość kwalifikującą się do uznania za jednostkę instytucjonalną w rozumieniu PKD;
- Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe nie należy traktować jako ułomnej jednostki instytucjonalnej w rozumieniu niniejszego opracowania;
- Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe jest jednostką instytucjonalną, która nie wyczerpuje znamion przedsiębiorstwa w rozumieniu PKD;
- w obrębie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe można i należy wyodrębnić Jednostki Jednorodnej Produkcji (JJP), prowadzące działalność gospodarczą. Takie JJP można traktować jako quasi-przedsiębiorstwa;
- obok Jednostek Jednorodnej Produkcji jako quasi-przedsiębiorstw, w obrębie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe występują JJP, prowadzące działalność należącą do obowiązków administracji publicznej;
- specyfiką Państwowego Gospodarstwa Leśnego jest występowanie bardzo wielu JJP, prowadzących działalność pomocniczą w szerokim tego słowa znaczeniu;
- JJP są na ogół jednostkami teoretycznymi, chociaż można mówić o dwóch JJP faktycznych (nazwanych wprost przez prawo). Są to Straż Leśna oraz Pion Ochrony Informacji Niejawnych;
- Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe składa się z szeregu jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych: Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych, 17 regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych, około 430 nadleśnictw, kilku tzw. innych jednostek organizacyjnych o zasięgu krajowym, zwanych zwyczajowo zakładami krajowymi, oraz wielu tzw. innych jednostek organizacyjnych o zasięgu regionalnym (zakładów regionalnych);
- jednostki organizacyjne, wchodzące zgodnie z ustawą o lasach w skład Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe, są w istocie ułomnymi jednostkami instytucjonalnymi w rozumieniu niniejszego opracowania;
- każda z jednostek, o których mowa powyżej, a tym samym całe Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe składa się z bardzo wielu jednostek lokalnych;
- do jednostek lokalnych, stanowiących wprost część składową Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe, należy zaliczyć:

- Kierownictwo Lasów Państwowych będące umowną (teoretyczną) jednostką lokalną, w skład której wchodzi dyrektor generalny Lasów Państwowych (w takim zakresie, w jakim jest organem kierowniczym Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe), zastępcy dyrektora generalnego Lasów Państwowych, główny księgowy Lasów Państwowych, pełnomocnik Pionu Ochrony Informacji Niejawnych, główny inspektor Straży Leśnej (przy czym w celu realizacji swoich zadań Kierownictwo Lasów Państwowych korzysta z zasobów majątkowych skarbu państwa, znajdujących się w zarządzie Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych; Kierownictwo Lasów Państwowych składa się z wielu teoretycznych Jednostek Lokalnych Jednolitej Produkcji [JLJP] w zakresie działalności pomocniczej, wydzielanych na podstawie kryterium zadań w zakresie zarządzania, przypadających Państwowemu Gospodarstwu Leśnemu Lasy Państwowe jako całości),
- poszczególne stanowiska dyrektorów regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych (w takim zakresie, w jakim dyrektorzy występują w roli pomocników dyrektora generalnego Lasów Państwowych w kierowaniu Państwowym Gospodarstwem Leśnym Lasy Państwowe, przy czym w celu realizacji swoich zadań korzystają z zasobów majątkowych skarbu państwa, znajdujących się w zarządzie regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych; stanowiska dyrektorów regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych jako pomocników dyrektora generalnego Lasów Państwowych składają się z wielu Jednostek Lokalnych Jednolitej Produkcji, odpowiadających JLJP wyodrębnianym na poziomie Kierownictwa Lasów Państwowych),
- Kolegium Lasów Państwowych jako ciało opiniująco-doradcze dyrektora generalnego Lasów Państwowych, składające się z członków Kolegium, działających w nim na podstawie cywilistycznej umowy-zlecenia (członkowie spoza kadry pracowniczej Lasów Państwowych) lub oddelegowania służbowego w ramach świadczeń wzajemnych wypełnianych przez jednostki organizacyjne LP na rzecz Lasów Państwowych (przy czym w realizacji swoich zadań Kolegium Lasów Państwowych korzysta z zasobów majątkowych w zarządzie DGLP; Kolegium Lasów Państwowych stanowi jedną JLJP, prowadzącą działalność pomocniczą w zakresie opiniowania oraz doradzania),
- inne ciała opiniująco-doradcze dyrektora generalnego Lasów Państwowych (miejscowe oraz zamiejscowe);
- Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych składa się obecnie z następujących jednostek lokalnych:
 - biura DGLP, obejmującego szereg faktycznych Jednostek Lokalnych Jednorodnej Produkcji, będących wydziałami (z działającymi na pra-

- wach wydziału Biurem Inspekcji Lasów Państwowych oraz Gabinetem Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych) lub samodzielnymi stanowiskami pracy albo doraźnymi zespołami zadaniowymi,
- jednostek lokalnych w postaci mieszkań oraz domów mieszkalnych, stanowiących własność skarbu państwa, pozostających w zarządzie DGLP, wymagających (w niepełnym wymiarze godzin) zaangażowania co najmniej jednej osoby zatrudnionej w Wydziale Logistyki DGLP jako faktycznej Jednostce Lokalnej Jednolitej Produkcji, wchodzącej w skład biura DGLP jako jednostki lokalnej,
 - zamiejscowych jednostek lokalnych w postaci Regionów Inspekcyjnych oraz zakładów ochrony lasu (przy czym w realizacji swoich zadań te zamiejscowe jednostki lokalne korzystają z zasobów majątkowych w zarządzie regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych lub nadleśnictw; każdy z Regionów Inspekcyjnych stanowi jedną JLJP, prowadzącą działalność pomocniczą w zakresie kontroli instytucjonalnej; każdy z zespołów ochrony lasu stanowi co najmniej dwie JLJP, z których jedna prowadzi działalność pomocniczą w zakresie prewencyjnego rozpoznawania zagrożenia lasu ze strony czynników biotycznych, a druga – działalność kontrolingową w zakresie rozpoznawania w trybie on-line zagrożenia lasu od tych czynników. Od identyfikowania Regionów Inspekcyjnych oraz zespołów ochrony lasu jako jednostek lokalnych w rozumieniu PKD mogą być wyjątki, na przykład jeden z zespołów ochrony lasu jest de facto zbiorem dwóch jednostek lokalnych: adresem jednej z tych jednostek lokalnych jest adres siedziby Instytutu Badawczego Leśnictwa, drugiej zaś jednostki lokalnej – adres siedziby regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych. Regiony Inspekcyjne oraz zespoły ochrony lasu, będące albo zamiejscowymi jednostkami lokalnymi w rozumieniu PKD, albo zbiorami takich jednostek są podporządkowane głównemu inspektorowi Lasów Państwowych lub naczelnikowi Wydziału Ochrony Lasu – odpowiednio),
 - zamiejscowych doraźnych komórek organizacyjnych (sztabów), będących zbiorami jednostek lokalnych, powoływanych w związku z akcjami zwalczania owadów roślinożernych w wypadku ich nadmiernego wystąpienia;
 - oprócz jednostek lokalnych w postaci biura, osiedli mieszkaniowych oraz pojedynczych domów mieszkalnych czy mieszkań, w skład regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych może wchodzić szereg różnych jednostek lokalnych, np. ośrodków wypoczynkowych; można też mówić o jednostkach lokalnych w postaci ciał opiniująco-doradczych dyrektora regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych;

- podobnie w zakładach Lasów Państwowych oprócz jednostki lokalnej w postaci biura mamy najczęściej do czynienia z różnymi jednostkami lokalnymi w postaci zakładów produkcyjnych czy jednostek lokalnych, wydzielanych ze względu na odrębne usytuowanie geograficzne;
- z punktu widzenia podziału na jednostki lokalne, najbardziej złożony stan faktyczny występuje w nadleśnictwach;
- oczywistą jednostką lokalną nadleśnictwa jest biuro nadleśnictwa; rangę jednostek lokalnych mogą mieć różne zakłady produkcyjne, służące działalności zarobkowej; jednostkami lokalnymi mogą być wyodrębnione geograficznie części nadleśnictwa, wchodzące w skład scharakteryzowanych poniżej gospodarstw pomocniczych; jednostkami lokalnymi mogą być ponadto osiedla mieszkaniowe oraz pojedyncze, wyodrębnione geograficznie szkółki leśne, wyluszczenie nasion, przechowalnie materiału rozmnożeniowego, składnice drewna itd.;
- tradycyjną wewnętrzną strukturą organizacyjną nadleśnictwa jest leśnictwo rewirowe (w odróżnieniu od leśnictwa szkółkarskiego, które może być zarówno jednostką lokalną, gdy wszystkie nieruchomości wchodzące w skład tej jednostki mają tę samą lokalizację geograficzną, jak i Jednostką Jednorodnej Produkcji – z punktu widzenia nadleśnictwa jako ułamkowej jednostki instytucjonalnej – gdy poszczególne części infrastruktury gospodarki szkółkarskiej wchodzą w skład różnych jednostek lokalnych);
- w większości wypadków nieruchomości wchodzące w skład bytu faktycznego, jakim jest leśnictwo rewirowe, nie tworzą zwartego, ciągłego kompleksu leśnego, choć prawie nigdy nie znajdują się w granicach dwóch lub większej liczby powiatów;
- w zasadzie każdorazowo należy przyjmować, że leśnictwo rewirowe jest jednostką lokalną w rozumieniu PKD, choćby miało się to wiązać z naruszeniem podstawowego kryterium zwartości geograficznej nieruchomości wchodzących w skład jednostki lokalnej; gdyby bowiem przyjąć, że na przykład jednostką lokalną jest obchód czy rewir, wchodzący w skład danego leśnictwa złożonego z rozproszonych kompleksów leśnych, to takie leśnictwo jako faktyczny byt organizacyjny nie poddawałoby się statystycznemu zakwalifikowaniu (na pewno takiego leśnictwa nie można byłoby uznać za Jednostkę Jednorodnej Produkcji z punktu widzenia nadleśnictwa jako ułamkowej jednostki instytucjonalnej);
- należy przeciwstawić się próbom „instytucjonalizacji” leśnych kompleksów promocyjnych, wykreowanych w ustawie o lasach, albowiem – w ustawie o lasach (art. 13b) określono m.in., że leśne kompleksy promocyjne są obszarami funkcjonalnymi o znaczeniu ekologicznym,

- aby obszary te mogły należycie wypełniać swoją misję, niezbędne jest tworzenie odpowiedniej infrastruktury edukacyjno-promocyjnej,
- infrastruktura ta (na przykład izby edukacyjne czy tzw. zielone szkoły) może wchodzić w skład różnych jednostek lokalnych,
- takie jednostki lokalne zawsze należy przypisywać do konkretnego nadleśnictwa (chyba że wchodzi w skład osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej spoza LP, których lasy współtworzą dany obszar funkcjonalny),
- rada naukowo-społeczna leśnego kompleksu promocyjnego, składająca się z członków rady oraz niezbędnych do ich działania zasobów majątkowych, powinna być uznawana za jednostkę lokalną – ciało opiniujące i doradcze dyrektora regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych (choć powoływane przez dyrektora generalnego Lasów Państwowych);
- cechą charakterystyczną oraz jednym z bardzo istotnych przymiotów Lasów Państwowych jest występowanie wielu innych obszarów funkcjonalnych, będących wyznacznikami szczegółowego sposobu prowadzenia działalności leśnej (regionalizacja przyrodniczo-leśna, nasienna, łowiecka, regionalizacja ze względu na obciążenie zapotrzebowaniem na świadczenia turystyczne lasu i wiele innych).

Na zakończenie należy zauważyć, że w Polskiej Klasyfikacji Działalności znajduje się następujące stwierdzenie: „Jeżeli jednak działalności przeważające i drugorzędne oraz związane z nimi działalności pomocnicze są realizowane w różnych obszarach terytorialnych, może być wskazane zebranie oddzielnej informacji o tych jednostkach w odniesieniu do tych kategorii danych, które należy klasyfikować w oparciu o kryteria geograficzne”.

Stwierdzenie to daje podstawę do dość swobodnego decydowania w ramach statystyki publicznej o tym, z której geograficznie określonej części Lasów Państwowych jako jednostki instytucjonalnej mają pochodzić określone dane statystyczne (w praktyce corocznie w odpowiednim akcie prawnym wymienia się dane statystyczne, do przekazywania których obowiązane są poszczególne nadleśnictwa, zintegrowane na poziomie regionalnej dyrekcji LP oraz Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych).

Za poważny mankament prawa leśnego uznać należy niedostateczne zdefiniowanie zadań oraz niezbędnych do ich wypełniania uprawnień majątkowych i niemajątkowych, przypisanych do organów kierowniczych Lasów Państwowych (zadania i uprawnienia Lasów Państwowych jako jednej jednostki organizacyjnej). Szczegółowe omówienie tego problemu wykracza poza ramy niniejszego opracowania.

11.5.3. Zadania Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe

Podobnie ramy opracowania przekracza przeprowadzenie pełnego dowodu tezy, że przepisy prawa w sposób mało precyzyjny definiują obszar działalności (zadania), przypisany nie tylko do Lasów Państwowych jako jednej państwowej jednostki organizacyjnej bez osobowości prawnej, lecz również do poszczególnych jednostek organizacyjnych, wchodzących w skład Lasów Państwowych.

Zgodnie z ustawą o lasach, misją tej państwowej jednostki organizacyjnej jest dzierżenie w formie zarządu lasami państwowymi należącymi do skarbu państwa (art. 4.1.: „lasami stanowiącymi własność skarbu państwa zarządza Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, zwane dalej Lasami Państwowymi”).

W celu wypełnienia misji Lasy Państwowe prowadzą gospodarkę leśną, gospodarują gruntami i innymi nieruchomościami oraz ruchomościami związanymi z gospodarką leśną, a także prowadzą ewidencję majątku skarbu państwa oraz ustalają jego wartość (art. 4, ust. 3 ustawy o lasach).

Zgodnie z art. 6, ust. 1, pkt 1 ustawy o lasach, gospodarka leśna obejmuje m.in. zagospodarowanie lasu oraz realizację tzw. pozaprodukcyjnych funkcji lasu.

Części składowe zarządu sprawowanego przez Lasy Państwowe, w ujęciu nawiązującym do pewnego stopnia do Polskiej Klasyfikacji Działalności, zostały określone w rozporządzeniu Rady Ministrów w sprawie szczegółowych zasad gospodarki finansowej w Państwowym Gospodarstwie Leśnym Lasy Państwowe. W § 4, ust. 1 tego aktu, przywołując błędnie ustęp art. 4 ustawy o lasach (co w polskiej legislacji należy uznać za stan, niestety, normalny), Rada Ministrów rozstrzygnęła, że w ramach sprawowanego zarządu lasami skarbu państwa Lasy Państwowe prowadzą (1) działalność administracyjną, (2) działalność gospodarczą w zakresie gospodarki leśnej w nadleśnictwach, (3) dodatkową działalność produkcyjną oraz usługową na rzecz gospodarki leśnej, opodatkowaną podatkiem dochodowym od osób prawnych.

Działalność gospodarczą, o której mowa w pkt (2) zdania poprzedniego, według cytowanego rozporządzenia, obejmuje działalność podstawową (w tym m.in. utrzymanie i powiększanie zasobów i upraw leśnych oraz zagospodarowanie lasu) i działalność uboczną.

Ponadto (4) z różnych przepisów prawa wynika, że Lasy Państwowe są zobowiązane do wykorzystywania mienia skarbu państwa, znajdującego się w ich władaniu, do realizacji szeregu zadań indywidualnie oznaczonych

Ryc. 3. Dąbrowy Krotoszyńskie (fot. W. Łapiński)

(wykonywanie zadań za administrację publiczną [4.1.], prowadzenie ochrony przyrody w rozumieniu ustawy o ochronie przyrody [4.2.] czy nakładanie ograniczeń lub obciążanie tego mienia szczególnymi obowiązkami z mocy różnych przepisów prawa, np. prawa ochrony środowiska, prawa wodnego, prawa budowlanego oraz wielu innych aktów prawnych).

Wychodząc z założenia, że przy stanowieniu prawa leśnego kierowano się zasadą racjonalnego prawodawcy – dla zachowania spójności pomiędzy normami ustawy o lasach a określeniami zawartymi w cytowanym rozporządzeniu, należy przyjąć, że to, co w rozporządzeniu nazywa się działalnością administracyjną, obejmuje: (5.1.) zarządzanie (kierowanie) Lasami Państwowymi oraz wchodzącymi w ich skład jednostkami organizacyjnymi, czyli zadania przypadające, z wyłączeniem zadań indywidualnie oznaczonych (np. zadań organów administracji publicznej), pracownikom Służby Leśnej oraz pozostałym pracownikom jednostek organizacyjnych, zajmującym stanowiska administracyjne (ta działalność wchodzi w skład działalności pomocniczej w rozumieniu Polskiej Klasyfikacji Działalności i jako taka jest częścią składową gospodarki leśnej, gdyż służy wykonywaniu działalności gospodarczej w zakresie gospodarki leśnej); (5.2.) gospodarowanie gruntami i innymi nieruchomościami oraz ruchomościami związanymi z gospodarką leśną, a także prowadzenie ewidencji majątku skarbu państwa oraz ustalanie jego wartości w rozumieniu ustawy o lasach; (5.3.) wykonywanie większości zadań, o których mowa w pkt 4.

Biorąc pod uwagę całość uregulowań zawartych w prawie leśnym, w ustawie o ochronie przyrody oraz innych aktach prawnych, można wywieść, że:

- gospodarze lasu (w tym właściciele lasu, posiadacze lasu, sprawujący zarząd lasami, inni dzierżyciele lasów) prowadzą **działalność leśną**,
- działalność leśną można podzielić na działalność **w ramach zwykłego zarządu** oraz **poza ramami zwykłego zarządu**,
- działalność leśna w ramach zwykłego zarządu obejmuje **m.in. gospodarkę leśną**,
- gospodarka leśna składa się z **zasadniczej działalności administracyjnej** oraz **działalności gospodarczej**.

Działalność leśna poza ramami zwykłego zarządu to ogół czynności faktycznych oraz prawnych, mających charakter działalności administracyjnej lub gospodarczej, składających się na:

- 1) nabywanie oraz rozporządzanie przez gospodarzy lasu majątkiem trwałym materialnym (nieruchomym) oraz trwałym majątkiem niematerialnym, wchodzącym lub mającym wejść w skład leśnych zasobów ekonomicznych, poprzez:

- wytwarzanie majątku trwałego w drodze robót budowlano-montażowych,
 - inne nabywanie majątku trwałego, w tym w drodze zakupu, nieodpłatnego otrzymania, zamiany, wejścia w posiadanie zależne itp. czynności prawne,
 - zbywanie majątku trwałego poprzez obciążanie ograniczonymi prawami rzeczowymi oraz prawami podobnymi (w tym wynajmowanie oraz wydzierżawianie) w odpowiednio uzasadnionych przypadkach,
 - zbywanie – w drodze wyzbycia się faktycznego i formalnoprawnego władztwa – majątku trwałego, w tym nieruchomości, oraz zbywanie innych składników majątkowych, nie będących wyrobami lub produktami działalności leśnej, jeśli nie są one wszystkie potrzebne do realizacji innych zadań Lasów Państwowych, w tym zbywanie składników majątkowych poprzez likwidację;
- 2) korzystanie przez gospodarzy lasów – poza obszarem rozporządzania, o którym mowa w pkt 1 – z mienia leśnego oraz zasobów ludzkich jako części składowej leśnych zasobów ekonomicznych w sposób polegający w szczególności na:
- korzystaniu z ww. mienia leśnego oraz zasobów ludzkich w celu prowadzenia **działalności zarobkowej**, polegającej m.in. na:
 - świadczeniu (choćby z drugiej oraz kolejnej ręki) przez zakłady Lasów Państwowych dostaw produktów (lub wyrobów), robót oraz usług na rzecz nadleśnictw, regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych, zakładów LP oraz Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych przy realizowaniu przez te jednostki organizacyjne zadań poza ramami zwykłego zarządu,
 - wykorzystywaniu mienia leśnego oraz zasobów ludzkich jako części składowej leśnych zasobów ekonomicznych do wszelkiej działalności wytwórczej oraz usługowej poza gospodarką leśną (w tym poza działalnością dodatkową w ramach gospodarki leśnej), obejmującej na przykład: skup drewna z lasów nie stanowiących własności skarbu państwa, pierwiastkowy oraz dalszy przerób surowca drzewnego, wypalanie węgla drzewnego, wytwórczą oraz usługową działalność, w tym warsztatową, na rzecz zewnętrznych w stosunku do Lasów Państwowych jednostek organizacyjnych, wywóz drewna (spedycja) oraz wszelkie inne usługi transportowe, prowadzenie robót budowlano-montażowych na rzecz innych jednostek organizacyjnych, działalność zarobkowa w zakresie sprzedaży informacji, wszelkie usługi świadczone przez urzędników oraz sprzęt wchodzący w skład mienia leśnego poza gospodarką leśną, wykorzystywanie mienia leśnego oraz zasobów ludzkich jako części składowej leśnych zasobów eko-

nomicznych do zarobkowej działalności w zakresie długoterminowego lokowania wolnych środków pieniężnych (z zastrzeżeniem, że długoterminowe lokaty bankowe środków funduszu leśnego należą do zasadniczej działalności administracyjnej Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych), szeroko rozumiana produkcja rolna,

- wykorzystywaniu mienia leśnego oraz zasobów ludzkich jako części składowej leśnych zasobów ekonomicznych do wykonywania przez Lasy Państwowe zadań należących do organów władzy publicznej oraz do innych niż organy władzy publicznej jednostek sektora finansów publicznych – określonych ustawami, w tym innymi niż ustawa o lasach – zleconych przez administrację rządową lub powierzonych przez administrację samorządową (z wyłączeniem, nie wymagającej używania władztwa administracyjnego, wydawania decyzji administracyjnych – wykonywania ochrony przyrody poza zagospodarowaniem lasu, będącym wprawdzie zadaniem administracji rządowej, realizowanym jednak w ramach zarządu zwykłego), obejmujących m.in. czynności faktyczne oraz prawne związane z:
 - realizacją szczególnych zadań w zakresie zarządzania informacjami o lasach poza zarządzaniem w ramach zasadniczej działalności administracyjnej,
 - ochroną lasów skarbu państwa (w tym z wykorzystaniem przypisanego w tym zakresie Lasom Państwowym przez prawo władztwa administracyjnego oraz władztwa karno-administracyjnego) przed nieuzasadnionym przeznaczaniem na cele nieleśne, z uwzględnieniem uregulowań ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych,
 - nadzorowaniem gospodarki leśnej w lasach skarbu państwa oraz nie należących do skarbu państwa, o ile nadzór nad gospodarką leśną w lasach nie należących do skarbu państwa (ewentualnie z określonym władztwem administracyjnym) zostanie powierzony Lasom Państwowym w drodze porozumienia administracyjnego,
 - wykonywaniem, określonych ustawami, zadań władztwa administracyjnego w ochronie przyrody oraz prowadzeniu gospodarki łowieckiej,
 - realizacją zadań w stanach wyższej konieczności, w tym wynikających z konstytucyjnych stanów nadzwyczajnych,
 - realizacją innych zadań, zleconych Lasom Państwowym przez administrację rządową (m.in. art. 54 ustawy o lasach),
 - realizacją pozostałych zadań poza ramami zwykłego zarządu, określonych w ustawie o lasach (np. pomoc administracyjna oraz gospodarcza na rzecz innych gospodarzy lasów, w tym właścicieli lasów nie stanowiących własności skarbu państwa, zadania Straży Leśnej).

Kwestia szczegółowego katalogu zadań przywiązanych do Lasów Państwowych wymagać będzie w przyszłości kompleksowego uregulowania.

11.5.4. Składniki majątkowe we władaniu Lasów Państwowych

Na podstawie przepisów ustawy o lasach trudno o wyprowadzenie pełnego katalogu składników majątkowych skarbu państwa, którymi władać mogą jednostki organizacyjne Lasów Państwowych w wypełnianiu przypisanych im zadań. W art. 4, ust. 1 ustawy o lasach stwierdzono, że Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe zarządza, z określonymi wyjątkami, lasami stanowiącymi własność skarbu państwa. Z normy tej wynika, że z zastrzeżeniem wyjątków podanych w ustawie o lasach niekwestionowaną własnością Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe **jest władanie w formie zarządu, określonego w ustawie o lasach, lasami stanowiącymi własność skarbu państwa.**

W art. 4, ust. 3 ustawy o lasach określono, że w ramach sprawowanego zarządu Lasy Państwowe prowadzą gospodarkę leśną, gospodarują gruntami i innymi nieruchomościami oraz ruchomościami związanymi z gospodarką leśną, a także prowadzą ewidencję majątku skarbu państwa oraz ustalają jego wartość. Nałożenie na Lasy Państwowe normą art. 4, ust. 3 obowiązku prowadzenia ewidencji oraz ustalania wartości majątku skarbu państwa należy traktować **zawężająco** (ustawodawcy nie mogło przecież chodzić o ewidencję zbiorczą całego mienia skarbu państwa, gdyż to zadanie należy do ministra właściwego ds. skarbu państwa, a z mocy odrębnych przepisów Lasy Państwowe należy traktować jedynie jako jednostkę ewidencji przedmiotowej oraz podmiotowej mienia skarbu państwa, wchodzącego w skład leśnych zasobów ekonomicznych). Przywołanie obowiązków ewidencjonowania oraz określania wartości majątku skarbu państwa w końcowej części normy art. 4, ust. 3 pozwala przyjąć, że grunty, inne nieruchomości oraz ruchomości związane z gospodarką leśną, a więc składniki majątkowe, którymi Lasy Państwowe mają gospodarować, są to składniki majątkowe należące do skarbu państwa. Gospodarowania gruntami, o których mowa w art. 4, ust. 3 ustawy o lasach, nie należy rozumieć jako gospodarowania wyłącznie gruntami będącymi lasami, ustawodawca w wielu bowiem miejscach ustawy o lasach dowiódł, że wyraźnie rozróżnia grunty będące lasami, grunty nie będące lasami oraz nieruchomości nie będące gruntami.

Należy zauważyć, że w rzeczywistości Lasy Państwowe władają niektórymi nieruchomościami, nie będącymi lasami, w formie zarządu trwałego

stanowionego na podstawie ustawy o gospodarce nieruchomościami. Zwraca uwagę fakt, że w normie art. 4, ust. 3 ustawodawca nie rozstrzygnął w sposób definitywny, że składniki majątkowe, którymi Lasy Państwowe mają gospodarować i zarządzać, muszą należeć do skarbu państwa wyłącznie pod prawnym tytułem własności. Powyższe stanowi przesłankę prawną „legalizującą” w wielu wypadkach stan faktyczny władania przez Lasy Państwowe składnikami majątkowymi nabytymi w imieniu i na rzecz skarbu państwa nie na własność skarbu państwa, lecz w posiadanie zależne lub nabytymi przez skarb państwa na podstawie wszelkich innych niż własność praw rzeczowych.

Regulacje ustawy o lasach nie unormowały również, zdarzających się w praktyce, sytuacji, w których Lasy Państwowe (jednostki organizacyjne Lasów Państwowych) wchodzi bez nabycia „pełnego” zarządu we władanie składnikami majątkowymi skarbu państwa (w tym we władanie nieruchomościami skarbu państwa), będącymi już we władaniu osób fizycznych oraz innych jednostek organizacyjnych (na przykład pozostającymi w ich zarządzie trwałym).

Dodatkową przesłanką prawną, utrudniającą rozstrzygnięcie powyższych dylematów, jest zakres reglamentacji rozdziału 6a ustawy o lasach pt. „Gospodarowanie mieniem skarbu państwa będącym w zarządzie Lasów Państwowych”. W przepisach tego rozdziału jest mowa prawie wyłącznie o gospodarowaniu lasami, gruntami, nie będącymi lasami oraz innymi nieruchomościami. Tylko trzy przepisy zostały poświęcone innym aktywom majątkowym:

- przepis art. 41, mówiący o zaciąganiu przez Lasy Państwowe w imieniu skarbu państwa kredytów bankowych oraz pożyczek z narodowego i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej;
- przepis art. 42, mówiący o przystępowaniu lub tworzeniu w Lasach Państwowych spółek z ograniczoną odpowiedzialnością oraz spółek akcyjnych;
- przepis art. 43, mówiący o pieczęci, którą mają posługiwać się jednostki organizacyjne Lasów Państwowych.

Nie może ulegać wątpliwości, że potraktowanie unormowań rozdziału 6a ustawy o lasach jako pośredniego enumeratywnego wyszczególnienia mienia będącego w zarządzie Lasów Państwowych, a dokładniej jako enumeratywnego wyszczególnienia wszystkich składników majątkowych mogących być w zarządzie Lasów Państwowych obrażałoby w sposób rażący zasadę racjonalnego ustawodawcy, oznaczałoby to bowiem, że składnikami majątkowymi, mogącymi być w zarządzie Lasów Państwowych, są:

- lasy,
- grunty nie będące lasami,
- nieruchomości nie będące gruntami,
- środki kredytowe (pozostające w zarządzie Lasów Państwowych obce środki pieniężne brane na warunkach kredytowych przez skarbu państwa za pośrednictwem Lasów Państwowych),
- środki pochodzące z pożyczek udzielanych przez dwa fundusze celowe (Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz wojewódzkie fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej),
- udziały w spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością,
- akcje jako papiery wartościowe,
- pieczęcie okrągłe, do używania których zobowiązane są jednostki organizacyjne Lasów Państwowych.

Uprawnienie do zarządu przez Lasy Państwowe ruchomościami skarbu państwa oraz określonymi niematerialnymi składnikami majątkowymi można wywieść nie tylko z zasady racjonalnego ustawodawcy, lecz również z:

- okoliczności, że ustawodawca wprowadził do ustawy o lasach pojęcie zarządu, a nie kodeksowe pojęcie dzierżenia (przesłanka stwarzająca punkt wyjścia do wywiedzenia uprawnienia Lasów Państwowych do władania niematerialnymi składnikami majątkowymi);
- „odziedziczenia” prawnego przez Lasy Państwowe z mocy ustawy o lasach całego mienia należącego do państwowego gospodarstwa leśnego;
- utrwalonej praktyki władania przez Lasy Państwowe ruchomościami oraz niematerialnymi składnikami majątkowymi należącymi (przede wszystkim pod prawnym tytułem własności) do skarbu państwa oraz nazywania tego władania zarządem;
- braku możliwości wykonania szeregu zadań bez prawa do władania określonymi składnikami majątkowymi należącymi do skarbu państwa.

Szczegółowa analiza zadań, praw do władania składnikami majątkowymi, innych uprawnień majątkowych oraz uprawnień niemajątkowych, odziedziczonych przez Lasy Państwowe na mocy końcowych unormowań ustawy o lasach, doprowadza do wniosku, że Lasom Państwowym (jednostkom organizacyjnym Lasów Państwowych) przysługuje nie tylko prawo do zarządu dobrami materialnymi (majątkiem), lecz również szeroko rozumianymi składnikami niematerialnymi.

Również kwestia szczegółowego katalogu składników majątkowych przywiązanych do Lasów Państwowych wymagać będzie w przyszłości kompleksowego uregulowania.

11.5.5. Uprawnienia majątkowe

Prawo leśne okazuje się również mało precyzyjne, jeżeli chodzi o określenie praw majątkowych (uprawnień majątkowych) należących do skarbu państwa, pozostających w zarządzie Lasów Państwowych (jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych).

Przez prawa majątkowe w zarządzie Lasów Państwowych (w zarządzie jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych) należy rozumieć więzkę uprawnień przypadających Lasom Państwowym w następstwie prawa tych jednostek organizacyjnych do władania w formie zarządu majątkiem skarbu państwa (w szczególnych wypadkach władania przez posiadanie zależne, np. z tytułu najmu lub dzierżawy).

Prawa majątkowe upoważniają Lasy Państwowe (jednostki organizacyjne Lasów Państwowych) do poddawania wymienionego powyżej majątku, a także wymienionych wyżej uprawnień, określonym działaniom, obejmującym czynności faktyczne oraz czynności prawne, a to w celu realizowania i zrealizowania zadań ciężących na Lasach Państwowych (jednostkach organizacyjnych).

Prawa majątkowe można podzielić na:

- prawa nabycia,
- prawa wtórne zwykłe,
- prawa alokacji składników majątkowych oraz praw majątkowych,
- prawa rozporządzania składnikami majątkowymi oraz prawami majątkowymi,
- prawa reglamentacji.

Z każdą z tych grup praw jest związany określony dalszy podział, wyznaczający w szczególności analityczną charakterystykę zdolności Lasów Państwowych (jednostek organizacyjnych LP) do czynności cywilnoprawnych. Na przykład uszczegółowieniem najwyższego, I rzędu w stosunku do prawa nabycia są prawa: do zakupu, nabycia składnika majątkowego przez przyjęcie darowizny, z wykorzystaniem instytucji zamiany, przez spadek, w drodze użyczenia, najmu, dzierżawy czy wejścia w inne posiadanie zależne z wykorzystaniem ograniczonych praw rzeczowych. Jak więc widzimy, prawo majątkowe jest na ogół ściśle związane z określoną zdolnością prawną. Aby można było nabyć las w drodze zakupu, nie wystarczy wykazać się prawem majątkowym nabycia lasu, trzeba również udowodnić, że ma się zdolność do czynności prawnej, kończącej się np. stosunkiem cywilnoprawnym zakupu lasu.

Także sprawa szczegółowego katalogu uprawnień majątkowych przywiązanych do poszczególnych grup składników majątkowych we władaniu Lasów Państwowych wymagać będzie w przyszłości kompleksowego uregulowania.

Ryc. 4. Świerki istebniańskie w Nadleśnictwie Wisła (fot. W. Łapiński)

11.5.6. Zdolność prawna oraz zdolność do czynności prawnych

Zdolność prawna oraz zdolność do czynności prawnych sprawiają, że Lasy Państwowe (jednostki organizacyjne Lasów Państwowych) są w imieniu skarbu państwa posiadaczem uprawnień niemajątkowych, upoważniających do podejmowania czynności prawnych oraz czynności faktycznych, zmierzających do zawarcia stosunku prawnego (skutkujących zawarciem stosunku prawnego) oraz do spowodowania określonego działania ze strony osób fizycznych, osób prawnych oraz ich reprezentantów.

Opierając się na przepisach prawa, w odniesieniu do Lasów Państwowych (jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych) można mówić o:

- zdolności do czynności cywilnoprawnych, związanych ze zdolnością prawną, zmierzających do nawiązania stosunku cywilnoprawnego;
- zdolności do czynności pracowniczo-prawnych, zmierzających do nawiązania stosunku pracy;
- uprawnieniach do władztwa służbowego (do wydawania poleceń oraz stanowienia wewnętrznych aktów reglamentacyjnych), wynikającego z uprzednio nawiązanego stosunku pracy;
- zdolności do czynności handlowo-prawnych, zmierzających do nawiązania stosunku handlowego;
- uprawnieniach do władztwa administracyjnego (do nawiązywania aktywnego stosunku administracyjno-prawnego);
- uprawnieniach do władztwa karno-administracyjnego;
- uprawnieniach do władztwa policyjno-administracyjnego;
- określonej zdolności do czynności prawnych, związanych z wymiarem sprawiedliwości;
- zdolności do czynności prawnych procesowych (sądowych);
- uprawnieniach do używania środków przymusu bezpośredniego.

Prawo leśne oraz inne przepisy dość dobrze określają stany faktyczne, w których pracownicy Lasów Państwowych w wykonywaniu swoich zadań mogą posługiwać się określonymi, wyżej wymienionymi grupami uprawnień niemajątkowych. Dość szczegółowe jest też określenie dyspozycji co do szczegółowej procedury korzystania z określonych uprawnień. Na kompleksowe rozwiązanie zasługuje natomiast zagadnienie pełnego katalogu aktów administracyjnych, w tym decyzji administracyjnych przypisanych poszczególnym kierownikom jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych (także pracownikom Straży Leśnej).

11.5.7. System finansowy

System finansowy Państwowego Gospodarstwa Leśnego jest to określony przez prawo oraz uregulowania wewnętrzne sposób prowadzenia w Lasach Państwowych oraz w poszczególnych jednostkach organizacyjnych Lasów Państwowych zasadniczej działalności administracyjnej w zakresie obejmującym w szczególności: planowanie finansowo-gospodarcze w Lasach Państwowych; inwentaryzowanie ilościowo-wartościowe aktywów oraz pasywów bilansowych oraz niektórych pozabilansowych składników mienia w zarządzie Lasów Państwowych; gospodarkę kasową; ochronę środków pieniężnych; ochronę metodami gospodarki finansowej innych składników majątkowych i praw majątkowych (w tym zawiązywanie rezerw); gromadzenie księgowej dokumentacji źródłowej, obejmującej dowody księgowe; prowadzenie ksiąg rachunkowych (w tym ewidencjonowanie na kontach księgowych zdarzeń finansowo-gospodarczych, m.in. z uwzględnieniem obowiązującego w jednostkach organizacyjnych rachunku kosztów); przetwarzanie danych zawartych w księgach rachunkowych do postaci sprawozdań finansowych oraz finansowo-gospodarczych oraz innych wymaganych przez prawo informacji; sporządzanie dokumentacji płacowej, dokumentacji rozliczeń i rozrachunków publicznoprawnych (deklaracji); dokonywanie wyboru kontrahentów jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych; gospodarowanie wierzytelnościami oraz innymi należnościami z uwzględnieniem prowadzenia rozrachunków wewnętrznych; gospodarowanie zobowiązaniami publicznoprawnymi, zobowiązaniami wobec pracowników oraz kontrahentów Lasów Państwowych; gospodarowanie zapasami, w tym prowadzenie gospodarki magazynowej materiałów i wyrobów gotowych; gospodarowanie środkami nadwyżki finansowej; gospodarowanie aktywami trwałymi i obrotowymi oraz pasywami, w tym ich pomnażanie; prowadzenie kontrolingu w ramach rachunkowości zarządczej; prowadzenie weryfikacji wyniku finansowego oraz spraw związanych z rewizją księgową.

Wyżej opisana działalność składa się na gospodarkę finansową Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe. Szczegółowe jej zasady zostały objęte rozporządzeniem wydanym przez Radę Ministrów. Potrzeba odrębnej regulacji w tym zakresie wiązała się z faktem, że system finansowy Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe nie jest systemem jednostek sektora finansów publicznych, do którego Lasy Państwowe oraz jednostki organizacyjne Lasów Państwowych nie należą. Nie jest to również system finansowy podmiotów prawa handlowego (właściwość kodeksu spółek handlowych) czy przedsiębiorstw państwowych.

Pełna analiza systemu finansowego Lasów Państwowych przekracza oczywiście ramy niniejszego opracowania. Poniżej omówiono jedynie wybrane elementy – w kontekście jego mankamentów oraz cech wyróżniających.

Do zasadniczych mankamentów systemu finansowego Lasów Państwowych należy brak metodologii wyceny wartości nieruchomości leśnych. Trudne do zidentyfikowania są podstawy prawne dotyczące bilansu rocznego całych Lasów Państwowych (sporządzanie, podpisywanie, zatwierdzanie przez organ nadzorczy, publikowanie). W tym zakresie w Lasach Państwowych utarł się określony zwyczaj (bilans Lasów Państwowych podpisuje dyrektor generalny Lasów Państwowych; jest on zatwierdzany przez Ministra Środowiska oraz podlega publikacji w Monitorze Polskim).

Wydaje się, że obowiązujący w Lasach Państwowych plan kont wymaga rewizji z punktu widzenia utrwalonych w nim dopuszczalnych zdarzeń ewidencyjnych w aspekcie katalogu składników majątkowych, którymi władac mogą jednostki organizacyjne Lasów Państwowych, a także przysługujących Lasom Państwowym uprawnień majątkowych i niemajątkowych.

Doskonalenie systemu finansowego Lasów Państwowych powinno przewidywać rewizję metodologii rachunku kosztów w celu ograniczenia zakresu schematycznego przypisywania do kosztu całkowitego danej działalności kosztów pośrednich, a także w celu stworzenia możliwości identyfikacji kosztów ponoszonych przez jednostki organizacyjne na kształtowanie pozaprodukcyjnych funkcji lasów oraz uwzględniania wymagań w tym zakresie, określonych w Polskiej Klasyfikacji Działalności.

Słabością systemu finansowego Lasów Państwowych jest ponadto niedokreślenie następujących zagadnień: gospodarka środkami pieniężnymi poza kasą a obowiązek fiskalizacji operacji pieniężnych; posługiwanie się w Lasach Państwowych elektronicznymi instrumentami płatniczymi oraz innymi elektronicznymi znakami legitymacyjnymi; zasady handlu drewnem; katalog uprawnionych przychodów Lasów Państwowych (w tym w postaci dotacji budżetowych, dotacji funduszy celowych, wszelkich środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej); przychody podlegające podatkowi dochodowemu od osób prawnych, system planowania finansowo-gospodarczego; funkcjonowanie funduszu leśnego; branżowa weryfikacja wyniku finansowego poszczególnych jednostek organizacyjnych.

11.5.8. Relacje między dyrektorem generalnym Lasów Państwowych a Ministrem Środowiska

Uprawnienia do nadzorowania Lasów Państwowych Minister Środowiska uzyskał na podstawie ustawy o lasach.

W ustawie o lasach uregulowano uprawnienia Ministra Środowiska w zakresie tworzenia i likwidacji regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych oraz powoływania dyrektora generalnego Lasów Państwowych i udziału w powoływaniu zastępców dyrektora generalnego Lasów Państwowych. Nie zawarto natomiast regulacji prawnych normujących organizowania przez Ministra Środowiska „kontrolni sprawności działania, efektywności gospodarowania oraz przestrzegania prawa” przez jednostki organizacyjne Lasów Państwowych. W tym zakresie nie ma w ogóle stosownych regulacji prawnych, jeśli nie liczyć rozporządzenia Rady Ministrów z 18 II 1997 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania kontroli przez Kancelarię Prezesa Rady Ministrów.

Organy administracji publicznej mogą oddziaływać na inne podmioty m.in. poprzez:

- stanowienie aktów normatywnych,
- wydawanie aktów administracyjnych.

W prawie leśnym Ministrowi Środowiska w stosunku do Lasów Państwowych przypisano kilka uprawnień władczych, innych niż władztwo ze stanowienia prawnych aktów normatywnych.

Minister Środowiska określa lub ustala wskaźnik odpisu na fundusz leśny oraz wysokość wydatków administracyjnych w planie finansowo-gospodarczym Lasów Państwowych. Zatwierdza też plany urządzenia lasu oraz nadzoruje ich wykonanie.

Podstawową normą prawną, mocującą Ministra Środowiska do władczego oddziaływania na bieg spraw w Lasach Państwowych, pozostaje jednak cytowane już uregulowanie w ustawie o lasach, uprawniające Ministra Środowiska do nadzorowania Lasów Państwowych. Ze swojej istoty nadzorowanie uprawnia do sprawowania czynności kontrolnych w Lasach Państwowych oraz wydawania zaleceń (decyzji) pokontrolnych, łącznie z decyzją o odwołaniu dyrektora generalnego Lasów Państwowych.

Z litery i doktryny prawa administracyjnego wynika, że rozstrzygnięcie przez organy administracji publicznej o prawach i obowiązkach innych konkretnych osób i jednostek organizacyjnych, w stosunku do których organ administracji publicznej nie pozostaje w stosunku nadrzędności i podległości organizacyjnej ani – z racji owej nadrzędności i podległości służbowej – nie wykazuje podległości służbowej, **powinno odbywać się w for-**

mie opartego na przepisach prawa administracyjnego, władczego, jednostronnego oświadczenia woli organu administracji publicznej, określającego sytuację prawną (prawa i obowiązki) konkretnie wskazanego adresata w indywidualnie oznaczonej sprawie.

Stosunki nadrzędności występują w ramach jednej struktury organizacyjnej. Jednostki organizacyjne Lasów Państwowych nie są częścią składową Ministerstwa Środowiska, lecz jednostkami organizacyjnymi nadzorowanymi przez Ministra Środowiska, tym samym nie są jednostkami organizacyjnymi podległymi organizacyjnie Ministrowi Środowiska. Skoro w relacji Minister Środowiska – jednostki organizacyjne Lasów Państwowych wykluczona jest podległość organizacyjna, to również nie może być mowy o podległości służbowej. Minister Środowiska powołuje wprawdzie dyrektora generalnego Lasów Państwowych, ale czyni to za Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe jako pracodawcę dyrektora generalnego Lasów Państwowych. Dyrektor generalny Lasów Państwowych nie jest podległy służbowo Ministrowi Środowiska, lecz jest przez niego nadzorowany.

Wszystko, co napisano powyżej, prowadzi do konstatacji prawnej, że zalecenia pokontrolne, przekazywane przez Ministra Środowiska np. dyrektorowi generalnemu Lasów Państwowych jako efekt czynności nadzorczych, powinny przybierać postać określonego aktu administracyjnego, od którego adresatowi tego aktu przysługiwać powinna możliwość zwrócenia się do Ministra Środowiska o ponowne rozpatrzenie.

Rada Ministrów, szefowie resortów, kierujący określonymi działami administracji rządowej, mogą ustanawiać strategie rządowe, polityki resortowe oraz programy rządowe. Są to przede wszystkim dokumenty manifestujące zamierzenia i długofalowe plany działania administracji rządowej. Oczywiście, akty te powinny być adresowane do różnych podmiotów, osób i jednostek, w tym nie związanych więzami podległości z autorami tych dokumentów. Dokumenty te stają się wiążące dla wyżej wymienionych osób, jednostek i podmiotów w takim zakresie, w jakim stają się prawem (dotyczy to np. „Programu dla Odry”, przyjętego aktem prawnym w randze ustawy).

W art. 34a, ust. 1 ustawy o Radzie Ministrów została zamieszczona norma prawna, która określa, że minister, w celu dostosowania zasad i kierunków działalności nadzorowanych jednostek organizacyjnych nie mających osobowości prawnej do polityki ustalonej przez Radę Ministrów, może wydawać kierownikom jednostek organizacyjnych wiążące ich wytyczne i polecenia. Zgodnie z normą art. 34, ust. 2 wytyczne te i polecenia nie mogą dotyczyć rozstrzygnięć co do istoty sprawy załatwianej w drodze decyzji administracyjnej. Zgodnie z normą art. 34, ust. 3 omawiane wytyczne i polecenia wydawane ustnie wymagają potwierdzenia na piśmie. Z normy art.

34, ust. 4 można wywieść, że regulacje zawarte w cytowanych ust. 1, 2 i 3 odnoszą się do Lasów Państwowych jako jednostki organizacyjnej bez osobowości prawnej, nadzorowanej na podstawie ustawy o lasach przez Ministra Środowiska, spod jurysdykcji bowiem tych norm prawnych zostały wyłączone tylko te jednostki organizacyjne nie mające osobowości prawnej, które wchodzą w skład zespolonej administracji rządowej, a przecież kierownicy jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych nie znajdują się w składzie zespolonej administracji rządowej. Nie wchodzą też w skład nie zespolonej administracji rządowej.

Z tego, co powyżej napisano, trzeba również wyprowadzić wnioski, że nie ma wystarczających podstaw do postawienia tezy o uprawnieniu organów administracji publicznej do władczego oddziaływania przez organy administracyjne na działanie jednostek organizacyjnych im nie podległych poprzez operacyjne wytyczne i polecenia służbowe

Reasumując, należy podkreślić, że niewątpliwą słabością prawa leśnego jest niedostateczne unormowanie wzajemnych relacji pomiędzy ministrem właściwym w sprawach leśnictwa a dyrektorem generalnym Lasów Państwowych. Stan ten trwa w zasadzie od okresu międzywojennego.

Wpływanie przez ministra właściwego w sprawach środowiska na bieg spraw w Lasach Państwowych powinno się odbywać w trybie wynikającym bardziej z postępowania administracyjnego niż ze zwierzchnictwa służbowego. Nawet polecenia i wytyczne, które minister właściwy w sprawach leśnictwa może na piśmie wydawać kierownikom jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych, w dążeniu do dostosowania zasad i kierunków działania jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych do polityki ustalonej przez Radę Ministrów, są w gruncie rzeczy aktem administracyjnym. Wytyczne i polecenia, o których mowa, nie mogą oczywiście być utożsamiane z tworzeniem i wprowadzaniem zasad działania czy stanowieniem aktów instrukcyjnych, adresowanych do Lasów Państwowych.

Słabością prawa leśnego, ale także prawa w ogóle, jest brak dostatecznych regulacji w kwestii sprawowania kontroli przez organy administracji rządowej w nadzorowanych jednostkach organizacyjnych. W przyszłej nowelizacji prawa leśnego zasady nadzorowania jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych i sprawowania kontroli nad nimi przez ministra właściwego w sprawach leśnictwa powinny być jednoznacznie uregulowane, stosownie do dyspozycji zawartej w cytowanej normie ustawy o Radzie Ministrów.

11.5.9. Relacja między dyrektorem generalnym Lasów Państwowych a Ministrem Skarbu Państwa

Tworzenie lub przystępowania do spółek prawa handlowego oraz wykonywanie praw z akcji skarbu państwa przez ministra właściwego w sprawach skarbu państwa a odpowiednie uprawnienia dyrektora generalnego Lasów Państwowych. W art. 2, pkt 6 ustawy z dnia 8 VIII 1996 r. o zasadach wykonywania uprawnień przysługujących skarbowi państwa określono, że minister właściwy ds. skarbu państwa składa w imieniu skarbu państwa oświadczenia woli o utworzeniu spółki prawa handlowego lub przystąpieniu do takiej spółki, chyba że odrębne przepisy stanowią inaczej.

Bez wątplenia sprawę tę uregulowano odrębnie w art. 42, ust. 1 ustawy o lasach: „Dyrektor generalny może, w imieniu skarbu państwa, tworzyć jednoosobowe spółki skarbu państwa bądź przystępować do spółek z ograniczoną odpowiedzialnością lub spółek akcyjnych”.

W art. 2, pkt 5, lit. „a” określono, że minister właściwy ds. skarbu państwa wykonuje uprawnienia wynikające z praw majątkowych skarbu państwa, w szczególności w zakresie praw z akcji i udziałów należących do skarbu państwa, łącznie z wynikającymi z nich prawami osobistymi, chyba że odrębne przepisy stanowią inaczej.

W ustawie o lasach zawarto w przedmiotowym zakresie szereg norm prawnych, które w powiązaniu z utartym zwyczajem ich rozumienia przez długi czas bezkonfliktowo rozgraniczały obszary kompetencji dyrektora generalnego Lasów Państwowych i ministra właściwego w sprawach skarbu państwa w odniesieniu do wykonywania zarządu składnikami majątkowymi skarbu państwa i związanymi z nimi prawami majątkowymi, pozostającymi we władaniu jednostek organizacyjnych LP (w tym zarządzania, wykorzystywania do prowadzenia działalności gospodarczej i gospodarowania).

W latach 1997–2001 pojawił się jednak ostry spór kompetencyjny między Ministrem Skarbu Państwa a dyrektorem generalnym Lasów Państwowych co do właściwości dyrektora generalnego do wykonywania w imieniu skarbu państwa uprawnień wynikających z prawa majątkowego skarbu państwa w postaci własności akcji skarbu państwa. Spór ten został ograniczony do akcji skarbu państwa w spółce akcyjnej Bank Ochrony Środowiska.

Sprawa ta będzie w przyszłości wymagała jednoznacznego uregulowania.

Zakres uprawnień kontrolnych Ministra Skarbu Państwa w stosunku do jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych. W art. 2, pkt 7 ustawy z dnia 8 VIII 1996 r. o zasadach wykonywania uprawnień przysługujących skarbowi państwa określono, że minister właściwy ds. skarbu

Ryc. 5. Ols w Nadleśnictwie Rajgród (fot. G. i T. Kłosowsy)

państwa sprawuje kontrolę wykonywania uprawnień wynikających z praw majątkowych skarbu państwa przez państwowe jednostki organizacyjne, którym przysługuje prawo wykonywania uprawnień wynikających z praw majątkowych skarbu państwa lub do działania w imieniu skarbu państwa. Kwestię sprawowania kontroli, o której mowa w art. 2, pkt 7, oddelegowano w omawianej ustawie do szczegółowego uregulowania przez Radę Ministrów.

W wykonaniu tej delegacji w dniu 10 II 1998 r. Rada Ministrów wydała rozporządzenie w sprawie zakresu, szczegółowych zasad i trybu kontroli przeprowadzanej przez Ministra Skarbu Państwa. W § 1, pkt 1 tego aktu określono, że podmiotem kontroli są m.in. państwowe jednostki organizacyjne wykonujące uprawnienia wynikające z praw majątkowych skarbu państwa. Z podstawy prawnej cytowanego rozporządzenia wynika, że chodzi o państwowe jednostki organizacyjne, którym przysługuje prawo wykonywania uprawnień wynikających z praw majątkowych skarbu państwa lub do działania w imieniu skarbu państwa.

Nie ulega zatem wątpliwości, że z mocy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 II 1998 r. Minister Skarbu Państwa uzyskał w odniesieniu do jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych bardzo szerokie uprawnienia do przeprowadzenia kontroli sposobu, w jaki te jednostki wykonują uprawnienia wynikające z praw majątkowych skarbu państwa.

Możliwość zastępowania Lasów Państwowych w reprezentowaniu interesów skarbu państwa w postępowaniu procesowym w sprawach cywilnych. W art. 4 ustawy określono, że minister właściwy ds. skarbu państwa może przyjąć zastępstwo procesowe w poszczególnych sprawach cywilnych, w tym gospodarczych skarbu państwa w zakresie działania innych państwowych jednostek organizacyjnych nie posiadających osobowości prawnej na wniosek tych jednostek.

Przywołane powyżej zastępstwo procesowe, możliwe do podejmowania przez ministra właściwego w sprawach skarbu państwa, zostało ustalone nie przez Radę Ministrów, co jest wymogiem wynikającym z unormowań kodeksowych, lecz aktem prawnym w randze ustawy. Jest to bez wątpienia pewna wada normy kreującej zasadę zastępstwa procesowego ministra właściwego w sprawach skarbu państwa.

Wydaje się również, że w celu ustanowienia ministra właściwego w sprawach skarbu państwa zastępcą procesowym w poszczególnych sprawach cywilnych, dotyczących Lasów Państwowych, nie może być wystarczający wniosek kierownika jednostki organizacyjnej Lasów Państwowych, lecz niezbędne wydaje się umocowanie Ministra Skarbu Państwa w drodze pełnomocnictwa.

Kreowanie jednostek organizacyjnych bez osobowości prawnej na reprezentantów skarbu państwa a jednostki organizacyjne Lasów Państwowych i kierownicy tych jednostek jako przedstawiciele ustawowi skarbu państwa, w tym w stosunkach cywilnoprawnych. W art. 18 określono, że minister właściwy ds. skarbu państwa w porozumieniu z właściwym organem administracji rządowej może udzielać kierownikom państwowych jednostek organizacyjnych nie posiadających osobowości prawnej upoważnień do wykonywania zadań ministra właściwego w sprawach skarbu państwa, polegających na wykonywaniu uprawnień wynikających z praw majątkowych skarbu państwa i składania oświadczeń woli o utworzeniu spółki prawa handlowego lub przystąpienia do takiej spółki. Analizując przepisy regulujące funkcjonowanie ministra właściwego ds. skarbu państwa należy podkreślić, że Minister Skarbu Państwa ma bardzo daleko idące uprawnienia w zakresie kontrolowania poprawności ewidencji mienia skarbu państwa przez Lasy Państwowe. Minister Skarbu Państwa może żądać wykonania inwentaryzacji określonych składników majątkowych, pozostających w zarządzie Lasów Państwowych, a także dostarczenia różnych informacji i dokumentów w uzupełnieniu sprawozdawczości LP i informacji LP przekazywanej Ministrowi Skarbu Państwa w związku z prowadzoną przez niego ewidencją mienia skarbu państwa.

11.6. Ocena obecnej formy organizacyjno- -prawnej Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe

11.6.1. Funkcjonowanie Lasów Państwowych a zasady trwale zrównoważonej gospodarki leśnej

Ustawa o lasach oraz Polityka Leśna Państwa zobowiązują Lasy Państwowe do prowadzenia gospodarki leśnej w sposób trwale zrównoważony. Gospodarka trwale zrównoważona to taka gospodarka, która nie przynosi istotnie ujemnych skutków innym ekosystemom, dąży do osiągnięcia zgodności biocenozy leśnej z biotopem, w sposób możliwie pełny wzoruje się na zjawiskach oraz procesach przyrodniczych zachodzących w ekosystemach leśnych, funkcjonujących praktycznie bez ingerencji człowieka, prowadzi do wypełniania przez las, w wymiarze lokalnym, krajowym i globalnym, funkcji produkcyjnych i jednocześnie wielu funkcji niematerialnych – i to w sposób trwały, tj. z pokolenia na kolejne pokolenie lasu, a także przy coraz pełniejszym zaspokajaniu potrzeb społecznych na te świadczenia.

Ocena stopnia zbliżenia faktycznie prowadzonej przez Lasy Państwowe gospodarki leśnej do wzorca zrównoważonej gospodarki leśnej jest procesem wymagającym bezstronności. Od kilku lat prowadzenie takiego syntetycznego „audytu” działalności leśnej Lasy Państwowe przekazały w ręce niezależnych organizacji pozarządowych. Proces certyfikacji gospodarki leśnej jest prowadzony w tzw. systemie FSC. We wszystkich regionalnych dyrekcjach Lasów Państwowych, w których przedmiotowe prace zostały zakończone, Lasy Państwowe przy wysokich ocenach pozytywnych weszły w posiadanie stosownych certyfikatów, podczas gdy na przykład przed dwoma laty wynikiem negatywnym zakończyła się certyfikacja gospodarki leśnej w Wielkiej Brytanii, w wielu zaś innych krajach europejskich, w odpowiedzi na bardzo wymagający system FSC, postanowiono w szybkim tempie stworzyć – w charakterze przeciwwagi – system certyfikacyjny PEFC.

Gospodarkę leśną w Lasach Państwowych można oceniać za pomocą miar generalnych (rezultaty procesów certyfikacyjnych), a oprócz tego używając wskaźników cząstkowych, takich jak:

- rzeczywista produktywność (gospodarcza oraz generalna, obejmująca wytwarzanie wszelkich dóbr, w tym świadczeń niematerialnych) w porównaniu z produktywnością potencjalną;
- stosunek pozyskania drewna użytkowego do rzeczywistej produktywności gospodarczej lasu;
- kształtowanie się ilości drewna, zakumulowanego przez drzewostany, w przeliczeniu na jednostkę powierzchni;
- zdrowotność drzewostanów w polskich lasach oraz ich zagrożenie ze strony czynników biotycznych oraz abiotycznych;
- wykonawstwo zadań gospodarczych w stosunku do potrzeb lasu;
- realizacja zadań administracyjnych, przypisanych Lasom Państwowym przez przepisy prawa;
- ocena gospodarki leśnej oraz ekosystemów leśnych dokonywana na podstawie specjalnych wskaźników indykacyjnych (np. kształtowanie się wskaźników ustalanych za pomocą niektórych charakterystyk wybranych elementów ożywionych środowiska leśnego).

Ramy tego opracowania nie pozwalają na pogłębienie oceny gospodarki leśnej z użyciem wyżej wymienionych, cząstkowych wskaźników ocennych. Należy jednak stwierdzić, że oceny cząstkowe potwierdzają wysoką notę, którą polskiej gospodarce leśnej należy wystawić na podstawie miar generalnych.

11.6.2. Ocena zdolności Lasów Państwowych do samofinansowania działalności

Polski model leśnictwa państwowego zakłada, iż gospodarka leśna ma być prowadzona według zasady samofinansowania (zasady finansowania działalności leśnej z przychodów osiągniętych przez Lasy Państwowe jako podstawowego zarządcy lasów skarbu państwa).

Dotychczas tę zasadę udawało się w Lasach Państwowych zachowywać bez szkody dla działalności podstawowej w ramach gospodarki leśnej. Nawet w roku 2001, kiedy to w „urządzeniach księgowych” jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych został „utrwalony” ujemny wynik finansowy, zasada samofinansowania działalności leśnej przy bardzo wysokim wskaźniku płynności finansowej Lasów Państwowych nie została naruszona. Odrębne ekspertyzy, których szczegółowa prezentacja przekracza ramy

niniejszego opracowania, wskazują, że zdolność do pokrywania rozchodów z własnych wpływów będzie się mogła w Lasach Państwowych przez długi czas utrzymywać, jednakże pod warunkiem:

- racjonalnej taktyki w „zarządzaniu” cenami na surowiec drzewny (nie noszącej znamion nadmiernej uległości wobec nabywców surowca drzewnego, choć uwzględniającej ich sytuację ekonomiczną);
- działań w ramach uprzednio opracowanego przez Lasy Państwowe programu ograniczenia kosztów i wydatków o charakterze „pozaosobowym”, ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystywania środków budżetowych do realizacji tych wydatków, które w istniejącym stanie prawnym mogłyby nie być finansowane ze środków własnych Lasów Państwowych (na urządzenie lasu, lotnicze patrolowanie przeciwpożarowe powierzchni leśnych, nadzorowanie gospodarki leśnej w lasach nie należących do skarbu państwa, likwidację skutków klęsk żywiołowych w zakresie dotąd nie objętym unormowaniami ustawy o lasach oraz oczywiście na te zadania, których finansowanie ze środków budżetu państwa już dziś wynika wprost z unormowań prawa leśnego);
- zarządzania zasobami ludzkimi, nie przewidującego odtwarzania poziomu zatrudnienia w sytuacji kończenia służby w LP przez pracowników odchodzących na emerytury, renty czy np. w związku ze zmianą pracodawcy;
- restrukturyzacji części kadry pracowniczej przez jej aktywizację w realizacji zadań Lasów Państwowych, które zgodnie z prawem powinny być finansowane ze środków budżetowych, a najczęściej z braku środków w ogóle nie są podejmowane (wielkoobszarowa inwentaryzacja lasu, bank danych o lasach, plany ochrony przyrody, szeroko rozumiana edukacja leśna społeczeństwa), oraz zadań, które będą mogły być finansowane z różnych środków pomocowych o charakterze strukturalnym – z opcją powtórnego angażowania tych ludzi lasu w działalność zasadniczą w miarę zwiększania areалу gruntów w zarządzie Lasów Państwowych, gruntów poddawanych pracom zalesieniowym (autor niniejszego opracowania jest przekonany, że skupienie wysiłków, także wysiłków organów administracji rządowej nadzorującej LP, na pozyskaniu wyżej wymienionych środków już dawno mogłoby się stać alternatywą rozwiązania przewidującego prostą redukcję kadr, której efektem jest przecież i tak angażowanie środków budżetowych w postaci zasiłków);
- opracowania oraz wdrożenia efektywnego oraz wiarygodnego programu zasilania finansowego Lasów Państwowych, uzupełniającego przychody ze sprzedaży surowca drzewnego.

11.7. Katalog zjawisk oraz procesów stanowiących potencjalne źródło „korozji” polskiego modelu leśnictwa państwowego

11.7.1. Pomysły na przekształcenie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe w spółkę akcyjną po roku 1998

W Polsce po roku 1998 pojawiły się w różnych kręgach opiniotwórczych oraz decyzyjnych koncepcje przekształcenia Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe w spółkę akcyjną. Najwcześniej z takim pomysłem wystąpiło Ministerstwo Skarbu Państwa. Miało to ścisły związek z pracami legislacyjnymi nad ustawą reprivatyzacyjną. Podczas jednego z posiedzeń Rządu RP, po dyskusji między wieloma członkami Rady Ministrów a Janem Szyszko, ówczesnym Ministrem Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, przeciwstawiającym się kategorycznie rozwiązaniom prawnym w projekcie ustawy reprivatyzacyjnej, przewidującym dokonywanie przez Lasy Państwowe zwrotu lasów ich byłym właścicielom lub spadkobiercom – z niespodziewanym wnioskiem likwidacji Lasów Państwowych oraz powołania w ich miejsce spółki leśnej wystąpił Hubert Łaskiewicz, ówczesny podsekretarz stanu w Ministerstwie Skarbu Państwa. Według jego propozycji, akcje takiej spółki, w formie rekompensaty za utracone po wojnie mienie leśne, miałyby być w określonej części przekazane osobom fizycznym, zgłaszającym roszczenia reprivatyzacyjne. Koncepcja Łaskiewicza bezzwłocznie została poddana przez premiera pod głosowanie i przyjęta przy jednym głosie sprzeciwu. Minister Szyszko, uzasadniając swój sprzeciw, oświadczył, że do następnego posiedzenia rządu Lasy Państwowe wspólnie z Ministerstwem Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa są w stanie przedstawić alternatywne rozwiązanie kwestii reprivatyzacji zasobów leśnych. Po dyskusji, w której argumenty przedstawił również dyrektor generalny Lasów Państwowych, przyjęto, że mimo przegłosowanej już decyzji o utworzeniu spółki leśnej, na następnym posiedzeniu rządu zostanie przedstawiona koncepcja prawna Lasów Państwowych, będąca alternatywą dla powołania spółki leśnej.

Lasy Państwowe przygotowały koncepcję rekompensat byłym właścicielom lasów i ich spadkobiercom i równocześnie zainicjowały ruch obywatelski, który zaowocował ustawą o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju, zapowiadającą, że rekompensaty reprivatyzacyjne, m.in. z tytułu utraconej własności zasobów leśnych, mają stanowić ciężar budżetu państwa.

Na następnym posiedzeniu Rady Ministrów dążono nadal do odsunięcia w czasie obiecannej dyskusji nad problematyką reprivatyzacji zasobów leśnych. Do dyskusji takiej nie doszło, ale w głosowaniu koncepcja Lasów Państwowych została początkowo odrzucona. Na skutek stwierdzonych formalnych uchybień (w głosowaniu nie wzięli udziału wszyscy członkowie rządu) zarządzono powtórne głosowanie, w którym tym razem jeden głos przeważał, że wolą Rady Ministrów nie przystąpiono w Polsce do realizacji koncepcji spółki leśnej z opcją rozdania „akcji leśnych” osobom mającym roszczenia reprivatyzacyjne do lasów.

Zamysł przekształcenia Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe w spółkę akcyjną powrócił za jakiś czas wraz z pracami nad powszechnym uwłaszczeniem obywateli Rzeczypospolitej Polskiej. Autorami wizji powszechnego uwłaszczenia Polaków byli posłowie na Sejm RP – Tomasz Wójcik oraz Adam Biela. Projekt nie został objęty całościowym, ogólnie dostępnym opracowaniem dokumentacyjnym. Przedstawiono m.in. dyrektorowi generalnemu Lasów Państwowych podczas dwudniowego spotkania związkowego, które na temat powszechnego uwłaszczenia, z inicjatywy Sekretariatu Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa NSZZ „Solidarność” odbyło się na terenie regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych w Pile. Podczas tego spotkania wizja powszechnego uwłaszczenia obywateli Rzeczypospolitej Polskiej z udziałem mienia skarbu państwa w zarządzie Lasów Państwowych została poddana zdecydowanej krytyce zarówno ze strony dyrektora generalnego Lasów Państwowych, jak i władz leśnej „Solidarności”. Uznano, że lasów państwowych nie należy „wplątywać” w wizję powszechnego uwłaszczenia Polaków. Można przyjąć, że spotkanie związkowe w Pile rozpoczęło proces odstępowania od pomysłów posłów Bieli oraz Wójcika.

Dążenie do przekształcenia Państwowego Gospodarstwa Leśnego w spółkę akcyjną ujawniło się po raz trzeci na przełomie lat 2000 i 2001 w obszernym i szczegółowym programie przebudowy Rzeczypospolitej Polskiej, stworzonym przez ministra Wojciecha Misiąga pod auspicjami Centrum im. A. Smitha. Minister Misiąg swoje przemyślenia postanowił bezpośrednio przedyskutować z dyrektorem generalnym Lasów Państwowych. Tym razem przekształcenie Lasów Państwowych w spółkę akcyjną nie miało być sposobem na rozwiązanie jakiegось konkretnego problemu społecz-

no-politycznego (reprywatyzacja, powszechne uwłaszczenie). Ministrowi Misiągowi chodziło o „posadowienie” działalności leśnej w Lasach Państwowych w ramach – jego zdaniem – czytelnej, przejrzystej, jednoznacznej oraz zrozumiałej formy organizacyjno-prawnej.

W roku 2003 podobnymi argumentami podpierala się na łamach „Przeгляdu Leśniczego” (nr 8) minister Aldona Kamela-Sowińska, lider ugrupowania Inicjatywa dla Polski, uzasadniając w ten sposób swój pogląd o konieczności nadania Lasom Państwowym formy jednoosobowej spółki skarbu państwa.

11.7.2. Konflikty prawne i ułomności prawa

Za potencjalne źródło „korozji” polskiego modelu leśnictwa należy uznać **odrębność oraz prawne niedookreślenie formy władania** przez Lasy Państwowe lasami w stosunku do powszechnie obowiązującego, trwałego zarządu jako formy władania nieruchomościami przez jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej. Wywołuje to podstawowe trudności prawne, a niekiedy rodzi rażące błędy proceduralne przy przekazywaniu Lasom Państwowym w zarząd nieruchomości przez jednostki organizacyjne, mające te nieruchomości w trwałym zarządzie – i odwrotnie. Ponadto jest powodem zasadniczych problemów w odnośeniu do Lasów Państwowych unormowań ogólnych, adresowanych do jednostek organizacyjnych bez osobowości prawnej (sprzedaż mieszkań zakładowych z wykorzystaniem przepisów powszechnych, odnoszenie do Lasów Państwowych uregulowań ustawy o gospodarce nieruchomościami itd.).

Poważne zakłócenia w kształtowaniu podstaw prawnych funkcjonowania polskiego modelu leśnictwa wywołuje **żywiłowy oraz niedostatecznie skoordynowany proces legislacyjny**, z jakim w Polsce mamy do czynienia od wielu lat. W jego wyniku pojawiają się m.in. coraz to nowe akty, które **normują niektóre sprawy odmiennie niż ustawa o lasach i akty wykonawcze do tej ustawy**. Za przykład mogą tu posłużyć różniczne konflikty prawne występujące między normami prawa leśnego a normami ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami. Rozwój prawa łowieckiego z kolei prowadzi do coraz większej „korozji” regulacji, które w ustawie o lasach rozstrzygnęły, że to nadleśniczy na zasadach samodzielności gospodaruje zwierzyną leśną. Prawo wodne – w konflikcie z ustawą o lasach (prawo kierowników jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych do zarządzania gruntami innymi niż las oraz nieruchomościami innymi niż grunty) oraz z pogwałceniem, trwającego od okresu przedwojennego, stanu faktycznego – odebrało nadleśniczemu właściwość do władania większo-

ścią gruntów pokrytych wodami publicznymi, położonych wśród państwowych kompleksów leśnych. Gospodarowanie wodami wśród lasów w sposób oczywisty powinno być ściśle zintegrowane z pozostałą działalnością leśną, stanowiąc faktycznie część składową gospodarki leśnej.

Liczne konflikty prawne występują ponadto w innych relacjach: „prawo leśne – ustawa o ochronie przyrody”, „prawo leśne – ustawa o ochronie roślin”, „prawo leśne – przepisy właściwe w sprawach działania Ministra Skarbu Państwa”.

Powracające postulaty objęcia działania Lasów Państwowych jurysdykcją ustawy o finansach publicznych świadczą o tym, że w szerokich kręgach decyzyjnych istota Lasów Państwowych jest niezrozumiała.

Innym skutkiem procesu żywiłowej legislacji jest proces **systematycznego zwiększania się liczby organów administracji rządowej, mającej władcze uprawnienia nadzorcze** i uprawnienia reglamentacji administracyjnej w stosunku do Lasów Państwowych. Mimo że w ustawie o lasach rozstrzygnięto, że organem nadzorującym Lasy Państwowe jest Minister Środowiska, to z mocy innych przepisów daleko większe funkcje nadzorcze uzyskał Minister Skarbu Państwa.

Określone funkcje nadzorczo-reglamentacyjne w stosunku do Lasów Państwowych (współzarządzanie funduszem leśnym) przypadają przez długi czas ministrowi właściwemu w sprawach rozwoju regionalnego. Lasy Państwowe, w razie korzystania ze środków UE, podlegać będą nadzorowi ze strony pełnomocników projektów, czyli imiennie wskazanych osób, zatrudnionych w administracji rządowej, nadzorujących realizację określonych projektów lub programów w ramach programów bezzwrotnej pomocy zagranicznej, a także nadzorowi ze strony dysponentów środków tej pomocy – stosownie do uregulowań zawartych w odpowiednim rozporządzeniu przewodniczącego Komitetu Integracji Europejskiej oraz wielu przepisach prawnych, biorących swoje źródło w ustawie o Narodowym Planie Rozwoju.

Nadzór nad czynnościami dochodzeniowymi, prowadzonymi przez pracowników Straży Leśnej działającej w Lasach Państwowych (innych uprawnionych pracowników Służby Leśnej w nadleśnictwach Lasów Państwowych) w związku z czynami wyczerpującymi znamiona przestępstwa, sprawują właściwi prokuratorzy.

Lasy Państwowe podlegają nadzorowi ze strony dysponentów wydatków budżetowych, udzielających dotacji celowych, o których mowa w art. 54 ustawy o lasach, w takim zakresie, w jakim wynika to z prawa finansów publicznych.

Określone uprawnienia reglamentacyjne, władcze oraz nadzorcze nad Lasami Państwowymi przypadają wojewodom, dyrektorom parków krajo-

Ryc. 6. Poranek w Puszczy Kurpiowskiej (fot. G. i T. Kłosowscy)

brazowych, a także starostom, wykonującym zadania administracji rządowej.

Niezależnie od powyższego, Lasy Państwowe (jednostki organizacyjne Lasów Państwowych), jak każda inna państwowa jednostka organizacyjna czy każda inna jednostka organizacyjna, podlegają odpowiednio nadzorowi oraz kontroli m.in. ze strony Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznika Praw Obywatelskich, organów właściwych w sprawach inspekcji pracy, kontroli skarbowej, inspekcji ochrony środowiska czy organów kontroli przestrzegania przepisów sanitarnych, fitosanitarnych lub weterynaryjnych.

Działalność prawodawcza doprowadziła też do poważnego **przeregulowania funkcjonowania Lasów Państwowych (jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych) poprzez objęcie ich jurysdykcją ustawy o zamówieniach publicznych**. Należy przy tym zauważyć, że nie wynika to jednoznacznie z dyrektyw (przepisów) obowiązujących w Unii Europejskiej.

Jak to już w niniejszym opracowaniu wykazano, Lasy Państwowe są szczególnie przedstawiicielem skarbu państwa, charakteryzują się bowiem wysoką samodzielnością działania, rozliczaną między innymi sporządzanym corocznie sprawozdaniem finansowo-gospodarczym oraz raportem o lasach.

Działalność Lasów Państwowych **nie wyczerpuje znamion użyteczności publicznej**, gdyż zwłaszcza z ustawy o gospodarce nieruchomościami wynika, że używanie nieruchomości leśnych do prowadzenia gospodarki leśnej nie jest wypełnianiem celów publicznych. Zadania w zakresie użyteczności publicznej nie mogą zatem stanowić przesłanki objęcia Lasów Państwowych zamówieniami publicznymi.

Nie można poczytywać za okoliczność przemawiającą za objęciem Lasów Państwowych procedurami zamówień publicznych tego, iż nie są one właścicielem majątku, którym władają, zgodnie bowiem z obowiązującym prawem przedsiębiorstwa państwowe nie mają statutowego obowiązku stosowania zamówień publicznych, chociaż dysponują majątkiem, który w części jest odzwierciedlonym funduszem założycielskim, w części zaś – **jak w wypadku Lasów Państwowych** – wydzieloną częścią mienia ogólnonarodowego, która w dodatku aż do roku 1998 pozostawała jedynie w zarządzie i użytkowaniu tych przedsiębiorstw.

Nie można poczytywać za okoliczność przemawiającą za objęciem Lasów Państwowych jurysdykcją ustawy o zamówieniach publicznych tego, że nie mają one osobowości prawnej, albowiem będąc co prawda jedynie ułomną osobą prawną – w zakresie działalności prowadzonej w ramach zwykłego zarządu mieniem skarbu państwa – wyczerpują wszelkie znamiona przedsiębiorstwa w rozumieniu kodeksu cywilnego

(przedsiębiorstwa państwowego) oraz przedsiębiorcy w rozumieniu ustawy o działalności gospodarczej, ustawy o cenach oraz ustawy o ochronie konsumenta i konkurencji.

W przepisach wiążących Lasy Państwowe znajduje się szereg unormowań, będących silnymi środkami przymusu prawnego do dokonywania wyboru wykonawców robót, usługodawców oraz dostawców w sposób racjonalny oraz oszczędny (zasada samofinansowania działalności oraz pokrywania wydatków – kosztów oraz wydatków rozwojowych – z własnych przychodów; zobowiązanie prawne do kierowania się rachunkiem efektywności ekonomicznej; brak mechanizmów interwencjonizmu finansowego budżetu państwa w razie kłopotów finansowych Lasów Państwowych; brak możliwości naprawy sytuacji finansowej w drodze procedury naprawczej oraz procedury upadłościowej; rygorizm prawny procesu zamówieniowego przy nabywaniu lasów, gruntów i innych nieruchomości; silne wewnętrzne mechanizmy monitoringu oraz kontroli procesów decyzyjnych). W tym kontekście objęcie Lasów Państwowych w sposób bezwarunkowy zamówieniami publicznymi stanowi potencjalne źródło pogorszenia szeroko rozumianej efektywności gospodarowania, w szczególności w aspekcie wydłużenia czasu trwania czynności gospodarczych, których termin wyznacza na ogół w leśnictwie zegar biologiczny, nie zaś procedura odwoławcza.

Przy stosowaniu zamówień publicznych występują podstawowe problemy w definiowaniu przedmiotu zamówienia, a to ze względu na brak należytej spójności pomiędzy unijnym słownikiem zamówień a klasyfikacją działalności leśnej. Nieprzystawanie ustawy o zamówieniach publicznych do leśnej rzeczywistości widać też na przykład przy próbie uwzględniania jej regulacji do prowadzenia skupu drewna z lasów niepaństwowych.

Ustawa o lasach wykreowała zasadniczo dwóch gospodarzy (dierzżycieli) lasów skarbu państwa: Lasy Państwowe w odniesieniu do lasów państwowych, których funkcje są regulowane metodami gospodarki leśnej, oraz parki narodowe w odniesieniu do lasów państwowych funkcjonujących bez udziału lub z bardzo ograniczonym udziałem metod gospodarki leśnej. Kolejne akty prawne oraz nowelizacje prawa leśnego rozpoczęły **proces stopniowego odchodzenia od reguły jednego zarządcy**. Obecnie można już mówić o następujących dzierzżycielach lasów skarbu państwa: Agencji Nieruchomości Rolnych (następcy Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa); Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad – do czasu wycięcia roślinności leśnej na gruntach wziętych w trwałe zarząd w związku z planowaną budową dróg i autostrad; staroście, wykonującym zadania administracji rządowej w zakresie gospodarowania lasami wchodzącymi w skład zasobu nieruchomości skarbu państwa, na podstawie usta-

wy o gospodarce nieruchomościami; zarządcach lasów w zasobie nieruchomości skarbu państwa, stanowiących przez starostę na podstawie ustawy o gospodarce nieruchomościami.

Potencjalne źródło „korozji” formy organizacyjno-prawnej działalności leśnej w lasach skarbu państwa tkwi **w wadliwościach prawa leśnego** jako takiego. Ramy niniejszego opracowania nie pozwalają na szczegółowe omówienie tego zagadnienia. Niezbędne jest jednak w tym miejscu poruszenie choćby kwestii najważniejszych:

- Materiał ustawy o lasach są zasadniczo tylko dwie składowe środowiska leśnego – grunt oraz pokrywająca go roślinność leśna. Marginalnie tylko ustawa o lasach podejmuje kwestię gospodarowania zwierzyną leśną; jest oczywiste, **że nie da się prowadzić zrównoważonej gospodarki leśnej, która swoimi czynnościami nie obejmowałaby innych niż las elementów (części składowych) leśnego środowiska przyrodniczego**. Fenomen zdolności „akomodacyjnej”, towarzyszącej od dziesięcioleci polskiej społeczności leśnej, sprawił, że polska gospodarka leśna, mimo wykazanego powyżej braku stosownej „dekretacji” w ustawie o lasach, w znacznym stopniu polega na zarządzaniu ekosystemowym (zarządzanie ekosystemami leśnymi), żeby przywołać choćby kształtowanie liczebności owadów, okresowo zagrażających trwałości lasów.
- Ustawa o lasach wykreowała unikatową formę organizacyjno-prawną państwowej gospodarki leśnej. **Forma ta została jednak prawnie nie-dookreślona**, o czym w szczegółach jest mowa w różnych częściach niniejszego opracowania.

11.8. Podsumowanie, czyli dlaczego nie ma alternatywy dla obecnej formy organizacyjno-prawnej państwowej gospodarki leśnej w Polsce

Na pytanie, dlaczego obecnej formy organizacyjno-prawnej państwowej gospodarki leśnej w Polsce nie należy zmieniać, najkrótszą odpowiedzią powinno być stwierdzenie, iż nie należy tego czynić dlatego, że po prostu forma ta w ciągu ostatnich piętnastu lat się sprawdziła. Nierozważne byłoby, zwłaszcza w obecnych realiach naszego kraju, zmieniać to, co w miarę dobrze funkcjonuje, oraz to, co może być (i powinno być) doskonałe bez działań radykalnych. W obecnej formie organizacyjno-prawnej polskiego leśnictwa państwowego występuje mały oraz ciągle zmniejszający się rozdźwięk między faktycznie prowadzoną przez Lasy Państwowe gospodarką leśną a wzorcem trwale zrównoważonej gospodarki leśnej. Potwierdzają to certyfikaty uzyskane przez poszczególne regionalne dyrekcje Lasów Państwowych. Utrzymuje się też zdolność prowadzenia przez Lasy Państwowe działalności według zasady samowystarczalności finansowej. Polskiemu modelowi leśnictwa nie sprzeciwiają się żadne dyrektywy oraz normatywy Unii Europejskiej.

Oczywiście, opozycja ma do koncepcji spółki leśnej znacznie głębsze uzasadnienie aniżeli tylko wynikające z zasady „po pierwsze nie szkodzić”. Należy przypomnieć, że to z woli całego społeczeństwa, wyrażonej w ustawie o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju, lasy w zarządzie Lasów Państwowych mają trwale stanowić wspólne dobro łączne (dobro ogólnonarodowe), roszczenia zaś reprivatyzacyjne pokrywane mają być w formie odszkodowań wypłacanych z budżetu państwa. Nikomu zatem nie powinno przysługiwać uprawnienie do uwłaszczenia się na lasach państwowych. Działanie Lasów Państwowych jako ułomnej osoby prawnej należy więc uznać za systemowe zabezpieczenie przed uwłaszczeniem się także Lasów Państwowych na zasobach leś-

nych. W rozważaniach nad przekształceniem Lasów Państwowych w spółkę prawa handlowego często zapomina się o tym, że osoba prawna w granicach swojej zdolności prawnej zawsze ma pełną zdolność do czynności prawnych (zdefiniowaną oraz określoną przede wszystkim w kodeksie cywilnym). Osoba prawna działa według zasady, co prawem nie jest zakazane, jest dozwolone. Regułą jest i to, że majątek we władaniu osób prawnych jest ich własnością. Oczywiście, nie ma przeszkód prawnych ani nie jest rozwiązaniem egzotycznym powierzanie osobom prawnym zadania władania majątkiem nie będącym ich własnością. Przykładem jest była Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. Jeśli jednak prawo niedostatecznie jasno reglamentuje władztwo cudzym majątkiem, majątek ten – jak pokazują liczne przykłady – traktowany bywa tak, jakby był majątkiem „przejęciowo” własnym władającego, ze wszystkimi tego pejoratywnymi konsekwencjami, których przykładów nie warto tu przywoływać. Jeśliby przyjąć odwrotne rozwiązanie legislacyjne, przewidujące „twarde” (ponad normy kodeksu cywilnego i inne przepisy prawa powszechnie obowiązującego) reglamentowanie zdolności do czynności prawnych oraz uprawnień majątkowych przysługujących osobie prawnej władającej cudzym majątkiem, wówczas taka osoba prawna nie może być faktycznie w pełni uznana za osobę prawną, gdyż w rzeczywistości odgrywa rolę osoby o ograniczonej zdolności do czynności prawnych – osoby z uprawnieniami do posługiwania się ograniczonym katalogiem uprawnień majątkowych. Realnie przestaje być osobą prawną, pełniąc w istocie funkcję ułomnej osoby prawnej. Taką ułomną osobą prawną są już obecnie Lasy Państwowe. Należy zatem zadać retoryczne pytanie, po co podejmować eksperymenty na Lasach Państwowych, zmierzające do pozornej tylko zmiany ich statusu prawnego z punktu widzenia zdolności do czynności prawnych. Ułomna („niepełna”) osoba prawna tym różni się od osoby prawnej („pełnej”), że w swoim prawidłowym działaniu – niezależnie od uniwersalnego obowiązku spełnienia kryteriów celowości, gospodarności oraz rzetelności – musi w sposób specyficzny przestrzegać kryteriów legalności działania, korzystając przy tym z odpowiednio ograniczonych: katalogu składników majątkowych, którymi ma prawo władać np. w formie zarządu, katalogu uprawnień majątkowych, związanych z tymi składnikami majątkowymi oraz katalogu zdolności do czynności prawnych i zdolności do czynności faktycznych, potrzebnych do realizacji przypadających jej zadań. Prawidłowości tej podporządkowane są zresztą regulacje zawarte w ustawie o lasach, z których wynika, że Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe jest reprezentantem skarbu państwa wyłącznie w zakresie zarządzanego mienia. Lasy Państwowe reprezentują skarb państwa w odniesieniu do składników majątkowych, którymi mogą władać, oraz do praw majątkowych, które z mo-

cy prawa zostało do tych składników majątkowych na użytek Lasów Państwowych przywiązane. W polskim systemie prawnym uprawnienia wynikające z praw majątkowych skarbu państwa, nie przypisane przez regulacje szczegółowe do innych osób i jednostek organizacyjnych (np. do Lasów Państwowych), są wykonywane przez Ministra Skarbu Państwa. Uznanie, że Lasy Państwowe – nie mając osobowości prawnej, a ponadto występując w roli ustawowego reprezentanta wszystkich obywateli RP – mogą działać jak właściciel lasu (posiadacz samoistny lasów), oznaczałoby faktyczne uwłaszczenie Lasów Państwowych lasami „narodowymi”. Narodowy charakter takich lasów byłby w takim wypadku fikcją.

Niezależnie od powyższych rozważań teoretyczno-prawnych nie sposób nie zauważyć, że spółka prawa handlowego, choćby spółka użyteczności publicznej, działa na gruncie prawa prywatnego.

W administracji publicznej coraz częściej oraz śmieiej podejmowane są próby realizowania niektórych zadań z użyciem podmiotów prawa prywatnego (np. prywatyzacja usług komunalnych). Zupełnie czym innym jest prywatyzowanie wykonawstwa zadań wymagających przede wszystkim czynności faktycznych (utrzymanie czystości, transport, usługi wodno-kanalizacyjne), a czym innym prywatyzowanie trzonu władczego administracji publicznej. Nawet najbardziej „rewolucyjne” pomysły prawne nie przewidują prywatyzacji administracji rządowej czy miasta stołecznego Warszawy. Lasom Państwowym nie jest oczywiście obca prywatyzacja leśnych usług gospodarczych. W tym zakresie Lasy Państwowe były prekursorem idei prywatyzacji. Prywatyzacja całych Lasów Państwowych oznaczałaby jednak de facto, że podmiotowi prawa prywatnego (Lasom Państwowym jako spółce prawa handlowego) przypadłyby zadania związane z władztwem administracyjno-prawnym, policyjno-prawnym oraz polegającym na wymiarze sprawiedliwości, nie wspominając już w ogóle o uprawnieniach do używania środków przymusu bezpośredniego przez spółkę akcyjną w dochodzeniu i ochronie mienia. Patrząc na tę kwestię realnie, zamiana Lasów Państwowych w spółkę akcyjną wymusiłaby trwałą alokację do struktur samorządowych lub administracji rządowej wielu obecnych zadań LP, związanych np. z ochroną gruntów rolnych i leśnych, z działalnością Straży Leśnej, a także innych zadań, wymagających podejmowania decyzji administracyjnych. Lasy Państwowe jako spółka akcyjna nie mogłyby oczywiście sprawować nadzoru nad gospodarką leśną w lasach nie należących do skarbu państwa.

Na koncepcję spółki leśnej można jeszcze spojrzeć z innego punktu widzenia, odwołując się do pierwotnego znaczenia niektórych pojęć.

W Polsce skarbu państwa to abstrakcyjna osoba prawna, działająca w celu reprezentowania szeroko rozumianych interesów ekonomicznych pań-

stwa. Rzeczpospolita Polska to według konstytucji wspólne dobro Narodu. Skarb państwa zatem jest to działająca przez swoich „materialnych” reprezentantów abstrakcyjna osoba prawna, powołana do reprezentowania interesów majątkowych Narodu. W Polsce od wielu lat trwa proces powstawania jednoosobowych spółek skarbu państwa. Powstanie takiej spółki oznacza, że skarb państwa wnosi wyłączny wkład do podmiotu prawa handlowego, przekazując mu na własność lub w posiadanie zależne określone zasoby majątkowe, będące dobrem ogólnonarodowym. Jest oczywiste, że jednoosobowa spółka skarbu państwa przestaje działać w imieniu skarbu państwa. Posiadając osobowość prawną, musi działać w imieniu własnym, choć z użyciem majątku ogólnonarodowego. Działanie w imieniu własnym z prawnego punktu widzenia nie jest oczywiście działaniem w imieniu skarbu państwa, a więc w imieniu osoby prawnej powołanej do reprezentowania szeroko rozumianych interesów ekonomicznych Narodu. Przy powołaniu jednoosobowej spółki skarbu państwa zakłada się oczywiście, nie bez naiwnego idealizmu, że działając w imieniu własnym, jednoosobowe spółki skarbu państwa będą dążyć do wypełniania misji skarbu państwa reprezentowania interesu Narodu. Wydaje się, że z tego właśnie schizofrenicznego założenia biorą się najrozmaitsze problemy i skandale, które wiążą się z różnymi jednoosobowymi spółkami skarbu państwa oraz z ich prywatyzacją.

Między systemem organizacyjnym Lasów Państwowych a ramową, określoną przez prawo strukturą organizacyjną osoby prawnej, działającej pod firmą spółki akcyjnej, występują oczywiste sprzeczności.

Powołanie Lasów Państwowych SA, a zwłaszcza wielu leśnych spółek akcyjnych, zburzy wiele systemów funkcjonalnych, ukształtowanych w Polsce w wyniku procesów trwających przez całe dziesięciolecia, żeby wymienić tu tylko system finansowy czy System Informatyczny Lasów Państwowych.

Lasy państwowe zajmują w Polsce około 1/3 terytorium kraju. Obecna forma organizacyjno-prawna państwowej gospodarki leśnej zapewnia w związku z tym uzyskiwanie efektu wielkiej skali. Trzeba też jasno stwierdzić, że system zarządzania w Lasach Państwowych nie jest systemem kolegialno-demokratycznym. Proces uspołeczniania zarządzania, choć bardzo pożądanym, nie przekracza na szczęście ram, poza którymi mógłby przynosić szkodę zasobom leśnym, zwłaszcza w zakresie tzw. pozaprodukcyjnych świadczeń (funkcji) lasu.

Jeśli na las coraz częściej patrzymy jak np. na naturalny zbiornik retencyjny czy wielki „magazyn” różnorodności biologicznej, to właśnie dzięki makroskalowej gospodarce leśnej i zasadzie jednoosobowego kierownictwu funkcje te mogą być w Lasach Państwowych najpełniej realizowane.

Jest oczywiste, że po fragmentaryzacji gospodarki leśnej niemożliwe byłoby wydzielanie w lasach wielu obszarów funkcjonalnych – utrzymywania na należytym poziomie oraz wzmacniania metodami gospodarki leśnej rozmaitych świadczeń niematerialnych lasu (obszary funkcjonalne do realizacji misji promocji ochrony lasu i edukacji leśnej społeczeństwa, zlewnie leśne do działań poprawiających gospodarkę wodną znacznych obszarów kraju, strefy różnego obciążenia ruchem turystycznym, świadomie utrzymywane układy zbiorowisk roślinnych różnych stadiów sukcesji, służące doskonaleniu ochrony z udziałem lasów itd.).

Czasami pod adresem systemu finansowego Lasów Państwowych kierowane są zastrzeżenia, że w niedostatecznym stopniu zapewnia on możliwe i potrzebne zasilanie budżetów publicznych, a około 80 mln złotych podatku leśnego oraz około 15 mln złotych podatku dochodowego od osób prawnych – to kropla w morzu potrzeb budżetu państwa oraz budżetów samorządowych. Poglądy takie są przejawem zasadniczego niezrozumienia istoty misji zasobów leśnych. To, że w minionych dziesięcioleciach w Polsce nie popełniono błędów fragmentaryzacji oraz komercjalizacji państwowej gospodarki leśnej, sprawia dzisiaj, że polskie lasy należycie wypełniają zadanie wszechstronnych świadczeń niematerialnych, a budżety publiczne, w przeciwieństwie do państw zachodniej Europy, nie muszą łożyć poważnych kwot na rewitalizację biotopów leśnych i nie tylko leśnych.

Zdolność lasów do świadczeń pozaprodukcyjnych, choć jeszcze lekceważona w szerokich kręgach liberalnych oraz skostniałych kręgach świata księgowych, jest już obecnie możliwa do wyceny. Te darmowe świadczenia lasów na rzecz społeczeństwa są w sposób bezdyskusyjny nieporównywalnie wyższe od materialnych danin publicznych w postaci podatków lokalnych czy podatku dochodowego.

Na europejskim, także światowym rynku drzewnym od dziesięcioleci występuje prawidłowość przeplatania się 5–7-letnich okresów koniunktury z 2–3-letnimi okresami spadku popytu na wielkowymiarowy surowiec drzewny. To, że system finansowy Lasów Państwowych pozwala na tworzenie trwałego salda funduszu leśnego (swoistego funduszu stabilizacyjnego), „używanego” w okresach dekonunktury na rynku drzewnym, należy pochylić za przymiot, a nie wadę tego systemu, to zaś, że Lasy Państwowe są jeszcze w stanie pokrywać bez interwencjonizmu budżetu państwa nie tylko koszty działalności bieżącej, lecz również finansować swój rozwój, należy już uznać za zjawisko z pogranicza fenomenu.

12

SZKOLNICTWO
AKADEMICKIE
I NAUKA LEŚNA

ANDRZEJ GRZYWACZ

12.1. Wyższe szkolnictwo leśne

W pierwszym okresie po zakończeniu II wojny światowej obowiązywał, podobnie jak przed wojną, czteroletni system studiów inżynierskich. Dekret z dnia 28 X 1947 r. dał początek znacznym przeobrażeniom życia akademickiego, w systemie studiów i w formach rozwoju kadry naukowej. Jeszcze poważniejsze zmiany wprowadziła ustawa o szkolnictwie wyższym z 15 XII 1951 r., znacząco nowelizowana w latach 1958 i 1966. Przekształcenia w systemie studiów leśnych wynikały z przeobrażeń społeczno-politycznych i polegały na wprowadzeniu nowych przedmiotów, np. podstaw marksizmu-leninizmu, dostosowaniu treści nauczania do przejmowanych zasad ideowych nowego ustroju socjalistycznego, zmianach nazw przedmiotów (np. ekonomia polityczna i ekonomika leśnictwa zamiast ekonomii społecznej i polityki leśnej), wprowadzeniu wychowania fizycznego i zajęć na Studium Wojskowym, w większym zakresie nauczaniu języków obcych, w tym rosyjskiego, usunięcia z treści kształcenia „błędnych, burżuazyjnych poglądów”, np. w genetyce, ewolucjonizmie i wprowadzeniu w to miejsce „poglądów uczonych radzieckich” (Kryczyński 1977).

W 1951 r. utworzono studia dwustopniowe, 7-semestralne inżynierskie i 3-semestralne magisterskie (absolwentów studiów starego typu zrównano z absolwentami studiów magisterskich, zezwalając na używanie tytułu zawodowego magistra inżyniera). Obok tego istniała możliwość uzyskania dyplomu inżyniera leśnictwa w ramach przyspieszonych kursów organizowanych i prowadzonych przez Naczelną Organizację Techniczną (NOT). Nastąpiły zmiany organizacyjne: w 1946 r. przy Wydziale Leśnym SGGW utworzono Oddział Technologii Drewna, który w roku 1951 przekształcono w samodzielny Wydział Technologii Drewna; w 1949 r. z Wydziału Rolniczo-Leśne-

go Uniwersytetu Poznańskiego utworzono Oddział Technologii Drewna, przekształcony w roku 1954 w Wydział; w latach 1951–1953 kierunki studiów rolniczych wyodrębniono z uniwersytetów w samodzielne, wielowydziałowe Wyższe Szkoły Rolnicze (WSR), w skład których w Poznaniu i Krakowie weszły między innymi Wydziały Leśne i Technologii Drewna.

Zorganizowane wówczas studia dwustopniowe były krytykowane – uważano, że absolwenci I stopnia nie posiadali pełnego wykształcenia, a liczba absolwentów II stopnia była ograniczana. Uzyskano jedynie efekt wcześniejszego podejmowania pracy zawodowej przez absolwentów – inżynierów leśników. W 1956 r. ponownie wprowadzono jednolite studia 5-letnie, kończące się uzyskaniem dyplomu magistra inżyniera leśnictwa. Plan studiów obejmował 3560 godzin: 1860 godzin wykładów, 860 – ćwiczeń laboratoryjnych i 840 – ćwiczeń terenowych, poza tym praktyki w nadleśnictwach i biurach zarządzania lasu (nie licząc tzw. praktyki dyplomowej, przeznaczonej na zbiór materiałów do pracy magisterskiej). W tym samym okresie wprowadzono studia zaoczne, 5-letnie, kończące się uzyskaniem dyplomu inżyniera leśnika.

W 1965 r. wszedł do użytku nowy plan studiów na wydziałach leśnych, który – mimo usilnych nacisków – nie został przekształcony w ponowne studia dwustopniowe, za to pojawiły się profile kształcenia – specjalności (najczęściej dwie – gospodarka leśna oraz inżynieria leśna i urządzenia techniczne). W ramach profili kształcenia przewidziano specjalizacje dyplomowe, przedmioty fakultatywne, zmieniono system praktyk oraz dokonano unowocześnienia studiów zgodnie z potrzebami praktyki leśnej oraz osiągnięciami nauki. Zostały również wprowadzone, po raz pierwszy w ramach leśnictwa, studia podyplomowe.

Kolejne zmiany w planach studiów przeprowadzono w 1970 r., pozostawiając jednolite studia magisterskie i likwidując dwie specjalności. Pogłębiano zróżnicowanie planu studiów przez specjalizacje na IV i V roku nauki (Kryczyński 1977).

W latach sześćdziesiątych zaczęto zmieniać strukturę uczelni wyższych. Uważano, że zgrupowanie większej liczby pracowników naukowych w jednym zespole stworzy możliwość podejmowania badań o szerszym profilu, interdyscyplinarnych, co pozwoli lepiej wykorzystać sprzęt i aparaturę naukową. Zaczęto tworzyć instytuty w miejsce katedr i zakładów. W 1968 r. na strukturę instytutową przeszedł Wydział Leśny WSR w Krakowie, a z dniem 1 X 1970 r. uczyniły to Wydziały Leśne SGGW i WSR w Poznaniu.

Zmieniła się struktura studiującej młodzieży w stosunku do okresu międzywojennego. Na wydziałach leśnych udział młodzieży pochodzenia chłopskiego wzrósł do ponad 60%; zwiększyła się także liczba kobiet, która na niektórych rocznikach przekraczała 10%. Wprowadzono system sty-

pendiów fundowanych, nastąpiła poprawa warunków studiowania (nowe domy akademickie, stołówki, lepsza opieka medyczna), na znacznie wyższym poziomie aktywności znalazły się kluby studenckie, sportowe i turystyczne, zespoły kulturalne i artystyczne, koła naukowe. Ożywiła się działalność organizacji studenckich i młodzieżowych, zwłaszcza Zrzeszenia Studentów Polskich (Kryczyński 1977).

Na przestrzeni analizowanego okresu (1946–2005) kształcenie wyższe leśników odbywało się niezmiennie w trzech ośrodkach: w Krakowie, Poznaniu i Warszawie. Wydział lwowski, po kilku reorganizacjach, jest dziś podstawą odrębnej uczelni – Państwowego Ukraińskiego Uniwersytetu Leśno-Technicznego.

Od lat czterdziestych do początku lat pięćdziesiątych XX wieku liczba studentów i absolwentów zasadniczo się nie zmieniała. Mieliśmy do czynienia ze zmianami o charakterze fluktuacyjnym, wynikającymi z procesów demograficznych i przekształceń organizacyjnych szkolnictwa wyższego, ze zmian w zainteresowaniu studiowaniem leśnictwa. Corocznie, w wyniku centralnego sterowania wielkością rekrutacji, na studia w szkolnictwie państwowym (studiów niepaństwowych nie było), na stacjonarne studia leśne przyjmowano średnio około 300 osób (240–360), przy ponad 2–3 kandydatach na jedno miejsce. Stosowano zasadę „reprodukcji prostej” lub limitowania potrzeb w stosunku do oczekiwań i możliwości zatrudnienia w gospodarce narodowej. Pod względem liczby kandydatów przyjmowanych na I rok studiów, liczby absolwentów, a także planów i programów studiów, większych różnic pomiędzy poszczególnymi wydziałami leśnymi nie było (Kryczyński 1984; Grzywacz, Gajda 1992).

Zmiany polityczno-społeczne, które nastąpiły w Polsce po 1989 r., spowodowały przeobrażenia w gospodarce i na rynku pracy, co zmieniło aspiracje edukacyjne młodzieży oraz cele i zadania systemu edukacyjnego. Przekształcenia te objęły również leśne szkolnictwo wyższe. Od lat pięćdziesiątych zaczęło ono podlegać istotnym przemianom, odzwierciedlonym w aktach legislacyjnych. Uzyskało pełną autonomię, decentralizację decyzji, co oznacza, że uczelnie same dziś decydują o liczbie kształconych studentów i formach studiów. Nastąpiło wydatne poszerzenie oferty edukacyjnej – pojawiły się nowe kierunki, specjalizacje, powstały nowe wyższe szkoły zawodowe i znaczna liczba niepaństwowych szkół wyższych. Zróżnicowano system kształcenia, wprowadzono dwustopniowość studiów (poziom licencjacki, inżynierski oraz magisterski). Pojawiły się studia płatne: zaoczne, wieczorowe i eksternistyczne. Uczelnie utworzyły bardzo liczne filie i ośrodki zamiejscowe. Osiągnięcia telekomunikacji i informatyki (komputery, Internet, kserograf) zmieniły tradycyjne formy nauczania (bazy danych bibliotek, multimedialne pomoce naukowe itd.).

W 1991 r. studenci wydziałów leśnych stanowili tylko 0,4–0,5% wszystkich osób studiujących wówczas w Polsce. Fakt ten uświadomił dziekanom i prodziekanom wydziałów leśnych potrzebę spotkania i dyskusji na ten temat, gdyż szczegółowe problemy unowocześniania studiów leśnych samo musiało podjąć całe środowisko nauczycieli akademickich wraz ze studentami oraz pracodawcami absolwentów. Konferencja dziekanów trzech wydziałów leśnych odbyła się 15 V 1991 r. w Warszawie, gdzie uzgodniono kierunki reformowania studiów leśnych. Jednym z rezultatów spotkania było wydanie zbioru artykułów o tematyce dydaktycznej, pomocnych i inspirowanych w dyskusjach i zamierzeniach unowocześniania studiów leśnych w nowej sytuacji społeczno-politycznej kraju, w innym systemie funkcjonowania szkolnictwa wyższego w Polsce. W 1992 r. ukazał się specjalny zeszyt zawierający 18 artykułów pod redakcją Grzywacza i Gajdy – „Problemy reformowania studiów leśnych”. W artykule wstępnym tego zeszytu napisano między innymi: „Szczepiąc tradycję oraz dorobek w zakresie nauki i praktyki leśnej, na który składa się trud i praca wielu pokoleń, w tym także pracowników nauki i absolwentów wydziałów leśnych, należy opowiedzieć się za potrzebą reform rozważnych i spokojnych, ale zdecydowanych, nie naruszających najlepszych form współżycia akademickiego. Z drugiej zaś strony, nie możemy już sobie pozwolić – ze względu na nasze opóźnienia gospodarcze i edukacyjne – na kolejne zmiany doraźne, nieprzemysłane eksperymenty dydaktyczne, pozorne i powierzchowne reformy. Czekamy na wielką pracę, wymagającą dużo odwagi, ale niemało rozważności” (Grzywacz 1992).

Jak dynamicznie wzrastała liczba studentów i absolwentów studiów leśnych po „uwolnieniu” centralnego systemu rekrutacji, decyzji ministerialnych o liczbie „przyznanego” indeksów na I roku studiów, ale również w wyniku gwałtownego wzrostu aspiracji edukacyjnych młodzieży w okresie transformacji ustrojowej, ilustruje tab. 1.

O ile na początku lat sześćdziesiątych corocznie łączna liczba wszystkich studentów leśnictwa wynosiła 1200–1400 (na wszystkich latach studiów), to trzydzieści lat później już średnio 2000–2800, aby znacznie przekroczyć 4000 w roku akademickim 2004/2005. Niestety, proporcjonalnie do liczby studentów nie wzrosła kadra nauczycielska, co musi prowadzić do obniżenia poziomu nauczania oraz powstania różnego typu problemów organizacyjnych.

W całym powojennym sześćdziesięcioleciu trzy wydziały leśne wykształciły ponad 16 tys. absolwentów, z których większość znalazła zatrudnienie w Lasach Państwowych (tab. 2). Jest to łączna liczba absolwentów wszystkich typów studiów. Oznacza to, że liczba studiujących była mniejsza, gdyż część osób najpierw kończyła studia inżynierskie, następnie magisterskie,

Tabela 1. Studenci studiów leśnych (łącznie wszystkich typów)

Rok akademicki	Liczba studentów
1960/1961	1315
1965/1966	1588
1970/1971	2063
1975/1976	1639
1980/1981	1647
1985/1986	1466
1990/1991	1956
1995/1996	2804
2000/2001	3492
2001/2002	3716
2002/2003	3697
2003/2004	3986
2004/2005	4252

Dane wg GUS.

Tabela 2. Absolwenci studiów leśnych wszystkich typów – stacjonarnych, zaocznych i eksternistycznych – w latach 1945–2004, łącznie z ośrodków: krakowskiego, poznańskiego i warszawskiego

Rok	Osoby	Rok	Osoby	Rok	Osoby
1945	12	1965	159	1985	255
1946	52	1966	173	1986	207
1947	61	1967	179	1987	171
1948	87	1968	288	1988	252
1949	113	1969	291	1989	260
1950	131	1970	306	1990	239
1951	434	1971	324	1991	301
1952	280	1972	355	1992	276
1953	561	1973	328	1993	338
1954	296	1974	397	1994	264
1955	213	1975	245	1995	311
1956	193	1976	264	1996	325
1957	197	1977	245	1997	402
1958	169	1978	247	1998	468
1959	19	1979	250	1999	545
1960	139	1980	292	2000	564
1961	118	1981	259	2001	547
1962	107	1982	248	2002	551
1963	110	1983	276	2003	529
1964	148	1984	255	2004	606
Ogółem 16 232					

Dane za lata 1945–1963 według „Dziejów lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce” (1965) oraz za lata 1964–2004 według różnych opracowań statystycznych GUS, m.in. „Leśnictwa” i „Szkolnictwa wyższego”.

Tabela 3. Poziom wykształcenia pracowników Służby Leśnej w Lasach Państwowych, w procentach

Wykształcenie	1966	1995	2020 – prognoza
Niepełne podstawowe	7,6	–	–
Podstawowe	48,2	1,3	–
Zasadnicze zawodowe	12,4	1,7	–
Średnie	24,5	80,3	57–66
Wyższe	7,3	16,3	34–43

Dane GUS, według Grzywacza (2005).

choć zdecydowana większość leśników to absolwenci jednolitych studiów magisterskich, 5-letnich. W latach 40. i 50. średnio w roku było 188 absolwentów studiów leśnych, w latach 60. i 70. – 234, w latach 80. i 90. – 297, a od roku 2000 przeciętnie co roku studia leśne kończy 560 osób. Tak duża „podaż” absolwentów rodzi wielkie trudności w znalezieniu pracy, przy czym obecnie znaczna liczba studiujących zaocznie to leśniczowie, osoby z leśnym wykształceniem średnim, z kilku-, nawet kilkunastoletnim doświadczeniem, pracujące już w Lasach Państwowych i innych instytucjach zatrudniających leśników, zdobywające wyższe kwalifikacje, dyplom inżyniera leśnictwa. Taka sytuacja sprawiła, że znacznie wzrósł poziom wykształcenia leśników (tab. 3). Na przykład czterdzieści lat temu w administracji LP 24,5% zatrudnionych miało wykształcenie średnie, 7,3% – wyższe; w 1995 r. już 80,3% pracujących legitymowało się wykształceniem średnim, 16,3% – wyższym (w większości leśnym). Prognozy na 2020 r. przewidują dalszy wzrost liczby osób z wykształceniem wyższym, nawet do 30–40% ogółu zatrudnionych w Lasach Państwowych jako Służba Leśna (Grzywacz 2005).

12.1.1. Współczesne problemy wyższego szkolnictwa leśnego

Szkolnictwo wyższe w Polsce uległo w ostatniej dekadzie bardzo poważnym zmianom ilościowym – pod względem liczby uczelni, nowych kierunków studiów, liczebności studiującej młodzieży, nowych sektorów nauczania w postaci państwowych uczelni zawodowych oraz uczelni prywatnych; w mniejszym stopniu nastąpiły zmiany jakościowe. W wyższym szkolnictwie leśnym nie nastąpiły znaczące przekształcenia – nadal istnieją trzy „stare” wydziały leśne, choć pojawiły się nowe inicjatywy. W Hajnówce, począwszy od roku akademickiego 2002/2003, funkcjonuje kierunek studiów zarządzanie środowiskiem, ze znaczną ilością przekazywanej słuchaczom

wiedzy o lasach i leśnictwie, gdzie studiuje niemały odsetek absolwentów średnich szkół leśnych. Studia te powołano jako filię Politechniki Białostockiej. Zamierza się też w Hajnówce uruchomić inżynierskie studia leśne, stacjonarne i zaoczne. Pewne plany powołania licencjackich studiów leśnych były w Turkowicach, w Zamiejscowym Instytucie Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Chełmie; nie zostały jednak zrealizowane. W roku akademickim 2005/2006 powołano studia dzienne (inżynierskie, 8-semesterne) oraz zaoczne na kierunku leśnictwo w Wyższej Szkole Zarządzania Środowiskiem w Tucholi. Jest to samorządowa, niepubliczna szkoła wyższa utworzona przez Towarzystwo Rozwoju Regionu „Promocja Borów Tucholskich”. Trudno przewidzieć, czy w najbliższych latach powstaną nowe inicjatywy w tym względzie.

W związku z niebywałym w historii szkolnictwa wzrostem liczby uczelni i studentów w Polsce, znacznie zwiększył się współczynnik skolaryzacji młodzieży – w ostatnim dziesięcioleciu studiowało 30–40% młodzieży w wieku 19–25 lat. Zwiększyła się trzykrotnie w stosunku do okresu sprzed 20 lat liczba studentów leśników – było ich w roku akademickim 2004/2005 łącznie 4252 na wszystkich typach studiów. Zmniejsza się natomiast procentowy udział studentów leśnictwa w krajowej sieci uczelni wyższych – w 1991 r. wynosił 0,5%, w 1999 r. – ponad 0,4%, a w 2002 r. – tylko 0,2% i nadal ma tendencję spadkową (Grzywacz 2003). Mimo tak znacznego wzrostu liczby studentów leśnictwa, nie powiększyła się baza lokalowa w Krakowie i Poznaniu (Wydział Leśny SGGW w Warszawie został przeniesiony ze skromnych pomieszczeń na ul. Rakowieckiej do nowoczesnego, bardzo obszernego gmachu na Ursynowie; znacznie zmodernizowano bazę dydaktyczną w Leśnym Zakładzie Doświadczalnym w Rogowie), nie wzrosła liczba zatrudnionych pracowników, co znacznie zwiększyło obciążenie dydaktyczne nauczycieli akademickich, utrudniając prowadzenie badań i awans naukowy, wydłużając czas zdobywania kolejnych stopni i tytułów naukowych.

Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 28 III 2002 r. w sprawie warunków, jakie powinna spełniać uczelnia, aby stworzyć i prowadzić kierunek studiów, oraz nazw kierunku studiów – wymienia w oficjalnym wykazie 102 kierunki, prowadzone na wszystkich typach uczelni, w tym leśnictwo. Odrębność i specyficzność leśnictwa jako kierunku studiów nigdy nie budziła wątpliwości. Dobrze i wyraziście scharakteryzowany jest profil, sylwetka absolwenta, zestaw przedmiotów ogólnych, podstawowych, kierunkowych i specjalizacyjnych. Jak rzadko który kierunek studiów, posiadamy własne ośrodki kształcenia praktycznego w postaci Leśnych Zakładów Doświadczalnych (Krynica, Murowana Goślina, Rogów, Siemianice). Należy jednak pamiętać, że istnieją również inne kierunki studiów, na których w mniejszym lub większym zakresie omawia

się problematykę lasów i leśnictwa. Są to: architektura krajobrazu, biologia, geografia, gospodarka przestrzenna, zarządzanie środowiskiem, inżynieria środowiska, ochrona środowiska, technika rolna i leśna, technologia drewna, turystyka i rekreacja oraz inne. Absolwenci tych kierunków w coraz większym stopniu konkurują z absolwentami leśnictwa o miejsca pracy, w szczególności w dziale ochrona przyrody (parki narodowe i krajobrazowe, urzędy wojewódzkie i starostwa powiatowe), gdzie do tej pory dominacją osób z wyższym wykształceniem leśnym była znacząca (Grzywacz 2003).

W efekcie procesu akredytacyjnego, przeprowadzonego w 2002 r. przez Komisję Akredytacyjną Uczelni Rolniczych, stwierdzono, że na „wszystkich wydziałach leśnych uzyskane wskaźniki są wyższe od przyjętych i uzyskanych standardów akredytacyjnych” (Przybylska 2003). To cieszy, że jest zgodność realizowanych programów z tzw. minimum programowym, że istnieje duża liczba przedmiotów fakultatywnych, funkcjonuje system punktów kredytowych ECTS, jest właściwy stosunek liczby nauczycieli akademickich do ogólnej liczby studentów, są pracownie komputerowe, czytelnice wydziałowe, Leśne Zakłady Doświadczalne, arboreta, zaplecza dydaktyczne itd. Kadra wszystkich nauczycieli akademickich ze stopniem co najmniej doktora liczy 225 osób (średnio w ostatnich latach – 40 profesorów, 35 doktorów habilitowanych, 160 doktorów), nie uwzględniając asystentów i doktorantów, także prowadzących zajęcia dydaktyczne.

Mimo długiej i chlubnej tradycji nauczania leśnictwa na poziomie wyższym oraz niezłych ocen za działalność bieżącą, odczuwa się potrzebę dokonania przeobrażeń studiów leśnych, którą poprzedzałyby dyskusja nad nowym, lepszym, bardziej dostosowanym do wyzwań współczesności kształtem studiów leśnych w Polsce. Wynika to z wad obecnego szkolnictwa wyższego, nie omijających także wydziałów leśnych. Wady te z pewną przesadą zostały nazwane „mcdonaldyzacją uczelni wyższych” (Szczepański 2002).

„Mcdonaldyzacja szkoły wyższej” przejawia się m.in.: masowością studiów; zachwianiem więzi intelektualnej profesora ze studentem, rzadkością kontaktów i ich urzeczowieniem; niezmiennymi od lat warunkami lokalowymi; brakiem właściwych proporcji między liczbą studentów zaocznych i stacjonarnych, dyskomfortem z faktu, że płacącym studentom zaocznym oferuje się gorszy produkt niż nie wnoszącym czesnego słuchaczom stacjonarnym; brakiem selekcji podczas studiów, czyli działaniem tzw. żelaznego prawa rury; występowaniem groźnego zjawiska „reprodukcji struktury społecznej poprzez system oświatowy”, to znaczy utrudnionego dostępu do uczelni młodzieży z rodzin chłopskich i robotniczych, z miejscowości oddalonych od uczelni; handlowaniem pracami dyplomowymi oraz utratą ich znaczenia i prestiżu; zdarzającymi się plagiatami prac naukowych; powstaniem mitów o dużym obszarze korupcyjnym na uczelniach (na podstawie

niewątpliwie zaistniałych, ale marginalnych, choć wysoce patologicznych faktów); wieloletowością części pracowników naukowych; niskimi płacami; systematycznym spadkiem udziału Polski w światowym rynku publikacji naukowych; wąskoprofilowym i wycinkowym kształceniem na części uczelni, zwłaszcza prywatnych; niskim poziomem nauczania i niezbyt wysokimi wymaganiami przy egzekwowaniu wiadomości; przestarzałymi treściami i metodami kształcenia, odległymi od współczesnego poziomu wiedzy; nadmierną encyklopedycznością wykładów; brakiem entuzjazmu i spontaniczności w prowadzeniu zajęć – efektem nadmiernego obciążenia dydaktycznego; zanikiem pracy wychowawczej z młodzieżą studencką; małą aktywnością studenckich grup sportowych, artystycznych i naukowych; brakiem współczesnych pomocy naukowych, w tym dobrych podręczników i skryptów; nastawieniem uczelni, zwłaszcza prywatnych, na zysk; brakiem pracy dla absolwentów; brakiem jasnych relacji między jakością wykształcenia a przyszłymi dochodami z pracy itd. (Pelczar 2000, Szczepański 2002, Ziejka 2000, Grzywacz 2003).

Niezależnie od potrzeby prorozwojowych, krajowych uregulowań prawnych, konieczne jest włączenie leśnego szkolnictwa wyższego w europejskie standardy edukacyjne, które uwzględniałyby: Wielką Kartę Uniwersytetów Europy, uchwaloną w Bolonii w 1988 r.; Deklarację Viterbską (1990), dotyczącą edukacji leśnej społeczeństwa i zmian w kształceniu leśników; Deklarację Erfurcką (1996) w sprawie autonomii wyższych uczelni; Konwencję Lizbońską (1997) o uznawalności wykształcenia i kwalifikacji akademickich; Raport Komisji Europejskiej „Edukacja dla Europy” (1997, polskie tłumaczenie 1999); Deklarację Bolońską (1999), operującą pojęciem europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego, w którym powinny obowiązywać określone standardy, prowadzące do ujednoczenia poziomu kształcenia, jego porównywalności i obowiązku wprowadzania punktowego systemu oceniania osiągnięć studentów (ECTS). Wszystko to służyć ma stworzeniu warunków do wymiany międzynarodowej studentów, absolwentów i pracowników uczelni, łatwiejszemu dostosowaniu systemu edukacji do potrzeb rynku pracy i skuteczności zdobywania miejsc pracy, poprawie konkurencyjności i atrakcyjności szkolnictwa wyższego w całym europejskim obszarze akademickim (Grzywacz 2005).

Problematyka reformowania studiów leśnych w związku ze zmieniającymi się uwarunkowaniami krajowymi i standardami Unii Europejskiej jest przedmiotem zainteresowania wydziałów leśnych. Z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Leśnego w dniach 27–28 II 2003 r. w Siemianicach, na sympozjum „Potrzeby przeobrażeń studiów leśnych w Polsce”, gdzie dyskutowano o kierunkach i zakresie przeobrażeń w kształceniu leśników, odbyło się spotkanie władz i pracowników naukowo-dydaktycznych ze wszystkich

wydziałów leśnych. Z kolei Polska Akademia Umiejętności zorganizowała w dniu 7 XI 2005 r. w Krakowie sympozjum „Leśnictwo polskie w zjednoczonej Europie”, gdzie Grzywacz (2005) zaprezentował obszerne opracowanie „Kształcenie leśników dla Europy”, w którym wskazano potrzeby, możliwości oraz konieczność zmian w kształceniu kadr dla leśnictwa w Polsce z perspektywy działań w tym względzie Unii Europejskiej.

Obecnie trwa proces kolejnego już w powojennej historii przechodzenia na studia dwustopniowe, również na kierunku leśnictwo. Zmiany takie mają swoich zwolenników i przeciwników, nie są powszechnie akceptowane przez studentów, personel nauczający oraz przyszłych pracodawców, w tym kierowniczą kadrę Lasów Państwowych.

Nie sprawdzają się dawniej przygotowane prognozy zapotrzebowania na kadry z wyższym wykształceniem leśnym (Heymanowski 1986; Grzywacz 1989, 2003; Grzywacz, Gajda 1992). Podobnie jest w innych sektorach rynku pracy, zarówno w Polsce, jak i krajach europejskich. Jak informuje Raport Komisji Europejskiej „Edukacja dla Europy” (1997), nie udało się i nie udaje dotąd efektywnie kontrolować niepewności na rynku pracy, dobrze przewidywać potrzeby kadrowe pod względem liczebności i kwalifikacji kadr. Dlatego zaniechano tam (my też musimy to uczynić) kierowania systemem edukacyjnym z punktu widzenia wszystkich zawodów, gdyż rośnie ich różnorodność, a treści zawodów ulegają dość szybkim zmianom. Powinno się raczej kształcić w zakresie pewnych grup. Również sylwetka absolwenta leśnictwa powinna się stawać coraz bardziej różnorodna. Leśnik to nie tylko przyszły pracownik Lasów Państwowych, parków narodowych i krajobrazowych, ale i innych działów ochrony przyrody i środowiska, edukacji ekologicznej społeczeństwa, turystyki i rekreacji w lasach, szeroko rozumianej ekologicznej służby społecznej „zielonego sektora” oraz coraz to nowszych specjalności, jeszcze przez nas nie dostrzeganych, ale które niewątpliwie ujawnią się jako efekt nowych potrzeb i oczekiwań w stosunku do produkcyjnych, socjalnych i ochronnych funkcji lasu.

Wydziały leśne muszą rozszerzyć ofertę edukacyjną, powinny nauczyć studentów dokonywania zmiany zawodu, wykazywania przedsiębiorczości, myślenia innowacyjnego i alternatywnego, samodzielności radzenia sobie z trudnościami życia osobistego i zawodowego, odpowiedzialności za pracę indywidualną i zespołową. Rozbudowy wymaga edukacja ekologiczna, informatyczna, prawna, ekonomiczna, z zakresu organizacji i zarządzania, marketingu, kierowania zespołami ludzkimi. Nie są to wcale zadania łatwe, ale konieczne do realizacji. Od wydziałów leśnych należy wymagać stałych modernizacji programów i treści kształcenia – stałej, a nie jednorazowej działalności reformatorskiej. Jest to trudne, gdyż odbywa się i odbywać będzie bez zabezpieczeń finansowych i kadrowych, ale również w trudnej sytuacji

socjalno-bytowej części studentów. Nie ulega poprawie odsetek studentów otrzymujących stypendia i korzystających z domów studenckich. Wzrasta udział studiów odpłatnych oraz odpłatnych usług edukacyjnych na studiach. Po wprowadzeniu dwustopniowości studiów pojawiły się propozycje rozszerzenia odpłatności również za studia magisterskie, odbywane systemem stacjonarnym. Tak więc rośnie obciążenie finansowe studentów i ich rodzin związane z uzyskiwaniem wykształcenia wyższego. Z drugiej strony, brak pracy po studiach nie motywuje studentów do wzmożenia wysiłku wkładanego w naukę zawodu. Wiąże się z tym zanik „poparcia” ze strony studentów dla reformatorskich działań, które planują Ministerstwo Edukacji i Nauki, jak i poszczególne wydziały oraz uczelnie (Grzywacz 2003, 2005).

12.1.2. Wydział Leśny SGGW

Pierwsze posiedzenie Rady Wydziału Leśnego SGGW po zakończeniu na tym terenie działań wojennych odbyło się już 5 III 1945 r. w Skierniewicach pod przewodnictwem pierwszego dziekana, prof. Jerzego Grochowskiego. W maju 1945 r. wznowiono działalność Wydziału w tzw. pawilonie II, zbudowanym krótko przed wojną, a ocalałym po Powstaniu Warszawskim. W lutym 1946 r. z Wydziału Leśnego wydzielono Oddział Technologii Drewna, przekształcony w 1951 r. w Wydział Technologii Drewna.

Struktura Wydziału Leśnego wielokrotnie była zmienna, podobnie jak plany nauczania oraz formy studiów. W 1970 r., zamiast 10 katedr i jednego samodzielnego zakładu, decyzją Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego powołano cztery instytuty: Przyrodniczych Podstaw Leśnictwa i Hodowli Lasu, Ochrony Lasu i Drewna, Organizacji Gospodarstwa Leśnego, Użytkowania Lasu i Inżynierii Leśnej. W 1982 r. przywrócono istnienie samodzielných katedr i zakładów.

W 2003 r. Wydział Leśny w całości został przeniesiony z pawilonu III przy ul. Rakowieckiej 26/30 (dawniej nr 8) (ryc. 2) na nowy kampus SGGW przy ul. Nowoursynowskiej 159 (budynek nr 34) (ryc. 3). Uzyskał w ten sposób nowoczesne pomieszczenia i wyposażenie, wiele sal dydaktycznych, laboratoriów, pracowni, pomieszczeń dla pracowników. Ma doskonałe warunki do rozwoju i funkcjonowania.

Dziekanami Wydziału Leśnego SGGW po II wojnie światowej byli: Jerzy Grochowski (1944–1947), Marian Nunberg (1947–1948), Franciszek Krzysik (1948–1951), Lesław Dreszer (1951–II 1952), Tadeusz Włoczewski (IV 1952–VIII 1952), Lesław Dreszer (IX 1952–1956), Marian Nunberg (1956–1958), Jerzy Grochowski (1958–1960), Bolesław Szymkiewicz (1960–1969), Mieczysław Botwin (1969–1970), Andrzej Szujecki (1970–1975), Edward Kamiń-

Ryc. 1. Lata siedemdziesiąte ub. wieku. Ćwiczenia z ochrony lasu studentów Wydziału Leśnego SGGW, prowadzone przez prof. Jana Dominika (w zapiętym płaszczu) na terenie Nadleśnictwa Spała (fot. S. Kinelski)

ski (1975–1980), Tadeusz Marszałek (1980–1984), Andrzej Szujecki (1984–1990), Andrzej Grzywacz (1990–1993), Heronim Olenderek (1993–1999), Jerzy Mozgawa (1999–2002). Od 2002 r. dziekanem jest ponownie Heronim Olenderek.

Obecnie Wydział Leśny SGGW zatrudnia 85 pracowników naukowo-dydaktycznych (15 profesorów, 10 doktorów habilitowanych, 31 doktorów i 29 magistrów) oraz 44 osoby na stanowiskach inżynieryjno-technicznych i administracyjnych. Struktura Wydziału jest następująca: Katedra Botaniki Leśnej, Katedra Hodowli Lasu, Katedra Ochrony Lasu i Ekologii (z Zakładem Entomologii Leśnej, Ekologii i Ekoturystyki, Zakładem Mikologii i Fitopatologii Leśnej, Zakładem Zoologii Leśnej i Łowiectwa), Katedra Urządzenia Lasu, Geomatyki i Ekonomiki Leśnictwa (z Zakładem Ekonomiki Leśnictwa, Zakładem Systemów Informacji Przestrzennej i Geodezji Leśnej, Zakładem Urządzenia Lasu), Katedra Użytkowania Lasu oraz Samodzielny Zakład Dendrometrii i Nauki o Produkcyjności Lasu. Na stronach internetowych SGGW i Wydziału Leśnego znajduje się wiele bieżących, aktualizowanych informacji o działalności i funkcjonowaniu tego ośrodka kształcenia kadr z wyższym wykształceniem leśnym.

Ryc. 2 i 3. W roku 2003 Wydział Leśny SGGW został przeniesiony z pawilonu III przy ul. Rakowieckiej 26/30 (u góry) na nowy kampus SGGW przy ul. Nowoursynowskiej 159 (u dołu) (fot. S. Kinelski, T. Zygmunt)

Ryc. 4 i 5. Leśny Zakład Doświadczalny w Rogowie – bursa (u góry) oraz fragment alpinarium (u dołu) (fot. S. Kinel-ski)

Wydział posiada bursę, arboretum, alpinarium, ośrodek szkółkarski, pracownie naukowe, Muzeum Lasu oraz Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Leśnym Zakładzie Doświadczalnym w Rogowie (ryc. 4 i 5). Lasy Rogowskie są obiektem doświadczalnym SGGW od 1919 r. W ostatnich kilku latach budynki LZD Rogów wyremontowano, zmodernizowano, powstały nowe pomieszczenia, w tym duża aula. Całość tworzy dziś bardzo nowoczesną bazę naukowo-dydaktyczną. Od 2002 r. LZD w Rogowie wchodzi w skład Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Lasy Spalsko-Rogowskie”.

Wydział prowadzi kształcenie w specjalnościach: leśnictwo wielofunkcyjne oraz ochrona przyrody i krajobrazu, na studiach stacjonarnych, zaocznych oraz magisterskich studiach uzupełniających. W długim okresie historii organizował różnorakie studia podyplomowe oraz specjalistyczne kursy dla praktyki leśnej. Przez cały czas swojego funkcjonowania po II wojnie światowej miał i nadal ma pełnię praw akademickich, w tym do nadawania stopni i tytułu naukowego w zakresie nauk leśnych.

12.1.3. Wydział Leśny Akademii Rolniczej w Krakowie

Wyższe Kursy Leśne, utworzone w listopadzie 1945 r. przy Instytucie Badawczym Leśnictwa w Krakowie, po połączeniu z Katedrą Leśnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, stały się załącznikiem Oddziału Leśnego Wydziału Rolniczo-Leśnego UJ. W skład Oddziału wchodziły katedry: Leśnictwa, Ekologii i Klimatologii, Botaniki Leśnej, Dendrometrii i Ochrony Lasu, później doszły: Ekonomiki Leśnictwa oraz Szczegółowej Hodowli Lasu. W 1949 r. Oddział przekształcono w Wydział Leśny UJ, który składał się wówczas z ośmiu katedr. W 1951 r. wstrzymano rekrutację na I rok studiów, a w roku 1954 nastąpiła całkowita likwidacja Wydziału. Ponowne otwarcie nastąpiło po dziewięciu latach, w 1963 r., w ramach Wyższej Szkoły Rolniczej, z siedzibą w kamienicy przy ul. Świętego Marka 37.

W 1972 r. nastąpiła kolejna reorganizacja, dzięki której uczelnia uzyskała status Akademii Rolniczej, a na Wydziale Leśnym w miejsce katedr utworzono cztery instytuty: Hodowli Lasu, Ochrony Lasu, Ekonomiki Leśnictwa i Organizacji Gospodarstwa Leśnego, Użytkowania Lasu i Inżynierii Leśnej. W 1978 r. uczelni nadano nową nazwę: Akademia Rolnicza im. Hugona Kołłątaja w Krakowie.

W roku 1982 Wydział Leśny uzyskał nową, obszerną siedzibę w gmachu przy al. 29 Listopada 46 (ryc. 6). W tym samym roku w miejsce dotychczasowych instytutów ponownie powołano samodzielne katedry i zakłady (cztery katedry, osiem zakładów oraz Instytut Rolnictwa i Leśnictwa Krajów

Ryc. 6. Siedziba Wydziału Leśnego AR w Krakowie przy al. 29 Listopada 46 (fot. M. Kolasieński)

Ryc. 7. Rok 1972. Ćwiczenia z hodowli lasu studentów Wydziału Leśnego AR w Krakowie, prowadzone przez prof. Jerzego Fabijanowskiego na terenie LZD w Krynicy (fot. A. Jaworski)

Tropikalnych i Subtropikalnych, a także Zakład Nauk Politycznych i Filozofii). W latach 1991–2000 nastąpiła trzecia reorganizacja, w trakcie której powstały nowe zakłady, w latach 2001–2005 – czwarta.

Dziekanami Wydziału Leśnego w Krakowie byli: Tadeusz Gieruszyński (1949–1952), Maciej Czarnowski (1952–1953), Tadeusz Klus (1953–1954). Po przerwie w funkcjonowaniu Wydziału dziekanem został Tadeusz Gieruszyński (zmarł 7 VI 1963 r.), a następnie byli nim: Kamil Rogaliński (1963–1965), Stanisław Bielczyk (1965–1968), Kazimierz Kozikowski (1968–1969), Stanisław Domański (1969–1972), Bolesław Rutkowski (1972–1987), Andrzej Jaworski (1987–1990), Stefan Kowalski (1990–1993), Jan Greszta (1993–1996), Stefan Kowalski (1996–2002). Od 2002 r. dziekanem jest Tadeusz Kowalski.

Historię Wydziału Leśnego i jego władz, strukturę organizacyjną, wykaz osób, które uzyskały stopnie doktora i doktora habilitowanego oraz tytuły profesora, wykaz absolwentów do 2001 r., charakterystyki działalności naukowo-badawczej katedr i zakładów – wszystko to zawiera „Informator o Wydziale Leśnym Akademii Rolniczej w Krakowie” (2002), wydany pod redakcją Sowy i Starzyka. Dokonania naukowe Wydziału scharakteryzowano w publikacji pod redakcją Żabko-Potopowicza (1977) „Nauki leśne w Polsce 1920–1970”. Analizy stanu nauk leśnych oraz sugestie dotyczące koncepcji ich rozwoju przeprowadza cyklicznie Komitet Nauk Leśnych PAN (w latach 1972, 1979, 1989, 1994, 2005). Znaleźć tam można szczegółowe dokonania wszystkich placówek nauk leśnych, w tym Wydziału Leśnego AR w Krakowie.

Obecnie na Wydziale zatrudnionych jest około 100 pracowników naukowo-dydaktycznych w 15 jednostkach. Są to: katedry – Botaniki Leśnej i Ochrony Przyrody; Dendrometrii; Ekologii Lasu; Entomologii Leśnej; Fitoopatologii Leśnej; Gleboznawstwa Leśnego; Inżynierii Leśnej; Mechanizacji Prac Leśnych; Hodowli Lasu; Nasiennictwa, Szkółkarstwa i Selekcji Drzew Leśnych; Ochrony Lasu i Klimatologii Leśnej; Urządzania Lasu; Użytkowania Lasu i Drewna oraz zakłady – Filozofii Przyrody i Historii Kultury Regionalnej; Zoologii Leśnej i Łowiectwa. Na wszystkich formach studiów kształci się około 1500 studentów. Charakterystyka Wydziału: historia, skład osobowy, formy i profile kształcenia, plan studiów, informacje o Leśnym Zakładzie Doświadczalnym w Krynicy, zasady rekrutacji i inne dane znajdują się na stronach internetowych Akademii Rolniczej i Wydziału Leśnego.

Wydział posiada nowoczesny ośrodek dydaktyczno-szkoleniowy w Leśnym Zakładzie Doświadczalnym w Krynicy, gdzie studenci odbywają programowe ćwiczenia terenowe i praktyki (ryc. 7–9). Od 2004 r. LZD w Krynicy wchodzi w skład Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Lasy Beskidu Sądeckiego”. Na studiach stacjonarnych Wydziału prowadzi się dwie specjal-

Ryc. 8 i 9. Obiekty szkoleniowo-dydaktyczne Leśnego Zakładu Doświadczalnego w Krynicy (u góry), na terenie którego odbywają się m.in. ćwiczenia terenowe studentów Wydziału Leśnego AR w Krakowie (u dołu: zajęcia z dendrometrii prowadzi prof. Stanisław Orzeł) (fot. L. Kud, J. Socha)

ności: Gospodarka Leśna i Ochrona Zasobów Leśnych. Są również studia zaoczne, magisterskie studia uzupełniające oraz podyplomowe. Wydział ma pełne uprawnienia do nadawania stopni i tytułu naukowego w zakresie nauk leśnych (Kowalski 2002).

12.1.4. Wydział Leśny Akademii Rolniczej w Poznaniu

Kiedy w lutym 1945 r. wyzwalamo Poznań spod okupacji hitlerowskiej i trwały jeszcze walki o Cytadelę, już wtedy przystąpiono do zabezpieczania budynków i mienia Uniwersytetu Poznańskiego, usuwania zniszczeń wojennych. W maju 1945 r. rozpoczęto zajęcia dydaktyczne w Sekcji Leśnej Wydziału Rolniczo-Leśnego. Od początku roku akademickiego 1949/1950 Sekcja została przekształcona w samodzielny Wydział Leśny, którego dziekanem został prof. Kazimierz Suchecki. W tym okresie nastąpił również podział katedr z byłego Wydziału Rolniczo-Leśnego pomiędzy nowo powstałe wydziały. Od 1 X 1951 r. Wydział Rolniczy i Wydział Leśny zostały wyodrębnione z Uniwersytetu i dały początek samodzielnej Wyższej Szkole Rolniczej (WSR) w Poznaniu.

Ryc. 10. Rok 1949. Studenci IV roku Wydziału Leśnego w Poznaniu na ćwiczeniach terenowych z użytkowania lasu w Mojej Woli, pow. Ostrów Wielkopolski (fot. Malik)

Ryc. 11. Ćwiczenia terenowe z transportu leśnego poznańskich studentów leśnictwa (fot. D.J. Gwiazdowicz)

Funkcję pierwszego rektora WSR sprawował leśnik, prof. Tadeusz Molenda. W listopadzie 1951 r. przy Wydziale Leśnym został powołany Oddział Technologii Drewna, przekształcony z dniem 1 X 1954 r. w odrębny Wydział Technologii Drewna. W tym okresie na Wydziale Leśnym funkcjonowało 10 katedr. Na potrzeby kształcenia praktycznego utworzono już w 1947 r. gospodarstwo leśne, wyodrębnione z państwowych nadleśnictw Zielonka i Poznań, o nazwie Zielonka Uniwersytecka. W 1951 r. przekazano na rzecz uczelni, w celu prowadzenia doświadczalnictwa i badań, lasy siemianickie w powiecie Kępno. Od 1970 r. wprowadzono w uczelni system instytutowy; na Wydziale Leśnym utworzono cztery instytuty: Przyrodniczych Podstaw Leśnictwa, Ochrony Lasu, Organizacji Gospodarstwa Leśnego, Użytkowania Lasu i Inżynierii Leśnej. Od 1972 r. nazwę Wyższej Szkoły Rolniczej zmieniono na Akademię Rolniczą w Poznaniu, nadając później uczelni imię patrona – Augusta Cieszkowskiego, wybitnego działacza wielkopolskiego, inicjatora powołanej w 1870 r. w Żabikowie koło Poznania Szkoły Rolniczej, pierwszej tego typu uczelni w tym regionie, która niestety po sześciu latach działalności została przez władze pruskie zlikwidowana. W 1981 r. na Akademii Rolniczej ponownie wprowadzono system katedralny, powołując 13 katedr (Fruziński 1996).

Ryc. 12 i 13. Kolegium Cieszkowskich w Poznaniu (u góry) oraz fragment Ogrodu Dendrologicznego AR w Poznaniu (u dołu) (fot. J. Wiśniewski, M. Dziurla)

Dziekanami Wydziału Leśnego AR w Poznaniu byli: Kazimierz Suchecki (1949–1950), Tadeusz Molenda (1950–1951), Bolesław Zabielski (1951–1952), Leon Mroczkiewicz (1952–1956), Tadeusz Molenda (1956–1962), Kamil Rogaliński (1962–1964), Wiesław Szczerbiński (1964–1966), Alfred Szmidt (1966–1970), Bolesław Zabielski (1970–1972), Zygmunt Witkowski (1972–1975), Witold Mucha (1975–1978), Jan Meixner (1978–1987), Konrad Magnuski (1987–1990), Bogusław Fruziński (1990–1996), Henryk Różański (1996–2002). Od 2002 r. dziekanem jest Lesław Łabudzki (Meixner, Magnuski 1995).

Szczegółowe omówienie dokonań i dorobku naukowego oraz dydaktycznego Wydziału znajduje się w opracowaniu Kryczyńskiego (1977), w jubileuszowym wydawnictwie „Sesja naukowa z okazji 75-lecia studiów leśnych w Poznaniu, 26–27 maja 1995 r.” (1996), w analizach o stanie nauki, dokonywanych przez Komitet Nauk Leśnych PAN oraz w innych publikacjach, w tym na stronach internetowych Akademii Rolniczej, Wydziału Leśnego oraz poszczególnych katedr.

W skład Wydziału Leśnego wchodzi dziś następujące jednostki naukowo-dydaktyczne – katedry: Botaniki Leśnej, Dendrometrii, Ekonomiki Leśnictwa, Entomologii Leśnej, Fitopatologii Leśnej, Gleboznawstwa Leśnego i Nawożenia Lasu, Gospodarstwa Łowieckiego, Hodowli Lasu, Inżynierii Leśnej, Techniki Leśnej, Ochrony Lasu i Środowiska Przyrodniczego, Urządzania Lasu, Użytkowania Lasu.

Na wszystkich typach studiów prowadzonych przez Wydział kształcą się około 1500 studentów, przy zatrudnieniu ponad 100 pracowników naukowo-dydaktycznych. Od 1996 r. Leśny Zakład Doświadczalny w Siemianicach wchodzi w skład Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Lasy Rychtałskie”. Wydział posiada pełnię praw akademickich, w tym do nadawania stopni i tytułu naukowego w zakresie nauk leśnych.

12.2. Nauka leśna

12.2.1. Instytut Badawczy Leśnictwa

Gdy w listopadzie 1944 r. w wyzwolonym Lublinie podjęto decyzję o reaktywowaniu Instytutu Badawczego Lasów Państwowych, w Warszawie Niemcy burzyli jeszcze i palili miasto po upadku Powstania Warszawskiego. W tej sytuacji skoncentrowano się na odnalezieniu rozproszonych pracowników naukowych i próbach zorganizowania środków na zapewnienie im bytu i warunków pracy. Najpierw samorzutnie rozpoczęła działalność Stacja Oceny Nasion w Nadleśnictwie Drewnica, następnie zorganizowano zespół Instytutu w Krakowie, później w Białowieży. W lutym 1945 r. Instytut przeniesiono do Łodzi, gdzie powstały nowe oddziały i zakłady. We wrześniu 1945 r. zmieniono nazwę na bardziej ogólną – Instytut Badawczy Leśnictwa – i podjęto funkcjonowanie już w Warszawie przy ul. Reja. Dopiero w 1956 r. wybudowano nowy gmach przy ul. Nowoopaczewskiej, później nazwanej Wery Kostrzewy, obecnie Bitwy Warszawskiej 1920 r. (ryc. 14). W końcu lat pięćdziesiątych w IBL było 19 zakładów zatrudniających około 250 pracowników, w tym 120 naukowych.

W latach pięćdziesiątych rozpoczęto budowę nowych obiektów na potrzeby Instytutu w Sękocinie koło Warszawy. Obok pomieszczeń przeznaczonych na zakłady naukowe, w latach 1961–1980 wzniesiono warsztaty techniczne, ośrodek szkoleniowy, budynki mieszkalne (ryc. 15). Znacznie wzrosło zatrudnienie, do 570 pracowników, w tym 180 naukowców, rozrosła się również struktura IBL, do 24 jednostek (zakłady i samodzielne pracownie w Warszawie i wielu innych miejscowościach). W ostatnim dwudziestoleciu obserwuje się pewien spadek zatrudnienia, za to intensywny rozwój lokalowy, aparaturowy i naukowy. W 2000 r. w IBL zatrud-

Ryc. 14. Siedziba Instytutu Badawczego Leśnictwa w Warszawie przy ul. Bitwy Warszawskiej 1920 r. nr 3 (fot. W. Sobociński)

Ryc. 15. IBL w Sękocinie pod Warszawą (fot. W. Gil)

nionych było 260 pracowników w 14 zakładach, w tym 107 pracowników naukowych.

Obecnie w Instytucie Badawczym Leśnictwa podział na zespoły naukowe jest następujący: Zakład Ekologii Lasu i Łowiectwa, Zakład Ekonomiki i Polityki Leśnej, Zakład Fitopatologii Leśnej, Zakład Genetyki i Fizjologii Drzew Leśnych, Zakład Gospodarki Leśnej Regionów Górskich w Krakowie, Zakład Gospodarki Leśnej Rejonów Przemysłowych w Katowicach, Zakład Hodowli Lasu, Zakład Informacji Naukowej, Zakład Lasów Naturalnych w Białowieży, Zakład Ochrony Lasu, Zakład Siedliskoznawstwa, Zakład Urządzania i Monitoringu Lasu, Zakład Użytkowania Lasu, Samodzielna Pracownia Ochrony Przeciwpowodzeniowej Lasu, Izba Edukacji Leśnej.

Bardzo szczegółowo rozwój Instytutu przedstawiono w dwuczęściowym opracowaniu „Rozwój i osiągnięcia IBL w latach 1930–2000”, przygotowanym pod redakcją Głowackiej i Dunikowskiego (2000) z okazji jubileuszu 70-lecia Instytutu. W części I omówiono kierunki działalności naukowej i ważniejszy dorobek w siedmiu głównych dziedzinach (przyrodnicze podstawy leśnictwa, hodowla lasu, ochrona lasu, ekonomika leśnictwa, urządzenie lasu, użytkowanie lasu i nauka o pracy, ochrona przyrody), z podziałem na 35 dyscyplin szczegółowych nauk leśnych. Scharakteryzowano również inne formy działalności Instytutu: informację naukową, działalność edukacyjną, osiągnięcia w zakresie słownictwa i terminologii leśnej, bibliografii, muzealnictwa, działalności wydawniczej i publicystycznej, współpracę z zagranicą. W części II ukazano kronikę Instytutu, czyli ważniejsze wydarzenia i dokonania – chronologicznie według miesięcy i lat, sylwetki twórców, organizatorów i zasłużonych pracowników oraz wykaz stopni i tytułów naukowych uzyskanych w latach 1930–2000 przez pracowników IBL. Jest to bardzo szczegółowe i staranne kompendium wiedzy o Instytucie i jego pracownikach.

Dyrektorami Instytutu byli: Franciszek Krzysik (1944–1945), Dezydery Szymkiewicz (1945–1948), Stanisław Schabiński (1948–1949), Maksymilian Kreutzinger (1949–1962), Edward Kamiński (1962–1965), Bolesław Saczuk (1965–1974), Zygmunt Patalas (1974–1990). Od 1990 r. dyrektorem jest Andrzej Kłoczek.

Przewodniczącymi Rady Naukowej IBL byli: Jerzy Grochowski (1952–1957), Marian Nunberg (1958–1973), Andrzej Szujewski (1973–1991). Od 1991 r. przewodniczącym jest Andrzej Grzywacz.

Instytut posiada prawa do nadawania stopnia doktora nauk leśnych (od 1956 r.) oraz stopnia doktora habilitowanego (od 1967 r.). W całym tym okresie przed Radą Naukową odbyło się około 120 obron rozpraw doktorskich oraz blisko 40 habilitacyjnych pracowników Instytutu, przy czym stopnie naukowe nadawano również pracownikom innych leśnych i niele-

śnych placówek naukowych. Część pracowników Instytutu uzyskało stopnie naukowe na uczelniach i w innych instytutach naukowych.

Wyjątkowo znacząca jest rola IBL w dokonaniach naukowych na rzecz polskiego leśnictwa, w przygotowaniu ważnych dla resortu, Lasów Państwowych, Sejmu, GUS i innych organów administracji państwowej dokumentów, opracowań, instrukcji, zaleceń dla praktyki, raportów i ekspertyz. Podobnie nie do przecenienia jest udział pracowników Instytutu w pracach różnych gremiów o zasięgu międzynarodowym, we współpracy między zagranicznymi placówkami badawczymi, w kształceniu kadr (kursy, szkolenia, konferencje), w pracach redakcji i rad redakcyjnych leśnych czasopism naukowych i branżowych, w prowadzeniu wspólnych badań z różnego typu szkołami wyższymi i instytutami w całej Polsce. Biblioteka IBL pełni funkcję centralnej biblioteki leśnej w kraju, z ożywioną wymianą czasopism z zagranicą i bardzo bogatymi, stale uzupełnianymi zbiorami (Głowacka, Dunikowski 2000).

W czerwcu 2006 r. Instytut Badawczy Leśnictwa – całkowicie już przeniesiony na teren Sękocina, gdzie zbudowano ostatnio nowe pracownie i laboratoria, z bogatym, nowoczesnym wyposażeniem, nie ustępującym poziomowi innych europejskich placówek tego typu – będzie obchodził jubileusz 75-lecia istnienia.

12.2.2. Udział Polskiej Akademii Nauk w rozwoju nauk leśnych

W latach 1956–1963 funkcjonował w Krakowie Zakład Badań Leśnych Polskiej Akademii Nauk (ZBL PAN). Celem powołania tej placówki było utworzenie miejsc pracy dla naukowców po zlikwidowanym Wydziale Leśnym Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz ośrodka koordynacji i organizacji badań naukowych związanych z góorskimi ekosystemami leśnymi (Krasicki 1979). Kierownictwo Zakładu powierzono prof. T. Gieruszyńskiemu. ZBL PAN miał w 1958 r. osiem pracowni: Ekologii Lasu (S. Myczkowski), Przyrodniczych Podstaw Hodowli Lasu (E. Chodzicki), Szczegółowej Hodowli Lasu (J. Fabijanowski), Dendrometrii (T. Gieruszyński), Ochrony Lasu (M. Nunberg), Gospodarki Wodnej w Leśnictwie (T. Klus), Badania Fizycznych i Mechanicznych Właściwości Drewna (F. Krzysik), Dokumentacji Naukowej w Leśnictwie (L. Roszkowski). Planowano utworzenie dalszych pracowni: Urządzania Lasu, Genetyki i Selekcji Drzew Leśnych, Gleboznawstwa, Bioklimatologii Leśnej, Badania Struktury Drewna. Likwidacja Zakładu w 1963 r. uniemożliwiła realizację tych planów. Działalność i dokonania ZBL PAN szczegółowo opisał Krasicki (1979).

Polskie Towarzystwo Leśne przez cały okres funkcjonowania ZBL PAN nie ustawało w zabiegach u władz o utworzenie Wydziału Leśnego kształcącego leśników dla południowych rejonów kraju, w szczególności dla terenów górskich (Grzywacz, Łukaszewicz 2004; Grzywacz 2005). W 1963 r. Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego podjęło decyzję o ponownym otwarciu Wydziału Leśnego w Wyższej Szkole Rolniczej w Krakowie (obecnie Akademia Rolnicza). W związku z tym Prezydium PAN w tym samym roku przekształciło ZBL PAN w Zakład Gospodarki Górskiej PAN, który przejął sprzęt, aparaturę oraz księgozbiór z pracowni leśnictwa i drzewnictwa. Część kadry rozpoczęła pracę na ponownie otwartym Wydziale Leśnym, część kontynuowała ją w Zakładzie Ochrony Przyrody PAN (obecnie Instytut Ochrony Przyrody) i innych placówkach naukowych w Krakowie. Z całą mocą należy stwierdzić, że istnienie ZBL PAN złagodziło skutki przerwy w funkcjonowaniu Wydziału Leśnego w Krakowie oraz istotnie wzbogaciło wiedzę naukową leśnictwa i drzewnictwa (Krasicki 1979).

Inną próbą powołania leśnej placówki badawczej w ramach struktur PAN było włączenie w 1981 r. do Zakładu Biologii Rolniczej PAN (powstałego z Zakładu Agrocenologii Instytutu Ekologii, mieszczącego się w Turwi, oraz Poznańskiego Oddziału Instytutu Zoologii PAN), Zakładu Podstawowych Problemów Leśnictwa i Drzewnictwa PAN. Placówka ta od 1989 r. nosi nazwę Zakładu Badań Środowiska Rolniczego i Leśnictwa PAN (ZBŚRiL PAN) w Poznaniu. Mimo planów i chęci władz Akademii, nie doszło do takiego rozwoju tej placówki, głównie z powodu braków lokalowych i niedostatku środków finansowych, aby nauki leśne były reprezentowane w PAN w sposób zadowalający. Także i teraz leśnictwo i drzewnictwo nie występują samodzielnie w sieci placówek naukowych PAN. Można uznać, że reprezentacja jest tylko częściowa, w ZBŚRiL oraz w Instytucie Dendrologii PAN w Kórniku. Długoletnim dyrektorem ZBŚRiL był Lech Ryszkowski; od 2004 r. jest nim Andrzej Kędziora.

„Program badawczy Zakładu od początku jego istnienia ukierunkowany został na wypracowanie ekologicznych zasad ochrony środowiska rolniczego oraz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. W toku kolejnych interdyscyplinarnych programów badawczych rozpoznawane były zagrożenia środowiska, wynikające z intensyfikacji produkcji rolnej oraz wskazywane zasady przeciwdziałania im poprzez modyfikację dróg obiegu materii w krajobrazach rolniczych” (Bałazy, Ryszkowski 2002). W Zakładzie badane są bilanse cieplne, obieg materii i wody w krajobrazach rolniczych, zagadnienia zadrzewień śródpolnych, w szczególności na terenie Wielkopolski, w tym w Parku Krajobrazowym im. Gen. Dezyderego Chłapowskiego, uwarunkowania ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej oraz niektóre problemy ochrony ekosystemów leśnych.

Należy mieć nadzieję, że dojdzie kiedyś do udanej próby utworzenia leśnej placówki w strukturach PAN, gdyż jest duże zapotrzebowanie na badania podstawowe i wyprzedzające na rzecz rozwoju nauk leśnych i leśnictwa (Grzywacz 2005a).

Badania na rzecz nauk leśnych lub też wspólne badania z leśnymi placówkami naukowymi prowadzą obecnie różne instytuty PAN, w szczególności: Instytut Historii Nauki w Warszawie, Centrum Badań Ekologicznych w Dziekanowie Leśnym k. Warszawy i w Łodzi, Zakład Ornitologii w Gdańsku, Instytut Ochrony Przyrody w Krakowie, Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt w Krakowie, Zakład Badania Ssaków w Białowieży, Muzeum i Instytut Zoologii w Warszawie, Instytut Parazytologii im. W. Stefańskiego w Warszawie, Instytut Botaniki im. W. Szafera w Krakowie, Instytut Chemii Organicznej w Warszawie, Instytut Podstaw Inżynierii Środowiska w Zabrze, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego w Warszawie, a najwięcej problematyki leśnej jest w badaniach Instytutu Dendrologii (Grzywacz 2005a).

Instytut Dendrologii PAN w Kórniku (ID PAN) ma swoje „korzenie” historyczne sięgające pierwszej połowy XIX wieku, gdy Tytus i Jan Działyńscy utworzyli arboretum, z którym do dzisiaj ID jest mocno związany (ryc. 16 i 17). W 1933 r. w ramach Ogrodów Kórnickich powstał naukowy Dział Dendrologii. W 1945 r., po zakończeniu wojny, utworzono Zakład Dendrologii i Pomologii, włączony w 1952 r. do PAN. W 1975 r. Zakład uzyskał status instytutu i przyjął nazwę Instytutu Dendrologii PAN. Placówką kierowali po wojnie: Stefan Białobok (1945–1979), Władysław Bugała (1980–1995), Tadeusz Przybylski (1996–1998). Obecnie dyrektorem jest Gabriela Lorenc-Plucińska.

W całym sześćdziesięcioleciu działalności naukowej Instytut Dendrologii koncentrował się na następujących kierunkach badań drzew i krzewów: systematyka i chorologia, metody rozmnażania wegetatywnego, nowoczesne metody ukorzenia, genetyka populacyjna, genetyka biochemiczna, choroby i szkodniki, biologia nasion, długoterminowe przechowywanie i kriokonserwacja nasion, przewyciężanie spoczynku nasion i ich metabolizm, symbiozy mikoryzowe, struktura morfologiczna i molekularna mikoryz, fizjologiczna rola regulatorów wzrostu w ektomikoryzach, ekofizjologiczne reakcje drzew na czynniki środowiska oraz antropopresję, reakcje na zanieczyszczenia przemysłowe i stresy, aklimatyzacja, przydatność gatunków i odmian dotychczas nie uprawianych w naszych warunkach przyrodniczo-leśnych jako materiału ozdobnego (Figaj 2002).

Polska Akademia Nauk składa się z trzech głównych struktur – sieci instytutów i placówek naukowych, korporacji uczonych, komitetów naukowych skupionych w siedmiu Wydziałach: I – Nauk Społecznych, II – Nauk

Ryc. 16 i 17. Instytut Dendrologii PAN w Kórniku i fragment arboretum tej placówki
(fot. A. Rutkowski, E. Pudlis)

Biologicznych, III – Nauk Matematycznych, Fizycznych i Chemicznych, IV – Nauk Technicznych, V – Nauk Rolniczych, Leśnych i Weterynaryjnych, VI – Nauk Medycznych, VII – Nauk o Ziemi i Nauk Górniczych. Członkowie pracujący lub mieszkający poza największym ośrodkiem naukowym, Warszawą, działają w siedmiu terenowych oddziałach PAN.

Członkowie Polskiej Akademii Nauk są wybierani spośród najwybitniejszych pracowników naukowych, a wybór do Akademii traktowany jest w środowisku naukowców jako szczególne wyróżnienie. Od 1952 r. do tej pory członkami Akademii, reprezentującymi nauki rolnicze, leśne i weterynaryjne (Wydział V PAN) było lub jest 91 naukowców. Spośród uczonych reprezentujących leśnictwo jako dyscyplinę naukową, członkami PAN było lub jest osiem osób: Jerzy Grochowski (1899–1980), dendrometria, członek od 1954 r.; Marian Nunberg (1896–1986), entomologia leśna, członek od 1958 r.; Leon Mroczkiewicz (1900–1971), hodowla lasu, członek od 1967 r.; Karol Mańka (1915–2003), fitopatologia leśna, członek od 1969 r.; Wiesław Grochowski (1911–1994), uboczne użytkowanie lasu, członek od 1971 r.; Eugeniusz Bernadzki, hodowla lasu, członek od 1983 r.; Andrzej Szujecki, entomologia i ekologia lasu, członek od 1989 r.; Andrzej Grzywacz, mikologia i fitopatologia leśna, członek od 1998 r. Drzewnictwo w PAN reprezentował Stanisław Prosiński (1912–1975); obecnie przedstawicielami tej dziedziny nauki są: Ryszard Babicki i Jerzy Ważny. Członkami Zagranicznymi PAN, reprezentującymi nauki leśne, byli do tej pory: Hans Leibundgut (1909–1993), hodowla lasu, Politechnika w Zurychu, Szwajcaria, członek od 1977 r.; Walter Liese, biologia lasu, Uniwersytet w Hamburgu, Niemcy, członek od 1994 r.; Gerhard Oesten, zarządzanie gospodarstwem leśnym, Uniwersytet we Freiburgu, Niemcy, członek od 2005 r. (Grzywacz 2005a).

Do zadań komitetów naukowych PAN należy organizowanie dyskusji i konferencji naukowych w celu rozwiązania najistotniejszych problemów danej dyscypliny naukowej, współdziałanie w upowszechnianiu wyników badań oraz we wprowadzaniu ich do praktyki gospodarczej i społecznej, współpraca z zagranicznymi organizacjami i ośrodkami naukowymi, dokonywanie ocen stanu i potrzeb reprezentowanej dyscypliny oraz instytucji i placówek naukowych, przygotowywanie ekspertyz i opracowań naukowych. Do obowiązków komitetów należy ponadto: współpraca ze specjalistycznymi towarzystwami naukowymi, przedstawianie sprawozdań Wydziałowi z działalności oraz 13 innych, szczegółowych zadań, wymienionych w uchwale Zgromadzenia Ogólnego PAN z 1997 r. i w „Ramowym regulaminie komitetu naukowego PAN”, które sumarycznie można by określić jako „podejmowanie wszelkich działań, służących rozwojowi dyscypliny naukowej oraz wykorzystywanie jej osiągnięć dla dobra kraju”. W skład komitetów wchodzi z wyboru wybitni reprezentanci danej dyscypliny spo-

śród osób mających tytuł profesora lub stopień doktora habilitowanego, a także specjaliści-praktycy z zakresu życia społeczno-gospodarczego oraz młodzi pracownicy nauki (Grzywacz 2005a).

Komitet Nauk Leśnych PAN (KNL PAN) został powołany w 1956 r. Przewodniczącymi KNL w kolejności byli: Jerzy Grochowski (1956–1957), Leon Mroczkiewicz (1957–1959), Marian Nunberg (1960–1965), Wiesław Grochowski (1966–1974), Zygmunt Obmiński (1975–1976), Wiesław Grochowski (1976–1980), Eugeniusz Bernadzki (1981–1983), Wiesław Grochowski (1984–1986), Eugeniusz Bernadzki (1990–1995), Andrzej Grzywacz (1996–1998) i Piotr Paschalis-Jakubowicz – od 1999 r. Sekretarzami naukowymi byli: Bolesław Szymkiewicz (1957–1959), Witold Koehler (1960–1962), Tadeusz Trampler (1963–1971), Eugeniusz Bernadzki (1972–1973), Adam Zdanowski (1973–1974), Eugeniusz Bernadzki (1975–1980), Andrzej Grzywacz (1981–1986), Piotr Paschalis-Jakubowicz (1987–1989), Tytus Karlikowski (1990–1995), Zbigniew Sierota – od 1996 r. W dowód uznania za prace na rzecz PAN, Komitet Nauk Leśnych powołał na honorowych przewodniczących: Wiesława Grochowskiego (1987–1994) i Karola Mańkę (1996–2003), a za wyjątkowo aktywną pracę w KNL 11 osobom nadano godność honorowego członka (Grzywacz 2002).

Do zadań KNL należy analiza stanu wiedzy z zakresu nauk leśnych, identyfikacja i twórcza stymulacja nowych obszarów i kierunków badań, rozszerzanie i pogłębianie wiedzy o lesie, opracowywanie zasad i wskazywanie praktyce leśnej metod i środków kształtowania wielostronnych funkcji lasu i ich rozwój. Komitet opracował wiele ekspertyz i opinii o perspektywicznych planach rozwoju nauk leśnych, o stanie kadr z zakresu nauk leśnych, programach rozwoju leśnictwa. Jednym z podstawowych zadań KNL do roku 1990 było współfinansowanie badań naukowych do czasu powstania Komitetu Badań Naukowych, który przejął tę rolę od komitetów naukowych PAN. Przygotowano szczegółowe materiały z zakresu nauk leśnych na II i III Kongres Nauki Polskiej oraz uwagi do projektów uchwał na VI Kongres Techników Polskich. KNL opiniował plany i programy studiów leśnych, projekty ustaw i rozporządzeń, oceniał perspektywy zawodowe absolwentów leśnictwa. Przygotował stanowiska w sprawie Puszczy Białowieskiej, projektów prywatyzacji i repywatyzacji lasów państwowych, zarządzenia w sprawach gospodarki wodnej, łowiectwa, ochrony przyrody. W okresie półwiecza swojej działalności organizował lub współorganizował liczne sympozja i konferencje naukowe, zebrania referatowe i dyskusyjne. KNL pełni funkcję Komitetu Narodowego ds. Współpracy z Międzynarodową Unią Leśnych Organizacji Badawczych (IUFRO). Członkowie KNL byli delegowani przez PAN na wszystkie kongresy IUFRO i Światowe Kongresy Leśne. W 1957 r. z inicjatywy KNL rozpoczęto wydawanie nowego leśnego

czasopisma naukowego „Folia Forestalia Polonica” – seria A „Leśnictwo”. Obecnie „Folia...” współwydawana jest z Instytutem Badawczym Leśnictwa. KNL był wydawcą kilku książek, kilkunastu „Zeszytów Problemowych Postępów Nauk Rolniczych”, w których zamieszczano materiały z konferencji naukowych. Osiągnięciami w upowszechnianiu badań i wiedzy leśnej były organizacje sesji problemowych, m.in. o ochronie lasu, ekonomice leśnictwa, cięciach pielęgnacyjnych, zgorzeli siewek, osutce sosny, więźbie sadzenia, chorobach korzeni drzew leśnych, strukturze i funkcjach zbiorowisk grzybów leśnych, spoczynku drzew, genetyce populacyjnej sosny, ocenie społecznych funkcji lasu, zalesianiu gruntów porolnych i innych problemach współczesnego leśnictwa (Paschalis 2002).

12.2.3. Ośrodki naukowe i kadra nauk leśnych

Podstawowe placówki badań leśnych w ostatnim sześćdziesięcioleciu nie uległy zasadniczym zmianom, są to trzy Wydziały Leśne (SGGW w Warszawie, AR w Krakowie i Poznaniu), Instytut Badawczy Leśnictwa oraz Instytut Dendrologii PAN w Kórniku. Od 1981 r. doszła nowa placówka, w części realizująca badania związane z ekosystemami leśnymi – Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN w Poznaniu. Prócz tego, badania w lasach na rzecz lasów i leśnictwa prowadzą również pracownicy naukowo zatrudnieni w szkolnictwie wyższym, w instytutach resortowych oraz instytutach PAN. Szczegółowy wykaz tych jednostek przedstawiają Bernadzki i Grzywacz (1995) oraz Bernadzki (1997). Według szacunków przeprowadzonych przez Komitet Nauk Leśnych PAN w 1993 r., badaniami w zakresie nauk leśnych w podstawowych placówkach zajmowało się około 780 osób, w tym 430 pracowników naukowych. Badania przyrodnicze, techniczne, ekonomiczne oraz niekiedy inne z szeroko rozumianych dziedzin nauki, w części na terenach leśnych, prowadziło ponad 1700 pracowników z nieleśnych placówek badawczych, w tym 950 pracowników naukowych. Oznacza to, że nauką o lesie i leśnictwie zajmowało się wówczas łącznie około 2480 osób, w tym 1380 pracowników naukowych. Należy zaznaczyć, że o ile w podstawowych placówkach nauką dla rozwoju leśnictwa trudniono się wyłącznie lub prawie wyłącznie, to w nieleśnych placówkach – tylko w większej lub mniejszej części. Od tego czasu minęło 12 lat i prawdopodobnie bilans kadry naukowej wypadłby nieco gorzej, na co wpłynął na ogół niewielki w całym kraju wzrost liczby pracowników naukowych i znaczny ubytek zatrudnienia pracowników inżynieryjno-technicznych, szczególnie duży w uczelniach i nieco mniejszy w instytutach resortowych i Polskiej Akademii Nauk.

Zmiany w liczebności tzw. samodzielnych pracowników naukowych w leśnych placówkach badawczych przedstawia tab. 4. W stosunku do roku 1938 wzrost jest bardzo wyraźny, ale już od lat sześćdziesiątych – nieznaczny, chociaż ze stałą tendencją zwyżkową.

W ostatnim dziesięcioleciu odnotować należy stagnację stanu zatrudnienia pracowników naukowych w podstawowych placówkach nauk leśnych, przy ponad 60% spadku zatrudnienia pracowników inżynieryjno-technicznych biorących bezpośrednio udział w działalności badawczej. W tab. 5 dane z 1996 r. pochodzą z pracy Bernadzkiego (1997), a dane z roku 2005 – z ankiety przeprowadzonej przez Komitet Nauk Leśnych PAN. Brak zmian ilościowych wśród pracowników naukowych w ostatniej dekadzie należy przyjąć z bardzo dużym zaniepokojeniem, gdyż znacząco w tym okresie wzrosły zadania dydaktyczne pracowników wydziałów leśnych, co bardzo zmniejsza możliwość ich zaangażowania w prace badawcze. Zasadniczo zmieniła się proporcja zatrudnienia doktorów i magistrów między rokiem 1996 i 2005. Jest to efekt nieprzyjmowania do pracy na uczelniach osób bezpośrednio po ukończeniu studiów, tylko po obronie pracy doktorskiej, oraz bardzo dynamicznie rozwijających się studiów doktoranckich. Nigdy

Tabela 4. Samodzielni pracownicy nauki (profesorowie, docenci i doktorzy habilitowani) w leśnych placówkach badawczych w Polsce (bez pracowników emerytowanych)

Ośrodki badawcze	Lata				
	1938	1968	1993	1998	2005
Lwów (Politechnika)	9	–	–	–	–
Kraków (UJ, WSR, AR)	1	14	15	21	19
Poznań (UP, WSR, AR)	8	25	24	22	27
Poznań (ID PAN, ZBŚRiL PAN)	–	8	18	21	25
Warszawa (IBLP, IBL)	2	22	19	18	18
Warszawa (SGGW)	12	17	26	26	26
Razem	32	86	102	108	115

Tabela 5. Stan liczebny kadr naukowych w leśnych placówkach badawczych

Charakter zatrudnienia	1996	2005
Pracownicy naukowi	411	413
Profesor	50	62
Doktor habilitowany	55	46
Doktor	135	216
Magister	171	89
Pracownicy inżynieryjno-techniczni	294	181
Razem	705	594

jeszcze w historii nauk leśnych nie mieliśmy tylu doktorów. W 2005 r. w uczelniach leśnych i w IBL było ich łącznie aż 172.

Niektóre towarzystwa naukowe interesują się wdrażaniem osiągnięć naukowych do praktyki i popularyzacją wiedzy leśnej, w szczególności Polskie Towarzystwo Leśne, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Leśnictwa i Drzewnictwa, a ostatnio także Towarzystwo Przyjaciół Lasu. Dotyczy to również niektórych innych towarzystw i stowarzyszeń naukowych z zakresu nauk pokrewnych i współpracujących z naukami leśnymi. Wydaje się, że możliwości wpływania na stan wiedzy naukowej tzw. społecznego ruchu naukowego, zwanego niekiedy „czwartym pionem” nauki (obok uczelni, instytutów resortowych i PAN), nie są w pełni wykorzystywane.

Wielokrotnie KNL PAN wypowiedział się na temat stanu i perspektyw rozwojowych leśnych placówek badawczych, często w sposób krytyczny i zdecydowany (Grzywacz, Prusinkiewicz 1986; Bernadzki, Grzywacz 1995; Bernadzki 1997), przedstawiając zagrożenia i trudności, ukazując realną możliwość powstania luki pokoleniowej, próby prognozy – zawsze w poczuciu troski i odpowiedzialności za stan nauk leśnych. By nie powtarzać wniosków wielokrotnie już publikowanych, wystarczy przytoczyć tezy przedstawione na Kongresie Leśników Polskich (Bernadzki 1997). „Praca naukowa powinna być dla młodego człowieka atrakcyjna nie tylko jako przygoda intelektualna; musi także zapewniać byt jego i jego rodziny. Jeżeli w tym zakresie nie nastąpią w najbliższym czasie zmiany, polskie nauki leśne nie sprostają zadaniom stojącym przed leśnictwem. Aby lepiej wykorzystać potencjał intelektualny wyższych uczelni i instytutów badawczych, należałoby powrócić do liczącej już prawie trzy dziesięciolecia koncepcji ścisłego powiązania tych instytucji w celu podejmowania wspólnych zadań badawczych, szkolenia kadr na wszystkich szczeblach, edukacji ekologicznej społeczeństwa itp. Wydaje się, że sytuacja dojrzała do podjęcia poważnych rozmów i szybkich decyzji sprzyjających integracji całego środowiska nauk leśnych. Należy kontynuować starania o zorganizowanie i sfinansowanie dużego programu badawczego nastawionego na opracowanie proekologicznego modelu gospodarstwa leśnego. Do badań tych powinni być również włączeni liczni uczeni spoza środowiska nauk leśnych, działający w lasach i dla ich dobra. Dobre efekty prowadzonych w latach osiemdziesiątych badań koordynowanych (przede wszystkim lepsza możliwość badań interdyscyplinarnych) wskazują, że ten kierunek rozwiązywania istotnych dla leśnictwa problemów powinien ponownie znaleźć zastosowanie”.

12.2.4. Dokonania nauk leśnych

Próbę syntezy dokonań nauk leśnych w Polsce podejmowano wielokrotnie, za różne okresy. Więcko (1975) analizował osiągnięcia nauk leśnych w okresie 1795–1939. W pracy zbiorowej pod redakcją Żabko-Potopowicza (1977) opisano w zarysie rozwój nauk leśnych w latach 1920–1970. Zespół autorów starał się przedstawić syntezę analizowanej problematyki na około 200 stronach tej cennej książki, opierając się na ponad 600 pozycjach literatury, najważniejszych, znaczących artykułach naukowych tego okresu. Kielczewski przedstawił osiągnięcia nauk o podstawach przyrodniczych leśnictwa, Zabielski – dokonania urządzania lasu, Borowski – dendrometrii wraz z nauką o przyroście, Ilmurzyński – hodowli lasu, Kielczewski – ochrony lasu, Krzysik – nauki o drewnie i jego przetworach, Więcko – ekonomiki leśnictwa, Błaszczuk – geografii leśnictwa, Smólski – ochrony przyrody. Ocenę stanu wiedzy i badań w zakresie nauk leśnych przeprowadzono na potrzeby I i II Kongresu Nauki Polskiej w 1951 i 1972 r. Ekspertyzy na temat rozwoju nauk leśnych w latach 1979, 1989, 1994 i ostatnio w 2005 r. wykonał i przedstawił Komitet Nauk Leśnych PAN. Stan nauk leśnych został opisany w licznych publikacjach, których autorami byli np.: Bernadzki, Grzywacz, Prusinkiewicz (1983); Grzywacz, Prusinkiewicz (1986); Bernadzki, Grzywacz (1995). Cenną pozycją w tym względzie jest opracowanie Grochowskiego (1994) dotyczące najważniejszych osiągnięć naukowych leśnictwa w Polsce w ostatnim pięćdziesięcioleciu. Podobne opracowania zawarte są również w materiałach Kongresu Leśników Polskich (Bernadzki 1997, Grzywacz 1997).

W okresie 1946–2005 można odnotować wiele ważnych osiągnięć nauk leśnych w Polsce. Trudno dokonać wyboru i przedstawić najbardziej znaczące, bo należałoby wprawdzie wykonać analizę porównawczą w stosunku do stanu nauk leśnych w Europie i świecie w poszczególnych okresach minionego sześcioletniego i na tym tle ukazać dokonania polskich leśników-naukowców. Nie jest to możliwe w ramach tego krótkiego opracowania. W tej sytuacji zostaną w wielkim zarysie przedstawione wybrane, najważniejsze zagadnienia, które naukowo rozwiązywano w ostatnim dwudziestolecu.

Rozwinięto koncepcję inżynierii ekologicznej, której celem jest kształtowanie zrównoważonych ekosystemów w warunkach gospodarczej działalności człowieka. Szczególną uwagę poświęcono rehabilitacji ubogich borów sosnowych. Opracowano kryteria i indykatory trwałego i zrównoważonego zagospodarowania lasów, a także zasady zarządzania wielofunkcyjnym gospodarstwem leśnym.

Opracowano nowe teorie mechanizmów regulacji wzrostu i różnicowania drzew. Liczący się postęp osiągnięto w zakresie mnożenia wegetatywnego drzew i krzewów leśnych. Wzrasta zainteresowanie długoterminowymi doświadczeniami selekcyjnymi. Wyniki prac selekcyjnych znalazły szerokie zastosowanie w praktyce gospodarstwa leśnego. Odnotowano liczące się osiągnięcia w dziedzinie przechowalnictwa nasion, w tym z zastosowaniem metod biochemicznych i biologii molekularnej, także w zakresie przewycięzania spoczynku nasion. Prace te znalazły zastosowanie w praktyce, w Leśnym Banku Genów w Kostrzycy, regionalnych bankach genów oraz sieci nowoczesnych przechowalni nasion. Badano zmienność niektórych gatunków drzew, ich chorologię, synantropizację dendroflory, strukturę i dynamikę zbiorowisk roślinnych, w tym na gruntach porolnych i popasterskich oraz zmiany środowiska spowodowane przez przemysłowe zanieczyszczenia powietrza i presję turystyczną. Wpływ zanieczyszczeń środowiska był badany również w związku z ekologią lasu, problemami fizjologicznymi, genetycznymi, mikoryzowymi oraz produktywnością drzewostanów. Doskonalono metody klasyfikacji siedlisk leśnych. W zakresie nauki o produktywności lasu opracowano i weryfikowano modele wzrostu dla głównych gatunków drzew lasotwórczych.

W dziedzinie hodowli lasu na uwagę zasługują badania nad strukturą oraz dynamiką zmian zachodzących w lasach naturalnych, nizinnych i górskich, między innymi pod wpływem globalnych zmian klimatu. Określono możliwości rozszerzenia areалу uprawy buka i świerka poza naturalnym zasięgiem. Podsumowano prace nad racjonalizacją zabiegów pielęgnacyjnych w młodnikach, nad metodami odnowienia lasu oraz zalesień na obszarach zdegradowanych przez emisje przemysłowe. Opracowano zasady racjonalnego pielęgnowania jodły. Warto również podkreślić, że w 1994 r. prestiżową niemiecką nagrodę im. Wilhelma Leopolda Pfeila otrzymał prof. S. Szymański za pracę nad gniazdową metodą odnowienia dębu (w 1975 r. nagrodę Pfeila przyznano dr. S. Kasprzykowi – redaktorowi naczelnemu „Lasu Polskiego”). Opracowano regionalizację nasienną, strategię ochrony zasobów genowych dla poszczególnych gatunków drzew oraz ustalono i zlokalizowano najbardziej wartościowe populacje drzew iglastych. Zastosowano biochemiczne markery genetyczne (głównie związki monoterpenowe i izoenzymy) do oceny struktur genetycznych populacji drzew leśnych. Wykonano badania nad strukturą, powstawaniem i hodowlą drzewostanów sosnowych, świerkowych, bukowych i dębowych. Określono zdolność ekosystemów leśnych do wiązania dwutlenku węgla, produkcji tlenu i absorpcji zanieczyszczeń przemysłowych. Przeprowadzono badania dendrochronologiczne głównych, rodzimych gatunków drewna. Przedstawiono optymalizację metod zmianowania gatunków w szkółkach leśnych – metod

ograniczających zmęczenie gleby i zagrożenie od chorób. Doskonalono techniki produkcji szkółkarskiej w warunkach kontrolowanych. Wskazano metody kształtowania produktywności słabych i zdegradowanych siedlisk Puszczy Noteckiej.

W dziedzinie zarządzania lasu znaczącym osiągnięciem było opracowanie regionalizacji przyrodniczo-leśnej na podstawach ekologiczno-fizjograficznych. Opracowano metody regulacji rozmiaru użytkowania lasu w różnych sposobach zagospodarowania, statystyczno-matematyczne metody inwentaryzacji i kontroli lasu. Przygotowano i wdrożono do praktyki metody wielkoobszarowej inwentaryzacji szkód w lasach, przedstawiono koncepcję mapy funkcji lasu. Rozwinięto prace nad wprowadzaniem na szeroką skalę do leśnictwa systemów informacji przestrzennej, fotogrametrii i teledetekcji. Opracowano model wzrostu dla sosny, uwzględniający wpływ emisji przemysłowych. Poważne znaczenie nie tylko dla leśnictwa miał przygotowany w 1993 r. „Krajowy program zwiększania lesistości i zadrzewień”. Wprowadzono do praktyki gospodarczej monitoring lasu, czyli systematyczne badania reakcji środowiska leśnego na antropopresję oraz opracowano zasady waloryzacji lasów nizinnych i górskich oraz sposób wykorzystywania jej wyników w średniookresowym planowaniu urzędzeniowym. Wypracowano metody zbierania informacji o lesie, ich przetwarzania, analizowania przy wykorzystaniu technik geoinformatycznych, w szczególności map numerycznych, i udostępniania praktyce leśnej, co pozwoliło na budowę zintegrowanego systemu informatycznego na potrzeby leśnictwa wielofunkcyjnego. Znaczącym osiągnięciem naukowym i organizacyjnym było wprowadzenie „Programu ochrony przyrody w nadleśnictwie” jako integralnej części operatu zarządzania lasu.

W dziedzinie ochrony lasu można odnotować duży dorobek w biotaksonomii czynników chorobotwórczych, w identyfikacji grzybów powodujących epifitozy w drzewostanach. Opracowano metody ochrony drzew przed chorobami w rejonach przemysłowych, rozwinięto badania nad mikotrofizmem drzew leśnych z praktycznym wykorzystaniem tego zjawiska do poprawy stanu fizjologicznego materiału sadzeniowego w formie sterowanej mikoryzacji na bazie oryginalnej szczepionki z grzybni. Rozwinięto badania nad mikrośrodowiskiem glebowym w odniesieniu do zdrowotności drzew, w tym badania nad ryzosferą. Uznane znalazły badania nad szkodnikami nasion. Duże znaczenie mają prace nad wpływem środowiska leśnego na występowanie i rozwój owadów, nad ochroną drewna przed szkodnikami technicznymi, biologią, ekologią, znaczeniem gospodarczym oraz metodami prognozowania pojawu i zwalczania szkodników wtórnych, dynamiką liczebności populacji szkodników pierwotnych, nad biologicznymi i chemicznymi metodami ich zwalczania. Opracowano nową metodę je-

siennych poszukiwań foliofagów sosny oraz zasady monitorowania głównych gatunków szkodliwych owadów leśnych. Wprowadzono nową strategię zwalczania brudnicy mniszki. Na szczególne uznanie zasługuje zastosowanie nowych feromonów i kairomonów w stosunku do ważniejszych fitofagicznych owadów leśnych. Opisano nowe dla nauki gatunki owadów i roztoczy z siedlisk leśnych. Opracowano modele waloryzacji Puszczy Białowieskiej na podstawie zoindykacji. Wyselekcjonowano rasy grzybów ektomikoryzowych, szczególnie przydatne do mikoryzacji sadzonek produkowanych w kontenerach i na substratach torfowych oraz opracowano oryginalną technologię wytwarzania z nich biopreparatów. Wskazano na pospolitość zasiedlania tkanek drzew przez grzyby endofityczne. Badano przyczyny, przebieg i szkodliwość zamierania drzew (sosna, dąb, buk, brzoza, jesion, olsza) i wskazano na kompleksowy charakter tego zjawiska chorobowego. Wprowadzono monitoring fitopatologiczny jako podsystem monitoringu lasów. Znacznie wzbogacono wiedzę o najgroźniejszych patogenach korzeni drzew leśnych – opieńkach i korzeniowcach. Badano czynniki wpływające na bytowanie daniela i sarny w różnych warunkach środowiskowych oraz możliwość zastosowania zająca, sarny i lisa jako bioindykatorów środowiska. Wprowadzono nowe metody statystyczne inwentaryzacji szkód od zwierzyny. Przeprowadzono analizę stanu populacji średnich i dużych ssaków oraz wybranych gatunków ptaków i sporządzono mapy ich występowania. Bardzo ważnym osiągnięciem, zastosowanym również za granicą, jest opracowanie systemu ochrony przeciwpożarowej lasu, u którego podstaw legły wieloletnie badania nad powstawaniem i rozwojem pożarów w lesie.

W dziedzinie użytkowania lasu rozwinięto badania nad zmiennością jakości drewna w zależności od siedliska i położenia geograficznego drzewostanu, jak również nad wpływem zanieczyszczeń przemysłowych na jakość surowca drzewnego, w tym na jego naturalną odporność na rozkład przez grzyby. Zainicjowano prace nad proekologicznym modelem prowadzenia leśnych operacji w użytkowaniu lasu. W dziedzinie użytkowania uboczne praktyczne znaczenie miały prace nad przerobem kory odpadowej na nawozy organiczne i podłoża. Wykonano przydatne badania nad ekologicznymi, ergonomicznymi i ekonomicznymi aspektami pozyskiwania drewna. Kontynuowano badania nad makro- i mikrostrukturą różnych gatunków drewna. Wiele badań z zakresu inżynierii leśnej, hydrologii, drogownictwa leśnego, turystycznego zagospodarowania lasu znalazło zastosowanie w działalności Lasów Państwowych.

W dziedzinie ekonomiki leśnictwa i polityki leśnej sukcesem jest opracowanie tablic wartości drzewostanów oraz metod oceny trudności gospodarowania i efektywności działalności nadleśnictw. Osiągnięciami są również:

prace koncepcyjne i dokonania związane z projektem Narodowego Programu Leśnego, budowa modelu lasu celowego i opracowanie metody określania okresu przeżywalności drzewostanów w warunkach oddziaływania zanieczyszczeń przemysłowych, budowa modelu powiązań międzysektorowych gospodarki leśnej z otoczeniem gospodarczym, opracowanie założeń do sformułowania Polityki Leśnej Państwa, określenie kierunków wspierania i rozwoju prywatnego sektora usług w działalności Lasów Państwowych. Opracowano koncepcję leśnych kompleksów promocyjnych i wprowadzono ją do praktyki, ustanawiając w okresie ostatniego dziesięciolecia 19 LKP. Dużym sukcesem było opracowanie założeń „Polskiej polityki kompleksowej ochrony zasobów leśnych” oraz realizowanie wielofunkcyjnego, proekologicznego modelu leśnictwa metodami aktywnej gospodarki leśnej. Pomocne w podjęciu decyzji politycznych były naukowe fakty i argumenty przeciw projektom reprivatyzacji i prywatyzacji Lasów Państwowych.

Nowym problemem nauki i praktyki leśnej jest edukacja leśna społeczeństwa, dziedzina, w której osiągnięto znaczące sukcesy, zwłaszcza w pracy z młodzieżą szkolną w nadleśnictwach wchodzących w skład leśnych kompleksów promocyjnych, choć nie tylko tam. Innymi wyzwaniem dla nauk leśnych są intensyfikujące się problemy ochrony zasobów przyrodniczych w lasach, stosowanie na terenach Lasów Państwowych metod ochrony obszarowej, indywidualnej i gatunkowej, nowych metod ochrony czynnej, zarówno w formie *in situ*, jak i *ex situ*. Leśne placówki badawcze brały również udział w pracach nad nowymi sposobami ochrony zwierząt, roślin i grzybów, wyznaczaniem sieci obszarów Natura 2000, doskonaleniem sieci rezerwatów przyrody w lasach, ochroną torfowisk leśnych, nowymi formami funkcjonowania parków krajobrazowych. Ciekawe prace są prowadzone na styku nauk leśnych i humanistycznych oraz społecznych. Są to badania nad kulturotwórczą rolą lasu, prawem leśnym i szkodnictwem w lasach, stosunkiem społeczeństwa do lasu oraz przyszłymi potrzebami i oczekiwaniami społeczeństwa w stosunku do ekosystemów leśnych, w szczególności nad turystyką i rekreacją na terenie ekosystemów leśnych (zwaną niekiedy sylwaturystyką).

W ostatnim okresie zanotowano wiele liczących się osiągnięć lokujących polskie nauki leśne na dobrym, europejskim poziomie, porównywalnym do tego, jaki reprezentują kraje sąsiednie i państwa Unii Europejskiej. Efekty te uzyskano dzięki wieloletnim badaniom prowadzonym również wcześniej, zgodnie ze specyfiką nauk leśnych. Można wykazać, że dobry poziom polskiego leśnictwa jest w części efektem dobrze prowadzonych badań naukowych i ich wyników, ale jest to efekt sprzężenia zwrotnego, bo sukcesy nauk leśnych są pochodną wysokiego poziomu funkcjonowania i działalności Lasów Państwowych.

Opinie środowiska naukowego i odbiorców badań na temat poziomu nauk leśnych w Polsce są podzielone. Niektórzy uważają, że część prowadzonych badań wykazuje dobry, a nawet bardzo dobry poziom, porównywalny z poziomem europejskim, co w leśnictwie oznacza – światowym. Inni wyrażają pogląd, że poziom badań i publikacji na ogół jest przeciętny, a jeszcze inni naukowcy-leśnicy sądzą, że takie porównania wypadają dla nas niekorzystnie, mamy bowiem spore opóźnienia w stosunku do osiągnięć analogicznych dyscyplin w świecie, które można szacować na około 10 lat. Rzadko pojawiają się w Polsce prace, o których można by powiedzieć, że zainicjowały czy zainspirowały nowe kierunki badań w skali światowych nauk leśnych, co jest jedną z przyczyn, że polskie publikacje z leśnictwa są dość rzadko cytowane w literaturze światowej. Z drugiej zaś strony, nie mamy czasopisma leśnego z tzw. listy filadelfijskiej, o najwyższej renomie światowej. Wielokrotnie analizowano przyczyny takiego stanu rzeczy, w tym system planowania, koordynowania i finansowania badań, poziom wydawnictw, zagrożenia rozwoju nauk leśnych, wyposażenie w aparaturę leśnych placówek badawczych, współpracę naukową, zwłaszcza z Międzynarodową Unią Leśnych Organizacji Badawczych (IUFRO), przygotowanie i stopień zaangażowania w prace badawcze kadr naukowych, sytuację kadrową i płace, drogi i bariery awansu naukowego. Stwierdzono, że sytuacja nauk leśnych nie odbiega pod tym względem od innych dziedzin nauki w naszym kraju, z wszystkimi problemami, kłopotami i zagrożeniami oraz na ogół słabym, relatywnie malejącym w ostatnim kilkunastoleciu, finansowaniem nauki (Bernadzki, Grzywacz, Prusinkiewicz 1983; Bernadzki, Grzywacz 1995; Grzywacz 1997; Komitet Nauk Leśnych PAN 2005).

12.2.5. Rola nauki w rozwoju lasów i leśnictwa

Współcześnie potrafimy określić i ocenić wartość około 40 funkcji lasu – funkcje regulacyjne, nośnika, produkcyjne, informacyjne – chociaż najczęściej dokonujemy ich podziału na tradycyjne trzy grupy: produkcyjne (gospodarcze), ochronne (ekologiczne) i społeczne (publiczne) (Klocek, Płotkowski 1997). Wielofunkcyjność ekosystemów leśnych powoduje, że osiągnięcia nauk leśnych nie tylko bezpośrednio wpływają lub mogą wpływać na gospodarstwo leśne, ale także mogą oddziaływać na rozwój gospodarczy kraju, na plany przestrzennego zagospodarowania, kształtowania krajobrazu i klimatu, produkcję rolniczą, ochronę różnorodności biologicznej, stosunki wodne oraz zwiększanie równowagi i odporności ekologicznej poszczególnych regionów kraju, zwłaszcza silnie uprzemysłowionych i zurbanizowanych. Osiągnięcia nauk leśnych mają także znaczenie dla obron-

ności kraju oraz wielu działów gospodarki i działalności społecznej. Dzięki niepowtarzalnemu i skomplikowanemu przedmiotowi badań, jakim jest ekosystem leśny, nauki leśne mogą wносить nowe treści do teorii systemów ekologicznych i kierowania nimi, ogólnej teorii systemów stochastycznych i ich modelowania, a także do sozologii, bioekonomiki, ochrony przyrody, hydrobiologii, nauki o zarządzaniu gospodarką i innych dyscyplin, w szczególności przyrodniczych. Rozwój nauk leśnych odbywa się dzięki osiągnięciom i inspiracji twórczej wielu innych dyscyplin naukowych, np. ekologii, fizjologii, biochemii, genetyki, botaniki, zoologii, mikologii, mikrobiologii, biologii molekularnej, gleboznawstwa, a także dyscyplin technicznych, jak mechanika, inżynieria materiałowa, elektronika, geodezja, fotogrametria i informatyka oraz statystyka matematyczna, ekonomia, nauka o organizacji i zarządzaniu, nauka o systemach informacji przestrzennej, medycyna pracy. Poziom i tempo rozwoju tych dyscyplin oraz przygotowanie naukowców-leśników do korzystania z ich osiągnięć wpływają bezpośrednio na poziom nauk leśnych (Grzywacz 1997).

Zwykle stosujemy zawężone pojęcie roli nauki w rozwoju lasów i leśnictwa tylko do nauk leśnych, a jeszcze częściej do aktualnego zakresu zainteresowania leśnych placówek badawczych. W rzeczywistości jest to znacznie większy obszar wiedzy i umiejętności, rolą nauk leśnych bowiem powinno być poszukiwanie sposobów zastosowania osiągnięć wszystkich nauk do ochrony i kształtowania ekosystemów leśnych zgodnie ze współczesnymi i przyszłymi potrzebami, wynikami nauki krajowej i światowej.

Prognozowaniem koniecznych badań dla leśnictwa zajmował się i zajmuje najczęściej Komitet Nauk Leśnych PAN. Już w 1975 r. zaplanowano, na przykład, przygotowanie materiałów dotyczących problemów perspektywnego rozwoju nauk leśnych w Polsce oraz kierunków dalszego rozwoju teorii leśnictwa. Uważano wówczas, że „jest pilna potrzeba zarysowania nowej teorii leśnictwa w nawiązaniu do oceny dotychczasowych teorii poznania osiągnięć systemu nauk leśnych oraz przewidywanych trendów ewolucji gospodarki leśnej w Polsce aż do roku 2050. Taka konfrontacja powinna prowadzić do ujawnienia i przewyższenia wewnętrznych sprzeczności w teoretycznych założeniach gospodarki leśnej, do wielostronnej, naukowej aktualizacji tych założeń i ujawnienia istniejących w nich luk, a także do ukazania dalszych dróg, którymi powinny kroczyć nauki leśne w konsekwentnym rozwoju zintegrowanej, wewnętrznie niesprzecznej teorii leśnictwa”. Znajdowanie i konstruowanie nowych teorii leśnictwa, zwłaszcza na potrzeby wielofunkcyjnego, trwałego i zrównoważonego gospodarstwa leśnego, jest zadaniem, jak się okazuje, nadal aktualnym. W roku 1983 KNL PAN uważał, że prace badawcze powinny być skoncentrowane na trzech podstawowych kierunkach: zmniejszenie strat w produkcji

drewna, wynikających z działalności różnych czynników szkodliwych i degradacji gleb; lasy jako element infrastruktury przestrzennej i społecznej Polski; kształtowanie i ochrona zagospodarowanych ekosystemów borów sosnowych. W 1986 r. KNL PAN uznał, „że przy ograniczonych możliwościach kadrowych i finansowych prace badawcze powinny być skoncentrowane wokół jednego tylko problemu – »Kształtowania i ochrony lasów jako podstawowego elementu środowiska życia człowieka oraz gospodarczej i przestrzennej infrastruktury Polski«. Uważano, że ze względu na społeczną i gospodarczą wagę takiego problemu, musi on zostać uznany za problem badawczy szczególnej wagi, jako że dotyczy spraw daleko wykraczających poza zainteresowania i możliwości samego tylko działu gospodarki narodowej, leśnictwa i przemysłu drzewnego. Postulowano, aby aktualnym zadaniem pracowników nauk leśnych i przyrodniczych było znalezienie nowych sprzymierzeńców oraz przekonanie ich, że rola środowiskotwórcza lasu, funkcje zdrowotne i wypoczynkowe oraz gospodarcze są dla społeczeństwa podstawowe, że w interesie społecznym jest kontynuowanie badań nad lepszym poznaniem i sterowaniem tymi funkcjami. Uważano, że skoncentrowanie wysiłków wokół podstawowego programu badawczego nie może oznaczać zaniebdywania innych zagadnień. Stojąc na stanowisku równomiernego rozwoju wszystkich dyscyplin nauk leśnych, widziano potrzebę realizacji tematyki badawczej istotnej dla rozwoju nauk leśnych, jak również niezbędnej do postępu biologicznego w leśnictwie, polegającego na rozpoznaniu sił przyrody i włączeniu ich do realizacji celów produkcyjnych. Do najważniejszych w tej grupie zadań zaliczono: studia w zakresie naukoznawstwa leśnego i planowania rozwoju nauk leśnych; geografie leśnictwa i tendencje rozwojowe leśnictwa światowego; mechanizmy regulacji morfogenezy roślin drzewiastych; mechanizmy regulacji dynamiki przemian fitocenozy leśnych; prognozowanie rozwoju gospodarki leśnej; udoskonalanie systemu monitoringu środowiska leśnego i banku informacji o postępie procesów dezintegracji ekosystemów leśnych pod wpływem czynników antropogenicznych – od skażeń przemysłowych do ubocznych wpływów gospodarki leśnej na środowisko; racjonalizację struktur organizacyjnych i systemów pracy ludzi i maszyn; optymalizację działań gospodarczych w zróżnicowanych warunkach przyrodniczych i społeczno-gospodarczych; doskonalenie procesów kompleksowego pozyskiwania i wytwarzania drewna; badania możliwości wykorzystywania drewna z plantacji o krótkookresowych cyklach produkcyjnych (do 10 lat) jako surowca do przerobu chemicznego i energetycznego” (Grzywacz, Prusinkiewicz 1986).

W latach 1986–1990 przeprowadzono badania w ramach dwóch dużych programów: CPBR 15.3. „Gospodarka leśna – zachowanie lasów i ich funkcji oraz racjonalizacja wykorzystania leśnej bazy surowcowej” – koordyno-

wanego przez Instytut Badawczy Leśnictwa i CPBR 04.10. „Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego” – koordynowanego przez Wydział Leśny SGGW, pod kierunkiem R. Andrzejewskiego.

Celem pierwszego z programów było utrzymanie produkcji leśnej w warunkach zagrożenia lasów, zmniejszenie szkód abiotycznych i biotycznych w lesie oraz zwiększenie produkcji masy drzewnej. Badania prowadzono w grupach dyscyplin: ekologia lasu, hodowla lasu, nasiennictwo i selekcja drzew leśnych, mechanizacja i humanizacja pracy, ekonomika leśnictwa oraz prognozowanie i programowanie leśne. Większość tematów badawczych miała wyraźnie charakter stosowany. Badania realizowane były głównie siłami Instytutu Badawczego Leśnictwa, przy znacznym udziale kadr wszystkich trzech wydziałów leśnych. Szczególną uwagę zwrócono na ocenę stanu zagrożenia środowiska leśnego oraz na badanie wpływu imisji na środowisko leśne, co było w pełni uzasadnione ówczesnym złym stanem lasów, wyrażającym się m.in. kumulacją zjawisk kłęskowych.

CPBR 04.10. był niezwykle obszernym programem, którego głównym zadaniem było zintegrowanie badań podstawowych, związanych z ochroną i kształtowaniem środowiska przyrodniczego, w celu opracowania zasad efektywnego gospodarowania z równoczesnym ograniczeniem naruszania równowagi przyrodniczej na obszarach o podstawowych funkcjach gospodarczych i społecznych: rolniczych i leśnych, zurbanizowanych i będących pod silną presją przemysłu. Badania leśne prowadzono przede wszystkim w podprogramie 07. „Ekologiczne podstawy gospodarki leśnej i kształtowanie zdolności lasu do pełnienia wielostronnych funkcji”, ujmującym 2/3 tematów „leśnych” zamieszczonych w całym programie. Do sukcesów programu można zaliczyć udaną próbę interdyscyplinarnego rozwiązywania problemów badawczych. Zespoły badawcze z różnych dyscyplin naukowych, z różnych ośrodków naukowych kraju, integrowały się w celu wspólnego rozwiązywania szeroko zakrojonych zagadnień badawczych. Po raz pierwszy na tak dużą skalę do badań leśnych włączyli się pracownicy nieleśnych placówek badawczych, w szczególności z uniwersytetów i instytutów PAN. Organizowano liczne zjazdy koordynacyjne i seminaria, umożliwiające przekazywanie bieżących informacji o postępie prac (Bernadzki, Grzywacz 1995). Efektem badań w tym programie było aż 78 tomów publikacji. Ważniejsze treści i wnioski dla praktyki leśnej zostały zawarte w tomach nr: 4, 7, 8, 14, 23, 24, 25, 60, 76 i 77, opracowanych pod kierunkiem A. Szujckiego. W tomie nr 77 zawarto syntezę uzyskanych wyników oraz wskazania co do dalszych kierunków badań i wytyczne do dalekich prognoz rozwoju lasów i nauk leśnych w formie sześciu hipotez roboczych, które powinny zostać zweryfikowane w przyszłości dla sformułowania pełnej, dobrej koncepcji nowego modelu gospodarki, który zamierzano u nas

realizować (Szujewski 1991). Niestety, po roku 1990 badania koordynowane zanikły lub uległy dużej redukcji. Zamknięty został CPBP 04.10., w którym badania leśne miały tak duży udział. Został uruchomiony system grantów Komitetu Badań Naukowych; tylko część zespołów leśnych znalazła w nim źródło finansowania w formie małych, rozproszonych projektów badawczych.

Sytuacja, w jakiej znalazły się lasy na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, przyszłe potrzeby i oczekiwania co do pełnienia przez lasy wielostronnych funkcji oraz konieczność tworzenia nowoczesnego modelu gospodarki leśnej – wszystko to wskazywało na potrzebę szerokiego rozwinięcia badań, które KNL PAN nazwał: „Lasy i leśnictwo wobec zagrożenia środowiska przyrodniczego”. Skala potrzeb oraz konieczność zaangażowania licznych dyscyplin naukowych do rozwiązania dużych problemów uzasadniały wówczas koncentrację na dwu obszarach: „Proekologiczny model gospodarstwa leśnego” oraz „Ochrona i kształtowanie przestrzeni leśnych kraju” (Grzywacz 1992).

W roku 1994 Rykowski na potrzeby „Polskiej polityki kompleksowej ochrony zasobów leśnych” opracował szczegółowy program badawczy „Modele leśnictwa wielofunkcyjnego”, mający charakter dużego, strategicznego programu badań dla zdecydowanej większości placówek nauk leśnych. Projekt programu badawczego nie obejmował wszystkich kierunków, dyscyplin i specjalizacji związanych z lasami i leśnictwem. Kładł akcent na badania deficytowe lub dotychczas w naukach leśnych rozwijane niedostatecznie, w innym ujęciu lub nieobecne. Zawarta w nim problematyka nie była adresowana do jednego zdefiniowanego modelu leśnictwa. Była przekrojowym ujęciem potrzeb badawczych, które mogły służyć budowie modelu gospodarki leśnej stosownie do stanu przyrody, polityki państwa i potrzeb społecznych. Był to program otwarty, wielowątkowy, z dużym bogactwem problematyki. Składał się z czterech grup problemowych: ochrona przyrody leśnej, podstawy stabilności ekosystemów leśnych, środowiskotwórcza rola lasów i zadrzewień, trwałe i zrównoważone gospodarowanie leśnymi zasobami przyrody. Grupy problemowe dzieliły się na problemy, te zaś na tematy badawcze. Dla każdej grupy problemowej starano się określić główne hipotezy i cele badań. Niestety, program badawczy „Modele leśnictwa wielofunkcyjnego” nie został podjęty.

W 1995 r. Zespół Nauk Rolniczych i Leśnych KBN przygotował wykaz 65 programów zebranych w trzech obszarach koncentracji. W obszarze „Poznanie i wykorzystywanie czynników biologicznych i techniczno-technologicznych w tworzeniu postępu w rolnictwie, leśnictwie oraz gospodarce żywnościowej” zaplanowano 48 programów, w tym 10 dotyczących bezpośrednio leśnictwa, a w obszarze „Prace poznawcze i badawczo-rozwojowe doty-

czące opracowania proekologicznych technologii w rolnictwie, leśnictwie i przemyśle rolno-spożywczym” – cztery programy dotyczące leśnictwa. Uznano, że priorytetowe kierunki badań będą preferowane w przydziale środków finansowych przez organy KBN, tj. zespoły, komisje i komitety. Do takich kierunków m.in. zaliczono: rekultywację gleb zdegradowanych, zasoby wodne obszarów leśnych, funkcjonowanie i strukturę lasów naturalnych oraz zagospodarowanych, wielofunkcyjny model lasów, biologiczne aspekty hodowli lasu, ochronę lasu przed czynnikami biotycznymi i abiotycznymi, wprowadzanie w leśnictwie automatyzacji i robotyzacji, ocenę prawidłowego użytkowania maszyn z uwzględnieniem aspektów ekonomicznych, określanie następstw emisji przemysłowych dla gospodarki leśnej, drogi i sposoby szerzenia się biotycznych i chemicznych skażeń środowiska, obumieranie lasów i zasady odbudowy ekosystemów oraz proekologiczny model gospodarki leśnej (Grzywacz 1997). Niestety, w praktyce finansowania badań zalecenia preferowania określonej problematyki nie były realizowane.

Polityka Leśna Państwa (1997) stanowi, że rosnące zagrożenie lasów i wzrost znaczenia ich różnorodnych funkcji wymaga intensyfikacji badań interdyscyplinarnych. Postuluje opracowanie długookresowej strategii badań użytecznych dla leśnictwa, które zmierzałyby do wytyczenia metod zachowania trwałości lasów i ciągłości ich funkcji. W szczególności byłyby to: studia nad wypełnianiem przestrzeni leśnej kraju i jej struktury, prace w zakresie dynamiki i zrównoważenia ekosystemów leśnych oraz ochrona i wykorzystanie potencjału różnorodności biologicznej lasów, prace poznawcze i wdrożeniowe z zakresu leśnej inżynierii ekologicznej oraz bezpiecznych technik i technologii prac leśnych, studia nad nowymi modelami lasu i wzmaganiem wszechstronnej użyteczności lasów w gospodarce i życiu społecznym kraju, studia nad doskonaleniem monitoringu i prognozowania zmian lasu oraz jego zagrożeń.

W 2005 r. ukazał się dokument Ministerstwa Nauki i Informatyzacji – „Krajowy program ramowy. Zasady, procedura i tematyka”, w którym przyjęto dla Polski dziewięć strategicznych obszarów badawczych z 38 priorytetowymi kierunkami badań. Obszary zamówień państwa w stosunku do nauki to: zdrowie, środowisko, rolnictwo i żywność, państwo i społeczeństwo, bezpieczeństwo, nowe materiały i technologie, technologie informatyczne, energia i jej zasoby oraz infrastruktura transportowa. W obszarze „środowisko” znajdujemy między innymi kierunki, w których mogą się znaleźć także badania leśne: zarządzanie środowiskiem, gospodarka jako czynnik zmian klimatycznych, różnorodność biologiczna i jej ochrona, optymalizacja wykorzystania zasobów przyrodniczych. „Krajowy program ramowy...” ma być podstawą zarządzania nauką w naszym państwie w najbliższych latach oraz głównym źródłem finansowania badań.

Środowisko naukowców-leśników uważa, że badania leśne nie są dostatecznie doceniane przez państwo, czego dowodem jest m.in. stosunkowo słabe ich finansowanie. Korzystne byłoby wygenerowanie dużego problemu badawczego o zachowaniu trwałości lasów i ciągłości ich funkcji w służbie rozwoju cywilizacji Polski. Dość często mechanizm funkcjonowania nauki porównuje się do działania pompy ssąco-tłoczącej. Rzeczywiście, aby nauki leśne dobrze funkcjonowały, musi być dobre „ssanie” – potrzeb państwa, gospodarki leśnej, głównie Lasów Państwowych oraz stałe „tłoczenie” – wiedzy, wyników badań przez wszystkie placówki naukowe w państwie, głównie leśne.

Literatura

- Bałazy S., Ryszkowski L.:** Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN. **W:** *Placówki i Komitety Polskiej Akademii Nauk 1952–2002*. Warszawa, Wydawnictwo PAN 2002, s. 230–232.
- Bernadzki E., Grzywacz A.:** Sytuacja nauk leśnych w Polsce. Cz. I. Ośrodki naukowe i kadra. *Sylvan*. 1995, nr 4, s. 5–13.
- Bernadzki E., Grzywacz A.:** Sytuacja nauk leśnych w Polsce. Cz. 2. Stan i perspektywy rozwoju. *Sylvan*. 1995, nr 5, s. 51–60.
- Bernadzki E., Grzywacz A., Prusinkiewicz Z.:** Stan nauk leśnych w Polsce i koncepcje ich rozwoju. *Nauka Polska*. 1983, nr 5, s. 31–41.
- Figaj J.:** Instytut Dendrologii PAN. **W:** *Placówki i Komitety Polskiej Akademii Nauk 1952–2002*. Warszawa, Wydawnictwo PAN 2002, s. 87–89.
- Fruziński B.:** *Wydział Leśny – wczoraj, dziś, jutro. Sesja naukowa z okazji 75-lecia studiów leśnych w Poznaniu*. Poznań, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu 1996, s. 5–73.
- Głowacka B., Dunikowski S.:** *Rozwój i osiągnięcia Instytutu Badawczego Leśnictwa w latach 1930–2000. Cz. 1 i 2*. Warszawa, IBL 2000.
- Grochowski W.:** *Najważniejsze osiągnięcia naukowe leśnictwa w Polsce w ostatnim 50-leciu*. Warszawa, PAN 1994 (maszynopis).
- Grzywacz A.:** Niektóre problemy edukacji leśnej w Polsce. *Sylvan*. 1989, nr 6, s. 1–13.
- Grzywacz A. (red.):** *Polska polityka kompleksowej ochrony zasobów leśnych. T. 1 i 2*. Warszawa, Fundacja Rozwój SGGW 1994.
- Grzywacz A.:** Zadania nauki i edukacji w rozwoju lasów i leśnictwa. **W:** *Kongres Leśników Polskich. Las – człowiek – przyszłość. Materiały i dokumenty. T. 2, cz. 2*. Warszawa, IBL 1997, s. 257–280.
- Grzywacz A.:** Działalność i osiągnięcia komitetów Wydziału V PAN w okresie półwiecza istnienia Polskiej Akademii Nauk. *Postępy Nauk Rolniczych*. 2002, nr 6, s. 119–162.

- Grzywacz A.:** *Studia leśne w systemie szkolnictwa wyższego w Polsce. Materiały Sesji Naukowej PTL „Potrzeby przeobrażeń studiów leśnych w Polsce”*, Siemianice 2003, s. 5–19.
- Grzywacz A.:** Kształcenie leśników dla Europy. Polska Akademia Umiejętności. *Prace Komisji Nauk Rolniczych*. 2005, nr 6, s. 9–28.
- Grzywacz A.:** Rola Polskiej Akademii Nauk w rozwoju nauk leśnych. *Sylvan*. 2005a, nr 3, s. 56–66.
- Grzywacz A., Bruchwald A.:** Stan i perspektywy kadrowe nauk leśnych. *Sylvan*. 1991, nr 1/3, s. 1–16.
- Grzywacz A., Gajda E. (red.):** *Problemy reformowania studiów leśnych*. Warszawa, Fundacja Rozwój SGGW 1992.
- Grzywacz A., Łukaszewicz J.:** Polskie Towarzystwo Leśne. **W:** Sordyłowa B., Krajewska-Tartakowska B. (red.): *Słownik polskich towarzystw naukowych*. T. 1. Warszawa, Biblioteka PAN – Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN 2004, s. 542–566.
- Grzywacz A., Prusinkiewicz Z.:** Kierunki rozwoju nauk leśnych do roku 2000 i na lata dalsze. *Postępy Nauk Rolniczych*. 1986, nr 2/3, s. 229–250.
- Heymanowski K.:** *Wyższe szkolnictwo leśne w Polsce Ludowej w świetle obecnego i perspektywicznego zapotrzebowania na kadre w zakresie leśnictwa. Materiały sesji naukowej PTL „Szkolnictwo leśne w Polsce Ludowej w świetle aktualnego i perspektywicznego zapotrzebowania na kadre w zakresie leśnictwa*. Poznań – Błażejewko 1986, s. 1–25.
- Kłoczek A., Płotkowski L.:** Las i jego funkcje jako dobro publiczne. **W:** *Kongres Leśników Polskich. Las – człowiek – przyszłość. Materiały i dokumenty*. T. 2, cz. 2. Warszawa, IBL 1997, s. 149–169.
- Krajowy Program Ramowy.** *Zasady, procedura i tematyka*. Warszawa, Ministerstwo Nauki i Informatyzacji 2005, s. 1–30.
- Krasicki J.:** Zakład Badań Leśnych PAN w Krakowie (1956–1963). *Sylvan*. 1979, nr 8, s. 1–15.
- Kowalski S.:** Wprowadzenie. **W:** *Informator o Wydziale Leśnym Akademii Rolniczej w Krakowie*. Wydano staraniem władz Wydziału, Kraków 2002, s. 5–6.
- Kryczyński W.:** Wyższe szkolnictwo leśne. **W:** *Nauki leśne w Polsce 1920–1970. Monografie z dziejów nauki i techniki*. T. 54. Gdańsk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Wrocław, Oddział w Gdańsku 1977, s. 179–194.
- Meixner J., Magnuski K. (red.):** *Zeszyt jubileuszowy Wydziału Leśnego. Z okazji 125-lecia studiów rolniczych i leśnych w Poznaniu*. Poznań, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu 1995.
- Molenda T.:** Polityka państwa w rozwoju nauk leśnych. **W:** *Nauki leśne w Polsce 1920–1970. Monografie z dziejów nauki i techniki*. T. 54. Gdańsk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Wrocław, Oddział w Gdańsku 1977, s. 170–177.
- Paschalis P.:** Komitet Nauk Leśnych PAN. *Postępy Nauk Rolniczych*. 2002, nr 6, s. 101–104.
- Pelczar A.:** W powiązaniu z nauką. *Forum Akademickie*. 2002, nr 12, s. 18–19.
- Polityka Leśna Państwa.** Warszawa, MOŚZNiL 1997.

- Przybylska K.:** Ocena Wydziałów Leśnych w świetle lustracji Komisji Akredytacyjnej w 2002 roku. **W:** *Potrzeby przeobrażeń studiów leśnych w Polsce*. Warszawa – Siemianice, PTL 2003, s. 20–24.
- Raport Komisji Europejskiej. Edukacja dla Europy.** Warszawa, Elipsa 1997.
- Rykowski K.:** Modele leśnictwa wielofunkcyjnego – program badawczy. **W:** *Polska polityka kompleksowej ochrony zasobów leśnych*. T. 2 (A. Grzywacz, red.). Warszawa, Fundacja Rozwój SGGW 1994.
- Sowa J., Starzyk J.R. (red.):** *Informator o Wydziale Leśnym Akademii Rolniczej w Krakowie*. Wydano staraniem władz Wydziału, Kraków 2002.
- Szczepański M.A.:** McDonald's w uniwersytecie. *Nauka*. 2002, nr 1, s. 155–161.
- Szujecki A.:** Lasy. **W:** *Ekologiczne podstawy gospodarowania środowiskiem przyrodniczym – wizje, problemy, trudności*. CPBR 04.10. Warszawa, Wydawnictwo SGGW-AR 1991, s. 84–152.
- Więcko E.:** Zarys historii nauk leśnych w Polsce w latach 1795–1939. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*. 1975, ser. A, nr 25, s. 115–151.
- Ziejka F.:** Wielkie nadzieje, jeszcze większy niepokój. *Nauka*. 2000, nr 4, s. 45–54.
- Żabko-Potopowicz A.:** *Nauki leśne w Polsce 1920–1970. Monografie z dziejów nauki i techniki*. T. 54. Gdańsk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Wrocław, Oddział w Gdańsku 1977.

13

SZKOLNICTWO
ZAWODOWE

EDWIN DROBKIEWICZ

13.1. Wprowadzenie

W okresie II wojny światowej leśnictwo polskie poniosło ogromne straty nie tylko w zasobach leśnych oraz infrastrukturze, ale przede wszystkim w ludziach. W działaniach wojennych i partyzanckich, z ręki okupantów, w obozach, łagrach i na zsyłkach zginęło bardzo wielu leśników – za kultywowanie tradycji patriotycznych, za aktywne i powszechne uczestnictwo w Związku Strzeleckim, za przynależność do wykształconej, światłej warstwy polskiego społeczeństwa w okresie międzywojennym.

Według różnych szacunków, najwięcej zginęło leśniczych i gajowych (około 1/4 stanu przedwojennego) oraz kadr kierowniczych – technicznych i inżynierijno-technicznych (około 1/3 stanu sprzed wojny). Po zakończeniu działań wojennych, przed leśnictwem polskim stanął niezwykle ważny problem zapewnienia odpowiednio wykształconej kadry leśnej. Zadanie to było tym trudniejsze, że brak było nauczycieli, bazy szkolnej, podręczników, pomocy naukowych, nawet kredy do tablicy.

13.2. Kształcenie średniej kadry leśnej w latach 1945–2003

Ówczesne „władze centralne” podjęły trud zorganizowania kształcenia przyszłych leśników jeszcze w okresie działań wojennych, co dowodzi, że problem ten był uważany za jeden z najważniejszych do rozwiązania dla restytucji systemu szkolnictwa w wyzwolonej Polsce. Wiązało się to także z upaństwowieniem lasów prywatnych o powierzchni ponad 25 ha, na mocy dekretu PKWN z 12 XII 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność skarbu państwa, oraz z koniecznością zagospodarowania wielkich połąci leśnych na ziemiach odzyskanych.

W ówczesnym Ministerstwie Leśnictwa utworzono Wydział Oświaty Zawodowej, przemianowany na Wydział Szkolenia i umiejscowiony w Departamencie Organizacji i Kadr, a następnie w Departamencie Kadr. W roku 1951 powstał Zarząd Szkolenia Zawodowego podległy bezpośrednio Ministrowi Leśnictwa.

W roku 1956, w nowo powołanym Ministerstwie Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego sprawami szkolnictwa leśnego na poziomie zawodowym i średnim zajmował się do 1977 r. Departament Kadr i Szkolenia Zawodowego. W roku 1977 zasadnicze, średnie i policealne szkoły leśne przeszły w gestię urzędów wojewódzkich (kuratorów oświaty i wychowania). Od roku 1986 prowadzenie tych szkół przejął Minister Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, który wykonywał to zadanie „za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Lasów Państwowych”, o czym mówiło odnośne rozporządzenie Rady Ministrów. Szkolnictwo leśne podlegało naczelnemu dyrektorowi Lasów Państwowych, a następnie – do roku 1996, czyli do ostatniej, gruntownej reformy systemu oświaty w Polsce – dyrektorowi generalnemu LP.

Przeprowadzony w 1946 r. przegląd stanu zatrudnienia w leśnictwie wykazał, że co najmniej połowa stanowisk terenowych, głównie na ziemiach odzyskanych, nie była obsadzona, a wśród zatrudnionych – odpowiedniego wykształcenia nie miało około 75% gajowych, 40% leśniczych i 50% pracowników biurowych.

Z konieczności przyjęto zatem doraźne rozwiązanie, polegające na organizowaniu krótkich, najczęściej sześciomiesięcznych kursów dla leśniczych i nadleśniczych, a ponadto krótkich kursów dla innych pracowników leśnych. Kursy odbywały się najczęściej w leśnych ośrodkach szkoleniowych i były organizowane i nadzorowane przez dyrekcje okręgowe Lasów Państwowych. Ośrodki lokalizowano przeważnie w dawnych, przedwojennych szkołach leśnych lub poniemieckich obiektach, najczęściej typu pałacowego lub zamkowego, zupełnie nie przystosowanych do działalności edukacyjnej. Pierwsze kursy, już w roku 1945, przeprowadzono w Mrowli pod Rzeszowem, Wierchowiskach pod Lublinem, Margoninie i Warcinie. Kadra nauczycielska rekrutowała się spośród nauczycieli miejscowych szkół powszechnych (przedmioty ogólnokształcące) oraz leśników, w tym absolwentów szkół wyższych. Sami nauczyciele leśnicy uzupełniali swoje kwalifikacje fachowe i pedagogiczne na kursach centralnych, w systemie samokształcenia oraz uczestnicząc w obowiązkowych naradach nadleśniczych.

Słuchaczami kursów byli pracownicy zatrudnieni na stanowiskach terenowych, posiadający przygotowanie leśne lub bez takiego przygotowania, uczniowie przedwojennych szkół dla leśniczych w Bolechowie, Margoninie i Krotoszynie oraz średnich szkół leśnych w Żyrowicach i Białokrynicy.

Niemal równocześnie z organizacją kursów kształcenia leśników przystąpiono do tworzenia dwuletnich i trzyletnich gimnazjów leśnych. Pierwsze gimnazja powstały w Brynku (wrzesień 1945 r.) i Limanowej (grudzień 1945 r.). Następne pojawiły się w Margoninie, Zwierzyńcu, Rogozińcu, Goraju (ryc. 1) i Głogowie.

Do dwuletnich gimnazjów leśnych przyjmowano kandydatów z ukończoną co najmniej pierwszą klasą gimnazjum ogólnokształcącego; egzamin wstępny nie obowiązywał. Do trzyletnich gimnazjów trafiali z kolei kandydaci z ukończoną siedmioklasową szkołą powszechną i w wieku poniżej 25 lat po zdaniu egzaminu wstępnego. Ukończenie gimnazjum następowało po pozytywnym zdaniu egzaminu końcowego. W pierwszym roku szkolnym gimnazja przyjęły do pierwszych klas 330 uczniów.

Lata czterdzieste charakteryzował zatem dualizm w kształceniu średniej kadry leśników, polegający na równoległym nauczaniu kursowym w leśnych ośrodkach szkoleniowych oraz w gimnazjach leśnych. Trzeba zauważyć, że liczne rzesze absolwentów szkolenia kursowego podejmowały dalszą naukę w trybie zaocznym, do uzyskania wyższego wykształcenia leśnego włącznie.

Ryc. 1. Zamek w Goraju – siedziba utworzonego w roku 1948 Gimnazjum Leśnego, obecnie internat Zespołu Szkół Leśnych (fot. S. Kinelski)

W piśmie Ministra Leśnictwa z 30 IX 1946 r. w sprawie szkoleń na stanowiska leśniczych sytuację tę uzasadniono następująco: „Przejsie administracji lasów państwowych na system dwustopniowy, spowodowane koniecznością intensyfikacji gospodarstwa leśnego, pociąga za sobą znaczne zwiększenie ilości leśnictw. Absolwenci czynnych obecnie gimnazjów leśnych w większości swej dopiero po odbyciu praktyki terenowej będą mogli brani być pod uwagę jako kandydaci na stanowiska leśniczych. Ilość ich na każdą Dyрекcję [okręgową dyрекcję LP – przyp. autora] wynosić będzie przeciętnie około 20 rocznie. W najbliższych dwóch latach ilość absolwentów gimnazjów leśnych nie będzie jeszcze osiągać tej liczby. W związku z koniecznością bezzwłocznego obsadzenia nowo tworzonych obecnie leśnictw, polecam przygotować odpowiednią ilość kandydatów na stanowiska leśniczych. Kandydatami będą przede wszystkim gajowi z większą praktyką. Mogą być również brani pod uwagę inni pracownicy leśni, np. starsi praktykanci. (...) Szkolenie kandydatów na leśniczych przeprowadzą Dyрекcje (...) na kursach szkoleniowych. Równocześnie w dalszym ciągu prowadzić należy szkolenie leśniczych nie posiadających dostatecznego przygotowania”.

Podpisanie pisma przez samego ministra leśnictwa, Bolesława Podędnego, świadczy o randze tego problemu w ówczesnym okresie.

Braki w służbie terenowej leśnictwa rodziły trudności w obsadzie nauczycieli leśników w szkołach leśnych i leśnych ośrodkach szkoleniowych. W tej sytuacji, w piśmie Departamentu Organizacji i Kadr z 12 VII 1948 r. zarządzono, że stały personel nauczycielski, wychowawczy i instruktorski szkół i ośrodków szkoleniowych pozostaje w wyłącznej dyspozycji Ministerstwa Leśnictwa. Miało to zapobiec przypadkom przenoszenia tych pracowników do pracy w jednostkach administracyjnych, co – jak wyjaśniano w piśmie – „powoduje dalsze uszczuplanie niedostatecznych kadr nauczycielskich”.

Dużą wagę w przygotowaniu leśniczych przywiązywano do kształcenia praktycznego. Absolwenci gimnazjów leśnych byli zobowiązani do odbycia rocznej praktyki „w dziale służby leśnej na szczeblu leśniczego”, której pozytywny wynik był warunkiem objęcia stanowiska podleśniczego z ewentualnym powierzeniem obowiązków leśniczego.

Zarządzeniem z 18 IX 1948 r. Minister Leśnictwa przekształcił istniejące dotychczas gimnazja leśne w Warcinie (ryc. 2), Limanowej, Zwierzyńcu, Rogozińcu, Goraju, Głogowie Małopolskim i Brynku w licea leśne I stopnia, a Gimnazjum Leśne w Margoninie – w liceum leśne II stopnia. Liceum leśne II stopnia utworzono także w Brynku. Powstały także licea przemysłu leśnego w Złotym Potoku i Żywcu.

Ryc. 2. Pałac w Warcinie – siedziba Gimnazjum Leśnego, przekształconego w roku 1948 w Liceum Leśne I stopnia (fot. Z. Schnaider)

Ukończenie liceum I stopnia dawało kwalifikacje „do wykonywania czynności gospodarczych na szczeblu leśniczego”, II stopnia – „kwalifikacje do objęcia stanowisk w leśnictwie w charakterze technika leśnego” i uprawniało do podjęcia studiów wyższych.

Do I klasy liceum leśnego I stopnia przyjmowano kandydatów:

- ze świadectwem ukończenia siedmiu klas szkoły podstawowej lub innym równoważnym;
- w wieku od 15 do 18 lat;
- z odbytą roczną praktyką przedszkolną w administracji Lasów Państwowych;
- odznaczających się właściwym rozwojem fizycznym, potwierdzonym świadectwem zdrowia;
- którzy złożą egzamin wstępny.

Do I klasy liceum leśnego II stopnia trafiali kandydaci:

- po ukończeniu liceów leśnych I stopnia lub liceów I stopnia innych typów, którzy złożyli uzupełniający egzamin wstępny z przedmiotów zawodowych;
- w wieku do 30 lat;
- z odbytą roczną praktyką przedszkolną w administracji Lasów Państwowych;
- odznaczający się właściwym rozwojem fizycznym, potwierdzonym świadectwem zdrowia;
- którzy złożą egzamin wstępny.

W roku 1951 licea leśne, w związku z kolejną reformą szkolnictwa zawodowego w Polsce, przekształcono w 4-letnie technika leśne, w których nauka kończyła się egzaminem maturalnym – od 1952 r. tylko w niektórych, a od 1953 r. w pozostałych technikach leśnych. W roku 1955 naukę w tych technikach przedłużono do pięciu lat.

Lata 1948–1956 charakteryzowały się w szkołach leśnych, podobnie jak w całym szkolnictwie, narastającym procesem indoktrynacji politycznej. W zadaniach szkół leśnych, zalecanych do realizacji w roku szkolnym 1948/49, na pierwszych miejscach znalazły się: „możliwie ścisła łączność szkoły z życiem gospodarczym i społeczno-politycznym kraju” oraz „współdziałanie ze Związkiem Młodzieży Polskiej i powszechną organizacją Służba Polsce. Plan pracy szkoły powinien zawierać, m.in. pogłębianie (...) solidaryzmu robotniczo-chłopskiego, uaktywnianie społeczno-polityczne i uświadamianie socjalne”. Warunki przyjęcia do szkoły leśnej preferowały synów robotników i chłopów. Podobne preferencje stosowano przy roz-

Ryc. 3. Słuchacze Technikum Leśnego w Brynku przed siedzibą szkoły. Zdjęcie z roku 1948 (fot. S. Kinelski)

dziale stypendiów (z wyłączeniem synów kułaków, czyli chłopów nie zaliczanych do tzw. biedoty wiejskiej i chłopów średniorolnych).

Jaskrawym przykładem upolityczniania szkół było oskarżenie wszystkich nauczycieli Technikum Leśnego w Brynku o wrogą postawę w stosunku do socjalistycznej rzeczywistości, klerykalizm, reakcyjność i zaniedbywanie obowiązków. Solą w oku władz szkolnych i politycznych były m.in.: kaplica przyszkolna, brak w szkole organizacji Związku Młodzieży Polskiej i sztandar szkolny z motywami religijnymi. W wyniku oskarżenia nauczyciele zostali pozbawieni prawa nauczania i w większości przeniesieni na stanowiska, często podrzędne, w administracji leśnej.

W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych liczba techników leśnych stale się zmieniała na skutek likwidacji jednych i powoływania drugich. Nowe technika powstały w Ojcowie, Zofiówce i Wymiarkach – w woj. zielonogórskim, w Białowieży i Mojej Woli (dla dziewcząt!) – w woj. poznańskim. Później technika z Głogowa i Ojcowa przeniesiono do nowo utworzonego technikum w Krasiczynie (zlikwidowanego w 1972 r.), a technika z Wymiarek i Zofiówki przeniesiono do nowo powstałego technikum w Rzepinie Staroście (ryc. 4). W kolejnych latach zlikwidowano Technikum Leśne w Margoninie, przeznaczając je przejściowo na szkołę leśną dla zdembilizowanych oficerów Ludowego Wojska Polskiego.

Cały powojenny okres, do lat dziewięćdziesiątych, charakteryzował się niedoborem kandydatów na stanowiska leśniczych. Spowodowane to było przede wszystkim mało atrakcyjnymi warunkami pracy w Lasach Państwowych (niskie stosunkowo płace, ciężka praca i niewygody związane z zamieszkiwaniem w „głębokim terenie”). Wielu absolwentów średnich szkół leśnych przyjmowało propozycje kontynuowania nauki w szkołach wojskowych, milicyjnych itp. Nierzadkie były przypadki podejmowania pracy w leśnictwie przez mniej niż dziesięciu spośród około czterdziestu absol-

Ryc. 4. Technikum Leśne w Rzepinie Starościnie (fot. W. Milewski)

wentów technikum leśnego. W wyniku tej sytuacji, w technikach leśnych, szczególnie od lat sześćdziesiątych, nastąpił rozwój kształcenia zaocznego dla pracujących, a także eksternistycznego dla pracowników nie posiadających wykształcenia leśnego, zatrudnionych w nadleśnictwach z braku innych kandydatów.

Stan organizacyjny średniego szkolnictwa leśnego pod koniec lat osiemdziesiątych przedstawiał się następująco:

- 19 techników leśnych (samodzielnych lub działających w zespołach szkół leśnych bądź drzewnych i leśnych, a także innych);
- dwa technika leśne dla pracujących (zaoczne);
- jedno policealne studium leśne, kształcące w specjalności urządzenie lasu;
- cztery policealne studia leśne dla pracujących (zaoczne), kształcące w specjalności gospodarka leśna i urządzenie lasu.

Przejęciowo (od roku 1973 do końca lat osiemdziesiątych) działało także dziewięć średnich studiów zawodowych dla pracujących (zaocznych) w specjalności gospodarka leśna, których absolwenci uzyskiwali wykształ-

Ryc. 5. Obchody 50-lecia Technikum Leśnego w Białowieży, 23 VI 2001 r. (fot. E. Kwiecień)

cenie równoważne średniemu leśnemu bez matury, a zatem również bez prawa do ubiegania się o przyjęcie na studia. Należy także wymienić działającą w latach 1959–1971 pomaturalną Państwową Leśną Szkołę Techniczną w Tułowicach, którą ukończyło 841 słuchaczy.

Liczba absolwentów tych szkół średnio w roku wynosiła: około 1100 w technicach i policealnych studiach leśnych stacjonarnych (w tym blisko 30 w specjalności urządzenie lasu) oraz około 350 w technicach i policealnych, zaocznych studiach leśnych (w tym 20 w specjalności urządzenie lasu).

Według Kaczmarka i Kryczyńskiego (1997), w latach 1947–1988 średnie szkoły leśne, w tym zaoczne, ukończyło 30 660 osób. Liczbę absolwentów tych szkół do roku 2004 należy zatem szacować na nie mniejszą niż około 46 tysięcy.

Obecny stan organizacyjny średniego szkolnictwa leśnego jest trudny do określenia. Przekazanie w 1996 r. średnich szkół leśnych samorządom powiatowym spowodowało niekontrolowany do nich nabór, a także niekontrolowane przez inne organa władzy samorządowej lub rządowej tworzenie nowych szkół leśnych na podstawie niezawisłych uprawnień samorządów i innych osób prawnych. Organizowano również szkoły i szkolenia eksternistyczne oraz kursy w różnego typu ośrodkach kształcenia zawodowego lub rolniczego kończące się wydawaniem świadectw nadających kwalifika-

cje, określane w tych dokumentach jako równoważne kwalifikacjom technika leśnika.

W roku 2003 rozszerzono podmioty uprawnione do prowadzenia publicznych średnich szkół leśnych o samorządy wojewódzkie. W 2004 r. uprawnienie takie otrzymał również Minister Środowiska, przy czym w stosunku do szkół przejętych w roku 1996 przez samorządy powiatowe uzyskał możliwość ponownego ich przejęcia za zgodą tych samorządów.

Wnioski Ministra Środowiska złożone jesienią 2004 r. do samorządów powiatowych o przejęcie szkół leśnych w Białowieży, Biłgoraju, Poraju, Lesku, Tucholi, Zagnańsku oraz w Staroście wywołały ostry protest większości starostów powiatów oraz zgłoszenie przez nich wielu roszczeń finansowych, warunkujących podpisanie porozumienia o przekazaniu szkół. W wyniku takiej sytuacji, we wrześniu 2005 r. Minister Środowiska zrezygnował z podjętych w tej sprawie działań.

Według informacji zebranych w roku 2004 przez Dyрекcję Generalną Lasów Państwowych, w Polsce funkcjonowało w tym czasie co najmniej 29 jednostek szkolnych o statusie technikum leśnego. Spodziewaną coroczną liczbę absolwentów wszelkiego typu średnich szkół leśnych na najbliższe lata można zatem oszacować na poziomie co najmniej 1200 osób. Potrzeby samych Lasów Państwowych wynoszą około 100 absolwentów techników leśnych rocznie.

Tak wysoka liczba absolwentów średnich szkół leśnych w stosunku do potrzeb Lasów Państwowych nie może być oceniana jednoznacznie negatywnie. W związku z przeprowadzoną w końcu lat dziewięćdziesiątych i na początku XXI wieku tzw. prywatyzacją prac leśnych, przesuującą wykonawstwo tych prac w Lasach Państwowych na zewnętrzne podmioty gospodarcze, rynkiem pracy dla tych absolwentów powinna stać się szeroko rozumiana sfera usług dla leśnictwa.

13.3. Kadra nauczycielska

Pomijając olbrzymie braki w kadrze pedagogicznej na początku powojennego funkcjonowania średnich szkół leśnych, należy zauważyć, że szkoły te dysponowały i wciąż dysponują dobrą, zaangażowaną i oddaną swemu powołaniu kadrą nauczycielską. Każda szkoła leśna pozostawiła w chlubnej pamięci jej absolwentów wielu niezwykłych pedagogów, takich jak np.: Zygmunt Sokołowski (Białowieża i Goraj), Tadeusz Mokrzycki (Białowieża), Henryk Eder i Norbert Gerlich (Brynek), Feliks Latuszek, Ernest Dyla (Goraj), Józef Chwała, Jan Pado, Franciszek Hatt (Krasieczyn, Lesko), Witold Łuczkiwicz (Margonin), Maria i Marian Ptaszyńscy (Milicz), Aleksander Rada, Ryszard Maciszczak (Rogoziniec), Zdzisław Rutkowski, Marian Szatkowski i Stanisław Lewandowski (Rzepin), Lech Voelkel (Tuchola i Porażyn), Edmund Muszyński (Tuchola), Zbigniew Sznajder, Alojzy Paul, Elżbieta Staw, Stanisław Grześkowiak (Warcino), Tadeusz Przygodzki (Zagnańsk) oraz wielu innych.

Obecnie w 13 średnich szkołach leśnych, wcześniej przejętych przez samorządy powiatowe, pracuje około 440 nauczycieli przedmiotów ogólnych i zawodowych. Zdecydowana większość nauczycieli przedmiotów zawodowych była wcześniej zatrudniona w jednostkach Lasów Państwowych, ma tym samym wystarczające doświadczenie praktyczne. Niestety, obecne, relatywnie niższe płace w szkolnictwie w porównaniu z płacami pracowników Lasów Państwowych utrudniają nabór nowych nauczycieli przedmiotów zawodowych spośród pracowników nadleśnictw czy innych jednostek organizacyjnych LP. Do pracy w szkołach przyjmowani są nierzadko absolwenci studiów leśnych, dysponujący odpowiednią wiedzą teoretyczną, ale bez doświadczenia w pracy terenowej. Jest to zjawisko niepożądane, którego wyeliminowanie będzie możliwe dopiero wtedy, gdy warunki płaco-

Ryc. 6. Ćwiczenia terenowe uczniów Gimnazjum Leśnego w Warcinie prowadzone przez Zbigniewa Schnaidra (w środku w jasnych spodniach). Zdjęcie z roku 1948 (fot. archiwum S. Kinelskiego)

we nauczycieli nie będą odbiegać od poziomu wynagradzania pracowników Lasów Państwowych.

Niedostatki w wiedzy praktycznej nauczycieli szkół leśnych są uzupełniane dzięki ścisłej współpracy szkół z nadleśnictwami dydaktycznymi oraz umożliwieniu nauczycielom przedmiotów zawodowych udziału w seminariach i szkoleniach organizowanych przez Lasy Państwowe. Szkolenia dotyczą wdrażania nowych instrukcji i zasad zagospodarowania i ochrony lasu, Systemu Informatycznego Lasów Państwowych, sposobów wykonywania bieżących zadań gospodarczych itd.

Mimo tych uwag, należy stwierdzić, że średnie szkolnictwo leśne dysponuje kadrą zapewniającą bardzo dobry poziom nauczania, zarówno przedmiotów zawodowych, jak i ogólnokształcących.

O wysokim poziomie nauczania w średnich szkołach leśnych świadczą zdobywane przez uczniów tych szkół nagrody i wyróżnienia w różnych konkursach na szczeblu krajowym, np. Zielone Dyplomy czy Młody Mistrz Techniki. Absolwenci średnich szkół leśnych z powodzeniem ubiegają się o przyjęcie na wszystkie kierunki studiów, przede wszystkim na leśnictwo, stanowiąc średnio około 40% studentów pierwszego roku.

Niestety, brak jest informacji o jakości kadry nauczycielskiej w pozostałych, nowo powołanych średnich szkołach leśnych. Należy mieć nadzieję, że po trudnym okresie pierwszych lat działania, szkoły te osiągną równie wysoki poziom kształcenia i wychowania.

13.4. Baza szkolna – warunki nauczania i bytu uczniów

Jak już wspomniano, w pierwszych latach powojennych średnie szkoły leśne często nie spełniały nawet podstawowych warunków do prowadzenia procesu dydaktyczno-wychowawczego. Prymitywne były na przykład warunki nauczania, podobnie jak mieszkaniowe nauczycieli oraz pobytu uczniów w internatach. Przykładem może być oświetlanie przez kilka lat powojennych lampami naftowymi sypialni w internacie jednej ze szkół leśnych. Brak było sprzętu szkolnego, podręczników, nawet podstawowego wyposażenia internatów. W większości szkoły leśne mieściły się w przedwojennych „zaczyskach” – pałacach znajdujących się w opłakanym stanie technicznym (Brynek, Goraj, Margonin, Milicz, Rogoziniec, Warcino, Wymiarki, Zwierzyniec).

Jeden z ówczesnych dyrektorów szkoły leśnej tak wspominał przybycie do jej siedziby: „Tu powitał nas nadleśniczy (...). Dla nas przygotował pokoje na piętrze, które kazał posprzątać i oszkląć. Pozostałe pomieszczenia zasłane były uszkodzonymi i poprzewracanymi meblami, jakimiś śmieciami i ekskrementami. (...) W poszukiwaniu umeblowania internatu pomogli mi inspektorzy, którzy zawiadomili, że na terenie nadleśnictwa (...) istnieje opuszczony obóz (...). Dostałem samochód z (...) i przez parę dni zwoziliśmy szafy, stoły, krzesła (...), nieużywany warsztat stolarski (...). I tak zdobyłem dla szkoły: piłę taśmową, piłę tarczową i szlifierkę. Dyr. (...) upoważnił mnie do zabrania z tartaku znacznej ilości desek. W krótkim czasie stolarnia w budynku wozowni ruszyła. Remont się kończył, wyposażenie pokoi sypialnych i sal szkolnych jako takie było, zacząłem więc poszukiwać współpracowników”.

Dalej pisze: „Ważnym problemem do rozwiązania, jeszcze przed rozpoczęciem kursu, było zapewnienie ośrodkowi odpowiednich ilości żywno-

Ryc. 7. Zajęcia w gabinecie przyrodniczym Gimnazjum Leśnego w Warcinie. Zdjęcie z roku 1948 (fot. S. Kinelski)

Ryc. 8. Rok 1970. Nad Morskim Okiem. Wycieczka uczniów Technikum Leśnego w Krasieczynie (fot. archiwum TL w Lesku)

Ryc. 9. Pałac w Brynku – siedziba Technikum Leśnego (fot. W. Sobociński)

Ryc. 10. Pałac w Margoninie – była siedziba szkół leśnych, obecnie Ośrodek Leśny im. W. Łuczkiwicza (fot. W. Gil)

ści. Ziemniaki i jarzyny zakupiono w PGR, chleb w piekarni (...). Natomiast na zakup wszystkich innych artykułów żywnościowych należało mieć przydział ze starostwa, o który nie było łatwo”.

Z biegiem lat, dzięki niezwyklej zapobiegliwości kadry kierowniczej i nauczycielskiej szkół leśnych, zmianie na lepsze warunków zewnętrznych oraz dobrej współpracy szkół z nadleśnictwami, baza szkolna poprawiła się do stanu co najmniej dobrego. Wiele szkół leśnych przeniosło się do nowo wybudowanych obiektów szkolnych bądź internatów (Białowieża, Biłgoraj, Lesko, Tuchola, Zagnańsk, Milicz, Warcino). Najlepszym pod tym względem okresem dla szkół leśnych było dziesięciolecie 1986–1996, kiedy średnie szkoły leśne były prowadzone przez Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa „za pośrednictwem dyrektora generalnego Lasów Państwowych”. W okresie tym wyremontowano i zmodernizowano, niekiedy gruntownie, wszystkie szkoły, przede wszystkim mieszczące się w dawnych obiektach pałacowych (ryc. 9 i 10). Wymieniono sprzęt w internatach, odnowiono wyposażenie szkół i wzbogacono pomoce naukowe. Nadanie nadleśnictwom współpracującym ze szkołami leśnymi statusu nadleśnictw dydaktycznych pozwoliło na wystarczające zaopatrzenie tych nadleśnictw i szkół w narzędzia, ubrania robocze i ochronne, w środki transportowe do przewozu uczniów na zajęcia praktyczne oraz w inne dobra materialne.

Przekazanie w 1996 r. średnich szkół leśnych samorządom powiatowym zerwało ściśle więzi łączące je z jednostkami organizacyjnymi Lasów Państwowych. Od tego czasu obserwuje się narastanie trudności w funkcjonowaniu szkół. Dotyczy to zwłaszcza niedostatku środków na praktyczną naukę zawodu, często też na zaspokojenie codziennych, podstawowych potrzeb szkoły, na pomoce naukowe itp. Mimo to, średnie szkoły leśne należą dziś do szkół zapewniających bardzo dobre warunki pracy nauczycielom i nauki oraz zakwaterowania – uczniom.

13.5. Organizacja czasu wolnego uczniów, działalność oświatowo-wychowawcza

Większość średnich szkół leśnych znajduje się w małych miejscowościach, często w pewnym oddaleniu od skupisk wiejskich czy miejskich. Uczniowie szkół w większości są mieszkańcami internatów. Dlatego tak ważnym problemem jest organizacja ich czasu wolnego.

W okresie powojennym, do 1989 r., w szkołach leśnych działały organizacje młodzieżowe o charakterze indoktrynalno-politycznym, takie jak Związek Młodzieży Polskiej, Związek Młodzieży Wiejskiej, Związek Młodzieży Socjalistycznej, Liga Przyjaciół Żołnierza, zastąpiona później przez Ligę Obrony Kraju, Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, Związek Harcerstwa Polskiego (przejściowo Harcerska Służba Polsce Socjalistycznej). W każdej szkole istniał, kontrolowany przez władze szkolne, samorząd uczniowski. Obok tych organizacji działały kółka zainteresowań, które w zależności od stopnia zaangażowania ich opiekunów przejawiały nieraz bardzo żywą działalność, przynosząc wiele korzyści wychowawczych. Były to koła recytatorskie i artystyczne, matematyczne, fizyczne, chemiczne, komputerowe, plastyczne, sportowe, fotograficzne, turystyczno-krajoznawcze i inne, działające z różną aktywnością, zawsze jednak z ogromną korzyścią dla rozwoju intelektualnego uczniów. Kółka zainteresowań przetrwały w szkołach do dziś.

Harcerze ze szkół leśnych brali znaczący udział w operacjach „Frombork” i „Bieszczady 40”, w licznych rajdach młodzieżowych, konkursach i zawodach, uzyskując czołowe lokaty. Wszystkie szkoły leśne w latach osiemdziesiątych uczestniczyły także w likwidacji katastrofy ekologicznej w Górach Izerskich – w Polsce i na terenie Czechosłowacji, gdzie rzetelną pracą i wkładem w odnowienie powierzchni po wymarłych drzewostanach zaskarbiły sobie szczególną wdzięczność leśników polskich i czeskich.

Ryc. 11. Orkiestra dęta Zespołu Szkół Leśnych i Agrotechnicznych w Tucholi
(fot. J. Drabarczyk)

Szczególnym zainteresowaniem uczniów szkół leśnych cieszą się wszystkie formy spędzania czasu wolnego, które polegają na zdobywaniu sprawności czy umiejętności związanych z łowiectwem (np. działające w każdej szkole leśnej zespoły sygnalistów myśliwskich). Dobrym przykładem jest Zespół Szkół Leśnych i Agrotechnicznych w Tucholi, gdzie oprócz zespołu sygnalistów istnieje także orkiestra szkolna (ryc. 11). I zespół, i orkiestra osiągają sukcesy w kraju i na arenie międzynarodowej.

Do tradycji szkół leśnych należą m.in. ogólnopolskie turnieje piłki siatkowej szkół leśnych, turnieje gry w tenisa stołowego, impreza pod nazwą „Biegi na orientację”. W latach sześćdziesiątych, do około połowy lat osiemdziesiątych, wiele sukcesów odnotowywały szkoły w cyklicznych Międzynarodowych Zawodach Uczniów Szkół Leśnych Krajów RWPG.

Literatura

Kaczmarek B., Kryczyński W.: Szkolnictwo leśne i przemysłu drzewnego – średnie i doksztalające. **W:** *Lasy Państwowe w Polsce w latach 1944–1990*. Red. Józef Broda. Warszawa–Poznań 1977, s. 371–380.

14

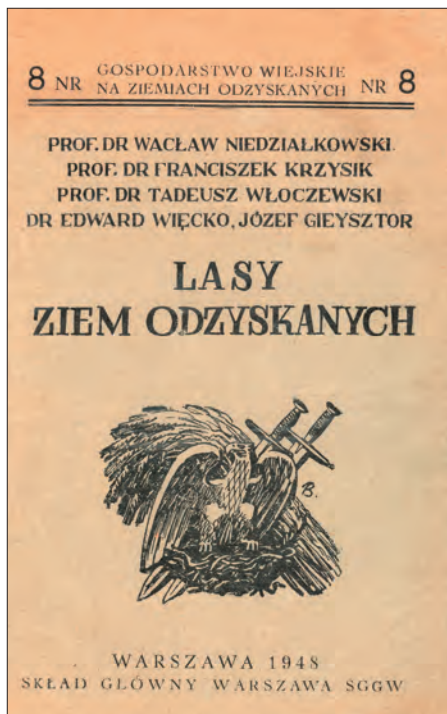
KSIĄŻKA LEŚNA
W ROZWOJU LASÓW
PAŃSTWOWYCH
PO II WOJNIE
ŚWIATOWEJ

PIOTR PROĆKO

14.1. W obliczu nowych wyzwań

W nowej rzeczywistości ustrojowej po II wojnie światowej, w warunkach wprowadzania w kraju systemu gospodarki planowej, leśnicy z różnych stron Polski spotkali się 25 II 1946 r. w lokalu Instytutu Badawczego Leśnictwa w Łodzi w sprawie prasy leśnej. W uchwale nr 1 uczestnicy zjazdu stwierdzili konieczność natychmiastowego wznowienia „wydawnictwa »Lasu Polskiego«”, które „przejęłoby chlubną tradycję przedwojennego pisma o tej samej nazwie” („Las Polski” 1946, nr 1–2).

Zjazd nie poprzestał na kwestii prasy leśnej i poszedł o krok dalej, podejmując uchwałę nr 9: „Zjazd z dnia 25 II 1946 r. zwraca się do Ministerstwa Leśnictwa z prośbą o podjęcie inicjatywy w kierunku uruchomienia Komitetu Wydawniczo-Naukowego, którego zadaniem będzie ustalenie hierarchii potrzeb i linii wytycznych dla opracowania i wydania podręczników i wydawnictw z zakresu leśnictwa”. Proponował też, aby do komitetu weszli obok delegatów Ministerstwa Leśnictwa przedstawiciele Ministerstwa Oświaty, wyższych uczelni leśnych, IBL-u, związku zawodowego i Polskiego Towarzystwa Leśnego. Już wtedy znajdujący się wśród uczestników zjazdu redaktorzy, wydawcy i znani z aktywności pisarskiej autorzy doszli do wniosku, że wydawanie fachowej literatury leśnej – wobec zmian w strukturze własnościowej lasów po wojnie, strat kadrowych i materialnych w wyniku działań wojennych oraz ogromu potrzeb – jest sprawą dalece wykraczającą poza możliwości tworzonego urzędu Ministra Leśnictwa (w tym nawet IBL-u, tak dynamicznie manifestującego swą działalność przed rokiem 1939). Stanowisko to było zakorzenione we własnym doświadczeniu przewycięzania trudności rozwojowych literatury fachowej, w odwoływaniu się do konieczności pozyskiwania subwencji czy potrzeby prowadzenia edukacji edytorskiej leśników, a więc kontynuacji starań o profesjonalizację ludzi

Ryc. 1. „Lasy Ziem Odzyskanych” – monografia leśnictwa i drzewnictwa ziem zachodnich z roku 1948

książki. Znakomicie zaprezentował to redaktor Józef Kostyrko (1892–1951), gdy pisał o nowych książkach: „Nie można jednak, choć z przykrością – ze względu na obecną wagę i znaczenie tematu – nie dotknąć braków tego wydawnictwa. Więcej niż skromna szata zewnętrzna, dość prymitywna grafika, brak jednolitej paginacji (...), niedokładna korekta drukarska, a nade wszystko widoczny brak ręki redaktora (...) ze względu na zachodzenie tematyczne poszczególnych opracowań bez niejednokrotnego uzgodnienia danych statystycznych, nieraz kłócących się ze sobą i dezorientujących czytelnika” („Las Polski” 1948, nr 6–7).

Przedmiotem krytyki (uwzględnionej na szczęście w wydaniu finalnym) stała się swoista biblia leśników na ziemiach za-

chodnich, zatytułowana: „Lasy Ziem Odzyskanych” (ryc. 1), w której część pod nazwą „Lasy i gospodarstwo leśne Prus Polskich” opracował Waćław Niedziałkowski (1892–1949). Dzięki pracowicie zebranych materiałom źródłowym autorzy (oprócz Waćława Niedziałkowskiego byli to: Franciszek Krzysik, Edward Więcko, Józef Gieysztor i Tadeusz Włoczewski) stworzyli aktualną na długie lata monografię leśnictwa i drzewnictwa ziem zachodnich, nieocenioną dla gospodarzy tego terenu. Nawiasem mówiąc, wydawnictwo mogło się ukazać dzięki subwencji uzyskanej z Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych!

W dniu 25 VII 1950 r. wspólnym zarządzeniem Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych oraz Ministra Leśnictwa (Monitor Polski nr A-89, poz. 1119) zostało powołane do życia Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne (PWRiL) – branżowe przedsiębiorstwo wydawnicze. PWRiL stał się na przeciąg prawie czterech dziesięcioleci dominującym podmiotem na rynku wydawniczym książki leśnej, będąc pokłosiem zarówno uchwały nr 9 łódzkiego zjazdu leśników z 1946 r., jak i wniosku nr 12 uchwalonego przez III walne zgromadzenie delegatów oddziałów Polskiego Towarzystwa Leśnego (Kraków, 31 V – 1 VI 1948 r.), dotyczącego wydawania dzieł naukowych, podręczników, pomocy technicznych oraz tłumaczeń.

Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, ze swoją nowo utworzoną z dniem 1 I 1951 r. Redakcją Książek Leśnych, nie rozpoczynało pracy w cał-

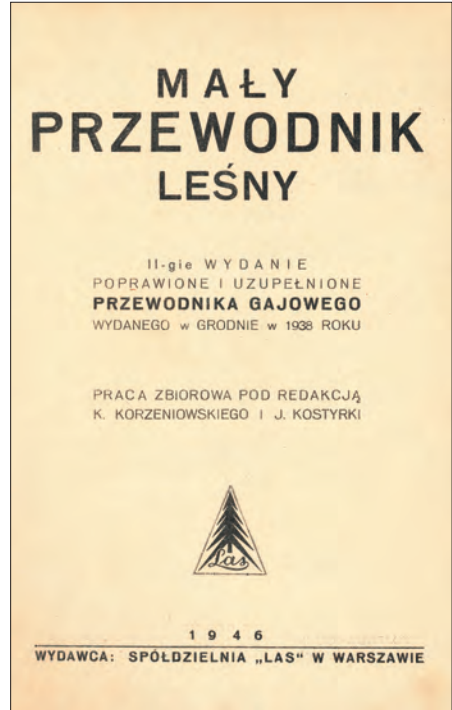
Ryc. 2. „Mały przewodnik leśny” wydany pod firmowym znakiem Spółdzielni „Las” w roku 1946

kowej próżni – już w 1945 r. wznowiło przedwojenną działalność wydawniczą IBL, grupując swe publikacje w pięciu seriach (A–E). Na przykład w serii A „Rozprawy i sprawozdania”, obejmującej oryginalne prace naukowe oraz sprawozdania z działalności, ukazało się do 1950 r. 15 pozycji; w serii B „Wydawnictwa pomocnicze” – 18; w serii C „Ulotki i wydawnictwa popularne” – 26; w serii D „Podręczniki” – 7 pozycji (Pisarska 1977).

Wydawaniem leśnej literatury fachowej i popularnej zajmowała się od roku 1946 do roku 1950 Spółdzielnia Eksploatacji Użytków Leśnych „Las”, która w tamtych latach była – obok IBL-u – jedyną instytucją propagującą naukę leśną. W ciągu pierwszych pięciu lat wydano i rozkolportowano pod firmowym znakiem „Lasu” kilkanaście tytułów, m.in. „Mały przewodnik leśny” pod red. K. Korzeniowskiego i J. Kostyrki (ryc. 2) oraz „Łowiectwo” W. Krawczyńskiego, a także popularyzujące wiedzę leśną: „Od Białowieży po skalne Podhale. Migawki leśne” Z. Obmińskiego i „Ścieżka wiedzie przez las” W. Koehlera. Wydawnictwo spółdzielni „Las” publikowało też skrypty dla uczniów średnich szkół leśnych oraz studentów wydziałów leśnych.

Nakładem prywatnych, spółdzielczych i państwowych instytucji wydawniczych, takich jak np. „Czytelnik”, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Instytut Wydawniczy „Glob”, M. Arct, ukazywały się pojedyncze tytuły popularyzujące wiedzę leśną.

Z uznaniem personelu terenowego spotykały się dodatki do „Niwy Leśnej”, będące przeważnie przedrukami z przedwojennych egzemplarzy tego czasopisma (przeznaczonego dla gajowych). Opracowywane przez specjalistów w sposób przystępny, jasny i staranny, były – w sytuacji wielkiego braku podręczników – pożytecznym materiałem samokształceniowym, ułatwiającym nabycie i pogłębienie wiedzy leśnej. Dawały leśnikom, kierowanym przez resort do pracy wydawniczej w przyszłym PWRiL-u, ważki sygnał preferencji czytelnicy licznego wówczas kręgu odbiorców literatury popularnofachowej, oczekujących pilnego zaspokojenia ich potrzeb.

Wspomniane wspólne zarządzenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych oraz Ministra Leśnictwa o utworzeniu PWRiL-u, praktycznie do czasu rozpoczęcia procesu transformacji ustrojowej wytyczające kierunki działalności wydawniczej w leśnictwie, było zgodne z oczekiwaniami leśników i długofalowymi interesami polskiego gospodarstwa leśnego.

Pod rządami tego wspólnego zarządzenia PWRiL pozostawał tylko niewiele ponad dwa lata, czyli do czasu opublikowania Zarządzenia nr 112 prezesa Centralnego Urzędu Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa z dnia 26 XI 1952 r. w sprawie ustalenia obowiązującego tekstu zarządzenia o utworzeniu przedsiębiorstwa państwowego pod nazwą Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne.

Przedsiębiorstwo było prowadzone w ramach narodowych planów gospodarczych, według zasad rozrachunku gospodarczego i dysponowało odrębnością prawnoekonomiczną, rozliczając się z budżetem państwa przez budżet centralny. Dawało to swobodę – w granicach obowiązującej ideologiczno-politycznej poprawności – kształtowania planów wydawniczych z udziałem pozycji rentownych i deficytowych. Zawierało zatem mechanizm państwowego sponsoringu wydawnictw niskonakładowych, wykorzystywanego również przy publikowaniu literatury leśnej.

Przy przedsiębiorstwie utworzono Radę Programową, w skład której wchodziłi przedstawiciele zainteresowanych instytucji. W praktyce osobną Radę Programową miała Redakcja Książek Leśnych, której nazwa stopniowo ewoluowała przez Redakcję Leśnictwa i Drzewnictwa do Redakcji Leśnictwa, Drzewnictwa i Łowiectwa, przy czym ta ostatnia nazwa najadekwatniej oddawała tematyczny zakres działania redakcji.

Rok 1952 ostatecznie przypieczętował wprowadzaną konsekwentnie wszechwładzę państwowego monopolu informacyjnego. Działalność wydawniczą koncesjonowano, papier przydzielano, plany wydawnicze musiały być akceptowane, a publikacje przewencyjnie cenzurowano. Zlikwidowano prywatne wydawnictwa, upaństwowiono uspołecznione lub zachowano wyłącznie formalnie ich status spółdzielczy. Znacjonalizowano drukarnie. Zobowiązano państwowe przedsiębiorstwa wydawnicze do dbałości o odpowiednią prezentację tłumaczeń z języka rosyjskiego. Patologia nadmiaru przekładów dotknęła też w pewnym stopniu wydawnictwa leśne, niemniej przedmiotem codziennej działalności redakcji i przedsiębiorstwa był rejestr głównych zadań PWRiL-u w dziedzinie leśnictwa, zawarty we wspólnym zarządzeniu ministrów obu resortów.

Dodajmy od razu, że pierwsze symptomy liberalizacji sztywnego kursu polityki wydawniczej pojawiły się po przesileniu politycznym 1956 r. (m.in. radykalnie zmniejszono ilość przekładów z rosyjskiego, otwarto się na tłumaczenia literatury zachodniej).

14.2. Okres prosperity

Na żywiolowym, chaotycznym, powojennym rynku wydawców leśnych Redakcja Książek Leśnych PWRiL-u zadebiutowała w imponującym stylu wielkiego otwarcia. W 1951 r. – pierwszym roku swego istnienia – opublikowała 60 tytułów książek i broszur, a w następnym – 42 tytuły. W dziejach książki leśnej były to liczby rekordowe, albowiem nigdy przedtem, ani nigdy potem (do dnia dzisiejszego), żadna instytucja wydawnicza nie zdołała osiągnąć takiego pułapu. Nie pobiła też swego rekordu sama Redakcja Książek Leśnych.

Tak efektywny i efektowny zarazem rezultat koncentracji sił i środków nie byłby możliwy bez przejęcia przez PWRiL krakowskiego Zakładu Naukowo-Wydawniczego IBL-u.

Wielkość produkcji książek leśnych w latach 1951 i 1952, kilkakrotnie przekraczająca średnią roczną z następnych kilku lat (20 tytułów), spowodowała, że analitycy tego okresu traktują niekiedy dwa pierwsze lata działalności RKL-u osobno, wyłączając je z omówień opartych na przedziałach pięcioletnich (Neugebauer 1977). W niczym nie osłabia to wyrazistości dwóch głównych kierunków wydawnictw leśnych PWRiL-u: utrzymywania w planach zdecydowanej przewagi literatury popularnofachowej (40%) oraz – w mniejszym stopniu – literatury dla techników i inżynierów (30%). Tych ogólnych kierunków nie zmieniły też lata następne, kiedy to doszły podręczniki dla techników (trzecie miejsce pod względem udziału w tytułach – 20%) i publikacje na poziomie akademickim (miejsce czwarte – 10%).

Przewagę w planach wydawniczych literatury popularnofachowej oraz dla techników i inżynierów dyktowały potrzeby doszkalania kadr leśnych, związane z dokonującym się postępowaniem technicznym w gospodarce leśnej i rozszerzaniem jej priorytetów o funkcje pozaprodukcyjne. Ten z natury

Ryc. 3. „Folia Forestalia Polonica” – wydawnictwo periodyczne PAN, ukazujące się przez długie lata pod znakiem PWRiL-u

rzeczy progresywny proces rodził potrzebę ciągłego uzupełniania wiedzy w drodze ustawicznego kształcenia, którego częścią – obok rozwiązań instytucjonalnych, np. w postaci szkolenia podyplomowego – było samokształcenie.

W nastawionej na cele praktyczne literaturze fachowej PWRiL-u publikacje naukowe nie były znaczącym kierunkiem działalności. W publikowaniu prac naukowych, z reguły niskonakładowych, bo adresowanych do ściśle określonych grup czytelnicy, prym wiodły wydawnictwa uczelniane (zeszyty naukowe akademii rolniczych), „Prace IBL-u”, „Syl-

wan”, „Folia Forestalia Polonica” (od 1958 r.), też zresztą przez długie lata drukowane przez PWRiL (ryc. 3). Nie można przy tym nie wspomnieć o możliwościach, jakie oferowało – najpierw w odniesieniu do skryptów i podręczników akademickich, potem w szerszym zakresie – Państwowe Wydawnictwo Naukowe, tym bardziej że z usług tego niejednokrotnie alternatywnego wobec PWRiL-u wydawcy leśnicy, drzewiarze i myśliwi korzystali chętnie. PWRiL na rynku wydawnictw leśnych miał pozycję dominującą, ale nie monopolistyczną. Dominacja ta utrzymywała się ponad 30 lat, do przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, kiedy to zaczęła słabnąć wraz z postępującą erozją scentralizowanego systemu wydawniczego.

W latach 1951–1980 pod znakiem PWRiL-u (świetnie graficznie i merytorycznie logo tej firmy zaprojektował pod koniec lat sześćdziesiątych Marek Freudenreich, później profesor grafiki w Linzu) ukazało się około 630 tytułów książek z dziedziny leśnictwa, drzewnictwa i łowiectwa (tzw. własnych, bo w liczbie tej nie uwzględniono tytułów drukowanych w trybie prac zleconych). Do roku 1990 wydano ich ponad 700.

Dwa lata hossy publikacji leśnych PWRiL-u (102 tytuły w latach 1951 i 1952) procentowały zwiększoną, ponadprzeciętną ich podażą jeszcze do roku 1957. Średnia roczna dla 212 tytułów wydanych w siedmioleciu 1951–1957 to 30 publikacji; w następnych dwóch dziesięcioleciach 1958–1967

(212 tytułów) i 1968–1977 (180 tytułów) średnia ta, mniejsza, co prawda, choć też stosunkowo duża, wynosiła 21 i 18 tytułów, by w latach 1978–1990 zbliżyć się stopniowo do nie przekroczonego na szczęście minimum 10 tytułów rocznie. Stąd rok 1980 to cezura kończąca 30-letni okres prosperity w działalności Redakcji Książek Leśnych.

To ustabilizowane przez tak długi czas i na tak wysokim poziomie funkcjonowanie redakcji miało swoje załamanie w pięcioleciu 1958–1962 (14 tytułów rocznie), co było głównie spowodowane kryzysem przedsiębiorstwa, który nastąpił w 1956 r. w efekcie zapaści błędnej polityki rolnej. Wydawane w nadmiernie wysokich nakładach czasopisma i książki rolnicze zalegały w księgarniach i hurtowniach – brakowało środków finansowych na kontynuowanie działalności. Tak kończył się czas życzeniowej polityki wydawniczej. W remanentach znalazły się także nadwyżki publikacji leśnych (niezależnie od wysokich nakładów, sprzedaż książek leśnikom w terenie za pośrednictwem księgarń zawsze była problemem), zatem obowiązek „upłynniania” remanentów obciążał również leśników.

Z tych pięciu lat chudych Redakcja Książek Leśnych wyciągnęła odpowiednie wnioski. W polityce wydawniczej zintensyfikowano współpracę z Naczelnym Zarządem Lasów Państwowych – okręgowe zarządy LP były na bieżąco informowane o publikacjach i określały swoje potrzeby; zwiększył się centralny zakup książek; poprawiły dystrybucja książki leśnej i nieśluszenie, jak wykazało doświadczenie własne i zagraniczne, i jakby wstydliwie skrywane formy bezpłatnego udostępniania książki odbiorcom, sprzyjające pobudzeniu czytelnictwa; reaktywowano biblioteki fachowe w siedzibach personelu terenowego i niejednokrotnie przekazywano książki Służbie Leśnej ad personam. Z drugiej strony, w katalogach PWRiL-u przez 10 lat zastępowano informacje o treści książek komunikatami, iż dane pozycje wydaje się na zlecenie czy na zamówienie NZLP lub innych jednostek organizacyjnych resortu.

Tak oto pod koniec lat pięćdziesiątych na rynku wydawniczym książki leśnej utrwalił się model decydującego w nim udziału Lasów Państwowych.

W tym miejscu do okoliczności zaistnienia hossy wydawniczej lat 1951–1957 należy dodać jeszcze uzupełnienie na tematy personalne.

Wydawanie książki leśnej przez PWRiL organizowali leśnicy szeroko znani z przedwojennej działalności autorsko-edytorskiej, Leonard Chociłowski (1898–1978) i Janusz Bobiński (1909–1983), oraz odbywający staż redakcyjny Piotr Proćko.

W kwietniu 1952 r. stanowisko zastępcy redaktora naczelnego PWRiL-u ds. książek objął Nikodem Godera (1912–1986), leśnik po Uniwersytecie Poznańskim. W 1953 r. redaktorem w Redakcji Książek Leśnych został Mieczysław Karkowski (1915–1986), absolwent SGGW, wykładowca w Leśnych

Ośrodkach Szkoleniowych w Sobieszowie i Złotym Stoku, nauczyciel w Technikum Leśnym w Rogozińcu, a od 1954 r. – Tadeusz Wojciechowski, autor podręczników dla techników przemysłu leśnego, też absolwent SGGW. Los sprawił, że w tym pionierskim, pierwszym siedmioletnim piśmie leśnym ogromną pomoc w przygotowywaniu prac do druku okazali leśnikom pracujący w Redakcji Książek Leśnych eksperci językowi: Zofia Weryha (1902–1966), w PWRI-u od lutego 1952 r. do sierpnia 1965 r., córka prof. Józefa Mikułowskiego-Pomorskiego (1868–1935), twórcy SGGW i pierwszego jej rektora w latach 1918–1920, oraz Emilia Osolińska (1922–1990), w PWRI-u od roku 1952 do roku 1958.

Informacje te mogą dodatkowo wyjaśniać wysoką jakość pracy redakcji od samego początku jej działalności.

14.3. Kategorie książki leśnej

Przy dużej liczbie publikacji czytelnik nie ma możliwości uważnego śledzenia ukazujących się wydawnictw, a wybór interesujących go książek napotyka ogromne trudności. W tej sytuacji z pomocą przychodzą serie wydawnicze, powiązane najczęściej jednorodną szatą edytororską i typem opracowania. Wychodzą one naprzeciw istniejącym zapotrzebowaniom czytelniczym, a jednocześnie kształtują i rozwijają nowe zainteresowania stosownie do ciągle ewoluujących potrzeb społeczno-gospodarczych. Doświadczeni edytorzy, wyciągający wnioski z rozwoju przedwojennego i tuż powojennego ruchu wydawniczego, w tym z udziałem IBL-u, uczynili z tendencji do tworzenia i ulepszania serii wydawniczych obowiązującą praktykę w Redakcji Książek Leśnych od samego początku jej istnienia (co nie oznacza, że nie wydawano tytułów poza seriami).

14.3.1. Literatura popularnofachowa – biblioteczki PWRiL-u

W latach 1951 i 1952 literaturę popularnofachową grupowała „Biblioteczka leśna”, na którą złożyły się broszury z użytkowania lasu i pierwiastkowej obróbki drewna (17 tytułów w okładkach z elementami czerwieni; ryc. 4) – wydane z priorytetową wtedy przez długi czas tematyką pokrywania przez lasy zapotrzebowania gospodarki narodowej na drewno – oraz broszury z zakresu zagospodarowania lasu (13 tytułów w okładkach z odcieniem zieleni). W obydwu tych podseriach nie brakowało autorów wywodzących się z IBL-u, od międzywojnia znanych już leśnikom ze swej działalności popularyzatorskiej. W pierwszej z nich przeważali jednak pracow-

Ryc. 4. Jedna z broszur „Biblioteczki leśnej” ukazującej się w latach 1951 i 1952

nicy administracji Lasów Państwowych, w drugiej zaś – doświadczeni w zawodzie naukowcy.

Nawiasem mówiąc, wydawcy zobowiązani byli wówczas do aktywnego propagowania doprowadzonego do rangi ideologii państwowej łysenkizmu. Modelowe rozwiązanie radzenia sobie z wywieraną presją przedstawił Eugeniusz Krysztofik, dyrektor Świętokrzyskiego Parku Narodowego, w broszurze „Przeprowadzanie czyszczeń według nowoczesnych metod pielęgnacji młodników”, wydanej właśnie w 1951 r. w serii „Biblioteczka leśna”. Powołał się dwukrotnie na oficjalnie propagowaną „nową biologię”. Po raz

pierwszy, gdy na stronie 4. broszury nie odstępował od Schädelina na rzecz Łysenki, pisząc: „Sposób ten oparty jest częściowo na szwajcarskich metodach pielęgnacji młodników, z uwzględnieniem w szerokim zakresie metod pielęgnacji opartych na najnowszych zdobyciach agrobiologii radzieckiej”. I po raz drugi, gdy na stronach 26. i 27. podobnie deklaracyjnie kończył swe praktyczne porady: „Należyte zrozumienie wykazywane przez odnośne władze Polski Ludowej dla sprawy właściwego przeprowadzania zabiegów pielęgnacyjnych oraz przeprowadzania tych zabiegów w oparciu o najnowsze zdobycze biologii, a w szczególności o osiągnięcia wspaniale rozwijającej się w ZSRR agrobiologii, pozwala przypuszczać, że młodniki, przyszłość naszych lasów, zdołamy wydostać z długoletniego zaniedbania”. Wnioskom autorskim to nie szkodziło, a czyniło zadość wymogom cenzorskiej inkwizycji.

Tą samą zdroworozsądkową intencją kierowała się redakcja, zamieszczając w niektórych publikacjach adresowaną do czytelników adnotację (wymagającą natenczas naśladownictwa wzorem wydawnictw radzieckich) z prośbą o nadsyłanie uwag i życzeń do przedkładanej im pozycji, opartej na – jak pisano – najnowszych osiągnięciach przodującej nauki radzieckiej.

Niestety, w kilku publikacjach (w tym w jednej wydanej w tej serii) bądź autora, bądź redakcję, bądź obydwie te instytucje naraz zawiodło poczucie

zachowania należytej ostrożności, wskutek czego doszło do upowszechnienia naukowych mistyfikacji. Tytuły tych publikacji nie są godne upamiętnienia, dlatego nie będą tu wymieniane, niemniej, łatwe do identyfikacji, pozostają ciągle aktualną przestrogą przed tolerowaniem fałszerstw i nadużyć intelektualnych.

W tym samym czasie co „Biblioteczka leśna” pojawiła się także seria popularnoprzyrodniczych monografii drzew leśnych (brzoza, buk, cis, dąb, grochodrzew, jodła, jesion, lipa, sosna, świerk, wiąz) – broszur o zunifikowanym formacie i jednakowej koncepcji graficznej okładek przedstawiających liście bądź ulistnione pędy drzew. I w tym wypadku redakcja poszukiwała i znajdowała autorów nie tylko wśród pracowników nauki, ale i praktyków, troszcząc się z powodzeniem o rozszerzenie listy autorów wydawnictw leśnych. Dwadzieścia lat potem tak o tej inicjatywie wydawniczej wypowiedział się prof. Stefan Białobok, redaktor uruchamianej wtedy w PWN-ie serii monografii popularnonaukowych „Nasze drzewa leśne”: „Po wojnie wydano kilka popularnych broszurek bardzo skromnej objętości, w których opisano niektóre nasze drzewa leśne. Bezpośrednio po wojnie z powodu niedostatku podręczników dotyczących leśnictwa te popularnie opracowane książeczki spełniły pożyteczną rolę” (Białobok 1970).

Ważne to świadectwo wiarygodności działań PWRiL-u w zapewnianiu luki w literaturze popularnofachowej za pomocą serii broszur wydawanych na samym początku istnienia Redakcji Książek Leśnych, tym bardziej że złożone przez niezależnego naukowca.

Celowość poszukiwania autorów wśród praktyków znalazła wzorcowe potwierdzenie w osobie Stefana Bilczyńskiego (1898–1977), pioniera polskiej szkoły ochrony lasów sudeckich przed nękającymi je gradacjami kornika drukarza oraz borów sosnowych Puszczy Bolesławiecko-Zgorzeleckiej przed gradacją przyplaszczka granatka. W latach 1952–1974 ukazywały się i były wznawiane trzy broszury jego pióra: „Ważniejsze szkodniki wtórne sosny i ich zwalczanie” (trzy wydania), „Ważniejsze szkodniki wtórne świerka i ich zwalczanie” oraz „Szkodniki wtórne drzew iglastych” – praca, która także doczekała się trzech wydań. Początkowo broszury te, nawiązujące formatem do „Biblioteczki leśnej”, otrzymały jednolitą okładkę i nazwę „Biblioteczka leśniczego” (ryc. 5). Kontynuowania jednak tej serii zaniechano, albowiem zrodziła się koncepcja wydawania innej, tego samego przeznaczenia, opartej na trójstronnej umowie pomiędzy Naczelnym Zarządem Lasów Państwowych, Instytutem Badawczym Leśnictwa i Państwowym Wydawnictwem Rolniczym i Leśnym, zainaugurowanej w 1962 r. broszurą Jana Milewskiego (1895–1983) pt. „Uprawa topoli w lesie”. Ta najlepiej znana leśnikom, bo najliczniejsza (68 tytułów), wydawana przez 20 lat seria nie miała formalnej nazwy. Identyfikowano ją na podstawie małego formatu

Ryc. 5. „Biblioteczka leśniczego” (z lewej) i następną po niej, najbardziej popularną wśród leśników w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych seria wydawnicza PWRiL-u, nie mająca formalnej nazwy, określana jako „seria broszur popularnych dla leśniczych” (z prawej)

(B6), typowej, trójsegmentowej, różnokolorowej okładki z wymiennymi elementami grafiki i ciągłą numeracją liczbami arabskimi, określano zaś jako serię broszur popularnych dla leśniczych (ryc. 5).

Tematyka tej serii była bardzo rozległa. Objęła szczegółowe zagadnienia praktyczne hodowli, użytkowania i ochrony lasu, zadrzewień, budowy i konserwacji dróg leśnych, użytkowania osad leśnych, melioracji leśnych, gospodarki łowieckiej, nadzoru nad lasami niepaństwowymi, a nawet ruchu turystyczno-wypoczynkowego w lesie.

Do współpracy przy serii udało się pozyskać szeroki krąg autorów, zarówno spośród pracowników naukowych IBL-u i wydziałów leśnych akademii rolniczych, jak i specjalistów z MLiPD oraz pracowników z terenu.

Seria bardzo dobrze zdała swój egzamin. Podstawowym jej założeniem zawsze było wdrażanie do praktyki leśnej nowych osiągnięć nauki, nowych metod pracy i technologii.

Warto zauważyć, że w promowaniu mechanizacji prac leśnych swój udział miała też książka leśna, o co zatroszczył się zwłaszcza Zygmunt Patalas (1922–2005), który „Techniką ścinania i obalania drzew” (PWRiL 1954) na 35 lat wpisał się na listę najaktywniejszych pisarsko leśników.

Ryc. 6. Ukazująca się w latach 1973–1990 „Biblioteczka leśnika”, redagowana w IBL-u i wydawana przez PWRiL

Równo dziesięć lat po serii broszur popularnych dla leśniczych zaczęła się ukazywać – tym razem wyraźnie adresowana do wykwalifikowanych leśników pracujących w terenie i pragnących pogłębiać swoją wiedzę – podobnie małoformatowa seria pod nazwą „Biblioteczka leśnika”, redagowana w IBL-u i opierająca się na jego potencjale autorskim, zlecona PWRiL-owi do druku przez Naczelną Zarząd LP. W latach 1973–1990 wydano w tej serii 15 małych książeczek (ponumerowanych nie na okładce, ale na stronie tytułowej), z których każda była przykładem solidnej roboty warsztatowej, opartej na własnym dorobku badawczym i doświadczeniu ich autorów. Zaufanie do publikacji budziła profesjonalna grafika – każda z broszur miała indywidualną okładkę.

Przykładowe, interesujące tytuły książeczek „Biblioteczki leśnika” to: „Krajowe wierzby drzewiaste i możliwości ich uprawy” (W. Chmielewski – 1973), „Szczepienie drzew leśnych” (M. Wilczkiewicz – 1974), „Zalesianie nieużytków powstałych po erozji wodnej” (W. Strzelecki – 1974), „Mateczniki i szkółki topolowe” (S. Hejmanowski – 1975), „Metody intensywnej produkcji sadzonek drzew leśnych” (S. Gunia, R. Sobczak – 1981), „Ochrona szkółek przed chwastami” (A. Gorzelak, A. Niski – 1987; ryc. 6), „Plantacje leśnych drzew szybko rosnących” (A. Załęski – 1987), „Wegetatywne rozmnażanie drzew i krzewów” (L. Janson – 1988). Tytuły wznawiane ukazywały się poza serią.

14.3.2. Podręczniki dla techników

Od początku swego istnienia Redakcja Książek Leśnych przykładła wielką wagę do wydawania podręczników przedmiotów zawodowych, wykładanych w średnim szkolnictwie zawodowym prowadzonym przez resort leśnictwa i przemysłu drzewnego. Pierwsze lata istnienia redakcji były pod

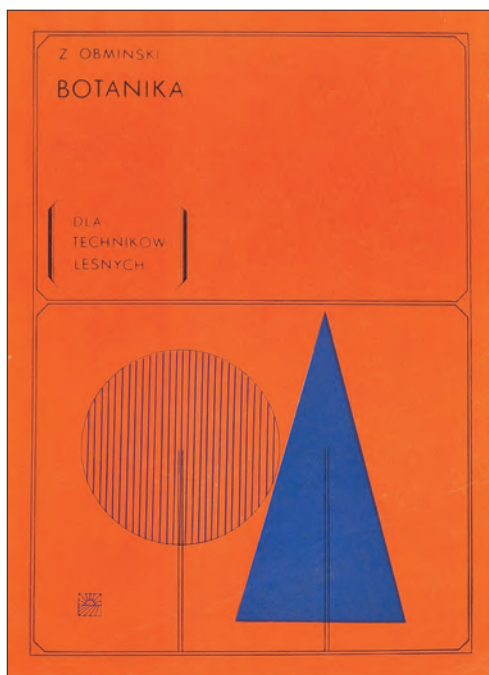
tym względem okresem przygotowawczym, wypełnionym staraniami o pozyskanie jak najlepszych autorów spośród nauczycieli, pracowników naukowych oraz specjalistów praktyków. I tak, jeśli w latach 1951–1956 opublikowano łącznie tylko sześć podręczników, to już w następnym pięcioleciu (1957–1962) ukazało się ich 28, a w jeszcze następnym (1963–1967) – 34 (razem ze wznowieniami). Podręczniki dla techników to w okresie do roku 1990 średnio około 20% rocznych planów wydawniczych redakcji. Podkreślić trzeba, że obowiązek wydawania podręczników dla resortowych szkół średnich, przewidziany w zarządzeniu ministrów rolnictwa i leśnictwa z 1950 r., realizowało wydawnictwo formalnie niezależne od resortu leśnictwa. Nie przeszkadzało to wdrażaniu ścisłej, owocnej współpracy redakcji z Departamentem Kadr i Szkolenia Zawodowego MLiPD, jak i w ogóle współdziałaniu z resortem bez mała na co dzień.

O trafności doboru autorów i o dobrej jakości podręczników mogą świadczyć ich wznowienia. Ze 153 tytułów opublikowanych w latach 1956–1990, po dwa wydania miało 10 podręczników, po trzy – pięć podręczników, po cztery wydania miały dwa podręczniki. Standardami okazały się trzy tytuły; dwa z nich były przy wznowieniach poprawiane i uzupełniane przez autorów, trzeci był zmieniany przez najbliższego autorowi specjalistę. I tak, 10 wydań w latach 1958–1988 miała „Zoologia dla leśników” prof. Aleksandra Habera (1907–1968), aktualizowana przez prof. Ryszarda

Dzięciołowskiego. Również 10 wydań doczekało się w latach 1957–1987 „Łowiectwo dla leśników i myśliwych” doc. Tadeusza Paślawskiego, z kolei „Botanika dla techników leśnych” prof. Zygmunta Obmińskiego – dziewięciu wydań w latach 1959–1985 (ryc. 7).

Do podręczników, które miały po cztery wydania, należą: „Miernictwo dla leśników” inż. Henryka Klimka (pierwsze wyd. 1958, czwarte – 1968) oraz „Przyrost drzew i drzewostanów” Leszka Monkielewicza i Henryka Pflauma (pierwsze wyd. 1960, czwarte – 1969).

Ryc. 7. „Botanika dla techników leśnych” prof. Zygmunta Obmińskiego, aż dziewięćkrotnie wydawana przez PWRiL w latach 1959–1985

Działalności edukacyjnej w przygotowywaniu kadr dla Lasów Państwowych przecenić nie sposób. W lawinie spraw gospodarczych rola książki leśnej jako niezbędnego instrumentu tej edukacji rzadko jest podsumowywana. Jest ona zresztą trudno mierzalna.

14.3.3. Podręczniki akademickie

W postaci serii były też wydawane przez PWRiL podręczniki akademickie dla studentów wydziałów leśnych. Od początku swej działalności Redakcja Książek Leśnych opublikowała do 1990 r. około 60 pozycji (łącznie ze wznowieniami), odpowiadających poszczególnym przedmiotom nauczania. Była to liczba zaspokajająca potrzeby uczelni, jeśli się zważy, że studenci korzystali podczas nauki przede wszystkim ze skryptów uczelnianych lub PWN-owskich, następnie zaś również z podręczników wydawanych przez usamodzielnione wydawnictwa uczelniane.

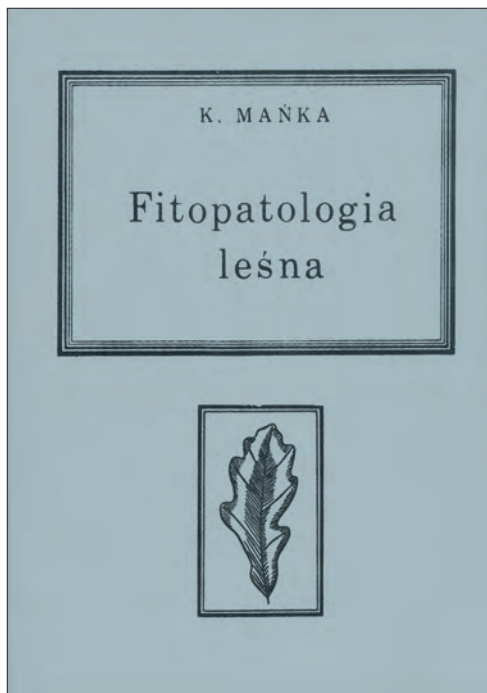
Podręczniki akademickie do przedmiotów fachowych miały z reguły, i mają, szerszy krąg odbiorców, zwłaszcza wśród inżynierów leśnictwa. Świadczyły o tym dość szybko rozchodzące się na rynku księgarskim znaczne nieraz ich nakłady. O szerszej przydatności podręczników pisał już prof. Stanisław Sokołowski przy okazji publikacji „Hodowli lasu”. Czytelnicy cenili w nich przede wszystkim wysoki poziom naukowy i dydaktyczny.

O prawidłowościach statystycznych charakteryzujących PWRiL-owskie podręczniki akademickie trudno mówić – ich niewielkie liczby nie tworzą układów pozwalających na zarysowanie widocznych tendencji. Co najwyżej można zauważyć, że do 1980 r. ukazywały się nieprzerwanie co roku (potem już nie), że najczęściej opublikowano ich w pięcioleciu 1953–1957 – 15 tytułów.

Podręczniki akademickie wydawał PWRiL w jednakowym formacie (B5), w płóciennej lub kartonowej oprawie, której charakterystycznym ornamentem był wytłoczony liść dębu (ryc. 8). Projektował tę oprawę Andrzej Strumiłło, współpracujący z redakcją projektant okładek i niekiedy również innych elementów grafiki książkowej, miłośnik lasu i łowiectwa, znany w kraju i za granicą artysta plastyk. Strumiłło był m.in. autorem okładek serii monografii przyrodniczo-łowieckich PWRiL-u (kilkanaście tytułów), poświęconej naszym zwierzętom łownym.

Wszystkie wyliczone dalej tytuły podręczników akademickich PWRiL-u, prezentowane w miarę możliwości w porządku chronologicznym, to wybitne dzieła naszej literatury leśnej XX w.:

- Jakub Tomanek: „Meteorologia i klimatologia dla leśników” (pierwsze wyd. 1952, szóste – 1972).

Ryc. 8. Podręczniki akademickie PWRIL-u ukazywały się w szarej, płóciennej oprawie, z charakterystycznym, wytłoczonym liściem dębu

- Franciszek Krzysik: „Nauka o drewnie” (1957; dwie kolejne edycje w PWN-ie – 1975 i 1978).
- Karol Mańka: „Fitopatologia leśna” (pierwsze wyd. 1960, piąte – 1998). Autor odszedł w 2003 r. jako ostatni z klasyków literatury leśnej XX w. urodzonych przed I wojną światową.
- Lesław Dreszer, Bolesław Zabielski: „Urządzanie lasu” (1962).
- Tadeusz Molenda: „Finanse i rachunkowość w gospodarstwie leśnym” (1963).
- Arkadiusz Musierowicz, Hjalmar Uggla: „Gleboznawstwo leśne ogólne” (pierwsze wyd. 1964, drugie – 1967).
- Hjalmar Uggla: „Gleboznawstwo leśne szczegółowe” (1965).
- Mieczysław Botwin: „Maszynoznawstwo leśne” (pierwsze wyd. 1965, drugie – 1979).
- Jakub Tomanek: „Botanika leśna” (pierwsze wyd. 1966; drugie – 1970; trzecie – 1980 i czwarte – 1987, adaptowane przez Tomasza Wodzickiego i Leokadię Witkowską-Żuk; piąte – 1994 i szóste – 1997, adaptowane przez Leokadię Witkowską-Żuk).
- Bohdan Kielczewski, Alfred Szmidt, Wiktor Kadłubowski: „Entomologia leśna z zarysem akarologii” (1967).
- Zbigniew Łabęcki: „Geodezja leśna” (pierwsze wyd. 1968, drugie – 1978). Za podręcznik autor otrzymał nagrodę I stopnia Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego.
- Tadeusz Włoczewski: „Ogólna hodowla lasu” (1968).
- Stanisław Bac, Stefan Ostrowski: „Podstawy leśnych melioracji wodnych” (1969).
- Eugeniusz Ilmurzyński: „Szczegółowa hodowla lasu” (1969).
- Mikołaj Borowski: „Przyrost drzew i drzewostanów” (1974).
- Tadeusz Perkitny, Jan Stefaniak: „Technologia produkcji tworzyw drzewnych” (1970).

- Jerzy Grochowski: „Dendrometria” (1973).
- Bolesław Zabielski: „Urządzanie lasu” (1976).
- Stanisław Prosiński: „Chemia drewna” (pierwsze wyd. 1969, drugie – 1984).
- Praca zbiorowa pod red. Jana Dominika: „Ochrona lasu” (1977). Za podręcznik autorzy otrzymali nagrodę zespołową II stopnia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki.
- Stanisław Szymański: „Ekologiczne podstawy hodowli lasu” (pierwsze wyd. 1986, drugie – 2000).
- Tadeusz Marszałek, Mieczysław Podgórski: „Zarys ekonomiki leśnictwa” (1978).
- Józef Broda: „Zarys historii gospodarstwa leśnego w Polsce” (1988).

Na liście wybitnych podręczników akademickich (nierzadko sprawdzonych najpierw w postaci skryptów) nie może zabraknąć miejsca dla wymienionych dalej tytułów „niepewrilowskich”:

- Arkadiusz Bruchwald: „Dendrometria”. Wydawnictwo SGGW (pierwsze wyd. 1986, drugie – 1995, trzecie – 1999). Honorując zdanie studentów, autor dokonał zwięzłego ujęcia materiału, pomieszczając go na zaledwie 250 stronach.
- Andrzej Szujceki: „Entomologia leśna”, t. I i II. Wydawnictwo SGGW (pierwsze wyd. 1995, drugie – 1998; ryc. 9).
- Praca zbiorowa pod red. Konrada Magnuskiego: „Zagadnienia praktyczne z urządzania lasu”. Część I: „Inwentaryzacja lasu i plany urządzania lasu”. Wydawnictwo AR w Poznaniu (pierwsze wyd. 1984, drugie – 1994, trzecie – 1997, uzupełnione i poprawione).
- Praca zbiorowa pod red. Konrada Magnuskiego: „Zagadnienia praktyczne z urządzania lasu”. Część II: „Materiały pomocnicze – załączniki”. Wydawnictwo AR w Poznaniu (pierwsze wyd. 1994, drugie – 1997, trzecie – 2001).
- Zbigniew Laurów: „Pozyskiwanie drewna i podstawowe wiadomości o jego przerobie”. Wydawnictwo SGGW (pierwsze wyd. 1994, drugie – 1999, uzupełnione i przerobione).
- Arkadiusz Bruchwald, Tomasz Borecki, Heronim Olenderek, Witold Rosa, Edward Stępień: „Urządzanie lasu”. Fundacja „Rozwój SGGW” (pierwsze wyd. 1998, drugie – 2000, trzecie – 2003; ryc. 9).
- Ryszard Miś: „Urządzanie lasów wielofunkcyjnych”. Wydawnictwo AR w Poznaniu (2003). Nowoczesny podręcznik prowadzenia gospodarki leśnej zgodnie z ideą lasów wielofunkcyjnych i półnaturalnej hodowli lasu.

Ryc. 9. Na liście wybitnych podręczników akademickich znajdują się m.in.: „Entomologia leśna” prof. Andrzeja Szujeckiego (Wydawnictwo SGGW) i „Urządzenie lasu” Arkadiusza Bruchwalda, Tomasza Boreckiego, Heronima Olenderka, Witolda Rosy i Edwarda Stępnia (Fundacja „Rozwój SGGW”)

14.3.4. Dla praktyki i nauki

Serią wydawniczą, którą PWRiL może się chlubić, była publikowana od 1966 r. tzw. seria „Naukowych podstaw leśnictwa”, obejmująca monografie naukowe zarówno autorów polskich, jak i tłumaczenia. Książki tej serii – opracowywane i wydawane z wyjątkową starannością redakcyjną, techniczną i graficzną, na dobrym papierze, z płócienną, twardą okładką i obwolutą – były przeznaczone w zasadzie dla personelu inżynierskiego Lasów Państwowych oraz zainteresowanych pracowników naukowych i studentów leśnictwa. Do współpracy udało się redakcji pozyskać najpoważniejszych autorów krajowych, przygotowanych do tego poziomu opracowań. Uzupełnieniem serii są cenne pozycje przekładów z literatury światowej, szczególnie interesujące naszych leśników.

Wymienimy wszystkie z tej serii pozycje w kolejności ich ukazywania się na rynku księgarskim.

Ryc. 10. „Park Narodowy w Puszczy Białowieskiej” – monografia popularnonaukowa Puszczy Białowieskiej pod redakcją Janusza B. Falińskiego, wydana przez PWRiL w 1968 r. w serii „Naukowe podstawy leśnictwa”

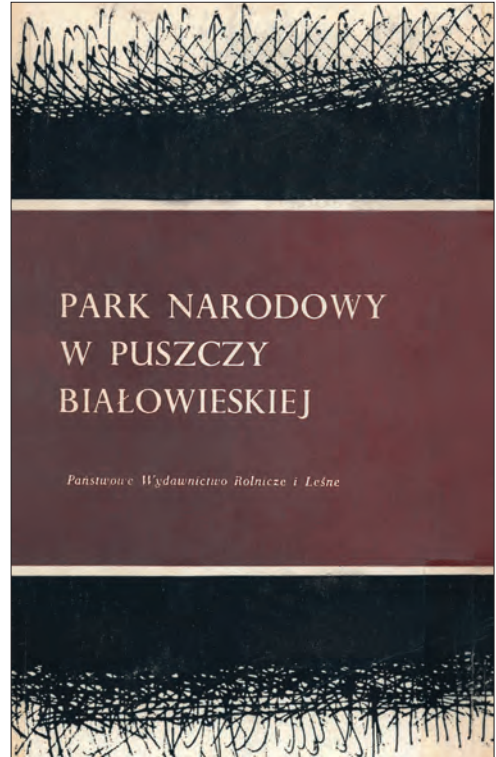
Serię zainauguowała w 1966 r. praca Henryka Orłosa (1896–1983) „Grzyby leśne na tle środowiska”, poświęcona badaniom nad biologią i ekologią grzybów wielkoowocnikowych w biocenozach leśnych.

Dwa lata później PWRiL wydał „Naukę o produktywności lasu” autorstwa Ernsta Assmanna, profesora Uniwersytetu w Monachium. Zgodnie z życzeniem autora, obfity spis literatury uzupełniono polskim piśmiennictwem z dziedziny nauki o produktywności lasu, zawierającym 62 pozycje (wraz z artykułami zamieszczonymi w czasopismach i wydawnictwach uczelnianych). Oryginał ukazał się w 1961 r., ale dzięki

współpracy z tłumaczami (Józef Bąkowski, Eugeniusz Bernadzki, Kazimierz Mąkosa, Bogdan Sikora) i redaktorem naukowym (Tadeusz Trampler) autor uzupełnił swój tekst zgodnie z wynikami najnowszych badań.

Rok później pojawiła się na rynku księgarskim praca zbiorowa pod redakcją Janusza B. Falińskiego (1934–2004) „Park Narodowy w Puszczy Białowieskiej” (ryc. 10). Teksty, rysunki, fotografie i mapy przygotowało 23 specjalistów z różnych dziedzin nauk przyrodniczych. Tak powstała cenna monografia popularnonaukowa Puszczy Białowieskiej.

Kolejne dwie pozycje to prace polskie: „Biologiczne metody ochrony lasu” (1968) Witolda Koehlera (1908–1988) oraz „Podstawy biologii ogólnej dla leśników” (1969) Zygmunta Obmińskiego (1915–1976). Pozycja szósta to dokonany w 1971 r. przez Stanisława Kasprzyka przekład z języka niemieckiego „Nawożenia drzew leśnych” (oryginał ukazał się w 1967 r.) autorskiego tandemu niemiecko-francuskiego (Hubert Baule i Claude Fricker). Książka jest kompetentną odpowiedzią na wiele pytań związanych z narastającym w tym czasie zainteresowaniem nawożeniem w lesie w celu uzyskania efektów produkcyjnych lub biologicznych. W przedmowie Stanisław Gunia zaznaczył, że podane w książce liczne przykłady i doświadczenia ka-

żą się dobrze zastanawiać nad możliwością i celowością nawożenia, aby uniknąć niepowodzeń i błędów. Tytuł wznowiono już w 1973 r.

Jeszcze raz pojawił się w tej serii Witold Koehler jako autor „Hylopatologicznej charakterystyki lasów Polski” (1971), który aktywnie opowiadał się za przyswojeniem sobie przez polskie piśmiennictwo leśne terminu „hylopatologia”, czyli patologia lasu w jak najszerszym rozumieniu tego słowa, łącznie z etiologią, profilaktyką i terapią. Mimo aktywności PWN-u, w którym „Zarys hylopatologii” ukazywał się trzykrotnie (1978, 1981, 1985), upowszechnienie tego terminu następuje powoli – dopiero w 2002 r. tom 11 „Wielkiej encyklopedii PWN” wprowadził hasło „hylocenoza” z wyjaśnieniem, że jest to biocenoza leśna.

I kolejne „rodzynki” z „Naukowych podstaw leśnictwa”. Ósma chronologicznie pozycja tej serii to „Pielęgnowanie drzewostanów” Hansa Leibundguta (ryc. 11), profesora Hodowli Lasu Politechniki Związkowej w Zurychu, dzięki któremu ukazało się w 1966 r. w języku niemieckim czwarte zaktualizowane wydanie klasycznego dzieła Waltera Schädelina o trzebieży selekcyjnej. Rangi tego dzieła i europejskiej sławy jego autora nic zaćmić nie zdołało. Sformułowane przez niego zasady pielęgnowania były upowszechniane w Polsce już w okresie międzywojennym, zwłaszcza przez prof. Eugeniusza Ilmurzyńskiego, który napisał przedmowę do wydania polskiego i był jego redaktorem¹. Przekładu dokonali: Stanisław Gunia, Krzysztof Kosicki oraz Zygmunt Niwiński. Pierwsze wydanie polskie ukazało się nakładem PWRiL-u w 1972 r., drugie – w 2001. Wśród prac, na które powołuje się prof. Leibundgut, znajdujemy opublikowaną w języku niemieckim dysertację Eugeniusza Bernadzkiego (1965), dotyczącą badań nad drzewostanami jodłowymi na północno-wschodniej granicy zasięgu tego gatunku w Polsce.

Walter Schädelin, urodzony w 1873 r., poznał w okresie studiów w Monachium Georgija F. Morozowa (1867–1920), późniejszego założyciela nowoczesnej, rosyjskiej szkoły hodowli lasu. Jego „Naukę o lesie”, opartą na szóstym wydaniu rosyjskim i udostępnioną leśnikom polskim przez PWRiL w 1953 r. w przekładzie Jerzego Michalaka, redagowali Leonard Chociłowski (1898–1978) oraz Kazimierz Maciejowski (1887–1961). Mimo iż pracę tę wydano przed pojawieniem się omawianej tu serii, jest to merytorycznie najważniejsze miejsce jej przywołania, obydwaj bowiem – Schädelin i Morozow – są klasykami leśnictwa europejskiego (jak podali redaktorzy przekładu, matka Morozowa – Pruszevska – była Polką).

¹ W publikacji „Zabiegi pielęgnacyjne w lasach”, wydanej przez PWRiL w roku 2005, T.H. Puchniarski napisał: „Profesorowi E. Ilmurzyńskiemu polskie lasy zawdzięczają wprowadzenie do szerokiej praktyki trzebieży selekcyjnej opartej na idei Schädelina”.

Ryc. 11. W serii „Naukowe podstawy leśnictwa” ukazały się również: „Pielęgnowanie drzewostanów” Hansa Leibundguta (1972) oraz „Zooekologia gleb leśnych” Mieczysława Górniego (1975)

Ostatnim tytułem serii „Naukowe podstawy leśnictwa”, ale nie mniej ważnym od innych tytułów, jest „Zooekologia gleb leśnych” Mieczysława Górniego (1975), praca par excellence ekologiczna, stanowiąca ważny krok na drodze poznawania biologii gleby (ryc. 11). Autor podziela przekonanie wielu badaczy, że „wobec niemożliwości pełnego oddziaływania na mineralną część gleby podnoszenie jej produktywności i żyzności może być dokonane jedynie w wyniku zwiększenia aktywności organizmów glebowych. A że dotychczasowe badania prowadzone w Europie dotyczą głównie lasów liściastych, ukierunkowanie badań w Polsce na zooekologię gleb w lasach iglastych jest ze wszech miar pożądane i celowe”.

„Zooekologia gleb leśnych” została uhonorowana nagrodą im. Michała Oczapowskiego Wydziału V Nauk Rolniczych i Leśnych PAN.

Gdyby w działalności wydawniczej stosowano procedurę GMP (ang. Good Manufacturing Practice – Dobra Praktyka Wytwarzania), wymienionej tu serii należałoby przyznać taki właśnie certyfikat.

Poza serią pewrilowską „Naukowe podstawy leśnictwa” monografie naukowe ukazywały się nakładem innych oficyn wydawniczych, podejmują-

cych m.in. tematykę Puszczy Białowieskiej. Jeszcze trzy tytuły, bez wymienienia których pisać o dziejach książki leśnej nie sposób.

W 1984 r. PWN wydał – firmowaną przez Ośrodek Badań Naukowych w Białymstoku – „Puszcze Białowieską” prof. Edwarda Więcki. To obszerne studium historyczno-naukowe przedstawia na 311 stronach „dzieje władania Puszcza, rozwój osadnictwa i zmiany jej obszaru, świat roślin i zwierząt, ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki w Puszczy. Opracowanie uwzględnia też taką osobliwość Puszczy, jak Białowieski Park Narodowy z wykazaniem jego znaczenia w nauce, kulturze i turystyce, a także duże zainteresowanie na świecie tym niezwykłym kompleksem leśnym”. Praca jest bogato udokumentowana, zawiera 12 stron podanego drobnym drukiem spisu literatury oraz podobnie wydrukowanych dziewięć stron przypisów, w tym w znacznej mierze opartych na materiałach archiwalnych. 122 ryciny to prawie wyłącznie zdjęcia czarno-białe, nie najlepszej jakości, czyli takie, jakie z reguły oferowała dostępna w tym czasie technika poligraficzna.

Jak podaje autor, łączna liczba publikacji zaliczanych do bibliografii białowieskiej przekroczyła w końcu 1979 r. cztery tysiące.

„Puszcza Białowieska” prof. Edwarda Więcki to rozszerzone wznowienie książki tego samego autora, wydanej w 1972 r. również przez PWN.

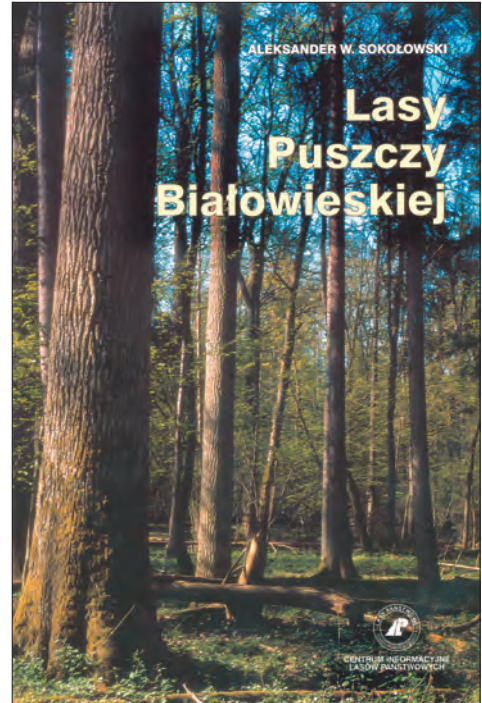
Druga chronologicznie pozycja wymagająca omówienia to praca zbiorowa Eugeniusza Bernadzkiego, Leszka Boliboka, Bogdana Brzezieckiego, Jacka Zajączkowskiego i Henryka Żybury pt. „Rozwój drzewostanów naturalnych Białowieskiego Parku Narodowego w okresie od 1936 do 1996 roku”, wydana pod auspicjami Katedry Hodowli Lasu SGGW przez Fundację „Rozwój SGGW” (1998). W wyniku systematycznie prowadzonych pomiarów powstała obszerna baza danych o wyjątkowym charakterze, obejmująca materiał empiryczny pochodzący z okresu 60 lat i powierzchni około 15 ha, dostarczający – poza aspektami poznawczymi – wielu cennych wskazań na temat hodowli lasu. W pracach badawczych, pod które podwaliny położył prof. Józef Paczoski, a zaczął realizować w 1936 r. prof. Tadeusz Włoczewski, wzięło już udział kilkadziesiąt osób. Książka liczy 271 stron i zawiera 63 pozycje literatury.

Pozycja trzecia to dopiero co wydane przez Centrum Informacyjne Lasów Państwowych (2004) pierwszorzędne dzieło „Lasy Puszczy Białowieskiej” pióra prof. Aleksandra W. Sokołowskiego (ryc. 12). Autor, z wykształcenia biolog, kierował białowieską placówką Instytutu Badawczego Leśnictwa przez 40 lat (1962–2002); w Białowieży pracuje od 1956 r. i jest najlepszym znawcą Puszczy Białowieskiej obecnej doby. Sylwetkę oraz konterfekt profesora, zakres jego wielokierunkowych badań nad zbiorowiskami leśnymi, prowadzonych nie tylko w Białowieży, ale i na obszarach całej północno-wschodniej Polski, zasługi dla leśnictwa i ochrony przyrody naszkicował

Ryc. 12. „Lasy Puszczy Białowieskiej” prof. Aleksandra W. Sokołowskiego, wydane przez CILP w 2004 r.

i przedstawił wydawca na czwartej stronie okładki książki. W pięciu głównych rozdziałach („Podstawowe dane o Puszczy Białowieskiej”, „Ogólne dane historyczne”, „Współczesny stan przyrody Puszczy”, „Gospodarka leśna”, „Ochrona przyrody w Puszczy Białowieskiej”), zajmujących 363 strony druku wraz ze 118 tabelami i 78 rycinami, w tym wielu własnymi zdjęciami zespołów leśnych, autor zawarł najpełniejszą z możliwych wiedzę o Puszczy, opartą także na 140 pracach uwidocznionych w wykazie literatury. Powstała skończenie aktualna, wysokiego lotu przyrodniczo-leśna monografia naukowa Puszczy Białowieskiej. Pomocą w doskonaleniu tej monografii służyli autorowi recenzenci: prof. Eugeniusz Bernadzki i prof. Jan Zajączkowski. Książkę zredagował Zbigniew Świącicki.

„Lasy Puszczy Białowieskiej” prof. Aleksandra W. Sokołowskiego to wybitne dzieło polskiej literatury leśnej XXI wieku. Wydając je w końcu grudnia 2004 r., Centrum Informacyjne Lasów Państwowych pięknie zakończyło jubileuszowy rok 80-lecia Lasów Państwowych, w którym przypomnieliśmy sobie, że dzieje książki leśnej tego okresu otwierała „Hodowla lasu” prof. Stanisława Sokołowskiego. To przypadkowa zbieżność nazwisk, szczęśliwa dla leśnictwa polskiego.

14.3.5. Książki leśno-dendrologiczne

W niniejszym szkicu poczyniono już wzmiankę o monografiach popularnonaukowych pt. „Nasze drzewa leśne”, wydawanych od 1970 r. przez Instytut Dendrologii PAN w Kórniku przy współpracy z PWN-em. W opisie dziejów książki leśnej w Polsce pominąć tej serii się nie da, bo wiadomości z zakresu biologii drzew stają się coraz bardziej potrzebne leśnikowi w jego codziennej pracy.

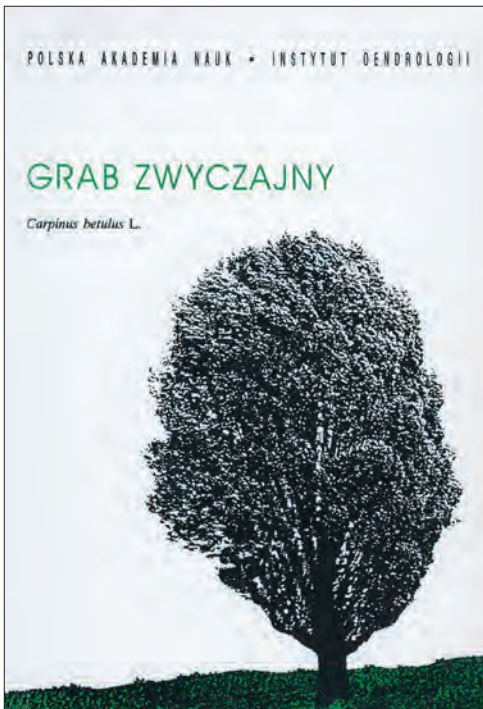
Monografie, początkowo zamierzone na 19 tomów, rozszerzono w trakcie ich wydawania do 21 tomów. Do końca roku 2005 ukazały się następujące tytuły: „Brzozy” (1979), „Buk” (1990), „Cis” (1975), „Dzikie drzewa owocowe” (1990), „Grab zwyczajny” (1993; ryc. 13), „Jesion” (1995), „Jodła” (1983), „Klony” (1999), „Limba” (1971), „Lipy” (1991), „Modrzewie” (1986), „Olsze” (1980), „Sosna zwyczajna” (1970), „Świerk pospolity” (1977), „Topole” (1973), „Wierzby drzewiaste” (1990), „Życie drzew w skażonym środowisku” (1989). Do wydania pozostały: „Dęby”, „Wiązy”, „Drzewa chronione”, „Genetyka drzew leśnych”. Monografia dębów wyjdzie w 2006 r.

Wszystkie wymienione tu monografie dendrologiczne to dzieła wybitne, a ich głównymi beneficjentami są leśnicy. Autorem wielu tekstów i redaktorem serii był prof. Stefan Białobok (1909–1992). Obecnie tę pracę wykonuje prof. Władysław Bugała.

W 1993 r. ukazała się praca zbiorowa 30 autorów pt. „Biologia sosny zwyczajnej”, przygotowana również w Instytucie Dendrologii PAN w Kórniku pod redakcją Stefana Białoboka, Adama Boratyńskiego i Władysława Bugały, aktualizująca monografię tego gatunku wydaną w 1970 r., którą poprzedzał „Zarys fizjologii sosny zwyczajnej” z 1967 r. W przedmowie napisanej w czerwcu 1992 r. S. Białobok wymienia kilku leśników, autorów tej pracy, jak również podkreśla, że „poruszono także zagadnienie wartości nasion sosny w zależności od

stopnia skażenia środowiska, co ma doniosłe znaczenie w gospodarce leśnej. Artykuł ten napisał niezwykle zasłużony dla spraw nasiennictwa leśnego pracownik Instytutu Badawczego Leśnictwa – doc. Stefan Kocięcki, niestety przedwcześnie zmarły” (1922–1990).

Tej tak istotnej dla gospodarki leśnej sprawie poświęcone było III Krajowe Sympozjum w Kórniku (23–26 V 1994), zorganizowane w Instytucie Dendrologii PAN. Dwa tomy doniesień naukowych na ten temat

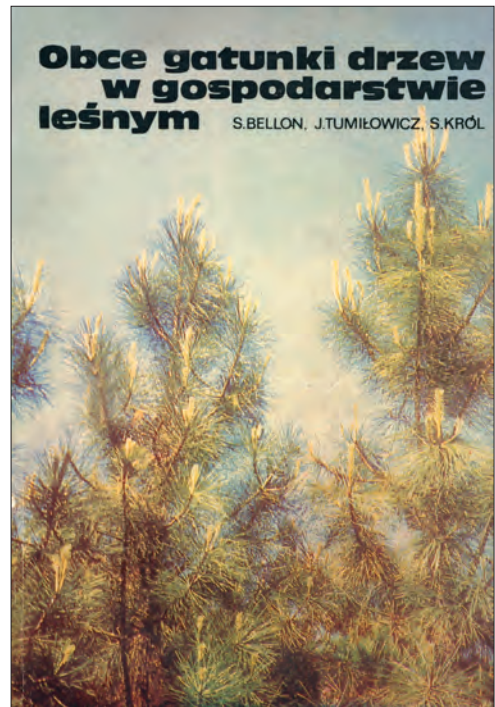
Ryc. 13. W serii monografii popularnonaukowych „Nasze drzewa leśne”, wydawanych od 1970 r. przez Instytut Dendrologii PAN w Kórniku przy współpracy z PWN-em, ukazał się w roku 1993 „Grab zwyczajny”

(„Reakcje biologiczne drzew na zanieczyszczenia przemysłowe”) pod redakcją Ryszarda Siweckiego opublikowało w 1996 r. Wydawnictwo Sorus w Poznaniu.

W 1998 r. Instytut Dendrologii PAN w Kórniku opublikował (Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań) „Biologię świerka pospolitego” – zaktualizowaną monografię z 1977 r. Teksty przygotowane przez 39 autorów redagowali Adam Boratyński i Władysław Bugała. Wiele jest w tej pracy twórczego wkładu wymienionych z imienia i nazwiska leśników.

Ostatnią pozycją wydawniczą minionego wieku, poświęconą sośnie, jest wykonana w Zakładzie Dendrometrii i Nauki o Produkcyjności Lasu SGGW praca zbiorowa „Przestrzenne zróżnicowanie wzrostu sosny” pod red. prof. Arkadiusza Bruchwalda, wydana w 2000 r. przez Fundację „Rozwój SGGW”.

Wymienione dotychczas prace opisujące biologię i hodowlę rodzimych gatunków drzew wymagają uzupełnienia o pozycje poświęcone bądź występującym w naszych lasach gatunkom obcym, bądź przewidywanym do introdukcji. Spośród takich opracowań na pierwszym miejscu lokuje się praca zespołowa „Obce gatunki drzew w gospodarstwie leśnym” (PWRiL 1977), przygotowana przez Stanisława Bellona, Jerzego Tumiłowicza i Stanisława Króla, wybitnych znawców tej problematyki, dysponujących własnymi doświadczeniami (ryc. 14). Na 266 stronach książki omówili ogólne zagadnienia introdukcji obcych gatunków drzew oraz dokonali przeglądu gatunków i oceny ich przydatności dla gospodarki leśnej. Uwzględnili 23 gatunki drzew iglastych i 13 gatunków drzew liściastych. Dla każdego gatunku podali: obszar naturalnego rozszereżenia, charakterystykę morfologiczną, wymagania siedliskowe, właściwości hodowlane, wzrost i produktyjność, uszkodzenia i choroby oraz znaczenie gospodarcze. Zasięgi gatunków zilustrowano na konturach map, cechy morfologiczne – na 70 czarno-białych zdjęciach (szkoda, że

Ryc. 14. „Obce gatunki drzew w gospodarstwie leśnym” (PWRiL 1977) Stanisława Bellona, Jerzego Tumiłowicza i Stanisława Króla, publikacja wyróżniona nagrodą zespołową II stopnia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki

nie najlepszej jakości). Wykorzystana w pracy literatura krajowa i zagraniczna liczy z górą 200 pozycji. Ta profesjonalnie i perfekcyjnie opracowana publikacja została wyróżniona nagrodą zespołową II stopnia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki.

Jak podkreślają autorzy, przydatność obcego gatunku drzewa powinna być określona na podstawie długoletnich obserwacji i badań w celu uniknięcia pomyłek. „Z terenów uprawy obcych gatunków drzew – przekonują w książce – powinno się całkowicie wyłączyć nie tylko parki narodowe i rezerваты, lecz również większe kompleksy leśne o charakterze pierwotnym, będące resztkami dawnych puszczy polskich, w których drzewostany charakteryzują się dobrym wzrostem i zasobnością”.

O przyrodniczo-leśne i fizjograficzne przedstawienie zbiorowisk dużych kompleksów leśnych zadbał Ryszard Zaręba, publikując trzy wydania „Puszcz, borów i lasów Polski” (PWRiL 1978, 1981, 1986). Każda następna edycja poprawiała i rozszerzała wydanie poprzednie. I tak, pierwsze miało 147 stron, drugie – 186, a trzecie – 203 strony.

14.3.6. Serie SITLiD-u i CILP-u

W pierwszych latach transformacji koncepcję wydawnictw seryjnych podjął na nowo SITLiD. W porozumieniu z Lasami Państwowymi zainaugurował w 1991 r. „Biblioteczkę leśniczego”. W formacie A5, w zunifikowanej okładce kartonowej z kolorowymi zdjęciami, Wydawnictwo Świat rozpoczęło publikowanie niewielkich objętościowo broszur o tematyce nawiązującej do zagadnień istotnych w pracy leśniczego. Pierwsze trzy broszury to: „Pilarki spaliny” (J. Komorowski), „Zabezpieczanie upraw i młodników przed zwierzętami łownymi” (E. Szukiel), „Ekologiczny model gospodarki leśnej” (E. Bernadzki). Do końca 2004 r. ukazało się ponad 200 książeczek (ryc. 15). Seria jest kontynuowana.

Na szczególną uwagę zasługuje rozwijana w Lasach Państwowych od początku lat 90. edukacja leśna społeczeństwa, zwana też nieformalną edukacją leśną. W jej ramach doczekał się realizacji wysuwany od wielu lat postulat propagowania leśnictwa wśród młodzieży szkolnej. Warunek był jeden – działalność edukacyjna powinna być prowadzona ciągle i... atrakcyjnie. Wymagało to ze strony leśników odpowiedniego przygotowania – nauczyciel, aby wychowywać, sam musi być wychowywany. Lasy Państwowe, z jednej strony, oddziałują więc na społeczeństwo, m.in. za pośrednictwem popularnych wydawnictw, zajęć kameralnych i terenowych w lesie, z drugiej zaś kształcą samych leśników, korzystając przy tym z przeznaczonych dla nich publikacji. Patronują tej działalności i aktywnie w niej uczest-

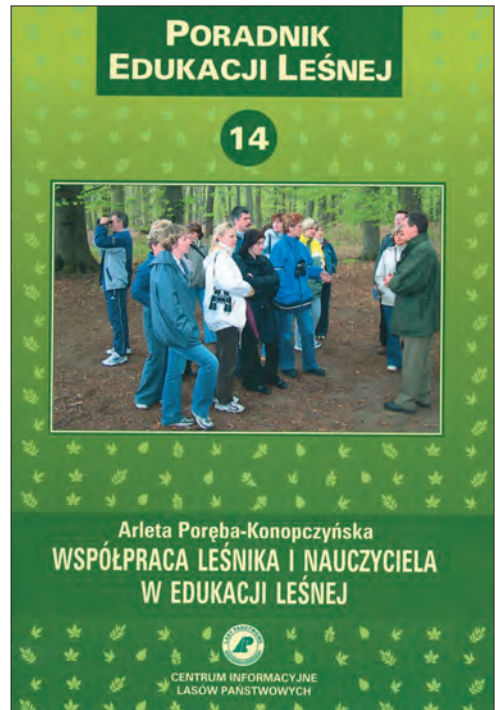
Ryc. 15. „Biblioteczka leśniczego” – wydawnictwo seryjne SITLiD-u, zainaugurowane w roku 1991 we współpracy z Lasami Państwowymi

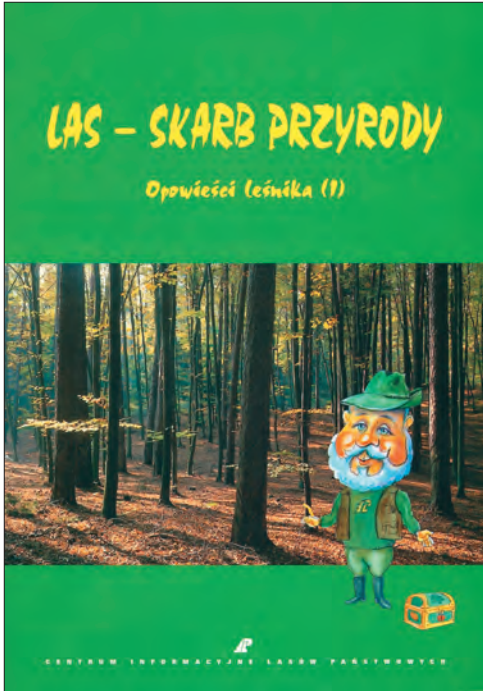
niczą nauczyciele, dydaktycy, pedagodzy, prawnicy, dziennikarze, specjaliści od public relations itp., dla których edukacja leśna jest węzłowym ogniwem w ekologicznym edukowaniu społeczeństwa.

Literatura przedmiotu jest bogata. Nieocenioną rolę w opanowywaniu przez leśników wielorakich stron warsztatu edukacyjnego spełnia „Poradnik edukacji leśnej”, wydawany przez Centrum Informacyjne Lasów Państwowych. Do końca 2004 r. ukazało się 15 zeszytów tej serii w barwnej okładce formatu A5 (ryc. 16). Do zapoznania się z treścią broszur zachęcają tytuły: „Edukacja leśna w pracy leśniczego” (T. Chrzanowski), „Tworzymy ścieżkę edukacyjną w nadleśnictwie” (A. Antczak), „Jak przeprowadzić lekcję w lesie” (H. Będkowska), „Współpraca leśnika i nauczyciela w edukacji leśnej” (A. Poręba-Konopczyńska), „Metody edukacji leśnej” (I. Mrowińska, P. Mrowiński).

Udaną próbą wykorzystania w praktyce wydawniczej kompetentnych wskazań i zaleceń zawartych w „Poradniku edukacji leśnej” stało się przeznaczone dla młodzieży szkolnej popularne wydawnictwo CILP-u, uka-

Ryc. 16. „Poradnik edukacji leśnej” – seria wydawnicza CILP-u, adresowana głównie do leśników i nauczycieli

Ryc. 17. „Opowieści leśnika”, 12-broszurowe wydawnictwo seryjne CILP-u, ukazujące się w latach 2000–2003

zujące się w latach 2000–2003 pod nazwą „Opowieści leśnika”. Utrzymane w gawędziarskim stylu pytań i odpowiedzi, składa się z 12 broszur formatu B5 z kolorowymi zdjęciami i rysunkami, z powtarzaną na okładce każdej broszury postacią sympatycznego, brodatego leśnika, który – zależnie od tytułu broszury – dzierży w ręku różne akcesoria związane ze swoim zawodem (ryc. 17). Seria udostępniana jest nabywcy w specjalnym, kartonowym opakowaniu z otwartą kieszenią mieszczącą komplet broszur. Niektóre z tytułów to: „Las – skarb przyrody”, „Co nam daje las”, „Jak użytkujemy las”, „Rok w lesie”, „Mieszkańcy lasu”,

„Wyprawa do lasu”, „Pojeździemy na łów”, „Las im dał skrzydła”. Autorem tekstu jest wytrawny popularyzator przyrody lasów i leśnictwa, Artur Rutkowski; szatę graficzną projektowali Jacek Frankowski i Arkadiusz Kącki; broszury redagowali Renata Dobrzyńska i Wawrzyniec Milewski.

„Opowieści leśnika” mają już drugie wydanie. Nieoczekiwanie okazało się, że mogą służyć również młodzieży przedszkolnej, samodzielnie jeszcze nie czytającej. Zaliczyć więc je można także do lektur z cyklu „Poczytaj mi, mamo”. Niemniej muszą one ustąpić pierwszeństwa wydanej w 2004 r. przez CILP 24-stronicowej, znakomitej publikacji Jerzego Wilanowskiego pt. „Przygody Skrzata Choinka”, specjalnie przygotowanej edytorsko dla młodego czytelnika.

Jeszcze jedna próba wydawnicza CILP-u to pocketbooki, merytorycznie powiązane z problematyką edukacji leśnej. Na razie – począwszy od roku 2002 – CILP wydaje po jednym pocketbooku w roku. W 2002 r. była nim „Edukacja leśna w praktyce” Doroty Zawadzkiej, w 2003 r. był to „Poradnik promocji” Sławomira Trzaskowskiego, w 2004 r. – „Las słowami opisany” Wawrzyńca Milewskiego (ryc. 18). Ta ostatnia pozycja to rzecz już bardziej uniwersalna, interesująca nie tylko leśników zajmujących się edukacją leśną, ale też – jak to się zwykło mówić – szerokie kręgi społeczeństwa, bo jest to „Słowniczek terminów leśnych, przyrodniczych i łowieckich” (tak brzmi podtytuł tej 154-stroni-

Ryc. 18. Tzw. pocketbooki, powiązane merytorycznie z problematyką edukacji leśnej, opublikowane przez CILP w latach 2002–2004

cowej książeczki), przeznaczony dla miłośników lasu różnego wieku i różnej profesji.

Paleta przydatnych do celów edukacyjnych wydawnictw CILP-u informujących o lasach jest rozległa. Wymieńmy jeszcze tylko jedną pozycję, ale ze względów merytorycznych, językowych i graficznych zasługującą na szczególne wyróżnienie: „Zielony skarbiec Polski” Krzysztofa Fronczaka (pierwsze wyd. 2003, drugie – 2004), formatu 21×21 cm, stron 173, redakcyjnie opracowaną przez Wawrzyńca Milewskiego, technicznie i graficznie zaprojektowaną przez Bożenę Widłaszewską. Znakomity druk, świetne barwne zdjęcia. Pełna informacja, pełna satysfakcja.

14.4. Przewodniki, poradniki, wydawnictwa encyklopedyczne

Sięgająca XIX wieku tradycja publikowania przewodników stała się swoistym wyzwaniem i obligiem dla działalności wydawniczej w Polsce po II wojnie światowej. Najpierw, bo w 1950 r., ukazał się „Przewodnik techniczno-leśny”, liczący blisko 900 stron gęsto zadrukowanych niewielką czcionką. Było to wznowienie – przerobione, poprawione i uzupełnione – tytułu wydanego w 1934 r., którego wydawcy, Franciszek Krzysik i Feliks Ochrymowicz, zaprezentowali się obecnie jako jego inicjatorzy i redaktorzy. Przedsięwzięcie zrealizowało Krakowskie Towarzystwo Wydawnicze „Wiedza – Zawód – Kultura” T. Zapiór i S-ka. Sterowany przez doświadczonych edytorów, nowo utworzony 18-osobowy zespół autorski, stanowiący czołówkę ówczesnego leśnictwa i zaczynającego się wyodrębniać drzewnictwa, zapewnił publikacji, wielce cenionej zwłaszcza przez młodzież akademicką, wysoki poziom i długi żywot.

Kontynuatorem tradycji wydawania przewodników był następnie Zarząd Główny SITLiD-u. Jego staraniem PWRiL wydrukował w 1954 r. „Przewodnik leśniczego” (mimo dużej ilości wydawanych po wojnie książek leśnych, wciąż dawał się odczuwać brak opracowania, które by obejmowało całość wiadomości fachowych, niezbędnych leśniczemu przy pracy) (ryc. 19), a następnie w 1970 r. „Poradnik leśnika” (syntetyczne opracowanie zbiorowe, zawierające podstawowe dane i informacje ze wszystkich dziedzin pracy leśnika w warunkach rozszerzania zakresu technizacji leśnictwa). W roku 1991 do lektury kolejnego tego typu wydawnictwa – „Poradnika leśniczego” – wspólnie zachęcały leśniczych SITLiD i Dyrekcja Naczelna LP (synonimicznie traktując określenia „poradnik” i „przewodnik”), tym razem zlecając jego realizację Wydawnictwu Świat. W 2000 r. nakładem tej oficyny wyszedł drukiem „Poradnik użytkownika lasu dla leśników prakty-

Ryc. 19. „Przewodnik leśniczego”, wydany w roku 1954 przez PWRiL staraniem Zarządu Głównego SITLiD

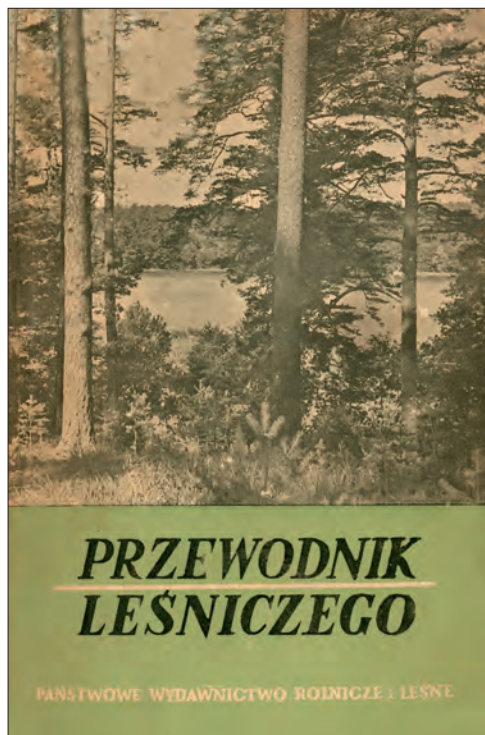
ków” pod redakcją Mariana Suwały – tom spory, bo liczący 351 stron w formacie B5, zawierający 197 rysunków i zdjęć czarno-białych oraz wkładkę z wydrukowanymi na kredzie 23 barwnymi fotogramami. Rok później ukazał się w tym samym formacie bardziej sążnisty już „Poradnik ochrony lasu dla leśników praktyków” pod redakcją Olgierda Łęskiego – 479 stron, 351 rysunków i zdjęć czarno-białych, wkładka kredowa ze 119 kolorowymi fotogramami. Ten poradnik pisało 19 autorów, poprzedni – 17.

Powróćmy raz jeszcze do kwestii kontynuowania przez Zarząd Główny SITLiD-u wydawania przewodników i poradników. Można ją zakończyć odwołaniem się do trzech pozycji, które niedawno ukazały się dzięki staraniom stowarzyszenia. Są to:

- „Poradnik dla państwowej straży łowieckiej, straży parków narodowych, państwowej straży rybackiej i straży leśnej” (1999);
- „Praktyczny poradnik prawny z zakresu ochrony przyrody, leśnictwa i łowiectwa” G. Buczyńskiego, M. Duczmal i A. Mielżyńskiej (2000);
- „Szkodnictwo leśne. Przewodnik dla służby leśnej, w tym dla straży leśnej, oraz dla innych przyrodniczych służb ochronnych” Z. Nowaka (2003).

Wszystkie trzy poradniki opublikowało Wydawnictwo Świat.

W 1999 r. PWRiL zainicjował wydawanie „Poradnika leśniczego”, zaprojektowanego nie w jednym woluminie, ale w postaci zunifikowanej edytorsko serii. Nie serii broszur, ale szerzej opracowanych książek, mających za zadanie ułatwić zaawansowanym w zawodzie praktykom szybsze, dogłębne opanowanie narastającej wiedzy, w tym także z pogranicza dziedzin pokrewnych. Przykładowo można tu wymienić i zaktualizowane wznowienia, i nowo wydawane książki wchodzące w skład tej serii, zaopatrzone podtytułem „Poradnik leśniczego”: E. Bernadzki, E. Ilmurzyński, S. Szymański – „Trzebieże” (1999; ryc. 20); T. Puchalski – „Rębnie w gospodarstwie leśnym”

Ryc. 20. „Trzebieże” z pewrilowskiej serii „Poradnik leśniczego”, opublikowane w 1999 r.

(2000); E. Bernadzki – „Cięcia odnowieniowe” (2000); T.H. Puchniarski – „Przebudowa drzewostanów” (2002); M. Czuba – „Urządzenie lasu” (2003); T.H. Puchniarski – „Kłęski żywiołowe w lasach” (2003).

Listę wcześniej podanych poradników i przewodników pewrilowskich należałoby wzbogacić o książki systematycznie aktualizowane przez autorów, ukazujące się ze znaczną częstotliwością (nawet 4–5 wydań). Są to np. (w kolejności chronologicznej wychodzenia z druku): „Przewodnik – informator łowiecki” (1952 i 1955); „Kalendarz myśliwski” (1958, 1959, 1960, 1961 i 1965); T. Paślawski – „Podręcznik selekcyjny zwierzyny płowej” (1974, 1980, 1984 i 1987); M. Małuja, Z. Rychliński – „Ochrona lasu – poradnik” (1978 i 1988).

Bogatą ofertę wydawniczą przewodników – prac autorów polskich, jak i tłumaczeń, głównie z niemieckiego – skierowała do leśników i miłośników lasu działająca od roku 1990 oficyna wydawnicza MULTICO. W serii „Flora i fauna lasów” opublikowała np. takie pozycje niemieckiego znawcy przyrody lasów Gottfrieda Amanna, jak „Drzewa i krzewy”, „Rośliny runa”, „Owady”, „Ptaki”, „Ssaki i zwierzęta zmiennocieplne”. Andrzej Grzywacz i Paweł Staniszewski napisali „Wiem, co zbieram w lesie”, a Wojciech Gil i Stanisław Kinelski „Nasiona i siewki drzew”, poświęconą 12 gatunkom drzew iglastych i 25 gatunkom drzew liściastych (ryc. 21). Nader udaną serią są „Spotkania z przyrodą”, czyli monografie wszystkich 23 polskich parków narodowych, napisane przez pracowników naukowych tych parków. Są to pocketbooki (95×175 mm), oprawione w laminowane okładki kartonowe, zilustrowane barwnymi zdjęciami. To tylko nieliczne przykłady ze starannie merytorycznie i poligraficznie wydawanej palety najlepszych książek przyrodniczych, bez wątplenia cieszących oko czytelnika.

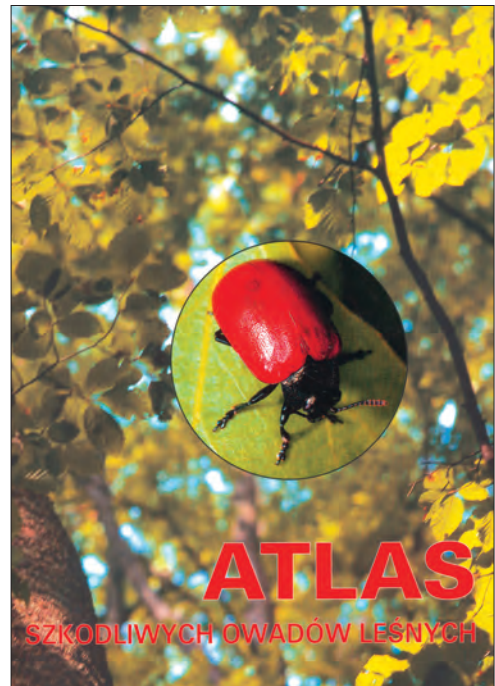
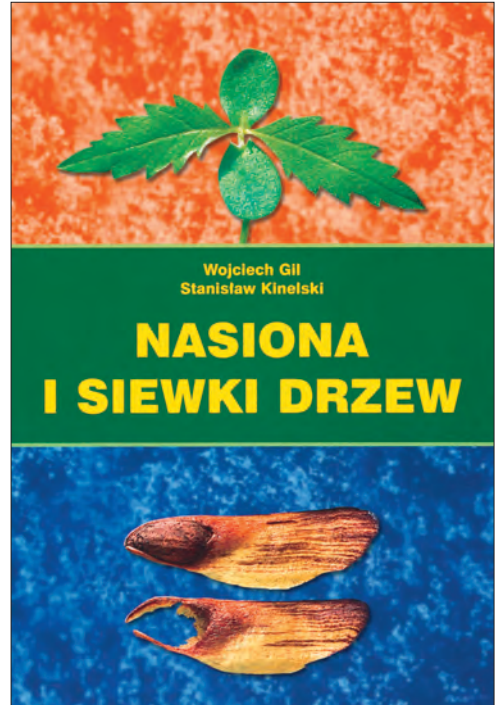
Wielce pożytecznymi przewodnikami, oddającymi cenne usługi pracownikom służb ochrony lasu oraz młodzieży uczącej się w technikach bądź stu-

Ryc. 21. „Nasiona i siewki drzew” Wojciecha Gila i Stanisława Kinelskiego, wydane w roku 2003 przez oficynę MULTICO

diującej leśnictwo, stały się wydane przez MULTICO opracowania „ochroniarskie”. W 1996 r. ukazał się liczący 705 stron w formacie 230×296 mm „Atlas szkodliwych owadów leśnych” (autorzy: Jerzy R. Starzyk, Andrzej Kolk, Stanisław Kinelski, Robert Dzwonkowski), przedstawiający 192 gatunki owadów wyrządzających szkody w naszych lasach, bogato ilustrowany barwnymi zdjęciami i rycinami (ryc. 22). Atlas uzyskał nagrodę Ministerstwa Środowiska. W 1998 r. wyszedł drukiem kolejny przewodnik: „Atlas owadów uszkadzających drewno” (autorzy: Jan L. Dominik, Jerzy R. Starzyk, Stanisław Kinelski, Robert Dzwonkowski), zawierający 526 stron w tym samym co poprzedni tytuł formacie, na których opisano 124 gatunki owadów, szczegółowo charakteryzując i ilustrując ich biologię, obszar występowania, rodzaj powodowanych szkód oraz omawiając profilaktykę i zwalczanie.

Do tych dwóch atlasów zbliżone są pod względem merytorycznym, jakości wydania i adresata dwie inne książki MULTICO, obie w formacie 150×240 mm. Są to: „Drzewa iglaste i owady na nich żerujące” z 2000 r.

Ryc. 22. „Atlas szkodliwych owadów leśnych” Jerzego R. Starzyka, Andrzeja Kolka, Stanisława Kinelskiego i Roberta Dzwonkowskiego, dzieło oficyny MULTICO z roku 1996, nagrodzony przez Ministerstwo Środowiska

oraz „Drzewa liściaste i owady na nich żerujące” z 2001 r. Autorami obu książek są: Jacek Stocki, Stanisław Kinelski i Robert Dzwonkowski. Szkodniki owadzie zgrupowano według gatunków drzew i na ich tle omówiono szkodniki nasion i szyszek, siewek, sadzonek, upraw i młodników oraz drzewostanów średnich i starszych grup wiekowych. Podobnie jak w wypadku dwu poprzednich atlasów, ogromnym walorem książek są świetne, wierne naturze ilustracje.

Wymieniając kolorowe przewodniki leśne, można przy tej okazji przypomnieć, że w poprzednich dziesięcioleciach znane były czytelnikom głównie dwa opracowania z tego zakresu, niesłychanie oszczędne w środkach wyrazu (za sprawą techniki drukarskiej) w porównaniu z przytoczonymi tutaj tytułami. Są to: „Atlas owadów leśnych” W. Koehlera i Z. Schnaidera (1955) oraz tych samych autorów „Owady naszych lasów” (1966 i 1972) – oba tytuły wydane przez PWRiL. W 1975 r., również nakładem PWRiL-u, ukazał się przetłumaczony z czeskiego „Atlas szkodników owadzych drzew leśnych” V. Novaka, zawierający 123 tablice barwne, przedstawiające ponad 100 gatunków owadów. Przekład, dokonany przez R. Kozłowskiego, jakością druku nie odbiegał od walorów oryginału.

Rolę bardzo specyficznych przewodników spełniały niektóre prace z zakresu ochrony produkcji leśnej przed owadziemi szkodnikami, dotyczące zarówno rosnących drzew i krzewów leśnych, jak też pozyskanego już i wyrobionego drewna, zastosowanego w różnych dziedzinach gospodarki. Wszystkie z wymienionych tu dalej pozycji stanowiły w obrębie własnej problematyki zamknięte w swoim czasie całości, nacechowane oryginalnym, twórczym dorobkiem autorów, co więcej – na nich się głównie opierającym. Gromadzenie tego dorobku trwało latami.

Wybitnym dziełem polskiej literatury leśnej XX w. stały się prof. Mariana Nunberga (1896–1986) „Uszkodzenia drzew i krzewów leśnych wywołane przez owady” (PWN 1964). Ten znakomity leśnik, entomolog, organizator służby ochrony lasu w Polsce, już w 1935 r. opublikował „Klucz do oznaczania ważniejszych szkodliwych owadów leśnych”, przeznaczony dla terenowych pracowników administracji leśnej. Wydawcą był Instytut Badawczy Lasów Państwowych; starannie wydrukowana na 291 stronach publikacja wyszła w serii B „Wydawnictw pomocniczych i techniczno-gospodarczych” jako pozycja oznaczona numerem 1, w formacie B6, z 359 rycinami. Nakład rozszedł się szybko, a wobec przejawianego zainteresowania kluczem również przez nieleśników, autor pracował nad jego rozszerzeniem, wzbogacając klucz także w materiał fotograficzny i rysunkowy. Książka opublikowana w 1964 r. przez PWN otrzymała większy format (B5), liczyła już 573 strony i zawierała 953 ryciny. Literatura leśna powiększyła się o dzieło perfekcjonistyczne, uważane przez autora za popularne.

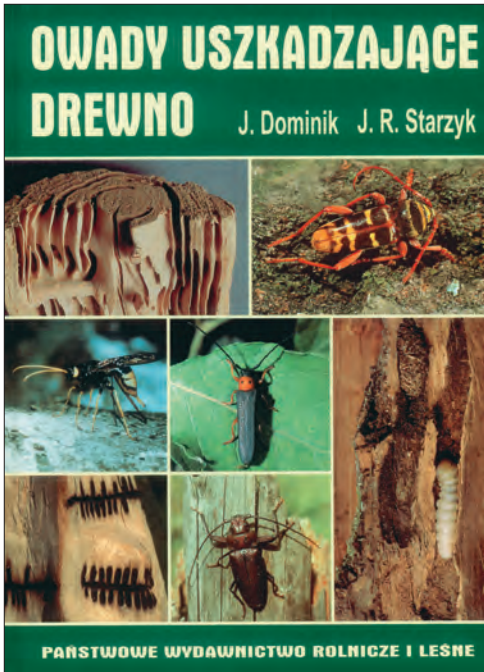
Co ciekawe, autor wydając pracę w PWN-ie przemilczał fakt dokonanej przez PWRiL w 1951 r. reedycji klucza z 1935 r., mimo iż np. w rankingu przydatności książek leśnych przeprowadzonym w 1964 r. klucz znalazł się wśród tytułów środka. Sprawę wyjaśnia chyba to, że reedycja w porównaniu z bardzo dobrym wydaniem z 1935 r. wyszła kiepsko i chwały profesowi nie przyniosła.

Objętość dzieła nie zawsze jest miarodajnym wyznacznikiem jego rangi i jakości, o czym świadczyła wyjątkowa wówczas w skali europejskiej monografia opracowana przez prof. Stanisława Kapuścińskiego (1910–1991) i zatytułowana: „Szkodniki owadzie nasion drzew leśnych” (PWRiL 1966).

Autor tej niezbyt wielkiej objętościowo (159 stron) publikacji to wybitny leśnik, entomolog, twórca skutecznej metody zwalczania kornika drukarza w lasach górskich. O szkodnikach owadzych nasion drzew leśnych monografia mówiła wszystko: o znaczeniu gospodarczym, postępowaniu przy zbiorze nasion, zapobieganiu i zwalczaniu szkodników w drzewostanach i magazynach. Zawierała też klucze do określania szkodników na podstawie powodowanych przez nie uszkodzeń, 36 rycin, a także dziewięć map Polski lokalizujących występowanie najgroźniejszych szkodników nasion sosny i świerka. Ukazywała wpływ owadów na powstawanie infekcji grzybowych u przechowywanych nasion. Leśnicy terenowi, ale i naukowcy, więcej od tej pracy wymagać nie mogli.

Od dawna swymi wieloma wartościowymi dla leśnej nauki i praktyki pracami służą dwaj wybitni entomolodzy i specjaliści od ochrony lasu i drewna: prof. Jan Dominik i prof. Jerzy R. Starzyk. Ich autorstwa jest wybitne dzieło polskiej literatury leśnej XX w. „Ochrona drewna. Owady niszczące drewno” (PWRiL 1983 – pierwsze wyd., 1989 – drugie wyd. uzupełnione). To obszernie, całościowe opracowanie na temat ochrony drewna przed owadami – na wszystkich etapach jego użytkowania i w różnych dziedzinach gospodarki narodowej – przeznaczone jest dla szerokiego kręgu wszystkich zainteresowanych.

Warto dodać, że problematykę tej pracy J. Dominik podjął w 1955 r. w publikacji pt. „Owady szkodniki techniczne drewna” (PWRiL), by – aktualizując ją wspólnie z J. R. Starzykiem w latach 1983 i 1989 – dojść w 2004 r. do najnowszej wersji pt. „Owady uszkadzające drewno” (PWRiL) (ryc. 23). Przez 50 lat J. Dominik aktywnie dochowywał wierności i tematyce, i wydawnictwu. Obecna wersja dzieła jest od poprzedniej obszerniejsza o 25 stron, ma trzy nowe rozdziały (w tym tak ważny, jak kwarantannowe szkodniki drewna) i bogatszy wykaz literatury, 200 zaś czarno-białych rycin zastąpiono 200 barwnymi fotogramami. Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych zaleciła książkę do użytku pracownikom terenowym swoich jednostek organizacyjnych.

Ryc. 23. „Owady uszkadzające drewno” prof. Jana Dominika (PWRiL 2004) – książka zalecona przez Dyрекcję Generalną Lasów Państwowych do użytku pracownikom terenowym swoich jednostek organizacyjnych

Jan Dominik w pewrilowskich, 55-letnich dziejach książki leśnej to postać wyjątkowa – jedyny autor, który w pełni sił twórczych osobiście obchodził złote gody wciąż doskonałego przez siebie dzieła.

A oto świetne, najnowsze pendant do wzmiankowanej w poprzednim podrozdziale (14.3.5. Książki leśno-dendrologiczne) publikacji z 1977 r. – „Obce gatunki drzew w gospodarstwie leśnym”. Pod auspicjami Katedry Ochrony Lasu i Ekologii SGGW ukazała się w 1998 r. nakładem Fundacji „Rozwój SGGW” praca prof. Jana Dominika i prof. Andrzeja Grzywacza pt. „Zagrożenie obcych gatunków drzew iglastych ze strony rodzimej entomofauny oraz mikoflory”, będąca podsumowaniem wyników wielu badań, w tym prowadzonych nawet już w latach pięćdziesiątych XX w. Ograniczmy się do podania, że na obcych 86 gatunkach drzew iglastych odnotowano 1573 przypadki zasiedleń przez rodzime owady, a na 73 gatunkach występowanie 1180 gatunków grzybów chorobotwórczych. Badania mają ważny aspekt teoretyczny i praktyczny, chodzi bowiem o odpowiedź na pytanie, czy rodzime patogeny mogą przekreślić celowość introdukcji niektórych gatunków, a jeśli tak, to w jakich warunkach kompleksu ujemnych dla nich czynników.

Cenne poznawczo podsumowanie wyników pracy zespołów badaczy kierowanych przez obu profesorów zawarto na zaledwie 138 stronach książki. Małe jest piękne.

W 1959 r. PWRiL wydał pod redakcją prof. Edwarda Więcki „Słownik encyklopedyczny dla leśników, drzewiarzy i myśliwych”, opracowany w Komisji Słownictwa Leśnego Polskiego Towarzystwa Leśnego. Na 539 stronach druku słownik zawierał około 14 tys. haseł, w tym około 9 tys. definicji oraz 500 polskich i łacińskich synonimów. Podobny słownik, w postaci rozszerzonej („Słownik encyklopedyczny leśnictwa, drzewnictwa, ochrony środowiska, łowiectwa oraz dziedzin pokrewnych”), opracowany pod kierownic-

twem prof. Edwarda Więcki, został opublikowany w 1996 r. przez Wydawnictwo SGGW (ryc. 24). Inicjatywie wydania tego drugiego słownika patronowały SGGW oraz Komitet Naukowy przy Prezydium PAN „Człowiek i Środowisko”.

Słownik encyklopedyczny z 1959 r. był owocem gigantycznej, dziesięcioletniej pracy 165 leśników, drzewiarzy i myśliwych, z których 25 Polskie Towarzystwo Leśne powołało do Komitetu Redakcyjnego. Ścisły Komitet Redakcyjny tworzyli: Edward Więcko – redaktor naczelny, Jan Jerzy Karpiński – zastępca redaktora naczelnego i Wanda Lipińska – sekretarz. W dziejach leśnictwa polskiego to drugi słownik terminologiczny – pierwszym był wydany w latach 1845–1847 „Słownik leśny, bartny, bursztyniarski i orylski”, opracowany przez Wiktora Kozłowskiego, byłego profesora Szkoły Leśnej Praktycznej (słownik ten, co naturalne, zdezaktualizował się i utracił swoją wartość praktyczną).

„Słownik encyklopedyczny dla leśników, drzewiarzy i myśliwych” zawierał hasła dotyczące nie tylko głównych zainteresowań odbiorców wymienionych w tytule, ale także pewną liczbę haseł z dziedzin pomocniczych leśnictwa i drzewnictwa. Jak wyjaśniał Ścisły Komitet Redakcyjny, był to wynik dążenia do opracowania kompendium obejmującego obszernie poszczególne gałęzie nauki oraz wiedzy praktycznej i mogącego zaspokoić potrzeby zwłaszcza pracowników zatrudnionych w produkcji.

Komisja Słownictwa Leśnego PTL dołożyła wszelkich starań, aby zapewnić wysoki poziom wydawnictwu. Do opracowania poszczególnych działów powołano redaktorów działowych i kierowników sekcji, a każde opracowanie poddano szczegółowej, nieraz kilkakrotnej recenzji.

Intensywna, twórcza praca społeczności leśnej zgrupowanej po wojnie w reaktywowanym w 1946 r. Polskim Towarzystwie Leśnym i w nowo utworzonym w 1951 r. Stowarzysze-

Ryc. 24. „Słownik encyklopedyczny leśnictwa, drzewnictwa, ochrony środowiska, łowiectwa oraz dziedzin pokrewnych”, opracowany pod kierownictwem prof. Edwarda Więcki i opublikowany przez Wydawnictwo SGGW w 1996 r.

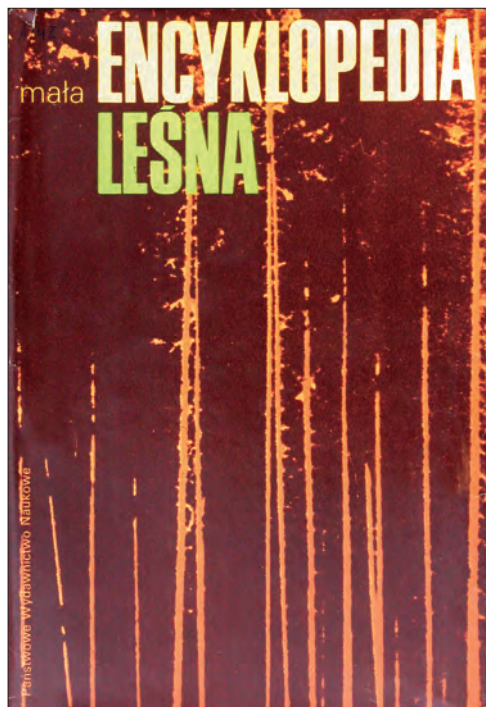
niu Inżynierów i Techników Leśnictwa i Drzewnictwa przyczyniała się – w połączeniu z aktywną działalnością wydawnictwa branżowego, jakim było Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne – do wypełniania luk istniejących w fachowej literaturze leśnej, do wydatnego odrabiania zaległości w rozwoju polskiego leśnictwa. Milowym krokiem na tej drodze stało się opublikowanie szerokiego studium historyczno-naukowego „Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce”, przygotowanego do druku przez PTL i SITLiD, a wydanego przez PWRiL w 1965 r. Pisało je 41 autorów, redagowało 10 członków Komitetu Redakcyjnego (Florian Budniak, Edward Chodzicki, Rudolf Fromer, Władysław Fabiszewski, Nikodem Godera, Zbigniew Kulczycki, Tadeusz Molenda, Witold Pruski, Stanisław Rządowski – senior, Jan Świąder) oraz pięciu członków prezydium tegoż komitetu (Antoni Żabko-Potopowicz – przewodniczący, Józef Broda – zastępca przewodniczącego, Waław Krajski, Tadeusz Marszałek – sekretarze naukowcy, Julian Szczuka). Z ramienia PWRiL-u redaktorem publikacji był Piotr Proćko.

Pomysłodawcy studium słusznie zakładali, iż spopularyzowanie wiedzy o przeszłości i terażniejszości naszych lasów oraz przemysłu drzewnego może pomóc w rozwiązywaniu trudnych nieraz problemów współczesnego leśnictwa i drzewnictwa.

Wielce zasłużone dla rozwoju polskiego leśnictwa i popularyzacji nauk leśnych Polskie Towarzystwo Leśne opublikowało w PWN-ie w 1974 r. cenną pozycję książkową „Twórcy i organizatorzy leśnictwa polskiego na tle jego rozwoju”, obejmującą okres od zarania naszych dziejów do II wojny światowej (Kasprzyk 1984). Jej inicjatorem i redaktorem był prof. Antoni Żabko-Potopowicz, przewodniczący Komisji Historii Leśnictwa PTL. Zgodnie z tytułem, opisano w niej działalność osób o znaczącym wkładzie w kształtowanie się polskiej myśli leśnej, nie tylko spośród leśników. Dla badaczy dziejów polskiego piśmiennictwa leśnego praca to bezcenna: 28 autorów zamieszczonych w niej szkiców historycznych przywołuje na 506 kartach książki 1300 nazwisk; szczególną uwagę zwrócono na osoby zajmujące się działalnością pisarską. Redaktorem publikacji z ramienia PWN-u był Marian Kielbaska.

W 1980 r. Polskie Towarzystwo Leśne we współpracy z PWN-em i z pomocą finansową Polskiej Akademii Nauk opublikowało w Warszawie „Małą encyklopedię leśną” (drugie wyd. ukazało się w 1991 r.) (ryc. 25). W Komitecie Redakcyjnym i Radzie Programowej encyklopedii zasiadały 23 osoby; przewodniczącym był prof. Tadeusz Molenda, zastępcą przewodniczącego – prof. Antoni Żabko-Potopowicz. Recenzentów było 22, autorów tekstu – 90, autorów zaś zdjęć – 53. Redakcję PTL reprezentowało sześć osób. Funkcję redaktora naczelnego pełnił prof. Stanisław Tyszkiewicz. Z ramienia PWN-u redakcją encyklopedii zajął się Marian Kielbaska.

Ryc. 25. „Mała encyklopedia leśna” – pierwsza w Polsce próba encyklopedycznego ujęcia najważniejszych wiadomości z zakresu leśnictwa i dziedzin pokrewnych, podjęta z myślą o upowszechnieniu aktualnego stanu wiedzy o lasach polskich i gospodarce leśnej

„Mała encyklopedia leśna” liczy 856 stron druku. Najważniejszym jej zadaniem jest „służenie leśnikom jako ich fachowe vademecum i torowanie naszemu ogółowi społeczeństwa drogi zbliżenia do podstawowych zagadnień leśnictwa”. To „pierwsza w Polsce próba encyklopedycznego ujęcia najważniejszych wiadomości z zakresu leśnictwa i dziedzin pokrewnych, podjęta z myślą przede wszystkim o upowszechnieniu aktualnego stanu wiedzy o lasach polskich i gospodarce leśnej”.

Istotę pomnikowego znaczenia „Małej encyklopedii leśnej” dla polskiego leśnictwa skrywa sumitowanie się redakcji: „Zdajemy sobie sprawę, że obecna wersja »Małej encyklopedii leśnej« daleka jest od doskonałości. Już sam fakt, że od chwili przygotowywania materiałów do druku do jej ukazania się w formie książki musiał upłynąć długi okres, powoduje, że ujęcie niektórych haseł wymagałoby częściowej aktualizacji”. Skwitujmy oczekiwanie doskonałości od dzieła rąk ludzkich stwierdzeniem, że doskonałość jest przywilejem bogów i zwróćmy uwagę na „długi okres”. Obejmuje on co najmniej trzy dziesięciolecia, gdyż myśl wydania encyklopedii leśnej wysunięto około 1950 r., a realizowano etapami, publikując cenne pozycje antycypujące encyklopedię, np. wspomniane słowniki encyklopedyczne. To, co w wypadku innych książek byłoby wadą, tu paradoksalnie zaowocowało unikatową wartością. Oto na łamach encyklopedii nastąpiło jedyne w swym rodzaju w polskim piśmiennictwie leśnym, najbardziej reprezentatywne, międzypokoleniowe spotkanie elit co najmniej dwóch generacji aktywnych zawodowo i pisarsko leśników: tych, którzy przeżyli dwie wojny światowe, oraz tych, którzy urodzili się w międzywojniu i zostali leśnikami po II wojnie światowej.

Spotkali się kontynuatorzy tradycji intelektualnej w leśnictwie, występując zamiennie w podwójnej roli twórców i sukcesorów leśnego dziedzictwa

kulturowego. Spotkali się w sytuacji podprogowej – spośród 23 członków Komitetu Redakcyjnego i Rady Programowej, 11 nie doczekało opublikowania encyklopedii w 1980 r.

Cennym uzupełnieniem „Małej encyklopedii leśnej” stało się drugie jej wydanie w 1991 r. „W istotny sposób – jak pisze prof. Andrzej Szujecki – rozszerzono w niej zestaw haseł, które nawiązują do aktualnej sytuacji ekologicznej w lasach oraz współczesnych trendów w naukach leśnych”. Wznowienie prowadzili redaktorzy odpowiedzialni: Stefan Kocięcki, Adam Zdanowski, Andrzej Kolk, Stanisław Rzadkowski (junior), Ryszard Sobczak.

Dziś jest już jasne, że „Mała encyklopedia leśna” wraz z jej drugim wydaniem, w istocie rzeczy suplementem, stała się dokumentem historycznym, zamykającym dotychczasowy sposób gromadzenia i nowelizacji bazy danych, daleki od możliwości stwarzanych przez komputery oraz internetyzację likwidującą wszelkie bariery informacyjne.

14.5. Ranking przydatności książek leśnych

W 1964 r. Komisja Wydawnicza działająca przy Zarządzie Głównym SITLiD-u przeprowadziła badanie ankietowe czytelnictwa książek i czasopism leśnych (głównie „Lasu Polskiego”) wśród pracowników administracji Lasów Państwowych. Przygotowanie badań i ich przeprowadzenie powierzono Ryszardowi L. Borowemu i Piotrowi Proćce.

Opracowano anonimową ankietę, zawierającą 20 pytań, którą w sierpniu 1964 r. w 11 900 egzemplarzach skierowano do techników i inżynierów leśnictwa zatrudnionych bezpośrednio w produkcji leśnej. Do końca 1964 r. zebrano 7451 ankiet; do obliczeń, po weryfikacji, zakwalifikowano 7210 kwestionariuszy. Reprezentatywność ankiety (odsetek ankiet zweryfikowanych w stosunku do liczby pracowników w województwach) ustalono na 57%, co było rezultatem bardzo wysokim (za w pełni zadowalające uznawano wówczas w takich badaniach od 10 do 30% odpowiedzi badanej populacji). Leśniczowie i nadleśniczowie stanowili 85% respondentów.

Wiarygodność badań mogą poświadczać następujące zestawienia porównawcze: nadleśniczych i adiunktów było 14% wobec 18% respondentów z wykształceniem wyższym; leśniczych (administracyjnych, służby zewnętrznej i podleśniczych) było 71% wobec 58% z wykształceniem średnim i niższym leśnym (lub wobec 79% z wykształceniem średnim, niższym leśnym i podstawowym); 27% respondentów miało powyżej 50 lat wobec 24% z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym.

Uczestników ankiety pytano o korzystanie w pracy zawodowej z wymienionych w ankiecie 35 fachowych książek leśnych o różnej tematyce i na różnym poziomie, wydanych w latach 1950–1963 (nie tylko przez PWRiL – patrz „Przewodnik techniczno-leśny” z 1950 r.), reprezentujących najważniejsze dziedziny gospodarki leśnej. Na podstawie danych (znajdujących się

w posiadaniu autora i dotąd niepublikowanych) ustalono poziom (stopień) wykorzystania poszczególnych publikacji:

- „Zasady hodowlane obowiązujące w państwowym gospodarstwie leśnym” (87%);
- „Instrukcja ochrony lasu” (82%);
- „Hodowla lasu (dla techników leśnych)” – J. Mach, B. Serdelski, Z. Spychalski (81%);
- „Cięcia pielęgnacyjne w gospodarstwie leśnym” (76%);
- „Zakładanie i prowadzenie szkółek leśnych” – S. Tyszkiewicz, L. Janson (75%);
- „Hodowla lasu” – T. Włoczewski, E. Ilmurzyński (75%);
- „Bezpieczeństwo pracy w leśnictwie” (73%);
- „Tabele norm technicznych dla sortymentów drzewnych” – E. Borodzik (73%);
- „Hodowla i uprawa lasu” – S. Tyszkiewicz, Z. Obmiński (71%);
- „Szkodniki wtórne drzew iglastych” – S. Bilczyński (70%);
- „Szacunek brakarski drzew na pniu” – S. Jenke (70%);
- „Przewodnik techniczno-leśny” (70%);
- „Zbiór nasion drzew i krzewów” (67%);
- „Atlas owadów leśnych” – W. Koehler, Z. Schnaider (66%);
- „Ochrona lasu przed pożarami” – Z. Rozwadowski (65%);
- „Instrukcja techniki pracy przy ścince, obalaniu i okrzesywaniu” (64%);
- „Patologia i ochrona lasu” – W. Koehler (62%);
- „Klucz do oznaczania ważniejszych szkodliwych owadów leśnych” – M. Nunberg (62%);
- „Pozyskiwanie drewna w lesie” (62%);
- „Najważniejsze szkodliwe owady leśne” – M. Nunberg (61%);
- „Słownik encyklopedyczny dla leśników, drzewiarzy i myśliwych” (60%);
- „Łowiectwo dla leśników i myśliwych” – T. Paślawski (60%);
- „Użytkowanie lasu (dla techników leśnych)” – H. Pflaum, K. Rogaliński oraz L. Monkielewicz, H. Pflaum (58%);
- „Jak osiągnąć wysoką wydajność żywicy” – J. Zelicho (57%);
- „Przewodnik leśniczego” (55%);
- „Technika ścinania i obalania drzew” – Z. Patalas (55%);
- „Atlas ptaków leśnych” – A. Haber (52%);
- „Roślinność dna lasu” – B.W. Alexandrowicz (51%);
- „Botanika dla techników leśnych” – Z. Obmiński (48%);
- „Szkodniki i choroby topoli” – J. Schnaiderowa, H. Orłoś (48%);
- „Uprawa topoli w lesie” – J. Milewski (47%);
- „Zoologia dla techników leśnych” – A. Haber (47%);

- „Atlas grzybów jadalnych i trujących” – H. Orłoś (46%);
- „Topola, jej znaczenie gospodarcze i uprawa” – S. Tyszkiewicz (45%);
- „Techminimum leśniczego” (45%).

Jak było do przewidzenia, najwyższe miejsce w rankingu zajmują publikacje obligacyjne (instrukcje), a także instruktażowe, które dostarczają porad i wskazówek niezbędnych do prawidłowego wykonywania czynności gospodarczych bezpośrednio przez samego leśnika bądź do ich nadzorowania. Ta prawidłowość jest wyraźnie widoczna, choć zastrzec trzeba, że w niektórych wypadkach miejsce w rankingu nie jest tożsame z miejscem publikacji w hierarchii zadań gospodarczych. Trudno byłoby na przykład porównywać ze sobą dwie pozycje znajdujące się w rankingu obok siebie, takie jak „Słownik encyklopedyczny dla leśników, drzewiarzy i myśliwych” oraz M. Nunberga „Najważniejsze szkodliwe owady leśne”, skoro pierwszą ma w swoich bibliotekach 1053 respondentów, korzysta zaś z niej 640, drugą natomiast ma 4044, posługuje się zaś nią 2458 osób. Ranking mówi zatem głównie o poziomie (stopniu) wykorzystania publikacji, o ich przydatności.

Problematyka hodowli lasu zawsze wysuwała się na czoło zainteresowań czytelnicych. W całej rozciągłości potwierdziło to wspomniane badanie ankietowe. Już w okresie „wczesnego PWRiL-u” 75-procentową przydatność uzyskała „Hodowla lasu” (1954) T. Włoczewskiego i E. Ilmurzyńskiego, a 71-procentową – „Hodowla i uprawa lasu” (1963) S. Tyszkiewicza i Z. Obmińskiego. Ta druga to najobszerniejszy podręcznik hodowli lasu. Ta pierwsza została wznowiona dwukrotnie: w 1957 i w 2003 r. Obydwie są wysoko cenione, również przez dendrologów.

Zaskakująco wysoki wynik (81%) podręcznika „Hodowli lasu (dla techników leśnych)” pozwala przypuszczać, że nie tylko podręczniki akademickie mogą być użyteczne poza murami szkoły czy uczelni.

Swoją praktyczną przydatność dla gospodarzy lasu, leśniczych i nadleśniczych, potwierdzają wyeksponowane przez ranking na wysokich miejscach tytuły wydawnictw związanych z ochroną lasu. Wszystkie broszury i książki „ochroniarskie” są wykorzystywane w granicach od 60 do 70%. Dwa przykłady tytułów – „Instrukcji ochrony lasu” (82% przydatności) oraz „Szkodników i chorób topoli” (48%) – są w wynikach tak dalece wymowne, że nie wymagają żadnego komentarza.

Dodatkowo warto zwrócić uwagę na wysoko notowaną przydatność pozycji z 1961 r. „Bezpieczeństwo pracy w leśnictwie” (73%). Pod tym samym tytułem ukazała się w 1977 r. publikacja SITLiD-u, wydana nakładem PWRiL-u jako praca zbiorowa 14 autorów, obejmująca praktycznie wszystkie aspekty zasad bezpiecznej i higienicznej pracy, przeznaczona dla organizatorów prac leśnych i branżowej służby bhp.

14.6. Literatura dobrze obecna

Wiek XX pozostawił leśnikom niezwykle bogatą spuściznę kulturową w postaci literatury fachowej obejmującej wszystkie dziedziny niezbędne do uprawiania tego zawodu. Działalność wydawnicza stopniowo narastała, mimo różnej wielkości wzlotów i upadków, by eksplodować trudną do ogarnięcia masą książek wyprodukowaną zwłaszcza w ostatnim dziesięcioleciu, po transformacji ustrojowej. Dzięki niej i dzięki rewolucji w technice poligraficznej znalazły ujście tłumione dotąd inicjatywy wydawnicze i wyzwołyły się nowe, albowiem z nieograniczonych możliwości druku praktycznie może korzystać każdy, kogo na to stać. Rozmnożyły się firmy wydawnicze, w tym kilkusobowe, powstał rynek rywalizujących ze sobą wydawnictw, trwają na nim procesy koncentracyjne, upadłościowe, działa ustawa o ochronie konkurencji itp. Rynek czytelniczy książki wciąż się rozszerza, również tematycznie. Na nowe obszary wkroczyły też publikacje leśne, najciekawsze bowiem bywają książki nietypowe. Zapowiedź nowego przygotowało 20 lat temu Polskie Towarzystwo Leśne.

W 1985 r. Wydawnictwo „Sport i Turystyka” przy współpracy PTL-u opublikowało monumentalny album „W głąb lasu. Las w polskiej literaturze i sztuce”, przygotowany na stulecie Polskiego Towarzystwa Leśnego (1882–1982). Część pt. „Las w literaturze polskiej” wymienia utwory około 80 pisarzy, „Las w sztuce polskiej” – 30 malarzy i grafików, „Las w fotografii polskiej” – ponad 15 artystów fotografików. W albumie wykorzystano reprodukcje dzieł malarskich i graficznych pochodzących ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie. W skład Komitetu Redakcyjnego albumu wchodził: Eugeniusz Bernadzki, Arkady Brzezicki, Franciszek Krzysik i Zbigniew Neugebauer. Autorem opracowania graficzno-typograficznego był Tadeusz Pietrzyk, twórca szaty edytorskiej wielu wielkich dzieł literatury

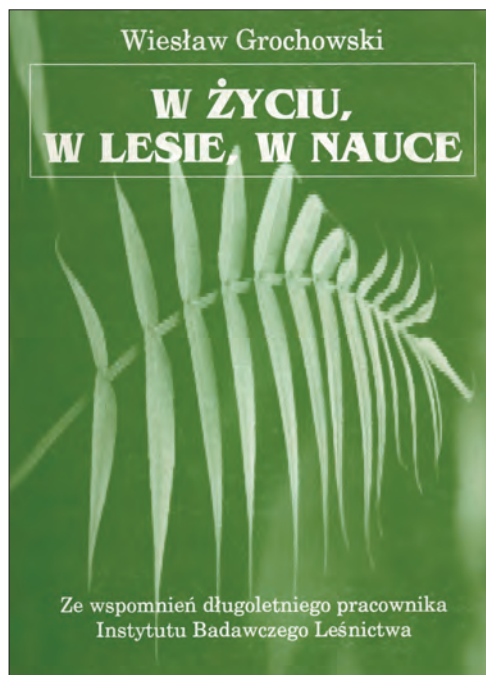
pięknej, m.in. PIW-owskiej złotej serii z lat 80. Wyboru literatury dokonali: Krystyna Czarny i Tadeusz Komendant, dzieł graficznych i fotograficznych – Arkady Brzezicki i Zbigniew Neugebauer. Dzieła malarskie wybrała Janina Ruszczyc. Prof. Franciszek Krzysik, który napisał przedmowę do albumu jeszcze przed swoim odejściem w 1980 r., przypomniał: „Las nie tylko dostarcza drewna, lecz daje człowiekowi wytchnienie i piękno, jest źródłem wartości niematerialnych, od których zależy kultura narodu”.

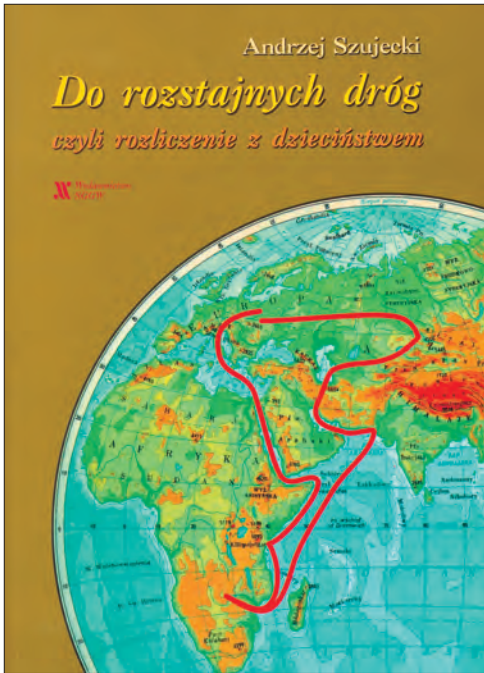
Książka leśna także może być pięknem samym w sobie i dziełem sztuki. Ma również swoje miejsce w hierarchii wartości tworzonych przez kulturę literacką. Już w 1959 r. ukazała się barwnie i ciekawie, i jak na ówczesne warunki bardzo starannie wydana książka popularnonaukowa prof. Wiesława Grochowskiego „Skarby leśnych ostępów” (PWRiL), przeznaczona dla szerokich kręgów społeczeństwa, zwłaszcza młodzieży.

„Sprawdziłem przeszłość. To działa!” – tak można by za pomocą sparafrazowanego bon motu jednego z amerykańskich dziennikarzy przedstawić swoje wrażenie po ponownej lekturze książki. Bo czyta się ją świetnie, z zainteresowaniem i z uznaniem dla wiedzy autora i jego doskonałego pióra. Połowa książki dotyczy zastosowania drewna („Dla stu przemysłów”), druga połowa – produktów ubocznych („Leśny Dom Towarowy”). Komplementarną w stosunku do tekstu grafikę projektował Wojciech Ładno (strony tytułowe, rysunki, przerywniki i tabele). Tom jest okazały (duży format), dość gruby (410 stron), oprawiony w płótno i obwoluté; zawiera liczne zdjęcia bardzo dobrej jakości.

Prof. Wiesław Grochowski umocnił swoją pisarską pozycję publikacją pamiętnikarską „W życiu, w lesie, w nauce. Ze wspomnień długoletniego pracownika Instytutu Badawczego Leśnictwa” (ryc. 26). Wydała ją Agencja Reklamowo-Wydawnicza Arkadiusz Grzegorzczak (1995), oficyna o szerokim profilu, znana nie tylko z pozycji poświęconych leśnic-

Ryc. 26. Swoją pisarską pozycję prof. Wiesław Grochowski umocnił publikacją pamiętnikarską „W życiu, w lesie, w nauce. Ze wspomnień długoletniego pracownika Instytutu Badawczego Leśnictwa”, wydaną w roku 1995 przez Agencję Reklamowo-Wydawniczą Arkadiusz Grzegorzczak

Ryc. 27. Książka wspomnieniowa prof. Andrzeja Szujeckiego „Do rozstajnych dróg, czyli rozliczenie z dzieciństwem”, publikacja Wydawnictwa SGGW z 1999 r.

twu, lecz i z licznych książek z dziedziny ekologii, florystyki, faunistyki i ochrony środowiska, a także historii kultury materialnej. Jeszcze przedtem, bo w 1983 r., profesor pięknie przetłumaczył i zaopatrzył w cenne przypisy wydaną w języku niemieckim czeską pracę Jana Jenika „Wielki atlas lasów” (PWRiL), zaopatrzoną w liczne fotografie barwne i czarno-białe, będącą w istocie rzeczy wydawnictwem albumowym. Recenzencki placet dał jej Eugeniusz Bernadzki, a redaktorski – Zbigniew Neugebauer.

I aby jeszcze choć trochę pociągnąć wątek prac popularyzatorskich, wspomnijmy, że z inicjatywy PTL-u w 1971 r. PWRiL opublikował książeczkę Witolda Koehlera „Ścieżka wiedzie przez las” (pierwsze wyd. ukazało się w 1949 r. nakładem Spółdzielni „Las”).

Prof. Koehler napisał też na zamówienie PWRiL-u „Skrzydła nad lasem” (1976), rzecz o zwalczaniu gradacji osnui gwiazdzistej w borach sosnowych na Śląsku przy użyciu samolotów. Był autorem wielu publikacji popularnonaukowych, świetnym rysownikiem – szkoda, że przez wydawców jego publikacji nie wykorzystanym.

Pełnię swego talentu literackiego i mistrzostwo w opanowaniu pisarskiego rzemiosła ujawnił prof. Andrzej Szujecki, który nie poprzestał na dotychczasowym dorobku popularyzatorskim w czasopiśmie, ale napisał okazałą książkę wspomnieniową „Do rozstajnych dróg, czyli rozliczenie z dzieciństwem” (Wydawnictwo SGGW 1999), która okazała się fascynującą lekturą (ryc. 27). Dobrze zrobił wydawca, że na czwartej stronie okładki opisał drogę życiową autora, pozwalającą ocenić i docenić bogactwo jego osobowości.

Wymienione przykłady zdają się potwierdzać fakt oczywisty: doskonałe pióra czynią profesorów pisarzami, a z ich tekstów prawdziwą literaturę.

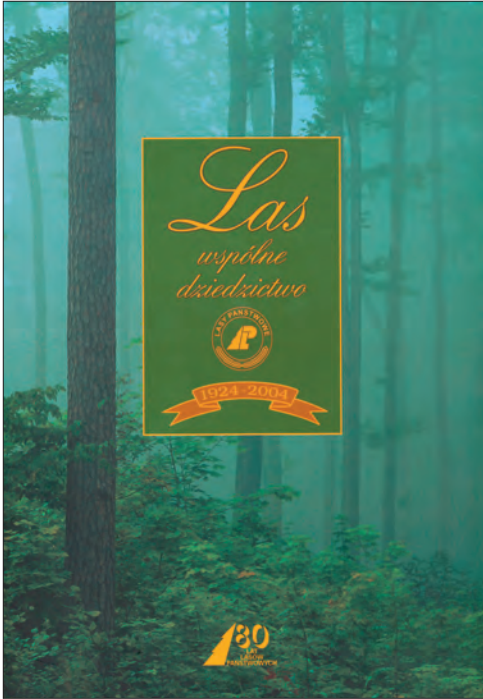
W opisie bibliograficznym, nieco rozszerzonym, prezentacja następnej, nietypowej publikacji leśnej mogłaby wyglądać następująco: podręcznik do zajęć prowadzonych na Wydziale Leśnym Akademii Rolniczej w Poznaniu

w celu wzbogacenia ściśle zawodowej wiedzy studentów w wartości kulturowe, związane z ukazywaniem lasu jako źródła inspiracji twórczej w kulturze i sztuce. Tytuł: „Kulturotwórcza rola lasu”. Autorzy: Jerzy Wiśniewski i Bohdan Kielczewski. Wydawca: Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu. Wydanie pierwsze ukazało się w 1996 r., drugie – w 1999 r., trzecie – w 2004 r. (ryc. 28). Każde następne było poszerzane i sygnowane przez obu autorów, mimo iż już przy drugim prof. Jerzy Wiśniewski pracował sam (prof. Bohdan Kielczewski zmarł w 1998 r.). Można by dalej napisać, że ten podręcznik to bibliofilski majstersztyk (obydwa wydania zostały wyróżnione nagrodami), że swym zasięgiem obejmuje dorobek europejski, że główne rozdziały to mitologia, architektura, rzeźba i malarstwo, sztuki zdobnicze i twórczość tzw. masowa, muzyka, literatura piękna itd., że przewodniczącym Komitetu Redakcyjnego był prof. Waldemar Uchman, a redaktorem działu – prof. Konrad Magnuski, że opracowanie redakcyjne wykonała Anna Zielińska-Krybus, a opracowaniem graficznym zajął się Jacek Grześkowiak, że zdjęcia lasu są autorstwa prof. Jerzego Wiśniewskiego, że piśmiennictwo liczy 250 tytułów, że indeks postaci mitologicznych i baśniowych wymienia ich 160, a architektów, artystów, kompozytorów i pisarzy – 650, że książka ma 455 rycin, duży format i 295 stron. I trzeba by jeszcze dodać, że autor jest perfekcjonistą, tytanem benedyktyńskiej pracy, jednym słowem, że leśnicy mają swojego Władysława Kopalińskiego. Jest nim Jerzy Wiśniewski.

Z kulturą wysoką można również obcować za pośrednictwem Poznańskiego Wydawnictwa „Eco”, które w 2004 r. wydało trzeci tom „Lasu w kulturze polskiej” pod redakcją Wojciecha Łysiaka, zawierający materiały z III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pod tym samym tytułem (I tom – 2000 r., II – 2002 r.). Konferencji patronowali: Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM w Poznaniu i Dyrekcja Generalna LP w Warszawie. Wielość referatów i ich

Ryc. 28. „Kulturotwórcza rola lasu” Jerzego Wiśniewskiego i Bohdana Kielczewskiego, wydanie trzecie z roku 2004, publikacja Wydawnictwa Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu

Ryc. 29. Album „Las wspólne dziedzictwo”, wydany w roku 2004 przez oficynę MULTICO z okazji jubileuszu 80-lecia Lasów Państwowych

zróżnicowana tematyka sprawiają, że można w nich znaleźć materiały interesujące niekoniecznie tylko odbiorców o wyrafinowanych gustach, dla których głównie wydają się przeznaczone.

Aby literatury leśnej dobrze obecnej nie było mało, w roku 2004, kończącym 80-lecie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe, zgotowano szerokim kręgom społecznym, ale i leśnikom, niespodziankę: album „Las wspólne dziedzictwo”, wydawnictwo wyjątkowo piękne, opowiadające o bogactwie i różnorodności przyrody polskich lasów,

ukazujące też wiele aspektów pracy leśnika (ryc. 29). Swoją udział w opracowywaniu albumu zadeklarowało kilkudziesięciu najlepszych autorów zdjęć leśnej przyrody; z przedłożonych fotogramów blisko 500 wybrał i zaopatrzył komentarzem prof. Andrzej Szujecki, wybitny leśnik ekolog, erudyta, znakomity naukowiec. Jego pióra są również partie tekstu, podkreślające wielostronne funkcje i znaczenie lasu; udało się przy tym Profesorowi ominąć rafy zwykłej w takich wypadkach natrętnej dydaktyki. Wysoką jakość artystyczno-poligraficzną albumu zapewniło MULTICO, wydawnictwo o szerokim profilu przyrodniczym, znane z bogatej merytorycznie i marketingowo oferty wydawniczej. Projektantem grafiki albumu był Jerzy Dobrucki.

Album, dzieło formatu 26×33 cm, liczące 312 stron druku i zabezpieczone ozdobnie oznakowanym, kartonowym etui, wydano w dwóch wersjach: rynkowej i dla Lasów Państwowych. Obie zawierają tekst po polsku i po angielsku. W tej drugiej, oprawionej w płótno z wytłoczonym emblematem 80-lecia Lasów Państwowych, środek wydrukowano na papierze chamois. Przedmowę („Drodzy Czytelnicy”) w wersji przeznaczonej dla leśników napisał dyrektor generalny Lasów Państwowych. W wersji rynkowej prof. Tomasz Borecki, rektor SGGW, nadał przedmowie postać „Zaproszenia do lasu”, którego istotę najlepiej oddaje następujący cytat: „Las jest niepowtarzalnym arcydziełem natury przez bogactwo kształtów, zapachów, barw, dźwię-

ków, ruchu i ciszy. To jest bezpośrednia przyczyna naszego dobrego w nim samopoczucia, naszej radości obcowania z przyrodą. Polskie lasy są dostępne dla wszystkich. Można w nich wędrować, zbierać grzyby, jagody, urządzić majówkę. To wielka wartość, rzadko spotykana w krajach europejskich. Tę wartość, nasze wspólne dziedzictwo, wnosimy do Unii Europejskiej”.

Takimi słowami przedstawiona idea albumu byłaby jednak niepełna, gdybyśmy pominęli konkluzję dyrektora generalnego Lasów Państwowych, Janusza Dawidziuka, wyrażoną w jego przedmowie: „Lasy Państwowe nieprzerwanie od osiemdziesięciu lat traktują las jako bogactwo narodowe, dobro niepodzielne i przynależne każdemu obywatelowi. I niech tak pozostanie”.

Album o dziedzictwie leśnym nie może się zaczynać w roku 1924. Sięgając w bardziej odległą przeszłość, jego twórcy skorzystali ze źródeł i zdjęć archiwalnych zawartych w „Historii leśnictwa” J. Brody, w „Encyklopedii staropolskiej” Z. Glogera, w „Księdze Pamiątkowej SGGW” oraz ze zbiorów Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie.

Prof. Tadeusz Marszałek w swym skromnym objętościowo (182 strony) opracowaniu z 1999 r. „Nasze dziedzictwo leśne” (Fundacja „Rozwój SGGW”) upomniał się, aby upowszechnianie wiedzy o lasach (które stały się „dobrem uniwersalnym i publicznym, takim dobrem jak powietrze i woda”) odbywało się również za pośrednictwem albumów. Życzeniu jego stało się zadość.

W retrospektywnym szkicu o książce leśnej eksponowane miejsce należy się jej najbardziej dynamicznemu, specyficznemu segmentowi, którym są publikacje grzyboznawcze, tym bardziej że zainicjował ich wydawanie leśnik Henryk Orłoś. W 1933 r. zaczął się zajmować mikologią równoległe ze swoim głównym powołaniem zawodowym, fitopatologią (w 1955 r. opublikowano słowackie tłumaczenie jego „Fitopatologii leśnej”, wydanej przez PWRiL w roku 1952). Po raz pierwszy swe „Grzyby jadalne i trujące” wydał w 1949 r. (w ramach prac IBL-u nakładem Spółdzielni „Las”), by po 1950 r. – już za pośrednictwem PWRiL-u – przez 30 lat kilkanaście razy atlasy te wznawiać. PWRiL potrzebował 20 lat (1950–1969), by osiągnąć sumaryczny ich nakład 400 tys. egz., następnych 10 lat (1970–1980), by wydać znów prawie 400 tys. egz. i kolejnych 10 lat (1981–1990), w ciągu których nakład doszedł do pół miliona egz.

Tytuły popularnonaukowych publikacji grzyboznawczych spotykanych na rynku to cała plejada małych i większych atlasów, podręczników, przewodników, encyklopedii kieszonkowych, aż po „Grzybów Wielką Księgę”, prac oryginalnych i tłumaczeń, służących do rozpoznawania od kilkudziesięciu do kilkuset gatunków grzybów, malowanych lub fotografowanych, oferowanych ostatnio jako skończenie doskonały marketingowo produkt kultury masowej.

Tak oto książka leśna dała początek bogatej polskiej literaturze grzyboznawczej.

14.7. Ekologia paradygmatem leśnictwa

Bujnie rozwijająca się w XX w. i wszechobecna pod koniec tego stulecia ekologia zawładnęła również leśnictwem. Najbardziej skrócowa formuła określająca ekologię jako ekonomikę przyrody wystarczająco uzasadnia dynamizm i rozprzestrzenianie się tej nauki w świecie, jak też nazwanie przez ONZ czasu, w którym żyjemy (Szczyt Ziemi w Rio de Janeiro, 1992 r.), mianem ery ekologicznej. W gospodarstwie leśnym ekologia istniała zawsze, nawet nie nazwana. Mówi już o niej prof. Stanisław Sokółowski w „Hodowli lasu”, jest obecna w „Lasach Białowieży” prof. Józefa Paczoskiego w postaci opisywanych badań fitosocjologicznych, podejmowanych także przez prof. Wacława Niedziałkowskiego i prof. Dezyderego Szymkiewicza (1885–1948), botanika i leśnika, autora „Ekologii roślin” (1932 r.), książki określonej przez prof. Władysława Szafera jako dzieło w naszym dorobku naukowym pomnikowe, dyrektora IBL-u w latach 1945–1948; występuje wreszcie w licznych pracach z zakresu typologii siedlisk leśnych, na przykład w „Typologicznej analizie lasu z atlasem roślin wskaźnikowych” Bolesława W. Alexandrowicza (PWN 1972) jako podstawa klasyfikacji przyrodniczych warunków produkcji leśnej. Dyscypliny tej nie można zaprezentować przez wyliczanie dotyczących jej dzieł, bo jest ich zbyt wiele. Z tego względu wykaz tytułów, nawet tych, które można sklasyfikować jako wybitne, musi być ograniczony. Podaję je w porządku chronologicznym:

- Jan Jerzy Karpiński: „Materiały do bioekologii Puszczy Białowieskiej” (IBL 1949).
- Tadeusz Puchalski, Zbigniew Prusinkiewicz: „Ekologiczne podstawy siedliskoznawstwa leśnego” (PWRiL 1975 – pierwsze wyd., 1990 – drugie wyd.).
- Zygmunt Obmiński: „Ekologia lasu” (PWN 1977). Za książkę przyznano pośmiertnie autorowi nagrodę Wydziału V Nauk Rolniczych i Leśnych PAN.
- Andrzej Szujewski: „Ekologia owadów leśnych” (PWN 1980 – pierwsze wyd., 1983 – drugie wyd., 1987 – „Ecology of Forest Insects”). Dwa wydania zagraniczne (W. Junk oraz A. Spencer).

- Stanisław Szymański: „Ekologiczne podstawy hodowli lasu” (PWRiL 1986 – pierwsze wyd., 2000 – drugie wyd.). Podręcznik akademicki.
- Tadeusz Trampler, Anna Kliczkowska, Elżbieta Dmyterko, Anna Sierpińska: „Regionalizacja przyrodniczo-leśna na podstawach ekologiczno-fizjograficznych” (PWRiL 1990). Aneks pt. „Regionalizacja geobotaniczna Polski” opracował Władysław Matuszkiewicz. W 2004 r. Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych w Bedoniu wydał w postaci osobnej publikacji „Siedliskowe podstawy hodowli lasu”, będące załącznikiem do „Zasad hodowli lasu” obowiązujących w Lasach Państwowych od 24 XII 2002 r. W załączniku przewidziano już stosowanie zasad nowej regionalizacji w praktyce. „Regionalizacja przyrodniczo-leśna na podstawach ekologiczno-fizjograficznych” została wyróżniona nagrodą im. Michała Oczapowskiego Wydziału V Nauk Rolniczych i Leśnych PAN.
- Jan Marek Matuszkiewicz (junior): „Zespoły leśne Polski” (Wydawnictwo Naukowe PWN 2001). Porównanie fitosocjologicznego zróżnicowania zespołów leśnych z klasyfikacją leśną (przedstawioną w pracy T. Trampiera i in. 1990) to prawdziwa uczta duchowa dla leśników ekologów, zwłaszcza typologów, tym ciekawsza, że bogata w rejestr różnic już zasygnalizowanych przez Matuszkiewicza. Warto też odnotować jego słowa: „Prowadzona od wielu lat współpraca fitosocjologów z naukowcami leśnikami zaczyna przynosić coraz lepsze efekty. Coraz mniej mamy zastrzeżeń do typologii leśnej i leśnej klasyfikacji siedlisk. Z nadzieją oczekujemy na »renaturalizację« lasów”.
- Andrzej Jaworski: „Podstawy przyrostowe i ekologiczne odnawiania oraz pielęgnacji drzewostanów” (PWRiL 2004).

W rozdziale o ekologii wypada powrócić do pracy wymienionej już w pewrilowskiej serii „Naukowych podstaw leśnictwa” – „Zoologii gleb leśnych” autorstwa Mieczysława Górnego (1929–2005), który już jako emerytowany profesor SGGW otrzymał 21 IV 2004 r. tytuł Człowieka Roku 2003 w dziedzinie polskiej ekologii, przyznawany przez niezależną kapitułę składającą się z reprezentantów polskich instytucji proekologicznych. Profesorowi, który mówił o sobie, że był jedynym leśnikiem wśród rolników, zawdzięczamy rozpropagowanie w Polsce rolnictwa ekologicznego. To z jego inicjatywy powstało Stowarzyszenie Producentów Żywności EKOLAND.

10 XII 2004 r. w ratuszu w Oslo minister ochrony środowiska Kenii, pani Wangari Maathai, 64-letnia działaczka ekologiczna, znana ze swej życiowej pasji do ochrony przyrody, odebrała Pokojową Nagrodę Nobla. W czasie wręczenia nagrody laureatka wezwała ludzi na całym świecie do sadzenia drzew. Nie podzielamy opinii niektórych krytyków, że ekologia to modne dziwactwo, co więcej, widzimy raczej potrzebę rozszerzania społecznej edukacji ekologicznej, której patronują i którą realizują również leśnicy.

14.8. Wydawnictwo Lasów Państwowych

Dzieje książki leśnej zatoczyły koło i znowu – podobnie jak w roku 1946 – wszystko zaczęło się od prasy leśnej. Oto 30 III 1998 r. dyrektor generalny Lasów Państwowych, Konrad Tomaszewski, utworzył Redakcję Prasy Leśnej („Echa Leśne”, „Głos Lasu” i „Biuletyn Informacyjny Lasów Państwowych”). Dopiero na tej bazie, choć już 24 XI 1999 r., powstało Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, którego jednym z podstawowych zadań stało się wydawanie publikacji nieperiodycznych – promocyjnych i branżowych – na rzecz Lasów Państwowych, publikacji absolutnie niezbędnych w obliczu wynikających z ekorozwoju zadań leśnictwa wielofunkcyjnego.

Podobnie jak 50 lat temu, nowo powołane wydawnictwo już na wejściu mile zaskoczyło czytelników bogactwem swej oferty, o czym zresztą wspomniano już tutaj parokrotnie (np. serie edukacyjne i monografia Puszczy Białowieskiej). Z nie wymienionych dotąd pozycji na szczególną uwagę zasługuje świetne studium „Nowoczesne metody gospodarowania w lasach górskich” Ryszarda Poznańskiego i Andrzeja Jaworskiego. Nowoczesne oznacza w tym wypadku aktualne i kompletne kompendium wiedzy o zakładaniu i prowadzeniu wielofunkcyjnych lasów górskich. Nie ma chyba leśnika, górskiego czy nizinnego, który by nie czytał tej książki z rosnącym zaciekawieniem i satysfakcją.

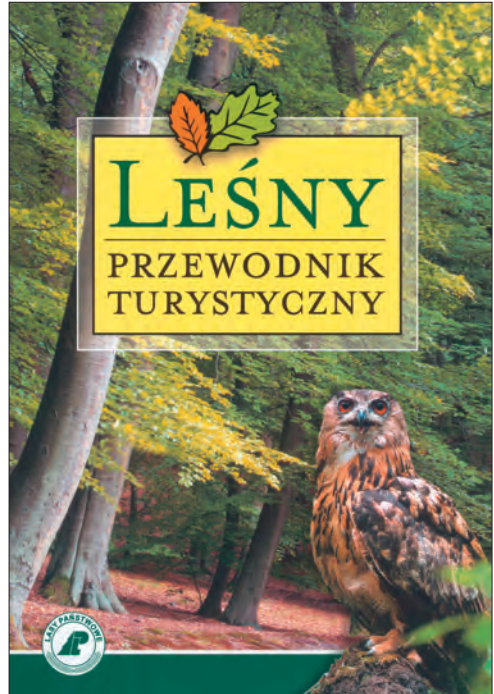
Na liście kilkunastu publikowanych rokrocznie przez CILP tytułów wydawnictw nieperiodycznych znajdują się różne materiały informacyjne o lasach, w tym np. obcojęzyczne wersje folderów, raporty roczne PGL LP i o stanie lasów w Polsce czy wreszcie cyklicznie wydawany (obecnie już po raz czwarty) „Leśny przewodnik turystyczny”, zapraszający do atrakcyjnych miejsc udostępnionych turystom przez Lasy Państwowe i parki naro-

Ryc. 30. „Leśny przewodnik turystyczny”, wydawnictwo CILP-u z roku 2004, zapraszające turystów do atrakcyjnych miejsc udostępnionych przez Lasy Państwowe i parki narodowe

dowe (ryc. 30). Jest to wydawnictwo fenomenalne, o którym powiedzieć, że przygotowane z należytą starannością, to banał, bo umyka ono wszelkim klasyfikacjom i kwalifikacjom. Bezbłędne merytorycznie (jak się wydaje) i poligraficznie (na pewno), jest książką piękną, użyteczną i sensowną, przynoszącą chwałę wszystkim jej wykonawcom.

Nie można również pominąć ważnej pozycji związanej z przystępowaniem Polski do Unii Europejskiej, autorstwa Piotra Paschalisa-Jakubowicza, który w wydanej przez CILP w 2004 r. książce „Polskie leśnictwo w Unii Europejskiej” porusza się ze swobodą w splocie licznych uwarunkowań międzynarodowych. Dokonuje wielostronnych porównań, obrazujących miejsce Polski w Europie, wskazując m.in. na szczególnie wysoki poziom zachowania w Polsce leśnej bioróżnorodności i niższą niż średnia europejska zdrowotność lasów. Jak wytrawny strateg kreśli scenariusz naszych niezbędnych działań, opartych na założeniach i zasadach zrównoważonego rozwoju lasów przy jednoczesnym pełnieniu przez nie wielu różnych funkcji.

To wysoce specjalistyczna i cenna książka, niemniej trudno byłoby zakładać, by zainteresowała wydawnictwa komercyjne; gdyby nie CILP, zapewne nie byłaby wydana. Publikacje CILP-u pokazują, że określona przez Kongres Leśników Polskich w 1997 r. strategia „trwale zrównoważonego rozwoju wielofunkcyjnej gospodarki leśnej” to coś więcej niż zgrabna formuła akademickiej retoryki – to realizowana przez leśników praktyka.

14.9. Zamiast podsumowania

Obfitość książki leśnej nieprzerwanie zasilającej po 1990 r. rynek księgarski i sięgającej po nowe tematy napotkała barierę rejestracyjną w branżowych bibliotekach i księgozbiorach prywatnych, w których gromadzenie danych zapisywanych na dyskach komputerowych praktycznie dopiero się rozpoczynało. Baza tych danych jest jeszcze zbyt skromna, aby można je było zestawiać i analizować, w przeciwieństwie do tych, które są dostępne na przykład za pośrednictwem wydawanych bibliografii polskiego piśmiennictwa leśnego. Od 1993 r. tych publikacji bibliograficznych brak. Próby uzyskania całościowych informacji o nowych książkach od wydawców – nie dość, że nader licznych, ale do tego często efemerycznych – kończą się zwykle bądź odmową, motywowaną tajemnicą handlową, brakiem własnego banku danych, bądź odsyłaniem do stron internetowych wykazujących wyłącznie ofertę publikacji dostępnych w sprzedaży, z niepełnym zapisem bibliograficznym (brak roku wydania, liczby stron itp.). Obowiązek przesyłania egzemplarzy sygnałnych do Biblioteki Narodowej także nie jest przestrzegany. Wszystko to uniemożliwia zdobycie weryfikowalnych danych i zmusza do prezentowania tylko pojedynczych, często przypadkowych pozycji, albowiem nawet informacyjnie niezawodny PWRiL od 1991 r. zaniechał wydawania katalogów książek. Subiektywny z natury wybór książek przedstawionych w niniejszym szkicu został dodatkowo pogłębiony przez wspomniane okoliczności. W tej sytuacji argument, że do oceny dzieł poznawczo i praktycznie ważnych potrzebny jest dystans czasowy, nawet nie musi być przywoływany.

Nadzieję na poprawę ożywia postępująca profesjonalizacja wydawców na nadmiernie – jak to widzą specjaliści – rozdrobnionym rynku książki. Swoją rolę regulacyjną w odniesieniu do rynku książki leśnej ma tu do speł-

nienia „polityka wydawnicza”, a jeśli uznać, że to termin z okresu gospodarki planowej, nieprzystający do wolnego rynku, to nazwijmy go np. „sterowaniem strategią”.

Przez cztery dziesięciolecia XX wieku (1950–1990) głównym wydawcą literatury leśnej było Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, działające zresztą na tym polu i obecnie, chociaż w nieporównywalnie mniejszej skali. PWRiL należy do tych instytucji wydawniczych, które – z różnych przyczyn – utraciły po transformacji pozycję lidera i zostały zmajoryzowane przez prywatne firmy wydawnicze, w tym także założone przez redaktorów leśników, którzy zawód wydawcy zdobywali w PWRiL-u (na marginesie – po wielu zmianach obronił swą renomę i pozycję PWN, występujący obecnie pod nazwą Wydawnictwa Naukowego PWN). Leśnicy pracujący w PWRiL-u nie tylko dobrze przysłużyli się książce leśnej, popularyzując ją wśród społeczeństwa, nie tylko starali się zapewnić pracownikom Lasów Państwowych niezbędne wydawnictwa służbowe (np. zasady hodowlane, instrukcje ochrony lasu i urządzania lasu), publikacje pomocnicze (np. tablice miąższości drewna okrągłego, zasobności i przyrostu drzewostanów), broszury, książki i podręczniki kształcące w zawodzie itp., ale przyczynili się także do ukształtowania wizerunku PWRiL-u jako wysoce profesjonalnej, renomowanej oficyny wydawniczej. Było ich wielu, ale w latach 1953–1970 najczęściej na książce leśnej widniało nazwisko Mieczysława Karkowskiego, a w latach 1972–1991 – Teresy Mikitiuk.

Literatura

Anonim (na prawach rękopisu): *Polska bibliografia leśna za lata 1934–1939, 1945–1947*. Warszawa, IBL 1949.

Białobok S.: Przedmowa. **W**: *Sosna zwyczajna (Pinus silvestris L.)*. Warszawa – Poznań, PWN 1970.

Broda J.: *Historia leśnictwa w Polsce*. Poznań, Wydawnictwo AR w Poznaniu 2000.

Karkowski M., Neugebauer Z.: Książki dla leśników, drzewiarzy i myśliwych na tle 30-lecia działalności PWRiL. *Sylvan*. 1978, nr 2, s. 55–64.

Kasprzyk S.: *Dzieje Polskiego Towarzystwa Leśnego 1882–1982*. Warszawa, PTL – PWRiL 1984.

Neugebauer Z.: Książki dla leśników. *Las Polski*. 1977, nr 13–14, s. 17–19.

Pisarska M.: Piśmiennictwo leśne (wyd. zwarte). **W**: *Nauki leśne w Polsce 1920–1970*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wyd. PAN 1977.

Pročko P.: Książka leśna. *Las Polski*. 1967, nr 24, s. 3–7.

Rozwój i osiągnięcia Instytutu Badawczego Leśnictwa w latach 1930–2000. Red. B. Głowacka i S. Dunikowski. Warszawa, IBL 2000, cz. I i II.

- Słownik biograficzny leśników i drzewiarzy polskich.** Warszawa, ZG SITLiD – Wydawnictwo Świat 2001, z. 1.
- Więcko E.:** *Lasy i przemysł leśny w Polsce.* Warszawa, IBL – PWRiL 1960.
- Zarzyński P.:** *Ludzie i fakty (Jubileuszowy 100. Zjazd Polskiego Towarzystwa Leśnego, 7–9 września 2000 r., Poznań).* Warszawa, PTL 2000.
- Zbiorowa:** *Lasy Ziem Odzyskanych. Gospodarstwo Wiejskie na Ziemiach Odzyskanych.* 1948, z. 8.
- Zbiorowa:** *Bibliografie polskiego piśmiennictwa leśnego za lata 1945–1987.* Warszawa, IBL – PWRiL 1951–1993.
- Zbiorowa:** *Bibliografie polskiego piśmiennictwa leśnego za lata 1988–1992.* Warszawa, IBL 1999.
- Zbiorowa:** *Leśnictwo polskie w okresie drugiej wojny światowej.* Warszawa, PTL – PWRiL 1967.
- Zbiorowa:** *Twórcy i organizatorzy leśnictwa polskiego na tle jego rozwoju.* Warszawa, PTL – PWN 1974.
- Zbiorowa:** *Lasy Państwowe w Polsce w latach 1944–1990. OKL w Gohuchowie.* Red. J. Broda. Warszawa–Poznań, Wyd. Naukowe PWN 1997.
- Zbiorowa:** *Biogramy uczonych polskich, cz. V. Nauki Rolnicze i Leśne.* Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wyd. PAN 1989.
- Zbiorowa:** *Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego – Akademia Rolnicza w Warszawie w latach 1957–1985.* Warszawa, Wydawnictwo SGGW – AR 1990.
- Zbiorowa:** *Kongres Leśników Polskich. Las – człowiek – przyszłość. Materiały i dokumenty.* Warszawa, IBL 1998, t. 1 i 2.
- 50 lat działalności Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Leśnictwa i Drzewnictwa 1951–2000.** Warszawa, ZG SITLiD – Wydawnictwo Świat 2001.

15

CZASOPISMIENNICTWO
LEŚNE

BENEDYKT ROŻMIAREK

15.1. Początki prasy leśnej po II wojnie światowej na ziemiach polskich

Tuż po zakończeniu działań wojennych, w odpowiedzi na apele leśników, na wyzwolonych terenach Polski przystąpiono do reaktywowania prasy leśnej.

Pierwszym po wojnie czasopismem leśnym, którego pierwszy numer ukazał się 15 I 1945 r. w Lublinie, był „Głos Lasu” (Godera 1965). Należy w tym miejscu wyjaśnić, dlaczego „Głos Lasu”, a nie „Echa Leśne”. Otóż na jednej z odbywających się w tym czasie porad ówczesny dyrektor naczelny Lasów Państwowych, Stanisław Żemis, wypowiedział następujące słowa: „Wy chcecie, aby pismo nasze nazywało się »Echa Leśne«, czy jakoś inaczej, a ja chcę, aby to nie były żadne echa leśne, gdzieś tam szumiące w lesie i przez mało kogo słyszane, lecz aby to był głos lasu, silny i doniosły, obrazujący wszystko, co się w lesie dzieje i aby go dobrze słyszeli nie tylko pracownicy leśni, ale i społeczeństwo” („Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa...” 1965).

Wyjaśnienie to jest ważne, ponieważ „Echa Leśne” jako znaczące czasopismo leśne wychodziły przed wojną od kwietnia 1924 r. do września roku 1939. Zajmowały w owym czasie sztandarowe miejsce, obok równie ważnego, innego periodyku leśnego – „Lasu Polskiego”. W ciągu 15 lat swego przedwojennego istnienia przeszły dość interesującą ewolucję. Cztery razy zmieniał się redaktor naczelny „Ech Leśnych”, a ono samo przekształcało się z miesięcznika w dwutygodnik, a następnie w tygodnik, stając się poczytnym magazynem ilustrowanym. Były w tym czasie organem Związku Zawodowego Leśników Rzeczypospolitej Polskiej, Rodziny Leśnika i Przystosowania Wojskowego Leśników. „Echa Leśne” zostały wznowione jako miesięcznik przyrodniczo-kulturalny leśników we wrześniu 1991 r. w nakładzie promocyjnym 7500 egzemplarzy.

Następny numer „Głosu Lasu” ukazał się w czerwcu 1945 r. w Łodzi jako miesięcznik, organ Związku Zawodowego Robotników i Pracowników Leśnych i Przemysłu Drzewnego. W tej postaci utrzymał się na rynku prasowym do grudnia 1948 r., kiedy to zgodnie z uchwałą Wydziału Wykonawczego Zarządu Głównego Związku Zawodowego Pracowników Leśnych i Przemysłu Drzewnego zmienił tytuł na „Głos Leśnika i Drzewiarza”. Swoją decyzję Prezydium Zarządu Głównego ZZPLiPD uzasadniało następująco: „zmiana ta okazała się konieczna, ponieważ dotychczasowa nazwa nie odzwierciedlała faktycznej treści i kierunku pisma, a ponadto nie uwzględniała doniosłego faktu połączenia się leśników i drzewiarzy pod sztandarem wspólnego Związku” („Głos Lasu”, listopad 1948). „Głos Leśnika i Drzewiarza” wydawany był od stycznia 1949 r.

Lubelski „Głos Lasu”, jak już wspomniano, ukazał się z datą 15 I 1945 r. jako dwutygodnik z numeracją podwójną – 1–2. Tym samym stał się pierwszym czasopismem leśnym na wyzwolonych ziemiach polskich, organem Związku Zawodowego Leśników Rzeczypospolitej Polskiej.

Łódzki „Głos Lasu”, wydany w czerwcu 1945 r., nie nawiązywał zupełnie do „Głosu Lasu” z okresu lubelskiego i został wydrukowany jako nr 1 (nr 1, rok I).

Z bibliografii polskiego czasopiśmiennictwa leśnego wynika, że chronologicznie następną pozycją była jednodniówka „Leśnik”, wydawana od marca 1945 r. w Krakowie przez Oddział Krakowski Związku Zawodowego Pracowników Leśnych. Pierwszy numer „Leśnika” ukazał się w marcu 1945 r. z okazji Dnia Lasu. Od kwietnia do listopada 1945 r. wydano jeszcze trzy numery.

Jednodniówki z okazji pierwszego powojennego Dnia Lasu opublikowali również leśnicy poznańscy i łódzcy. Łódzka została wydana z datą 28 IV 1945 r. przez miejscowy oddział Związku Zawodowego Robotników i Pracowników Leśnych i Przemysłu Drzewnego.

Jednodniówki były wydawnictwami okazjonalnym, liczącymi się jednak w pierwszym okresie historii czasopiśmiennictwa leśnego po II wojnie światowej.

W tym miejscu należy odnotować fakt, iż w 1945 r. i na początku roku 1946 zaczynają ukazywać się tytuły regionalne. Są to: poznański „Przegląd Leśniczy”, „Echa Borów Nadbałtyckich” w Gdańsku oraz „Życie Borów Pomorskich” w Toruniu.

„Przegląd Leśniczy” – pismo sporadycznie wydawane w Poznaniu pod redakcją J. Ziółkowskiego (nr 1 – wrzesień 1945 r., nr 2 – listopad 1945 r.) – był organem Poznańskiego Koła Leśników Związku Zawodowego Pracowników Leśnych i Przemysłu Drzewnego.

„Echa Borów Nadbałtyckich” – organ Związku Zawodowego Pracowników Leśnych i Przemysłu Drzewnego w Gdańsku – ukazywały się od stycznia 1946 r. pod redakcją W. Grochowskiego.

„Życie Borów Pomorskich” – miesięcznik Związku Zawodowego Robotników i Pracowników Leśnych i Przemysłu Drzewnego Okręgu Pomorskiego w Toruniu – zaistniało w 1945 r. trzema numerami.

W dniu 25 II 1946 r. odbył się w Łodzi Zjazd Leśników, w którym między innymi uczestniczyli redaktorzy wszystkich wychodzących wówczas czasopism leśnych. Zjazd podjął uchwałę o wznowieniu wydawania miesięcznika „Las Polski” oraz zwrócił się z apelem o zaprzestanie wydawania leśnych czasopism regionalnych. Pierwszy powojenny numer „Lasu Polskiego” ukazał się z datą VII–VIII 1946 r. jako organ fachowy Związku Zawodowego Pracowników Leśnych i Przemysłu Drzewnego.

W styczniu 1946 r., po długiej nieobecności z powodu wojny, pojawił się na rynku prasowym „Łowiec Polski” jako miesięcznik łowiecko-przyrodniczy, organ Polskiego Związku Łowieckiego.

W 1946 r. rozpoczęło działalność Polskie Towarzystwo Leśne, które już w następnym roku wznowiło wydawanie kwartalnika „Sylwan”, najstarszego czasopisma leśnego o charakterze naukowym. Początki „Sylwana” sięgają 1820 r.; najpierw był to kwartalnik, później dwumiesięcznik, następnie i obecnie miesięcznik.

Od kwietnia 1948 r. do czerwca roku 1950 ukazywał się drukiem miesięcznik „Głos Młodego Leśnika” – organ wewnętrzny Koła Leśników Studentów Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Czasopismo, o dużym znaczeniu popularyzatorsko-informacyjnym w środowisku akademickim, redagowane było przez Komitet Redakcyjny, jak zdecydowana większość istniejących wówczas periodyków leśnych.

Czasopisma o zasięgu regionalnym były też wydawane w jednostkach organizacyjnych Lasów Państwowych. W 1953 r. „Echa Leśne” wydawał Region Lasów Państwowych w Radzynie, „Biuletyn Tematyczny dla Racjonalizatorów” – Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych w Radomiu, „Leśne Sprawy” – Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych we Wrocławiu oraz „Leśnika Lubelskiego” – Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych w Lublinie. Ponadto Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych w Katowicach rozpoczął w 1956 r. wydawanie kwartalnika „Trybuna Leśnika”.

15.2. Okres zmian, rozwoju i stabilizacji czasopiśmiennictwa leśnego

Czasopiśmiennictwo leśne, którego tytuły – na podstawie źródłowych, archiwalnych i dostępnych materiałów – wymieniono w części pierwszej rozdziału, weszło w latach sześćdziesiątych w okres stabilizacji. Wiąże się to ze względną stabilnością struktur Lasów Państwowych w latach 1958–1968 oraz przemianami strukturalnymi i organizacyjnymi w latach 1970–1990 w organizacji gospodarczej Lasy Państwowe. Likwidacji uległy rejony Lasów Państwowych, nastąpiło znaczne usamodzielnienie nadleśnictw oraz powołano i wzmocniono okręgowe zarządy Lasów Państwowych. Lasami Państwowymi kierował naczelny dyrektor, któremu podporządkowany był Naczelny Zarząd Lasów Państwowych. W takich strukturach Lasy Państwowe funkcjonowały do końca 1991 r.

We wrześniu 1991 r. Sejm uchwalił nową ustawę o lasach, na podstawie której wprowadzono istotne zmiany w strukturze organizacyjnej Lasów Państwowych. W miejsce Naczelnego Zarządu Lasów Państwowych powołano Dyрекcję Generalną Lasów Państwowych, okręgowe zaś zarządy Lasów Państwowych zastąpiły regionalne dyrekcje Lasów Państwowych. Taka struktura organizacyjna Lasów Państwowych obowiązuje do chwili obecnej.

Wyjaśnienie powyższych faktów jest niezbędne, ponieważ mają one ściśle związek z wydawaniem poszczególnych tytułów czasopiśmiennictwa leśnego.

Czołowe czasopismo leśne „Las Polski” ukazało się po raz pierwszy jako miesięcznik w 1921 r. w Warszawie, organ Związku Leśników Polskich, „w celu podnoszenia poziomu zawodowego pracowników leśnych oraz reprezentacji i obrony ich interesów” („Mała encyklopedia leśna” 1991). Przed wojną wydano 19 roczników. W 1946 r. „Las Polski” został wznowiony jako organ Związku Zawodowego Pracowników Leśnych i Przemysłu Drzewne-

go. Numer 1/2 ukazał się w Łodzi, następne wydano w Warszawie. W 1949 r. był dodatkiem do miesięcznika „Głos Leśnika i Drzewiarza”, w 1950 r. – wydawnictwem popularnonaukowym Polskiego Towarzystwa Leśnego. W roku 1952 został miesięcznikiem Centralnego Zarządu Lasów Państwowych i Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Leśnictwa i Drzewnictwa. Od 1954 r. (nr 5) nosi podtytuł: Organ Ministerstwa Leśnictwa oraz SITLiD. W latach 1956–1990 ukazywał się jako dwutygodnik SITLiD-u o charakterze instruktażowym, popularyzującym postęp techniczny i nowe metody pracy, wydawany przez Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne.

W 1991 r. numery 1–12, ostatni z datą 16–30 VI 1991 r., redagowane jako dwutygodnik dla leśników i miłośników lasu, również ukazały się nakładem PWRiL-u. Kolejne wydanie „Lasu Polskiego”, z numeracją łączoną – 13–14, ujrzało światło dzienne w październiku 1991 r.

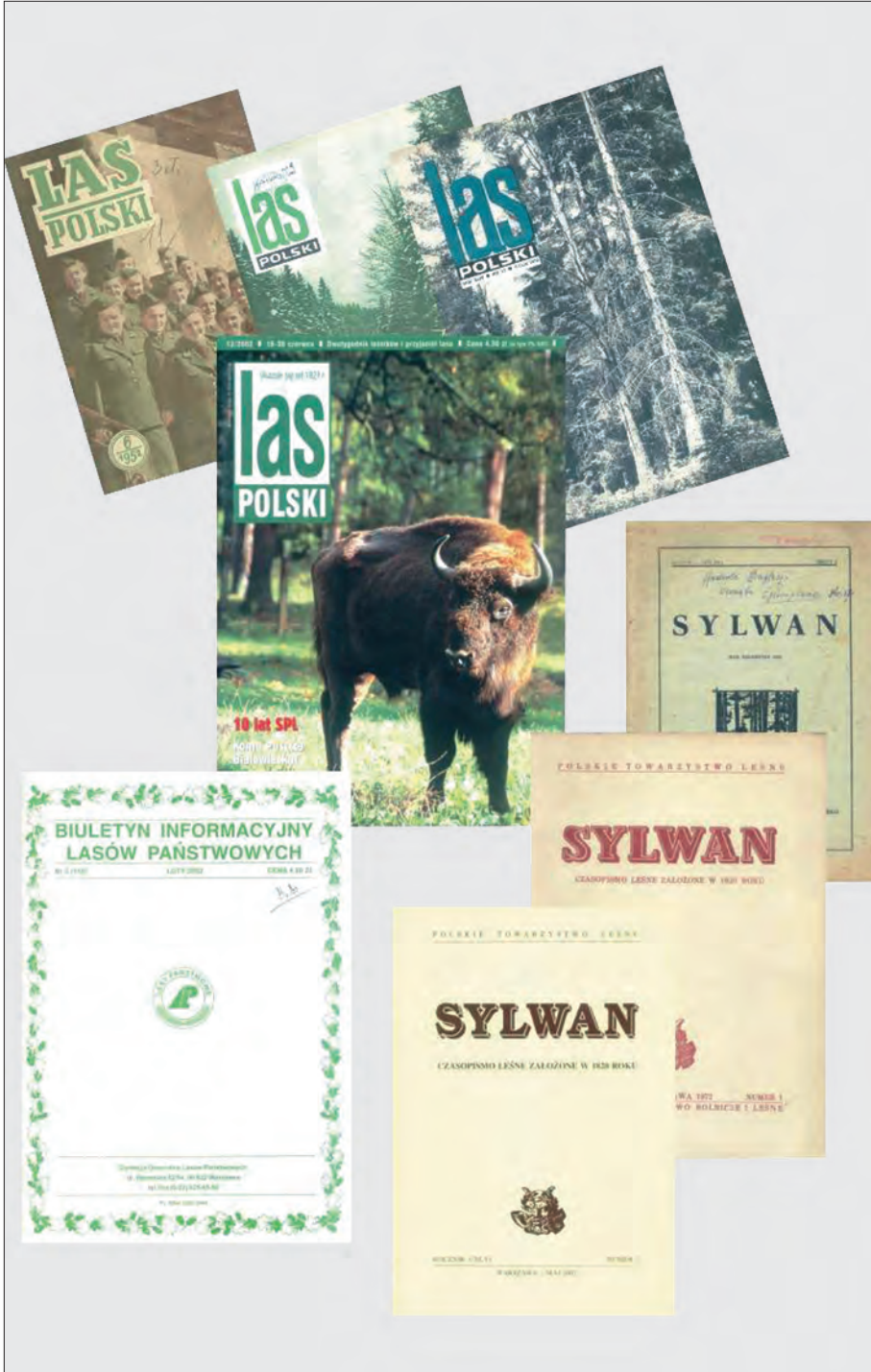
Ta kilkumiesięczna przerwa spowodowana była zaprzestaniem wydawania czasopisma przez Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne. Nowym edytorem „Lasu Polskiego” została Oficyna Wydawnicza OIKOS. Do końca 1991 r. „Las Polski” ukazywał się jako miesięcznik – wydano sześć łączonych numerów.

Redaktorami naczelnymi „Lasu Polskiego” byli: J. Kostyrko (1946–1948), M. Kreutzinger (1949–1952), N. Godera (od nru 3/1952 do nru 5/1966)¹, S. Kasprzyk (od nru 6/1966 do nru 8/1976), R.L. Borowy (od nru 9/1976 do 1989 r.). W październiku 1989 r. następuje zmiana – na redaktora naczelnego zostaje powołany T. Szymaniak, który pełni tę funkcję do końca czerwca 1991 r. (do nru 12/1991). Przez następne osiem lat redakcją kieruje E. Kwiecień. Od listopada 1999 r. redaktorem naczelnym „Lasu Polskiego” jest A. Sawicki.

Historia powojenna „Lasu Polskiego” to dzieje lasów i leśnictwa w Polsce po II wojnie światowej. To kronika wydarzeń, zmian strukturalnych i organizacyjnych, to historia Lasów Państwowych. „Las Polski” odnotowywał na swoich łamach prawie wszystko, co miało związek z leśnictwem, stając się trwałym składnikiem życia ludzi lasu i jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych. W 2004 r. ukazywał się w nakładzie blisko 7 tysięcy (nakłady czasopism podaje zgodnie z informacjami uzyskanymi od poszczególnych redakcji).

„Las Polski” przez cały czas miał zaplecze społeczne w postaci Rad Programowych. Były one elementem łączącym redakcję z Lasami Państwowymi oraz czytelnikami. Na okresowych spotkaniach oceniano merytoryczną

¹ Do 1957 r. „Las Polski” redagowany był przez nieetatowy Komitet Redakcyjny. Funkcję sekretarza redakcji „Lasu Polskiego” oraz redaktora technicznego „Sylwana” pełnił jednocześnie Stanisław Kasprzyk. W 1966 r. decyzją kierownictwa PWRiL „Las Polski” został uniezależniony od zewnętrznych ośrodków, a kilkuosobową redakcję przekształcono w etatowy zespół redakcyjny.

i organizatorską rolę czasopisma, recenzowano artykuły, proponowano nowe rozwiązania oraz wskazywano dalsze kierunki rozwoju. W dużym stopniu dzięki temu „Las Polski” stał się liczącym się czasopismem leśnym, wydawanym na najwyższym poziomie merytorycznym, graficznym i technicznym.

Współcześnie ukazujące się na polskim rynku prasowym czasopisma leśne zajmują silną pozycję, opartą przede wszystkim na ich wysokim poziomie merytorycznym. Pod patronatem Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych wydawane są miesięczniki „Echa Leśne” i „Głos Lasu”. Pisma te wychodzą nakładem Centrum Informacyjnego Lasów Państwowych – jednostki organizacyjnej o zasięgu krajowym.

Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Katowicach wydaje miesięcznik „Trybunę Leśnika”, a leśnicy wielkopolscy patronują „Przeglądowi Leśniczemu”, który zawiera wkładkę w postaci „Wielkopolskiego Przeglądu Leśniczego” – czasopisma Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Poznaniu.

Powracając jednak do chronologii, należy zauważyć, że kolejnym czasopismem leśnym był „Głos Lasu”, wydawany w latach 1945–1948. Od stycznia 1949 r., na podstawie uchwały Zarządu Głównego Związku Zawodowego Pracowników Leśnych i Przemysłu Drzewnego, ukazywał się pod zmienionym tytułem „Głos Leśnika i Drzewiarza”.

Reaktywowanie „Głosu Lasu” nastąpiło w kwietniu 1970 r. Redagował go zespół „Lasu Polskiego” pod kierownictwem Stanisława Kasprzyka, a wydawało Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne. „Głos Lasu” był popularnym czasopismem techniczno-leśnym w postaci comiesięcznego dodatku do „Lasu Polskiego”. Zapleczem społeczno-merytorycznym redakcji była Rada Programowa, w skład której wchodziłi przedstawiciele wszystkich szczebli organizacyjnych Lasów Państwowych, związków zawodowych oraz Instytutu Badawczego Leśnictwa.

W styczniu 1972 r. redaktorem naczelnym „Głosu Lasu” został Ryszard Lech Borowy, który z Tadeuszem Szymaniakiem i Zbigniewem Świącickim (redaktorzy działów) redagowali czasopismo do kwietnia 1976 r. W maju 1976 r. funkcję redaktora naczelnego przejął Józef Daniel, a od sierpnia 1991 r. pełnił ją Zbigniew Świącicki.

Do lipca 1991 r. wydawcą „Głosu Lasu” było Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, a od sierpnia tego samego roku został nim Naczelny Zarząd Lasów Państwowych. Od stycznia roku 1992 do kwietnia 1998 r. „Głos Lasu” wydawała Agencja Reklamowo-Wydawnicza Arkadiusz Grzegorzczak pod patronatem Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych.

Od maja 1998 r. do końca roku 1999 „Głos Lasu” ukazywał się nakładem Redakcji Prasy Leśnej – jednostki organizacyjnej Lasów Państwowych, a od

stycznia 2000 r. – Centrum Informacyjnego Lasów Państwowych. Na redaktora naczelnego prasy leśnej został powołany Sławomir Trzaskowski.

Wydawany przez Centrum Informacyjne Lasów Państwowych miesięcznik „Głos Lasu” zmienił format i formułę, stał się w istocie fachowym poradnikiem dla leśników, zwłaszcza kadry zarządzającej Lasami Państwowymi. Od grudnia 2001 r. do grudnia 2005 r. redakcją „Głosu Lasu” kierował redaktor naczelny Leszek Wieliczko. „Głos Lasu” ukazuje się w nakładzie 7000 egzemplarzy jako miesięcznik, popularne czasopismo leśne o charakterze technicznym, szkoleniowym i instruktażowym dla profesjonalistów i osób zawodowo związanych z lasem.

Kolejnym tytułem na rynku prasy leśnej jest „Sylwan”, najstarsze w Polsce i jedno z pierwszych na świecie czasopism leśnych, którego pierwszy numer ukazał się, jak już wspomniano, w 1820 r.

Wydawanie „Sylwana” po wojnie zostało wznowione w 1947 r. przez Polskie Naukowe Towarzystwo Leśne. „Sylwana” redagował w tym czasie Komitet Redakcyjny, a redaktorem naczelnym kwartalnika był prof. Szymon Wierdak. Pierwszy numer „Sylwana” z 1947 r. otwierają artykuły: „Od redakcji” oraz „Sylwan i jego rola w rozwoju polskiego leśnictwa i w historii kultury polskiej”, autorstwa J. Rafalskiego. Artykuły zapowiadają kontynuację profilu tematycznego pisma.

W 1949 r. redaktorem naczelnym „Sylwana” (zeszyt 1–2) i zarazem przewodniczącym Komitetu Redakcyjnego zostaje prof. Waław Niedziałkowski, ale już zeszyt 3–4 redaguje Komitet Redakcyjny pod przewodnictwem prof. Tadeusza Włoczewskiego.

„Sylwan” dalej ukazuje się nakładem Polskiego Naukowego Towarzystwa Leśnego. Od 1951 r. wydaje go jednak Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne. W roku 1953 „Sylwan” redagowany jest już jako dwumiesięcznik Polskiego Naukowego Towarzystwa Leśnego. Zmianę cyklu wydawniczego uzasadniał artykuł wstępny (zeszyt 1, styczeń – luty 1953), obiecujący konkretyzację treści poszczególnych zeszytów i uwypuklenie w ten sposób istotnych zagadnień naukowych i związanych z nimi ważnych spraw gospodarstwa leśnego.

Kolejne zmiany następują w styczniu 1956 r. „Sylwan” staje się miesięcznikiem Komitetu Nauk Rolniczych Polskiej Akademii Nauk i Polskiego Naukowego Towarzystwa Leśnego, a na czele Komitetu Redakcyjnego staje prof. Tadeusz Gieruszyński. Czasopismo zostaje przekształcone w dwuseryjny miesięcznik. Na zmianę co drugi miesiąc ukazują się zeszyty serii A – „Rozprawy i sprawozdania naukowe” oraz serii B – „Problemy leśnictwa”. Dwuseryjność „Sylwana” zostaje zniesiona decyzją Walnego Zjazdu PTL, obradującego w Krynicy w czerwcu 1956 r., poczynając od zeszytu nr 1/1957.

„Sylwan” pozostaje miesięcznikiem, a Komitetem Redakcyjnym kieruje prof. Stanisław Tyszkiewicz. Wydawcą jest Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne. W latach osiemdziesiątych Komitetem Redakcyjnym „Sylwana” kierowali kolejno: prof. Zbigniew Sierpiński, prof. Tadeusz Marszałek, a od 1990 r. prof. Arkadiusz Bruchwald.

Od 2003 r. Radzie Programowej „Sylwana” przewodniczy prof. Eugeniusz Bernadźki. „Sylwan” ukazuje się w nakładzie 1450 egzemplarzy, jest miesięcznikiem Polskiego Towarzystwa Leśnego wydawanym z pomocą finansową Komitetu Badań Naukowych i Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych. Jako organ Polskiego Towarzystwa Leśnego koncentruje się na głównym zadaniu – wiązaniu nauki z praktyką. „Sylwanowi” przypada w tym odpowiedzialna rola konfrontowania na swoich łamach potrzeb praktyki leśnej z potencjalnymi możliwościami ich zaspokajania przez naukę. Jak dotąd, miesięcznikowi udaje się to z powodzeniem.

Kolejną pozycją czasopiśmiennictwa leśnego jest „Przegląd Leśniczy”. Zaistniał w 1876 r. jako dodatek do „Ziemianina” – pisma Centralnego Towarzystwa Gospodarczego w Poznaniu – i był poświęcony wyłącznie sprawom leśnym. W latach 1945–1949 „Przegląd Leśniczy” ukazywał się jako nowa pozycja wydawnicza o charakterze regionalnym (Poznań), zachowując ten sam tytuł co w okresie przedwojennym.

W 1945 r. wyszły dwa numery pod redakcją J. Ziółkowskiego: nr 1 – wrześniowy i nr 2 – listopadowy (organ Poznańskiego Koła Leśników Związku Zawodowego Pracowników Leśnych i Przemysłu Drzewnego). W 1946 r. opublikowano trzy numery: nr 1 – styczniowy, nr 2 – kwietniowy i nr 3 – lipcowy, a wydawcami byli: poznański oddział ZZPLiPD oraz Koło Pracowników Dyrekcji Lasów Państwowych. Pismo redagował Komitet Redakcyjny.

W latach 1947–1948 „Przegląd Leśniczy” był redagowany jako samodzielny tytuł. Do grona wydawców dołączyli pracownicy Wielkopolskiej Komisji Zalesień i Zadrzewień oraz Regionalnej Komisji dla Zalesień i Zadrzewień Pomorza Zachodniego. W 1949 r. (marzec – kwiecień) czasopismo wydawało Koło Leśników Studentów Uniwersytetu Poznańskiego pod redakcją Antoniego Linke. Na łamach „Przeglądu Leśniczego”, ukazującego się w latach 1945–1949, autorzy poruszali problemy dotyczące gospodarki leśnej, kwestii technicznych, organizacyjnych i merytorycznych. Artykuły miały charakter fachowy, naukowy, wchodzący głęboko w ówczesne zagadnienia lasu i gospodarki leśnej.

W 1950 r. nastąpiły zmiany w wydawaniu czasopism leśnych. Zlikwidowano czasopisma regionalne, w tym „Przegląd Leśniczy”, którego reaktywowanie nastąpiło dopiero w maju 1991 r. (numer 0). Od lipca 1991 r. „Przegląd Leśniczy” jest redagowany i wydawany jako miesięcznik popularno-

naukowy. Redaktorem naczelnym od tamtego czasu do chwili obecnej jest Władysław Kusiak. Czasopismo redaguje zespół przy współpracy Rady Programowej. Ukazuje się w nakładzie 3 tysięcy egzemplarzy

Roczniki „Przeglądu Leśniczego” z lat 1991–2003 zawierają artykuły poświęcone leśnictwu, drzewnictwu i łowiectwu. Miesięcznik redagowany jest w konwencji czasopisma popularnonaukowego, a redakcja jest nadal wierna słowom założyciela i pierwszego redaktora, prof. Józefa Rivolego: „ruch naukowy, jakkolwiek formalnie z praktyką życia w odległej tylko styczności będący, pomimo to był zawsze i będzie najskuteczniejszym jej bodźcem” („Przegląd Leśniczy”, 1991, nr 0).

Od maja 1992 r. wydawany jest również „Wielkopolski Przegląd Leśniczy” – regionalny dodatek do „Przeglądu Leśniczego”. Redaktorem prowadzącym od początku jest Jerzy Flisykowski. Dodatek sponsoruje Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Poznaniu.

Od października 1992 r. do października 1997 r. wydawany był „Szeciński Przegląd Leśniczy” (redaktor prowadzący Stanisław Kmiecik), w lipcu zaś 1996 r. ukazał się „Krośnieński Przegląd Leśniczy” (redaktor prowadzący Krzysztof Kamiński).

Kolejną regionalną pozycją czasopiśmiennictwa leśnego jest „Trybuna Leśnika” wydawana od 1956 r. przez Dyrekcję Lasów Państwowych w Katowicach. Pismo powstało przy Okręgowym Zarządzie Lasów Państwowych w Katowicach z inicjatywy jego ówczesnego dyrektora, Feliksa Kamienieckiego. Ukazywało się przeważnie cztery razy w roku. Przez pierwszych kilkanaście lat było kwartalnikiem redagowanym społecznie przez zespół leśników – Kolegium Redakcyjne.

W 1974 r. edycję „Trybuny Leśnika” zlecono Śląskiemu Wydawnictwu Prasowemu w Katowicach. Od tego momentu czasopismo stało się miesięcznikiem o nakładzie 12 tys. egzemplarzy. Od listopada 1984 r. do czerwca 1991 r. było organem Naczelnego Zarządu Lasów Państwowych. „Trybuna Leśnika” przyjęła charakter ogólnopolskiego periodyku branżowego o nakładzie blisko 60 tysięcy egzemplarzy. Naczelnym redaktorem „Trybuny Leśnika” w latach 1975–1991 był Maksym Frelichowski.

Od 1991 r. „Trybunę Leśnika” ponownie wydaje Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych w Katowicach (od roku 1992 Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych). W 1992 r. redaktorem naczelnym „Trybuny Leśnika” zostaje Henryk Biliński. Pismo stopniowo przekształca się w pełnobarwny miesięcznik. Od kwietnia 2003 r. „Trybuna Leśnika” uzyskuje status branżowego czasopisma obejmującego swym zasięgiem cztery regionalne dyrekcje Lasów Państwowych: we Wrocławiu, w Katowicach, Krakowie i Krośnie. W listopadzie 2003 r. redaktorem naczelnym zostaje Ewa Świeżewska, a miesięcznik wydawany jest w nakładzie 3600 egzemplarzy. „Trybuna Leś-

nika” jest miesięcznikiem leśników i miłośników lasu dostępnym w prenumeracie redakcyjnej na obszarze całego kraju.

We wrześniu 1991 r. ukazuje się pierwszy numer „Ech Leśnych” (wcześniej „Echa Leśne” redagowano i wydawano w latach 1924–1939 jako tygodnik, dwutygodnik i miesięcznik). Po reaktywacji jest to miesięcznik przyrodniczo-kulturalny, wydawany przez Naczelny Zarząd Lasów Państwowych. Czasopismo redaguje Kolegium. Redaktorem naczelnym zostaje Włodzimierz Helman. Rozpoczyna pracę również Rada Programowa pod przewodnictwem prof. Kazimierza Rykowskiego. Pierwszy numer „Ech Leśnych” ukazał się w nakładzie promocyjnym 7500 egzemplarzy.

W lipcu 1993 r. redaktorem naczelnym „Ech Leśnych” zostaje Sławomir Trzaskowski, a wydawcą Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych za pośrednictwem Agencji Reklamowo-Wydawniczej Arkadiusz Grzegorzczak. Od 2000 r. „Echa Leśne” ukazują się nakładem Centrum Informacyjnego Lasów Państwowych, które jest również wydawcą „Głosu Lasu” i „Biuletynu Informacyjnego Lasów Państwowych”. Od grudnia 2001 r. do grudnia 2005 r. redakcją „Ech Leśnych” kierował redaktor naczelny Leszek Wieliczko.

„Echa Leśne” są miesięcznikiem, magazynem przyrodniczo-kulturalnym dla leśników i ich rodzin oraz czytelników zainteresowanych tematyką przyrodniczą. Ukazują się w nakładzie 5500 egzemplarzy.

Centrum Informacyjne Lasów Państwowych wydaje „Biuletyn Informacyjny Lasów Państwowych”, który jest oficjalnym organem dyrektora generalnego Lasów Państwowych wydawanym na mocy ustawy o lasach. Jest miesięcznikiem redagowanym od 1993 r. w formie samodzielnego czasopisma leśnego. Zawiera akty prawne regulujące gospodarkę leśną.

Od stycznia 1996 r. czasopiśmiennictwo leśne zostaje wzbogacone o nowy tytuł: „Poznajmy las”. Jest to dwumiesięcznik, który redakcja i wydawca adresują do młodzieży i dorosłych nieobojętnych na sprawy lasu. „Poznajmy las” zamieszcza artykuły na temat zjawisk zachodzących w lesie – życia roślin i zwierząt, zagrożeń i ochrony lasu, gospodarki leśnej i ekologii. Wydawcą jest Agencja Reklamowo-Wydawnicza Arkadiusz Grzegorzczak, organem społecznym – Rada Programowa, której przewodniczy prof. Andrzej Szujecki. Funkcję redaktora naczelnego pełni Arkadiusz Grzegorzczak. Dwumiesięcznik „Poznajmy las” ukazuje się w nakładzie 14 tysięcy egzemplarzy.

Od 1998 r. Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Toruniu wydaje „Biuletyn”. Czasopismo jest kwartalnikiem regionalnym, którego głównym celem jest edukacja przyrodniczo-leśna i zawodowa Służby Leśnej. Publikowane są w nim relacje z wydarzeń, komentarze oraz artykuły na temat historii lasów i leśnictwa Pomorza i Kujaw. „Biuletyn” Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Toruniu ukazuje się w nakładzie 750 egzemplarzy.

Z obowiązku faktograficznego należy odnotować fakt reaktywowania w 2000 r. przez Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych w Gdańsku czasopisma leśnego „Echa Borów Nadbałtyckich”. W tym samym roku decyzją dyrektora RDLP w Gdańsku powołano Radę Redakcyjną „Biuletynu Informacyjnego”, która wydała elektroniczną wersję biuletynu. Od 2001 r. biuletyn „Echa Borów Nadbałtyckich” już się nie ukazuje.

Do periodyków leśnych należy zaliczyć wydawnictwo branżowe, ściśle związane z leśnictwem, poświęcone łowiectwu i gospodarce łowieckiej – „Łowiec Polski”. Czasopismo, reaktywowane w 1946 r. (ukazuje się od 1899 r.), jest wydawane nieprzerwanie do chwili obecnej. Przez cały czas redagowane jest jako ilustrowany miesięcznik łowiecko-przyrodniczy, organ Polskiego Związku Łowieckiego. Ukazuje się w nakładzie 37 tysięcy egzemplarzy.

15.3. Podsumowanie

Powojenne czasopiśmiennictwo leśne, któremu poświęcono cały niniejszy rozdział, jest częścią ponadosiemdziesięcioletniej już historii Lasów Państwowych. Częścią historii lasów, leśnictwa i ludzi lasu. Przez cały ten długi czas prasa leśna towarzyszyła wszystkim wydarzeniom, przemianom, sukcesom i klęskom, które miały miejsce we współczesnej historii lasów i leśnictwa polskiego. Informowała i kształtowała ludzi lasu, pełniła rolę opiniotwórczą w szeroko pojętej problematyce leśnictwa, łowiectwa, ochrony przyrody i środowiska. Stała się przez to integralną częścią lasu i samych leśników.

Literatura

- Broda J.:** *Historia leśnictwa polskiego*. Poznań, AR 2000.
- Chrzanowski T.:** *Materiały informacyjne*. RDLP Toruń 2004.
- Dzięgielewska A.:** *Las Polski jako przykład czasopisma branżowego*. Praca magisterska. Warszawa 2004.
- Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce.** Warszawa, PWRiL 1965.
- Echa Leśne.** Roczniki 1991–2003.
- Głos Lasu.** Roczniki 1945–2003.
- Godera N.:** Piśmiennictwo leśne. **W:** *Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce*. Warszawa, PWRiL 1965, s. 520–525.
- Informacje o edycji Przeglądu Leśniczego (lata 1991–2003).** Materiał redakcyjny. Poznań 2003.
- Jabłońska J.:** *Przegląd Leśniczy w latach 1945–1949*. Praca dyplomowa. Poznań 2002.
- Kreff J.:** *Materiały informacyjne*. RDLP Gdańsk 2004.

Kusiak W.: *Sprawozdanie z dziesięciolecia (1991–2001)*. Materiał redakcyjny „Przeglądu Leśniczego”. Poznań 2003.

Las Polski. Roczniki 1946–2003.

Lasy Państwowe w Odrodzonej Polsce 1918–1988. Materiały konferencji naukowej, Gołuchów, 10–11 listopada 1988.

Lasy Państwowe w Polsce w latach 1944–1990. W: *Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie*. Oprac. zesp. pod red. Józefa Brody. Warszawa–Poznań, PWN 1997.

Łowiec Polski. Roczniki 1946–2003.

Mała encyklopedia leśna. Warszawa, PWN 1991.

Materiały archiwalne z historii Ośrodka Kultury Leśnej – zbiory OKL w Gołuchowie.

Poznajmy las. Roczniki 1996–2003.

Przegląd Leśniczy. Roczniki 1991–2003.

Sylvan. Roczniki 1947–2003.

Świerzevska E.: Materiał redakcyjny „Trybuna Leśnika”. Katowice 2004.

Trybuna Leśnika. Roczniki 1975–2003.

16

OŚRODEK KULTURY
LEŚNEJ W GOŁUCHOWIE.
GENEZA, ROZWÓJ
I FUNKCJONOWANIE

JERZY ADAMCZEWSKI

16.1. Starania o powołanie muzeum leśnictwa przed 1945 r.

Powstanie Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie było ukoronowaniem prawie stuletnich starań leśników o utworzenie ogólnopolskiego muzeum leśnictwa. Idea powołania takiej placówki zrodziła się prawdopodobnie w trakcie trwania wystawy rolniczo-leśnej w Wiedniu, w 1890 r. W sprawozdaniu z wystawy, zamieszczonym w „Sylwanie” przez autora podpisującego się inicjałami W.T. (Władysław Tyniecki?), o części leśnej wystawy przeczytać możemy następujące uwagi: „Reprezentowanym jest tu nie tylko właściwe leśnictwo, ale także przemysł leśny i zastosowanie drzewa do różnych potrzeb, inżynieria leśna i t.p. a przedewszystkim myśliwstwo, reprezentowane tak świetnie, że przewyższa wszystkie inne działy wystawy, nie tylko bowiem widać okazy zwierząt łownych i przybory myśliwskie we wielu zbiorowych wystawach, ale oprócz tego jest jedna ogromna grupa i osobny pawilon, poświęcony historii myśliwstwa i będący jednym z najciekawszych przedmiotów wystawy”¹.

W związku z pojawieniem się na wystawie tak bogatych zbiorów, nasuwa się przypuszczenie, że istotnie mógł wówczas narodzić się pomysł organizacji muzeum. W punkcie szóstym sprawozdania z posiedzeń Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego, które miały miejsce w Stryju w dniach 17 i 19 VIII 1891 r., znajdujemy tego potwierdzenie: „Już podczas trwania wystawy rolniczo-leśnej we Wiedniu w r. 1890 powstała ze strony najpoważniejszych leśników myśl zebrania zgromadzonych na wystawie skarbów rolnictwa i leśnictwa i przechowanie tychże dla pamięci przyszłych pokoleń w osobno na ten cel utworzyć się mającym Muzeum. Myśl ta zyskała silne poparcie ze strony JE. Ministra Rolnictwa i wkrótce zawiązał się Komitet do wpro-

¹ W.T.: Wystawa rolniczo-leśnicza. We Wiedniu 1890. *Sylwan*. 1890, t. 8, s. 358.

wadzenia jej w czyn przez założenie »Stowarzyszenia do utworzenia Muzeum państwowego dla rolnictwa i leśnictwa we Wiedniu«. Na zaproszenie tego Komitetu przystąpił Wydział Tow. Leśnego gal. jako członek czynny nowego Stowarzyszenia, a na 1. Walne Zgromadzenie tegoż, zwołane na dzień 16. Marca 1891 celem ukonstytuowania się – wydelegował jako reprezentanta Tow. naszego, prof. Adolfa Guttenberga”².

Warto w tym miejscu przypomnieć, iż idea wystaw przemysłowo-rolniczych zrodziła się pod koniec XVIII w. we Francji. Pierwsze takie wystawy zorganizowano w Paryżu w latach 1798 i 1801. Miały one w swych założeniach demonstrowanie osiągnięć gospodarczych w dziedzinie przemysłu, rolnictwa i rzemiosła, co oczywiście zmierzało do podniesienia na wyższy poziom wymiany handlowej, ściągnięcie kapitałów itp. Wystawy były jednym z symboli XIX wieku i jego triumfu cywilizacyjnego. Stały się zachętą do organizowania podobnych imprez w Polsce i powodowały chęć gromadzenia okazów z różnych dziedzin życia. Kolekcje te często stawały się zaczątkiem zbiorów muzealnych, a przynajmniej wywoływały iskrę w postaci powzięcia postanowienia o utworzeniu muzeum.

Julian Rafalski sugerował, iż ważnym powodem, aczkolwiek nie o pierwszorzędnym znaczeniu, potwierdzającym potrzebę powołania muzeum leśnictwa były przypadki utracenia czy rozproszenia różnych, pieczołowicie gromadzonych zbiorów z dziedziny leśnictwa. Jako przykład podał historię kolekcji leśnika Wiktora Kozłowskiego, stwierdzając, że jego zbiory leśne i przyrodniczo-leśne „zostały rozproszone po świecie i przepadły dla kultury polskiej”³.

W roku 1894 z okazji setnej rocznicy powstania kościuszkowskiego zorganizowano we Lwowie Powszechną Wystawę Krajową, która „miała (...) zadokumentować siły polskiej twórczości duchowej i materialnej oraz zdolność Polski do samodzielnej pracy twórczej”. W ciągu dwóch lat przygotowano wystawę składającą się ze 129 pawilonów i podzieloną na 34 główne działy, rozmieszczoną na obszarze 50 ha w pobliżu Parku Stryjskiego. Wystawa, otwarta w dniu 5 VI 1894 r., trwała cztery i pół miesiąca. Cieszyła się niespotykaną popularnością, obejrzało ją bowiem 1 150 000 widzów, czyli 10 razy więcej niż liczba mieszkańców ówczesnego Lwowa. Osobną część tej wystawy stanowiło leśnictwo i łowiectwo. Galicyjskie Towarzystwo Leśne po raz pierwszy przygotowało tak poważną ekspozycję poświęconą polskim lasom, gospodarce leśnej i całemu dorobkowi naukowemu leśnictwa. Prezesem tego działu wystawy był hrabia Roman Potocki, a referentem c.k. – krajowy inspektor leśnictwa Antoni Góralczyk.

² Sprawozdanie z posiedzeń galicyjskiego Towarzystwa leśnego odbytych w Stryju w dniach 17 i 19 sierpnia 1891. *Sylwan*. 1891, t. 9, s. 294.

³ Rafalski J.: O potrzebie polskiego muzeum leśnictwa. *Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych*. Poznań 1938, t. 44, nr 2/3, s. 412.

Ekspozycja leśna zyskała bardzo pochlebne recenzje. W czasie wystawy gorąco propagowano na szerokim forum pomysł utworzenia muzeum leśnego. W 1894 r. na listopadowych obradach Wydziału Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego, a więc już po zamknięciu lwowskiej wystawy, również poruszono kwestię muzeum.

Koncepcja utworzenia muzeum leśnictwa powracała jeszcze wielokrotnie przez kolejne lata przy różnych okazjach. W okresie międzywojennym Polskie Towarzystwo Leśne, zgodnie ze swoim statutem z 1925 r., miało także zakładać i utrzymywać muzea leśne⁴. Niestety, ekspozycje leśnictwa pojawiały się jedynie na różnego rodzaju wystawach czasowych, stając się na krótko ich częścią składową, np. w 1929 r. Dział Leśnictwa na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu, Dział Leśnictwa na wystawie w roku 1933 „Przyroda, zdrowie i opieka społeczna” – też w Poznaniu, ekspozycja „Nasze lasy i ochrona przyrody” łącznie z wystawą łowiecką w 1936 r. we Lwowie na Targach Wschodnich.

W 1937 r. na XV Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie wspomniany już profesor Julian Rafalski z Zakładu Inżynierii Leśnej Uniwersytetu Poznańskiego wygłosił podczas obrad Sekcji Leśnictwa referat o potrzebie powołania polskiego muzeum leśnictwa. Jako pierwszy zarysował w nim schemat struktury takiej instytucji. Warto go przytoczyć.

„A. Muzeum właściwe obejmujące: (I.) Dział ogólny, mający za zadanie zobrazowanie w formie wykresów i map najważniejszych danych z zakresu geografii leśnictwa, statystyki i polityki leśnej. (II.) Las w przyrodzie, albo przyrodnicze podstawy leśnictwa, składający się z: (1.) Las jako zjawisko geograficzne; (2.) Las jako zjawisko ekologiczne: (a.) klimat lasów, (b.) położenie i rzeźba terenu, (c.) gleby leśne, (d.) stosunki hydrologiczne; (3.) Botanika leśna; (4.) Zoologia leśna (z entomologią); (5.) Las jako obiekt ochrony przyrody. (III.) Las jako obiekt gospodarstwa obejmujący: (1.) Hodowla i pielęgnowanie lasu; (2.) Użytkowanie lasu i technologia leśna; (3.) Organizacja gospodarstwa leśnego (urządzenie lasów) z biometrią leśną (dendrometria) i nauką o przyroście; (4.) Inżynieria leśna z budownictwem leśnym; (5.) Melioracje leśne; (6.) Ochrona lasu; (7.) Ekonomika gospodarstwa leśnego; (8.) Polityka leśna; (9.) Administrowanie lasów (z rachunkowością); (10.) Handel produktami leśnymi; (11.) Prawo leśne (z obrazowaniem ilości przestępstw itp.). (IV.) Las jako obiekt badania i nauczania: (1.) Doświadczalnictwo leśne (instytuty, towarzystwa, zjazdy itp.); (2.) Szkolnictwo leśnicze. (V.) Las jako źródło pracy: (1.) Ilość i byt pracowników zatrudnionych w lasach, według kategorii; (2.) Ochrona pracy w gospodarstwie leśnym; (3.) Przemysł domowy (chałupniczy) związany z lasem. (VI.)

⁴ Kasprzyk S: *Dzieje Polskiego Towarzystwa Leśnego 1882–1982*. Warszawa 1984, s. 59–60.

Rola lasów w kulturze kraju: (1.) Estetyka lasu; (2.) Las w literaturze; (3.) Las w sztukach plastycznych; (4.) Rola lasu w wychowaniu fizycznym. (VII.) Rola lasów w obronie kraju. (VIII.) Historia lasów i leśnictwa w Polsce. (IX.) Udział leśnictwa polskiego w pracy społecznej kraju: (1.) Organizacje leśnicze; (2.) Leśnictwo w samorządzie; (3.) Praca leśnicza; (4.) Zjazdy leśnicze; (5.) Wystawy leśne.

B. Biblioteka leśnictwa, mająca za zadanie zebranie możliwie najpełniejszego piśmiennictwa z zakresu leśnictwa polskiego i światowego, wraz z czytelnią.

C. Archiwum leśnictwa, jako zbiór dokumentów, map, planów gospodarstwa, listów, zdjęć fotograficznych itp., odnoszących się do historii lasów i leśnictwa polskiego”⁵.

Julian Rafalski proponował, aby muzeum było ogólnopolskie, narodowe, niezależne „od zmiennych nieraz prądów politycznych lub społecznych”⁶. Zjazd Lekarzy przyjął uchwałę w sprawie polskiego muzeum leśnictwa, w której m.in. napisano:

„1. Zjazd uważa, że założenie polskiego muzeum leśnictwa, jako centralnej i ogólno-krajowej stałej wystawy, obrazującej wyczerpująco stan lasów i leśnictwa w Polsce, jest nie tylko ze wszech miar pożądane, ale wprost konieczne – ze względu na rolę, jaką odgrywają lasy w ekonomii przyrody, w gospodarstwie krajowym i w obronie kraju.

2. Zjazd uważa za wskazane – dla zapoznania z tą potrzebą zainteresowanych urzędów i instytucyj – przesłanie tekstu referatu prof. Juliana Rafalskiego – Ministerstwu W.R. i O.P., Ministerstwu Rolnictwa i Reform Rolnych, Państwowej Radzie Muzealnej, Państwowej Radzie Ochrony Przyrody, Radzie Nauk Ścisłych i Stosowanych, wyższym uczelniom leśnym, Instytutowi Badawczemu Lasów Państwowych oraz Komitetowi Organizacyjnemu Muzeum Leśnego przy Muzeum Przemysłu i Techniki w Warszawie”⁷.

⁵ Rafalski J.: op. cit., s. 413–414.

⁶ Ibidem, s. 416.

⁷ Ibidem, s. 417–418.

16.2. Powołanie Muzeum Leśnictwa i Drzewnictwa, a następnie Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie

16.2.1. Społeczna inicjatywa i tworzenie muzeum leśnictwa

Sukcesy wystawiennicze i niekwestionowana potrzeba organizacji muzeum leśnictwa, a także prawie pół wieku starań o powołanie takiej instytucji znalazło swój finał tuż przed wybuchem II wojny światowej. Wtedy to Naczelna Dyrekcja Lasów Państwowych postanowiła utworzyć muzeum leśne i powierzyła jego organizację Instytutowi Badawczemu Lasów Państwowych⁸. Kolejne lata ze zrozumiałych względów nie przyniosły realizacji tego zamierzenia. Inne też cele przyświecały polskiemu leśnictwu po 1945 r. Nic też dziwnego, że dopiero w latach sześćdziesiątych sprawa ponownie odżyła. Stało się to przede wszystkim dzięki Komisji Historii Leśnictwa Polskiego Towarzystwa Leśnego.

W dniu 22 VI 1964 r. delegacja Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Leśnego pod przewodnictwem prof. Franciszka Krzysika przedstawiła ówczesnemu Ministrowi Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego, Romanowi Gęsingowi, wniosek o utworzenie ogólnopolskiego muzeum leśnictwa i drzewnictwa, które miało być samodzielną jednostką naukowo-dokumentacyjną i oświatowo-propagandową. W 1965 r. na łamach „Sylwana” Stanisław Smólski nakreślił schemat ekspozycji w przyszłym muzeum leśnictwa. Uznał za konieczne podzielenie jej na cztery działy podstawowe, składające się z poszczególnych sekcji:

Dział I. Wiedza o lesie. Sekcje: 1) pojęcia podstawowe, 2) ekologia lasu, 3) gatunki drzew leśnych, 4) typy lasów.

Dział II. Las w służbie człowieka. Sekcje: 5) związek człowieka z lasem, 6) las dobroczyńcą człowieka, 7) gospodarka człowieka w lesie, 8) łowiectwo, bartnictwo i rybactwo, 9) historia leśnictwa, 10) współczesna organi-

⁸ Smólski S.: Muzeum leśnictwa i drzewnictwa – potrzeba, zadania i organizacja. *Sylwan*. 1965, t. 109, nr 2, s. 65.

zacja leśnictwa, 11) ekonomika leśna, 12) szkolnictwo i piśmiennictwo z zakresu leśnictwa, 13) organizacje leśne.

Dział III. Ochrona przyrody i zadrzewień. Sekcje: 14) zadrzewienia, 15) ochrona przyrody.

Dział IV. Sekcje: 16) drewno⁹.

Sprawa przybrała realne kształty, kiedy w dniu 1 VI 1968 r. Minister Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego, Roman Gesing, podjął decyzję o utworzeniu Muzeum Leśnictwa i Drzewnictwa z tymczasową siedzibą w Krakowie, zgodnie z propozycją Stanisława Smólskiego. Na pełnomocnika ministra do spraw organizacji muzeum został powołany docent dr Stanisław Fiołek, kierownik Pracowni Badania Lasów Górskich w Oddziale Instytutu Badawczego Leśnictwa w Krakowie-Przegorzalach. W dniu 5 VII 1968 r. minister wyznaczył dwudziestoosobową Radę Muzealną oraz jej przewodniczącego, Stanisława Smólskiego, w celu wstępnego opracowania zasad i zakresu działania przyszłego muzeum. Rada działała do 1977 r., do momentu powołania nowej Rady Naukowej.

Pierwsze zbiory zaczęto gromadzić, podobnie jak miało się to odbywać jeszcze przed II wojną światową, w pomieszczeniach stacji IBL w Krakowie-Przegorzalach. Równocześnie rozpoczęto poszukiwania odpowiedniego terenu, względnie obiektu dla muzeum. Brak konkretnej lokalizacji oraz nietrafna koncepcja urządzenia placówki w budynku Instytutu Badawczego Leśnictwa w Krakowie znów zaczęły odwlekać w czasie początek konkretnych działań.

Rok 1972 okazał się jednym z najważniejszych w historii powstania muzeum. W sierpniu tego roku Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Pleszewie z udziałem Naczelnego Konserwatora Przyrody zorganizowało wizję lokalną w zabytkowym, ale zdewastowanym i niszczącym pałacu, zwanym „Oficyną” (ryc. 1), położonym na terenie gołuchowskiego arboretum. Niecały miesiąc później w kolejnym spotkaniu w Gołuchowie, zorganizowanym przez PRN w Pleszewie, wzięli udział: Naczelnny Konserwator Przyrody, Wojewódzki Konserwator Zabytków w Poznaniu oraz przedstawiciele Zarządu Muzeów Ministerstwa Kultury i Sztuki, Muzeum Narodowego w Poznaniu i Akademii Rolniczej w Poznaniu. Powzięto wówczas dwa jakże ważne postanowienia, by istniejącą zabudowę osady „Dybul”, pałac oraz park dendrologiczny przeznaczyć na muzeum leśnictwa, a także wygospodarować fundusze dla Akademii Rolniczej w Poznaniu z przeznaczeniem na remont i adaptację „Oficyny” oraz utrzymanie i konserwację arboretum jako zabytku przyrody.

⁹ Ibidem, s. 71–73.

Ryc. 1. Dawny pałac Działyńskich, zwany „Oficyną”. Stan z pierwszych lat XX wieku (fot. A. Pawlikowski)

We wrześniu 1972 r. władze powiatu pleszewskiego przedstawiły projekt umiejscowienia muzeum leśnictwa na terenie gołuchowskiego arboretum – w dawnym pałacu Działyńskich. Decyzja o lokalizacji muzeum w Gołuchowie zapadła 24 X 1972 r. podczas wizji lokalnej, w której uczestniczyli przedstawiciele Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego oraz Polskiego Towarzystwa Leśnego. Przemawiały za nią ważne argumenty: centralne położenie w kraju, dogodne połączenia komunikacyjne, duży park z bogatym arboretum, zróżnicowana część leśna wraz z budynkami nadającymi się do wykorzystania na przyszłe ekspozycje oraz bardzo przychylny stosunek kaliskich władz wojewódzkich do tego pomysłu.

Pierwszego dnia stycznia 1974 r. administracja Lasów Państwowych przejęła od Akademii Rolniczej w Poznaniu park wraz ze znajdującymi się na jego terenie zabudowaniami. W kwietniu 1975 r. wiceminister leśnictwa i przemysłu drzewnego, prof. T. Molenda, na podstawie ustaleń dokonanych w trakcie kolejnej wizji lokalnej w Gołuchowie, wydał ostateczne, formalne postanowienie zlokalizowania muzeum i wykorzystania na jego potrzeby – jako głównego budynku muzeum leśnictwa – dawnego pałacu położonego w parku gołuchowskim. W maju tego samego roku przewieziono

z Krakowa do Gołuchowa zbiory Stanisława Fiolka. Było to około 350 obiektów oraz 2310 książek, wiele czasopism i archiwaliów.

W lutym 1976 r. dyrektor naczelny Lasów Państwowych zlecił zadanie zorganizowania muzeum Okręgowemu Zarządowi Lasów Państwowych w Poznaniu, polecając utworzyć do prowadzenia tej sprawy specjalną komórkę organizacyjną. Pięć miesięcy później powstał „Zespół ds. organizacji muzeum leśnictwa w Gołuchowie”, funkcjonujący w strukturze organizacyjnej Nadleśnictwa Taczanów, który rozpoczął pracę pod kierunkiem doc. Alojzego Młynarka – pełnomocnika dyrektora OZLP. Bezpośrednie prace wykonawcze powierzono Wojciechowi Wiluszowi, dr. Andrzejowi Grabowskiemu (muzeum) i Julianowi Jeszke (arboretum). Zarządzeniem nr 34 dyrektora naczelnego Lasów Państwowych z 1 IX 1977 r. została powołana osiemnastoosobowa Rada Naukowa Muzeum Leśnictwa z prof. Bohdanem Kielczewskim – przewodniczącym. Funkcję tę prof. Kielczewski pełnił do końca swojego życia. Jego zastępcami byli: dr Kazimierz Ratajszczak – dyrektor OZLP w Poznaniu i dr Andrzej Wasilewski – wicewojewoda kaliski. Rada miała za zadanie opracować właściwą koncepcję i wytyczne programowe dla muzeum oraz koncepcję zagospodarowania parku gołuchowskiego, stanowiącego naturalne zaplecze przyszłego muzeum leśnictwa.

Zgodnie z ustaleniami kierownictwa Lasów Państwowych, niezwłocznie przystąpiono do konkretnego działania. Dynamiczny start nowo utworzonej instytucji, rysujące się perspektywy jej rozwoju oraz lokalne możliwości nasunęły pomysł poszerzenia koncepcji o utworzenie ośrodka, w którym muzeum leśnictwa byłoby jedną z jego części. W wyniku szeregu konsultacji początkowe zamierzenia rozszerzono o dwa dodatkowe działy: zwierzyńiec pokazowy żubrów i w perspektywie również niektórych zwierząt łownych, zlokalizowany w lesie w pobliżu parku, oraz gospodarstwo szkółkarskie. Zaczęto więc organizować już nie tylko muzeum, lecz szeroko pojęty Ośrodek Kultury Leśnej (OKL), który oficjalnie został powołany w roku 1976. W skład OKL w Gołuchowie weszło arboretum o powierzchni ponad 160 ha, zagroda żubrów zajmująca 22 ha, muzeum zlokalizowane w „Oficynie” i na tzw. Dybulu oraz budynek administracyjny, tzw. Kasa¹⁰.

Pod koniec 1977 r. Naczelny Zarząd Lasów Państwowych w piśmie do Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki w sprawie przyszłego muzeum leśnictwa potwierdził objęcie patronatem powstającego w Gołuchowie Ośrodka Kultury Leśnej. Stwierdzono, że: „1. Uwzględniając opinię szerokiego ogółu leśników polskich oraz społeczne potrzeby w tym zakresie, Lasy Państwowe przystąpiły do organizowania Muzeum

¹⁰ Informacja w sprawie organizacji Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie. Materiał na posiedzenie Kolegium Lasów Państwowych. Poznań, marzec 1978, druk ulotny w archiwum OKL, s. 3.

Leśnictwa w Gołuchowie k. Kalisza, które równocześnie spełniać będzie funkcje Ośrodka Kultury Leśnej o zasięgu ogólnokrajowym. W skład tego Ośrodka wejdą: a) właściwe Muzeum Leśnictwa, b) park łącznie z arboretum – przy czym przewiduje się przystosowanie ich dla celów naukowo-dydaktycznych, c) zwierzyńiec parkowy żubrów oraz niektórych zwierząt łownych i ptactwa wodnego. 2. Na siedzibę Muzeum Leśnictwa wybrano dawny pałac mieszkalny («Oficynę») znajdujący się w sąsiedztwie gołuchowskiego zamku (gdzie mieści się Oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu). Wspomniany budynek jest przeznaczony do generalnego remontu wraz z jego adaptacją na potrzeby muzeum. Remont ten przewiduje się zakończyć w 1980 r., po czym ma nastąpić otwarcie właściwego Muzeum Leśnictwa¹¹.

16.2.2. Utworzenie Ośrodka Kultury Leśnej

W dniu 30 VI 1978 r. Kolegium Dyrektorów Lasów Państwowych podjęło uchwałę, w której „potwierdza i akceptuje wszelkie dotychczasowe poczynania i prace przygotowawcze do zorganizowania Ośrodka” oraz uznaje potrzebę i celowość ponoszenia przez Lasy Państwowe dalszych wydatków związanych z jego uruchomieniem i utrzymaniem¹². W ten sposób zapoczątkowany został mecenat Lasów Państwowych nad ochroną gołuchowskich dóbr kultury. Zarządzeniem dyrektora naczelnego Lasów Państwowych nr 31 z dnia 29 VII 1978 r. zmieniona została nazwa Rady Naukowej Muzeum Leśnictwa na Radę Naukową Ośrodka Kultury Leśnej (szczegółowe kalendarium najważniejszych zdarzeń w latach 1964–1978 opracował Józef Broda¹³).

Pierwsze 10 lat funkcjonowania Ośrodka Kultury Leśnej to praca głównie w sferze inwestycji i remontów oraz przygotowywania ekspozycji. Do końca 1977 r. wybudowano 20-hektarową zagrodę dla żubrów wraz z całym zapleczem gospodarczym. Jej utworzenie wynikało z założeń programu ochrony gatunkowej żubra. W kwietniu 1977 r., po zbudowaniu ogrodzenia, sprowadzono do zagrody zwierzęta. Pierwszym żubrem, który zamieszkał w zagrodzie, była krowa Polira, przywieziona z Białowieży. Już w grudniu 1977 r. urodziło się jedno cielę.

Uporządkowano wstępnie arboretum i część leśną parku, udostępniając je do zwiedzania. W dniu 29 VI 1983 r. otwarto pierwszą stałą wystawę

¹¹ Broda J.: Od Muzeum Leśnictwa – do Ośrodka Kultury Leśnej. Kalendarium cz. I. **W: Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej.** Warszawa–Poznań 1990, t. 2, s. 122.

¹² Ibidem, s. 123.

¹³ Ibidem, s. 113–123.

Ryc. 2. Kierownictwo Naczelnego Zarządu Lasów Państwowych z dyrektorem naczelnym Andrzejem Nowakowskim oraz przedstawiciele władz województwa kaliskiego podczas otwarcia pierwszej w OKL wystawy „Technika leśna” w dniu 29 VI 1983 r. (fot. archiwum OKL)

„Technika leśna” w budynku na „Dybulu” (ryc. 2), a trzy lata później – 4 X 1986 r. – nastąpiło oficjalne otwarcie Muzeum Leśnictwa w „Oficynie”. Z wielu względów był to bardzo ważny dzień. Udostępniono do zwiedzania część głównego budynku Ośrodka Kultury Leśnej, w pozostałej w dalszym ciągu trwały prace remontowo-adaptacyjne. W historycznych salach reprezentacyjnego budynku zorganizowano wystawę wybranych działów leśnictwa, która wraz z ekspozycją na „Dybulu” ukazywała technikę leśną i problemy użytkowania lasu oraz związek lasu z kulturą i sztuką, czyli kulturotwórczą rolę lasu. W holu „Oficyny” odsłonięto tablicę pamiątkową ku czci Stanisława Fiołka, pierwszego organizatora Muzeum Leśnictwa. Tego samego dnia odbyło się również wspólne posiedzenie kierownictwa i Kolegium Dyrektorów Lasów Państwowych oraz Rady Naukowej Ośrodka Kultury Leśnej.

Począwszy od dnia 1 I 1987 r. Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie, na podstawie zarządzenia nr 26 dyrektora naczelnego Lasów Państwowych z dnia 15 XII 1986 r., stał się samodzielną jednostką organizacyjną wchodzącą w skład Okręgowego Zarządu Lasów Państwowych w Poznaniu.

W październiku 1987 r. otwarto dla zwiedzających drugie piętro „Oficyny” z wystawą poświęconą „Historii gospodarstwa leśnego”.

Rok 1987 zamknął zasadniczy okres w niezbyt długich dziejach Ośrodka Kultury Leśnej, związany z przygotowaniem bazy technicznej do realizacji podstawowych rodzajów działalności statutowej. Krótką charakterystykę ponaddziesięcioletnich dokonań najlepiej przedstawia poniższe zestawienie:

- ustalono i zrealizowano wyjściową i stopniowo rozszerzaną koncepcję organizacji Muzeum Leśnictwa, a następnie Ośrodka Kultury Leśnej;
- zbudowano bloki mieszkalne w celu przekwaterowania lokatorów z remontowanych budynków ośrodka oraz dla kadry OKL;
- przeprowadzono renowację i adaptację bądź odbudowę podstawowych obiektów, tj. zabytkowego pałacyku „Oficyna”, „Kasy”, „Dybulu”, parku, stajni, pralni i innych zabudowań podworskich, przeznaczonych na ekspozycje, bazę techniczną i socjalną, niezbędne pracownie konserwatorskie i techniczne, bibliotekę, magazyny;
- sprowadzono zapoczątkowaną kolekcję zbiorów ze składnicy w Krakowie, systematycznie powiększaną przez dary i zakupy, opracowano dokumentację wymagań muzealnych, przeprowadzono konserwację zbiorów i udostępniono je zwiedzającym;
- zbudowano 22-hektarową zagrodę pokazową żubrów wraz z urządzeniami pomocniczymi;
- podjęto działalność naukowo-oświatową, wystawienniczą, wydawniczą, propagandową;
- doprowadzono wodociąg, kablowe linie telefoniczne i elektryczne do obiektów ośrodka, zbudowano parkingi, drogi dojazdowe, ścieżki parkowe, mostki, kładki, ogrodzenia;
- prowadzono prace przy rekonstrukcji architektonicznej, urządzeniu parku, szkółki, stawów, szklarni, chłodni szkółkarskiej;
- otwarto w 1983 r. wystawę „Technika leśna”;
- przejęto w 1983 r. zabudowania podworskie z zamiarem przeznaczenia ich na cele ekspozycyjne oraz bazę techniczną;
- podjęto w 1986 r. decyzję o utworzeniu Domu Pracy Twórczej;
- dobrano kadre i w 1987 r. usamodzielniono Ośrodek Kultury Leśnej¹⁴.

W swoim wystąpieniu na posiedzeniu Rady Naukowej OKL i kierownictwa Lasów Państwowych w dniu 9 X 1987 r. dyrektor naczelny Lasów Państwowych, Ryszard Działuk, postawił przed Radą Naukową OKL, zespołem pracowników ośrodka i kierownictwem OZLP w Poznaniu następujące zadania na następne lata:

¹⁴ Wystąpienie naczelnego dyrektora Lasów Państwowych na posiedzeniu Rady Naukowej OKL i kierownictwa Lasów Państwowych. Gohuchów 10 IX 1987. Materiały w archiwum Ośrodka Kultury Leśnej. s. 1–2.

- Pełna i szybka realizacja wszystkich przyjętych dotychczas zamierzeń i bieżąca ich weryfikacja w wypadku, gdyby ustalone ramy okazały się zbyt wąskie.
- Rozszerzenie uczestnictwa OKL w procesie wychowawczym młodzieży szkół leśnych oraz wywieranie, przez stosowne formy działalności edukacyjnej, wpływu na pracowników Lasów Państwowych, podnoszącego kulturę wszystkich dziedzin życia.
- Upowszechnianie kultury wśród pracowników jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych.
- Pielęgnowanie tradycji sztuki ludowej i sztuki profesjonalnej, wywodzących się z leśnictwa lub inspirowanych lasem, dbałość o ich rozwój i upowszechnianie. Objęcie zainteresowaniem i wpływem wszystkich dziedzin twórczości (pisarstwo, malarstwo, rzeźba, film, fotografia, radio, telewizja), aktywne współdziałanie z twórcami i związkami twórców, inspirowanie ich poczyniń artystycznych, organizacja warsztatów twórczych przybliżających leśnictwo.
- Objęcie zainteresowaniem ośrodka obiektów zabytkowych znajdujących się w Lasach Państwowych, ich użytkowaniem i konserwacją oraz rozproszonych dzieł sztuki, zgodnie z profilem OKL. Obrona i ratowanie naszego dziedzictwa kulturalnego to naturalny obowiązek ośrodka.
- Współdziałanie w przygotowaniu jubileuszy organizacji gospodarczej Lasów Państwowych. Poszerzenie działalności wydawniczej OKL o współpracę z wydawnictwami w celu szybkiego doprowadzenia do wydawania barwnych albumów o lasach i gospodarce leśnej, folderów o lasach, kalendarzy leśnych, kroniki LP, monografii, plakatów itp.
- Współpraca z Biurem Studiów i Projektów LP w zakresie architektury osiedli leśnych¹⁵.

Były to zadania, które można określić mianem działalności usługowo-edukacyjnej i naukowo-badawczej. Te dwa komplementarne aspekty funkcjonowania Ośrodka Kultury Leśnej zaczęły dominować w jego działalności.

¹⁵ Ibidem, s. 4–5.

16.3. Historia obiektów Ośrodka Kultury Leśnej

Aby w pełni pojąć, jak wielka jest rola Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie w dziedzinie ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego oraz ich właściwego wykorzystania, trzeba poznać, choć w niewielkiej części, historię obiektów składających się na ów ośrodek.

W 1853 r. Gołuchów nabył Tytus Działyński z przeznaczeniem na rezydencję dla swojego jedynego syna Jana. Jan Działyński był organizatorem powstania na terenie Wielkopolski, poświęcił na ten cel swój majątek oraz pieniądze pożyczone od żony Izabeli z Czartoryskich i jej rodziny. W roku 1863 majątek uległ sekwestracji. Całą majątność wraz z zamkiem Jan przekazał w 1872 r. żonie jako spłatę długu zaciągniętego u Czartoryskich na potrzeby powstania.

Realizowane w latach 1876–1896 przez Izabelę z Czartoryskich Działyńską założenie rezydencjonalne w Gołuchowie składało się z odbudowanego zamku (ryc. 3), powiększonego w latach 1890–1895 pałacu, zwanego również „Oficyną”, budynku intendentury, dwóch budynków o charakterze gospodarczym i mieszkalnym wzniesionych na „Dybulu”, ogrodu owocowego i oranżerii oraz założonego już wcześniej folwarku, na terenie którego w tym czasie zbudowano nową oborę. Wszystkie budynki wtopione były w rozległy park zakładany równoległe z obiektami, w którym oprócz nowych mostów na rzeczce Ciemnej postawiono również pawilon dla pszczół zwany „pasieką” oraz drewnianą kapliczkę św. Antoniego, zniszczoną w czasie wojny. Centrum zespołu rezydencjonalnego tworzył wypełniony zbiorami muzealnymi i cennymi ruchomościami zamek.

Zaraz po wojnie w zamku i pałacu znajdował się szpital wojskowy. Majątek Czartoryskich przejęty został przez skarb państwa. Ziemię rozparcelowano, park i znajdujące się na jego terenie budynki przekazano resortowi

Ryc. 3. Zamek w Gołuchowie, obecnie oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu (fot. W. Milewski)

leśnictwa. W gestii spółdzielni pozostawał budynek intendenty, tzw. Kasa, w której mieściły się biura spółdzielni, sklep oraz posterunek Milicji Obywatelskiej. Również „Oficina”, gdzie mieszkało wówczas około 10 rodzin, pozostawała w zarządzie spółdzielni, jak również 1/4 gołuchowskiego parku. Pozostały obszar parku i zabudowania na „Dybulu” zajmowały Lasy Państwowe. W 1948 r. w zamku był magazyn zboża, później zainteresowało się nim Muzeum Narodowe w Poznaniu i w 1962 r. zamek stał się oddziałem muzeum. W 1951 r. cały zespół w Gołuchowie, z wyjątkiem zamku, przekazany został poznańskiej Wyższej Szkole Rolniczej. Było to związane z użytkowaniem niezgodnym z pierwotnym przeznaczeniem, a co za tym idzie z dewastacją i niszczeniem. Jednakże mimo przejęcia całego zespołu, sytuacja nie uległa poprawie. W 1958 r. w „Oficynie” mieszkało 13 rodzin, a na „Dybulu” – pięć. Wokół budynków pojawiły się dodat-

Ryc. 4. Pałac Działyńskich („Oficina”) – siedziba Muzeum Leśnictwa (fot. M. Hertmann)

kowe zabudowania gospodarcze, drób i trzoda chlewna zaś systematycznie degenerowały najbliższe otoczenie zabytków. Pozostałe budynki systematycznie niszczały, nie przeprowadzono żadnych remontów. Dopiero przejście założenia przez Lasy Państwowe zapobiegło całkowitej jego dewastacji. Rok 1975 był początkiem prac projektowych i remontowych, którymi objęto wszystkie budynki znajdujące się na terenie dawnej ordynacji.

„Oficina”. Trzon pałacu tworzy nieduży budynek gorzelni wzniesionej w latach 1852–1853 przez Wincentego Kalksteina, dokończonej i wyposażonej przez Jana Działyńskiego. Funkcjonowała dość krótko, nie dłużej niż do 1866 r. – wiadomo, iż w tym roku stała już pusta¹⁶. Budynek wzniesiony był z kamienia i cegły. W latach 1872–1874 gorzelnia została zaadaptowana na cele mieszkalne i następnie sukcesywnie rozbudowywana aż do schyłku XIX wieku. W 1875 r., kiedy opróżniony zamek przygotowano do remontu, Działyńscy zamieszkali w pałacu – „Oficynie”. Rozbudowa z lat 1890–1895 nadała jej ostateczny kształt architektoniczny, niezmienny do naszych czasów (ryc. 4).

¹⁶ Kąsinowska R.: *Gołuchów. Założenie rezydencjonalne*. Poznań 1987, t. 1, s. 84. Maszynopis w archiwum działu muzealnego Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie.

„Oficyna” składa się z kilku członów wznoszonych w pewnych odstępach czasu. Zespolenie wszystkich elementów budowli jest na tyle dopracowane, że przesłedzenie kolejnych etapów powstawania, bez materiałów archiwalnych, jest praktycznie niemożliwe.

W 1981 r. rozpoczęto generalny remont zabytkowego pałacu Czartoryskich. Budynek był w złym stanie technicznym, zdewastowany, a ponad połowę powierzchni zajmowali w nim obcy lokatorzy (12 rodzin), których trzeba było najpierw wykwaterować. Prace trwały do 1985 r. i składały się z trzech etapów: prac budowlanych i instalacyjnych, prac konserwatorskich prowadzonych w reprezentacyjnych pomieszczeniach pod kierunkiem Krzysztofa Powidzkiego, adaptacji wnętrz i urządzania w części z nich ekspozycji Muzeum Leśnictwa.

Pierwszy etap to gruntowa naprawa dachu – wymiana elementów więźby dachowej i pokrycie jej nowym łupkiem. Prace zewnętrzne obejmowały wzmocnienie muru oporowego i odbudowę muru otaczającego dziedzińca, który wyłożono kostką cesarską. Wewnątrz pałacu wzmocniono stropy, zlikwidowano przewody kominowe z wyjątkiem tych, które łączą się z kominkami. Istniejący pod głównym skrzydłem oficyny przejazd zamurowano, lokalizując tam kotłownię centralnego ogrzewania. Położono nowe tynki w pomieszczeniach, z wyjątkiem sali bilardowej, w której odtworzono olejną malaturę na ścianach. Wymieniono całą stolarkę okienną, zostawiając jedynie ozdobną stolarkę okien głównej klatki schodowej. Cała stolarka drzwiowa i boazerie w pomieszczeniach niereprezentacyjnych zostały zachowane i zakonserwowane. Wymieniono także podłogi, w trzech pomieszczeniach ułożono na nowo istniejącą tu poprzednio posadzkę. W budynku założono nową instalację centralnego ogrzewania i wodno-kanalizacyjną. Wymieniono również instalację elektryczną, montując jednocześnie sygnalizację pożarową i włamaniową.

Najpoważniejszą częścią prac remontowo-konserwatorskich była restauracja wnętrz pałacu, pierwotnie bowiem budynek miał m.in. polichromowane stropy, liczne złożone boazerie, polichromowane drzwi i murowane kominki zdobione dużymi lustrami oprawionymi w bogate ramy. Przeprowadzono więc konserwację stropów, boazerii, drzwi, kominków w byłej jadalni, salonie i sypialni Izabeli Działyńskiej, co przywróciło dawną świetność tym wnętrzom¹⁷ (ryc. 5). Dodać należy, że za prace remontowo-konserwatorskie w „Oficynie” Ośrodek Kultury Leśnej otrzymał nagrodę I stopnia w konkursie „Na najlepszego użytkownika obiektu zabytkowego w 1988 r.”, organizowanym przez Ministerstwo Kultury i Sztuki.

¹⁷ Ibidem, s. 241–243.

Ryc. 5. Prace konserwatorskie w „Oficy-
nie” w pierwszej połowie lat 80. (fot. ar-
chiwum OKL)

Dawny pałac Działyńskich zo-
stał przekształcony w muzeum
i dopasowany do nowej sytuacji
kulturowej. Zastosowanie ada-
ptacji w tym programie miało na
celu w pierwszym rzędzie dosto-
sowanie wnętrza o niemuzealnej
funkcji do celów muzealno-wy-
stawienniczych. Pierwotna funk-
cja pałacu była czynnikiem uła-
twiającym przystosowanie obiek-
tu do jego nowej roli. Ważne
również było to, że funkcja nie-
muzealna (mieszkalna) pałacu
wygasła nieuchronnie, a jego
stan techniczny był coraz gorszy,
co niewątpliwie skończyłoby się
ruiną obiektu. Zachowana zosta-
ła zewnętrzna bryła budynku,
czyli nie stracił on swojej tożsa-
mości, i częściowo utrzymano pierwotny wystrój wewnętrzny. Pracom ada-
ptacyjnym towarzyszyły zabiegi konserwacyjne, niekiedy rekonstrukcyjne,
których celem było utrzymanie pierwotnej postaci obiektu tak, aby mimo iż
stał się muzeum, był autentyczny w swej funkcji pierwotnej. W trakcie prac
adaptacyjnych i zabiegów konserwacyjnych pozostawiono elementy po-
chodzące z jego stanu pierwotnego.

Intendentura. Ten budynek „maison du garde” wraz z przylegającą
główną bramą zamykał wjazd na teren rezydencji. Budowę rozpoczęto
w 1884 r., a zakończono trzy lata później. Jest to dwukondygnacyjny obiekt
założony na planie prostokąta, o ceglanych ścianach, zwieńczonych stro-
mym, czterospadowym dachem krytym łupkiem. W budynku tym, zwanym
również „Kasą”, mieściły się biura majątku, mieszkanie administratora oraz
pokoje gościnne i pomieszczenia odźwiernego, obok bowiem znajduje się
otaczający rezydencję mur z cegły przedzielonej poziomymi pasami pias-
kowca, z główną bramą wjazdową i przejściem dla pieszych, wzniesiony
równocześnie z intendenturą.

Ryc. 6. Budynek intendentury, zwany „Kasą”, mieszczący obecnie pomieszczenia biurowe OKL (fot. M. Hertmann)

W trakcie odbudowy intendentury i adaptacji jej wnętrza na pomieszczenia biurowe OKL, architektura zewnętrzna budynku nie uległa żadnym zmianom (ryc. 6).

„Dybul”. Nazwa ta sięga pierwszej połowy XVII w. Prawdopodobnie pochodzi od nazwiska (Dybuł) młynarza posiadającego młyn nad brzegiem stawu. Gospodarstwo młynarza znajdowało się na północnym krańcu wiejskiej zabudowy i granoczyło z lasami właścicieli Gołuchowa. Nazwa, zanotowana w lustracji z 1760 r., przetrwała do dziś¹⁸.

Działalność wykupili gospodarstwo wiosną 1874 r. z rąk Krysińskiego, ostatniego właściciela, za 9000 talarów. Młyn rozebrano, a dom mieszkalny i obórki pozostawiono. W 1873 r. do Gołuchowa dotarła pierwsza część

¹⁸ Kąsinowska R.: *Gołuchów. Rezydencja magnacka w świetle źródeł*. Poznań, Pro Scientia 1993, s. 292.

drobiu sprowadzonego z Paryża; drugą część przywieziono rok później. Z Francji sprowadzono rozmaite rasy kur, kaczek, gęsi i indyków o egzotycznych nazwach. W 1876 r. rozpoczęto prace budowlane przy kurniku. Składał się on z trzech części: środkowej – założonej na planie prostokąta i dwóch pawilonów mieszkalnych, przylegających do jego krótszych boków. Pawilony sąsiadowały ze środkową częścią dłuższymi bokami, a trójkątne szczyty wieńczyły ich krótsze, zwrócone na wschód i zachód elewacje. Trzy człony budynku zamknięte były oddzielnymi, dwuspadowymi dachami, pierwotnie krytymi łupkiem. Od strony wschodniej połacie dachu obu pawilonów wysunięto przed lico szczytów i ozdobiono drewnianą dekoracją w stylu szwajcarskim, w którą wkomponowano nieduże balkoniki, związane z mieszczącymi się na poddaszu pokojami. Budynek przetrwał w niezmienionej formie do roku 1945. Obecnie istniejący kurnik stawiany był od końca lat siedemdziesiątych do 1983 r. Zachowano plan i kubaturę starego obiektu.

Do budowy drugiego, obok kurnika, budynku na „Dybulu” przystąpiono wiosną 1884 r. Była to obora nawiązująca kształtem do stojącego już kurnika. Ceglane ściany wzbogacono, wprowadzając kamienne obramowania otworów okiennych i drzwiowych. Nawiązaniem do architektury kurnika było rozwiązanie partii dachu ozdobionego podobną dekoracją snycerską w stylu

Ryc. 7. „Dybul”, jeden z budynków spełniających dziś funkcję muzealną (fot. M. Hertmann)

szwajcarskim. Wnętrze, z wyjątkiem północnej, mieszkalnej części, służyło za oborę. W 1916 r. obora została przebudowana na stajnię, co było związane ze sprowadzeniem do Gołuchowa czterech kłaczy wraz ze źrebakami, pochodzących ze stadniny w Krasnem. Stajnia funkcjonowała do 1939 r.

Brak remontów i niewłaściwe użytkowanie budynków po roku 1945 doprowadziło „Dybul” do ruiny. Odbudowany w latach 1970–1980, został przystosowany do nowych funkcji: muzealnej i mieszkalnej (ryc. 7).

Ogród. Do roku 1870 ogrodem zajmował się Jan Falkowski. Od października 1876 r. głównym ogrodnikiem Izabeli Działyńskiej był Adam Kusbaszewski – zajmował to stanowisko aż do swojej śmierci w roku 1927.

Realizacja projektu francuskiego ogrodu owocowego rozpoczęła się w roku 1876. Zagospodarowanie przestrzeni liczącej 3000 m², otoczonej trzymetrowej wysokości murem, trwało do 1881 r. Pierwszą partię 7000 dziuzek (śliwy, grusze, jabłonie i pigwy) sprowadzono wiosną 1878 r. z podparyskiej miejscowości St. Mande, następną – jesienią tego samego roku. Kolejne dostawy drzewek owocowych dotarły do Gołuchowa w październiku 1879 r. oraz w maju roku następnego. W ogrodzie rosły m.in. wrażliwe na niską temperaturę brzoskwinie, morele oraz śliwy, jabłonie, grusze, pigwy i krzewy agrestu oraz malin.

Ryc. 8. Szkołka drzew i krzewów ozdobnych (fot. M. Hertmann)

Winnice z kolei zaczęto już zakładać z chwilą objęcia zarządu ogrodów przez Adama Kubaszewskiego w 1876 r. Budowę szklarni przeznaczonych do upraw winorośli rozpoczęto dwa lata później. Były to dwie szklarnie szerokie, jedna nawet ogrzewana, o dwóch rzędach winorośli i dwie szklarnie o jednym rzędzie. Gruntowe uprawy winorośli prawdopodobnie wygięły po ostrej zimie 1928/29. Uprawy pod szkłem istnieją jednak do dziś i sporo krzewów to te same rośliny, które zasadził Kubaszewski¹⁹ (ryc. 8). W południowej części ogrodu znajdowała się założona około 1884 r. ananasarnia. Od południa francuski ogród graniczył z ogrodem warzywnym, za którym leżał teren tzw. szkółki.

Park-Arboretum. Park typu angielskiego roztaczający się dookoła zamku to kontynuacja dawnego parku włoskiego znajdującego się przy zamku, wówczas Leszczyńskich. Do roku 1853 park obejmował najwyżej 2–3 ha. Sąsiadowały z nim zagrody chłopskie. Początek obecnego parku zaczyna

Ryc. 9. Malowniczy staw w Parku-Arboretum (fot. B. Czołnik)

¹⁹ Sękowski B.: Drzewa i krzewy owocowe oraz winorośle w parku gołuchowskim w latach 1870–1985. **W:** *Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej*. Warszawa–Poznań 1990, t. 2, s. 55.

się właśnie od tej daty. Jan Działyński zamierzał stworzyć wielką kolekcję drzew i krzewów egzotycznych i prowadzić doświadczenia nad ich aklimatyzacją w Polsce. Ostatecznie na początku XX w. w parku rosło ponad 800 gatunków i odmian krzewów, wśród nich iglaki amerykańskie, kaukaskie i japońskie.

Prace przy zakładaniu parku początkowo prowadził ogrodnik Jan Falkowski, później, od 1876 r., Adam Kubaszewski. W tym samym roku ogród dworski rozpoczęto przebudowywać na ogród dendrologiczny w stylu angielskim. Przygotowując teren pod park, wykonano olbrzymie roboty ziemne, powiększając jego obszar do 158 ha. Koniecznością stała się zamiana zabudowań znajdujących się na terenie dzisiejszego parku na grunty orne w innej części wsi. Jedyną osadą z owych czasów, której zabudowania zachowały się na terenie parku do chwili obecnej, są budynki folwarku „Dybul”. Terenom parkowym nadano urozmaiconą rzeźbę w postaci sztucznie utworzonych, znakomicie wpisujących się w okoliczny pejzaż dolin, wzniesień i jarów.

Rzeczka Ciemna tworzy swobodną oś kompozycji parku, a naturalne rozlewiska wodne wykorzystano do utworzenia stawów i jazów (ryc. 9).

Ryc. 10. Okazały dąb szypułkowy „Jan” w Parku-Arboretum (fot. A. Antonowicz)

Ryc. 11. Lipa drobnolistna „Izabela” (fot. B. Czołnik)

Południowa część parku przechodzi po stronie północnej w naturalny las i obejmuje fragmenty pierwotnych zespołów leśnych. Widocznym dotąd śladem pierwszych prac w parku jest podwójna aleja lipowo-grabowa wysadzana w 1856 r., łącząca zamek z dawnym folwarkiem. Rok później założono trzystumetrowej długości aleję lipową, biegnącą od zamku ku stawom. Tworzą ją lipy drobnolistne.

Arboretum gołuchowskie jest jednym z największych w Polsce pod względem powierzchni. W 1930 r. bogata kolekcja drzew i krzewów liczyła 519 gatunków i odmian. Wśród drzew aklimatyzowanych zachowały się m.in. pochodzące z Ameryki Północnej liczne okazy daglezi zielonej (*Pseudotsuga taxifolia*). Niektóre z nich osiągają ponad 35 m wysokości. W Parku-Arboretum rośnie również wiele żywotników, cyprysików, jodeł. Występuje tu duża liczba gatunków rzadkich, np. strączyn żółty (*Cladrastis lutea*), żółtnica pomarańczowa (*Machura pomifera*), surmia (*Catalpa*), iglicznia (*Gleditsia triacanthos*) i inne. Rosną okazałe dęby, głównie szypułkowe (*Quercus robur*), liczące około 300 lat, z których najpotężniejsze mają ponad 500 cm obwodu (ryc. 10). Jest też egzemplarz lipy drobnolistnej (*Tilia cordata*), liczącej 170 lat, o obwodzie 524 cm i wysokości 32 m (ryc. 11). Imponujące rozmiary osiągnęły również dwie topole późne (*Populus canadensis* „*Serotina*”) o wysokości 34 m i obwodzie 500 cm. Do najstarszych okazów należy pozostałość osiemnastowiecznego szpaleru grabowego.

Ciekawostką dendrologiczną jest też lipa szerokolistna (*Tilia platyphyllos*), która wykształciła korzenie przybyszowe. Park wchodzi w skład zespołu pałacowo-parkowego wpisanego do Państwowego Rejestru Zabytków, a wokół niego ustanowiono w 1990 r. Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Rzeki Ciemnej.

Oranżeria. Znajdowała się przy południowym murze ogrodu szpalerowego. Budynek zaczęto stawiać w 1877 r. Wznoszona przez kolejne dwa lata, oranżeria była użytkowana zgodnie ze swoim przeznaczeniem do 1939 r. Po wojnie nie remontowana, zaczęła chylić się ku upadkowi. Ostatecznie została rozebrana w 1976 r. Ten pięćdziesięciometrowy budynek składał się z trzech części: przeszklonej środkowej, nakrytej dachem jednospadowym, i dwóch przylegających do jej szczytów pawilonów zbudowanych na planie prostokąta, nakrytych dachami dwuspadowymi. Środkowa część miała wjazd na teren ogrodu szpalerowego; wewnątrz oranżerii dostępne było przez drzwi umieszczone po jej bokach. Obecnie oranżeria już nie istnieje.

Mauzoleum. Mauzoleum, czyli dawną kaplicę zamkową, ufundowała w 1697 r. Teresa Słuszczyzna. Zbudowano ją na niewielkim wzniesieniu nieopodal pałacu. W trakcie wizytacji parafii gołuchowskiej w 1719 r. zanotowano, iż we wnętrzu kaplicy znajdowała się murowana mensa ołtarzowa oraz obraz z wizerunkiem patrona – św. Jana Chrzciciela²⁰. Jednakże władze kościelne nie wydały zezwolenia na odprawianie tam mszy.

Kaplica należała do kolejnych właścicieli Gołuchowa. Nie użytkowana zgodnie z przeznaczeniem, już od początku XIX w. pełniła prawdopodobnie różne funkcje gospodarcze. Na

Ryc. 12. Mauzoleum, czyli dawna kaplica zamkowa (fot. M. Hertmann)

mauzoleum została przebudowana w 1899 r. Po uroczystościach pogrzebowych złożono w niej ciało Izabeli z Czartoryskich Działyńskiej. Ordynat, ks. Witold Kazimierz Czartoryski, zamówił płytę nagrobną, a u Józefa Mehoffera – projekt witraża ze sceną Zmartwychwstania. Około 1932 r. we wnętrzu kaplicy umieszczono marmurowe popiersie Izabeli. Nadany kaplicy w roku 1697 kształt z niewielkimi zmianami przetrwał do dziś (ryc. 12).

Zabudowania folwarczne. Kiedy w roku 1853 właścicielem Gołuchowa został Jan Działyński, stała już większość murowanych, skupionych przy głównym podwórzu budynków gospodarczych. Z ówczesnej zabudowy zachowały się do dziś jedynie dawna owczarnia i stajnia oraz wzniesiona już u schyłku XIX w. obora.

Stajnię zbudował Jan Działyński w latach 1854–1855. Ceglany budynek założony został na planie wydłużonego prostokąta z ryzalitem na osi elewacji zachodniej zwróconej w stronę zamku. Ryzalit wychodzi na aleję lipową, prowadzącą od głównego wejścia rezydencji. W części północnej budynku znajdowała się powozownia. Wyremontowana, odrestaurowana dawna stajnia została oddana do użytku w roku 1999 (ryc. 13). Na parterze znajduje się sala konferencyjna wyposażona w sprzęt audiowizualny, sala edukacyjna ze stanowiskiem multimedialnym oraz sala recepcyjna. Cała druga kondygnacja (ok. 500 m²) zaadaptowana jest na część ekspozycyjną z dwoma edukacyjnymi stanowiskami multimedialnymi.

Owczarnię znajdującą się obok stajni zbudowano prawdopodobnie w 1849 r. Jej architektura nawiązuje do sąsiedniego budynku. W obiekcie, po zakończeniu prac remontowo-adaptacyjnych, mieścić się będzie poszerzona ekspozycja pod nazwą „Technika leśna”, przeniesiona z „Dybulu” (ryc. 14).

Oborę, zlokalizowaną po przeciwnej stronie podwórza, wzniesiono najprawdopodobniej w ostatnim dwudziestoleciu XIX w. Również w tym budynku trwają prace remontowo-adaptacyjne. Parter pełnić będzie funkcje konferencyjno-wystawienniczą, natomiast II kondygnację zajmować ma część hotelowa. Zakończenie prac przewidywane jest na koniec 2006 r.

Dom dzierżawcy położony jest w niewielkim oddaleniu od folwarku. Został zbudowany w 1887 r. kosztem 11 736 marek i 99 fenigów²¹. Stawiany był równocześnie z intendenturą i oborą na „Dybulu”, ale już poza obrębem rezydencji i dlatego nie interesował Izabeli Działyńskiej. Budynek w ostatnim czasie wyremontowano i zaadaptowano na Dom Pracy Twórczej Ośrodka Kultury Leśnej.

²⁰ Kąsínowska R.: *Gołuchów. Zakończenie rezydencjonalne*. Op. cit., s. 182.

²¹ *Ibidem*, s. 206.

Ryc. 13. Dawna powozownia, dziś obiekt służący edukacji leśnej (fot. I. Cieślak)

Ryc. 14. Budynek dawnej owczarni, obecnie w remoncie (fot. A. Antonowicz)

16.4. Współczesność Ośrodka Kultury Leśnej

16.4.1. Pokazowa Zagroda Zwierząt, Park-Arboretum

Najstarszym elementem w strukturze Ośrodka Kultury Leśnej jest Pokazowa Zagroda Zwierząt. Jej istnienie nawiązuje do tradycji utrzymywania zwierzyńców w pobliżu rezydencji magnackich. Początkowo funkcjonowała jako zagroda żubrów, ale obecnie znajdują się tam jeszcze daniele, dziki oraz koniki polskie. Te ostatnie przywieziono z Ośrodka Hodowli Zachowawczej Konika Polskiego Roztoczańskiego Parku Narodowego. Wzdłuż drogi prowadzącej do Pokazowej Zagrody Zwierząt rozmieszczono informacje, urządzenia łowieckie i różne typy budek lęgowych dla ptaków. Przy samej zagrodzie znajduje się obszerna informacja o historii i ochronie żubrów na ziemiach polskich (ryc. 15).

W Parku-Arboretum na podstawie opracowanego projektu prowadzona jest rewaloryzacja zabytkowego Parku Dendrologicznego. Naczelnym założeniem jest przywrócenie pierwotnego układu kompozycyjnego oraz odтворzenie składu gatunkowego, m.in. w wyniku międzynarodowej wymiany nasion. Rewaloryzacja parku opiera się na planie z 1928 r., przedstawiającym stan po zakończeniu jego budowy w 1894 r. (rewaloryzacja dróg i układu przestrzennego parku), dendrologicznym opisie inwentaryzacyjnym parku z roku 1928 autorstwa dr. Józefa Goetza, który wymienia 519 taksonów drzew i krzewów (rekonstrukcja układu dendrologicznego), na planie inwentaryzacyjnym z 1963 r., pokazującym stan przed utwórczeniem przekształceń i pokrywającym się z planem z 1928 r., oraz na pamiętnikach Adama Kubaszewskiego, które będą pomocne przy rekonstrukcji materiału roślinnego.

W Parku-Arboretum znajdują się 32 drzewa uznane za pomniki przyrody, wśród nich dęby szypułkowe, lipy drobnolistne, lipa szerokolistna i topole kanadyjskie. Wymiary pomnikowe ma w parku znacznie więcej drzew,

Ryc. 15. Żubry w Pokazowej Zagrodzie Zwierząt (fot. I. Cieslak)

lecz z powodu wprowadzenia ochrony całego Parku-Arboretum jako obiektu zabytkowego i wpisanego do rejestru zabytków zaniechano ustanawiania kolejnych pomników przyrody. Na terenie parku występuje 11 gatunków roślin prawnie chronionych na swych naturalnych stanowiskach oraz dziewięć gatunków drzew i krzewów chronionych wprowadzonych sztucznie. W części południowej znajdują się wszystkie obiekty architektoniczne, wchodzące w skład rezydencji. Tu również rośnie większość ciekawych okazów dendrologicznych. Dodać należy, iż w roku 1987 Minister Kultury i Sztuki przyznał OKL w Gołuchowie brązowy medal za zasługi w ochronie i pielęgnacji zabytkowych założeń ogrodowych w konkursie „Na najlepsze prace z zakresu ochrony zabytkowych założeń ogrodowych”.

16.4.2. Muzeum Leśnictwa

Mieczysław Treter już w drugiej dekadzie XX w. podkreślał, że „muzea same w sobie nie mogą być celem – są tylko środkiem do celów wyższych, idealnych”²². Przesłanie to, a więc wierność ideałom, służba nauce i rozwi-

²² Treter M.: *Muzea współczesne. Studium muzeologiczne. T. 1. Początki, rodzaje, istota i organizacja muzeów*. Kijów 1917, s. 28.

janie komunikacji między ludźmi, jest stale obecne w tworzeniu kolekcji Muzeum Leśnictwa, ich opracowywaniu i wystawianiu na widok publiczny.

Działalność wystawiennicza Muzeum Leśnictwa to, z jednej strony, stałe ekspozycje będące prezentacją kolekcji (lub jej fragmentu), z drugiej zaś – organizacja wystaw czasowych, o których można powiedzieć, że są „miarą kondycji intelektualnej muzeów”²³. Muzeum Leśnictwa stało się prawdziwym „miejscem wtajemniczenia”, gdzie następuje poznanie świata innego niż własny, oswojony, dobrze znany. Miejscem spotkania publiczności i przedmiotów zgromadzonych na wystawach, nawiązywania dialogu ze światem „innym”, z jednej bowiem strony znajduje się tutaj materialny wymiar rzeczywistości, są martwe, wyjęte z naturalnego kontekstu eksponaty, którym należy się opieka, konserwacja i umieszczenie w przynależnym im miejscu, z drugiej zaś jest widz penetrujący zbiory w poszukiwaniu tego „innego” świata, często nie zdający sobie sprawy z mozołu i istoty opieki nad materialną powłoką.

Muzeum Leśnictwa, ogólnie rzecz biorąc, gromadzi maszyny i urządzenia do pracy w lesie, świadectwa historycznego rozwoju polskiego leśnictwa, a także zbiory obrazujące związki lasu z kulturą. Obejmuje kilka wystaw stałych, umieszczonych w różnych budynkach historycznego zespołu zamkowo-parkowego.

W dawnej stajni na „Dybulu”, przy drodze prowadzącej do Pokazowej Zagrody Zwierząt, znajduje się wystawa „Technika leśna”. Składa się z obiektów tworzących grupy tematyczne, które – eksponowane w odpowiedniej chronologii – odzwierciedlają poszczególne etapy pracy w lesie. Różne maszyny i narzędzia pozwalają wyobrazić sobie, na czym polega gospodarka leśna: urządzenie lasu, przygotowanie gleby, szkółkarstwo, zakładanie upraw, pielęgnacja młodników, ochrona lasu, pozyskiwanie drewna, korowanie i zabezpieczanie drewna przed pękaniem oraz pozyskiwanie żywicy. Wystawę uzupełniają modele różnych obiektów dawnego przemysłu leśnego: podstawowych typów mielerzy, dziegielni, sadzarni, potażarni oraz ekspozycja terenowa, składająca się z narzędzi do karczowania i zrywki drewna oraz hodowli lasu.

W „Oficynie” funkcjonują dwie stałe wystawy: „Kulturotwórcza rola lasu” (I piętro) oraz „Historia gospodarstwa leśnego na ziemiach polskich” (II piętro).

Pierwsza z nich na licznych przykładach dzieł z różnych dziedzin sztuki profesjonalnej i amatorskiej pozwala poznać związki lasu i leśnictwa z literaturą, muzyką i innymi rodzajami twórczości. Część wystawy poświęcona jest działalności amatorskiej leśników na niwie rzeźby w drewnie i po-

²³ Guzowska M.: Brzemiona czasu. *Zdarzenia muzealne*. 1997, t. 39, s. 63.

rożu, malarstwa, intarsji, hyloplastyki i korzenioplastyki. Zgromadzone zbiory dotyczą również wielostronnego zastosowania drewna w życiu codziennym. Uzupełnieniem wystawy jest salon łowiecki z trofeami i akcesoriami łowieckimi.

Na II piętrze przedstawione są zagadnienia związane z leśnym środowiskiem przyrodniczym i wpływem człowieka na jego funkcjonowanie. Kwestie historyczne odnoszące się do najważniejszych zdarzeń w dziejach leśnictwa zilustrowane są za pomocą dokumentów, tekstów źródłowych, zdjęć, map i innych eksponatów (ryc. 16).

Budynek dawnej powozowni przeznaczony jest do prezentacji zagadnień z zakresu przyrodniczych podstaw leśnictwa. Udostępniona jest tam stała wystawa edukacyjna „Spotkanie z lasem”, która służy rozwijaniu i pogłębianiu wiadomości o lesie jako wieloznaczeniowym i wielopłaszczyznowym zjawisku przyrodniczym. Jednocześnie prezentuje wybrane tematy przyrodnicze, będące przedmiotem nauki i praktyki leśnej. W swoich podstawowych aspektach nawiązuje do dawnych projektów wystawienniczych Juliana Rafalskiego.

Ryc. 16. Fragment wystawy stałej „Technika leśna” znajdującej się na „Dybulu” (fot. J. Zaleska-Niczyporuk)

Przy ekspozycji „Spotkanie z lasem” urządzono wystawę zatytułowaną „Księgi drzewne”. Składa się na nią bardzo cenny zespół 18 dziewiętnastowiecznych eksponatów. Są to pudełka wykonane z drewna ze znajdującymi się w nich m.in.: nasionami, łupinami nasiennymi, kwiatostanami, owocami, pędami jednego gatunku drzewa. Na grzbiecie umieszczone są nazwy gatunkowe drzewa w języku niemieckim i łacińskim. Od strony wewnętrznej schowane są kartki z wykaligrafowanym opisem botanicznym w języku niemieckim. Autorem ksiąg jest Carl von Hiterlang, na początku XIX w. profesor nauk przyrodniczych, botaniki i wyższej wiedzy leśnej w Linzu.

Kolejna wystawa – „Gatunki leśne z Czerwonej Księgi” – poświęcona jest ochronie flory i fauny. Czerwona Księga jest rejestrem zagrożonego życia. Zawiera listę ginących gatunków zwierząt i roślin wraz z dokładnym opisem i mapami rozmieszczenia. Określa stopień zagrożenia poszczególnych gatunków, rzadkość ich występowania oraz stosowane i proponowane sposoby ochrony. „Polska czerwona księga zwierząt”, wydana przez Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie w 2002 r., oraz „Polska czerwona księga roślin” z 2001 r., opracowana w Instytucie Botaniki PAN oraz w Instytucie Ochrony Przyrody PAN w Krakowie, stały się podstawą opracowania scenariusza tej imponującej wystawy.

W trakcie realizacji jest kolejna stała ekspozycja. Nosi ona tytuł: „Ekosystem grądu środkowoeuropejskiego w aspekcie wiosennym”. Będzie to ukształtowana w łuku diorama z charakterystycznymi efektami perspektywy przestrzeni. Składać się ma z naturalnych konarów różnych drzew (dąb, grab, wiąz i lipa), preparatów zwierząt oraz modeli leśnych roślin, bardzo dokładnie odwzorowujących żywe rośliny, szczególnie kształt i barwę w wiosennym etapie rozwoju. Układ eksponatów na makiecie, wzajemne powiązanie i relacje z fotograficznym tłem i ukształtowaniem terenu pozwolą na wierne odtworzenie ekosystemu grądu.

Tworzenie kolekcji jest najważniejszym celem każdego muzeum. Współczesna myśl teoretyczna muzealnictwa dostrzega jednak również wagę działalności wystawienniczej, która umożliwi nawiązanie dialogu ze zwiedzającym. Choć gromadzenie i opieka nad zbiorami jest działalnością podstawową, to muzeum bez publiczności jest tylko „cmentarzem”. Muzeum Leśnictwa, hołdując tej komplementarności, zorganizowało w ciągu ponaddwudziestoletniego istnienia około 150 wystaw we własnej siedzibie oraz poza Gołuchowem. Kilka z nich prezentowało szczególne wartości, np. wystawa monograficzna „Dąb” (autorka B. Czołnik przy współpracy H. Maracewicz) uzyskała wyróżnienie w „Ogólnopolskim konkursie na najciekawsze wydarzenie muzealne roku 1995”. Wystawa przyrodniczo-etnograficzna „Od boru do chałupy” (autor J. Adamczewski przy współpracy A. Kozyry

i L. Chojnackiego) również zdobyła wyróżnienie w konkursie „Sybilla 2001. Konkurs na Wydarzenie Muzealne Roku”.

W kontekście twórczości artystycznej leśników wspomnieć należy o cyklicznie organizowanym przez Ośrodek Kultury Leśnej Ogólnopolskim Przeglądzie Twórczości Amatorskiej Leśników (OPTAL). Począwszy od 1988 r., jest on przeprowadzany co kilka lat i stanowi znakomitą okazję promowania zawodu leśnika w społeczeństwie, jest również formą integrowania zawodowego środowiska leśników. Podstawowym celem przeglądu jest prezentacja dorobku artystycznego pracowników Lasów Państwowych oraz wszystkich zawodowo czynnych leśników polskich w dziedzinie malarstwa, rzeźby i fotografii. Utworzenie Ośrodka Kultury Leśnej umożliwiło scentralizowanie działań i roztoczenie mecenatu Lasów Państwowych nad amatorskim ruchem artystycznym. W trakcie sześciu edycji przeglądu ponad 300 twórców przedstawiło swoje prace oceniane przez Komisję Konkursową. Po zakończeniu każdego OPTAL-u organizowana jest wystawa pokonkursowa wszystkich zgłoszonych prac, na którą zapraszani są uczestnicy przeglądu, a podczas uroczystego otwarcia wręczane są nagrody i wyróżnienia.

Ośrodek Kultury Leśnej zaangażowany był również w organizację plenerów fotograficznych, malarskich i poetyckich pod wspólnym hasłem: „Lasem inspirowane”. Te ostatnie, zainicjowane w 1973 r. w Ojcowskim Parku Narodowym, były w latach 1983 i 1984 kontynuowane w OKL w Gołuchowie. Powstało wówczas wiele utworów związanych z przyrodą, jej pięknem, ochroną tego piękna i z głębokimi wartościami humanistycznymi.

16.4.3. Edukacja przyrodniczo-leśna

Działalność edukacyjna muzeów od dawna jest bardzo ważną częścią ich zadań. Już na początku XX w. zaczęto kłaść coraz większy nacisk na działalność oświatową i „udostępnianie szerszemu ogółowi tych materiałów wiedzy, które [muzum] posiada”²⁴. Z czasem funkcjom edukacyjnym przypisywano coraz większą rolę, nazywając je nawet „wizytówką muzeum, za pomocą której dokumentuje ono przed społeczeństwem swe istnienie i jego sens”²⁵. Ośrodek Kultury Leśnej jest statutowo zobowiązany do prowadzenia działalności edukacyjnej.

Jednym z najważniejszych problemów współczesnego świata jest ochrona środowiska naturalnego. Człowiek, żyjący początkowo w symbiozie z przyrodą, zaczął ją – w miarę rozwoju nauki i techniki – coraz bardziej

²⁴ Szydłowski T.: Muzeum jako czynnik oświatowy. **W:** *Praca oświatowa, jej zadania, metody, organizacja*. Kraków 1913, s. 447.

²⁵ Gluziński W.: *U podstaw muzeologii*. Warszawa 1980, s. 49.

przekształcać. Postępująca degradacja przyrody spowodowała, iż w drugiej połowie dwudziestego wieku trzeba już było podjąć radykalne działania mające zapobiec niszczeniu środowiska. Tym samym przyczyniono się w sposób pośredni do ochrony samego człowieka. Program zadań edukacyjnych zakłada wykorzystanie dotychczasowego dorobku i doświadczenia oraz istniejącej bazy do możliwie najszerszego realizowania celów statutowych Ośrodka Kultury Leśnej, czyli popularyzowania zagadnień leśnictwa w społeczeństwie.

Pierwsza sfera edukacji nastawiona jest na obsługę turystów. Stałe ekspozycje muzealne na „Dybulu”, w „Oficynie” i w powozowni wszechstronnie spełniają funkcję dydaktyczną i w bardzo przystępny sposób rozwijają i pogłębiają wiadomości o lesie i leśnictwie. Kolejno oglądane wystawy przedstawiają różne działy leśnictwa: gospodarkę leśną, dawny przemysł leśny, transport, zrywkę, karczowanie, a także współczesne problemy leśnictwa ukazane przez pryzmat ekologii, związki lasu i leśnictwa z literaturą, muzyką oraz innymi dziedzinami sztuki, użytkowanie lasu, trofea i akcesoria łowieckie. Najnowsze ekspozycje, komplementarne z poprzednimi, prezentują zagadnienia z zakresu przyrodniczych podstaw gospodarki leśnej. Szeroko rozumianą edukację w sposób znaczący uzupełniają rozległy, zabytkowy Park-Arboretum wraz ze szkółką drzew i krzewów ozdobnych oraz znajdująca się w pobliżu Pokazowa Zagroda Zwierząt.

Szczególną wagę przykładają się w Ośrodku Kultury Leśnej do podnoszenia świadomości ekologicznej społeczeństwa. Działania w tej dziedzinie, ukierunkowane na różne grupy odbiorców (dzieci, młodzież szkolną, studentów), wymagają stosowania zróżnicowanych form przekazywania wiedzy i rozbudzania aktywności. Zwłaszcza najmłodsze pokolenie potrzebuje specjalnego traktowania. Umiejętność właściwego współżycia ludzi z przyrodą należy zaszczipiać dzieciom od najmłodszych lat. Aby jednak były przekonane o konieczności ochrony przyrody, szanowały ją i doceniały – muszą przyrodę poznać. Dlatego też w OKL nie poprzestaje się na podawaniu czystej wiedzy, przyjęto bowiem założenie, że ważniejsze są problemy edukacji środowiskowej. Dzieci powinny się bawić i cieszyć. Dopiero wtedy zaczną wczuwać się w przyrodę i wykształcać z nią emocjonalne związki (ryc. 17).

Zadania realizowane przez OKL w dziedzinie edukacji ekologicznej to głównie upowszechnianie idei ochrony środowiska oraz podnoszenie świadomości społeczeństwa i aktywizacja w relacji człowiek – przyroda. Za szczególnie ważną uważana jest współpraca ze szkołami. OKL wypracował własny program zajęć edukacyjnych w terenie, który jest uzupełnieniem lub rozwinięciem zajęć szkół podstawowych, średnich i wyższych z zakresu edukacji środowiskowej.

Ryc. 17. „Zielona lekcja” w Parku-Arboretum Ośrodka Kultury Leśnej (fot. A. Antonowicz)

Opierając się na zbiorach i ekspozycjach muzealnych, wykorzystując do celów edukacyjnych zabytkowy Park-Arboretum, szkółkę drzew i krzewów ozdobnych oraz Pokazową Zagrodę Zwierząt, wypracowano szeroką ofertę edukacyjną w następujących, zróżnicowanych blokach tematycznych:

- historia założeń ogrodowych na przykładzie parku gołuchowskiego,
- formy stylowe dziewiętnastowiecznej architektury rezydencjalnej na ziemiach polskich,
- liściaste oraz iglaste gatunki drzew i krzewów,
- pomniki przyrody i gatunki chronione,
- kulturotwórcza rola lasu,
- rozwój gospodarstwa leśnego na ziemiach polskich,
- funkcje i znaczenie lasu.

Nowym pomysłem realizacji treści ekologicznych są ścieżki dydaktyczne. W Ośrodku Kultury Leśnej opracowany został tematyczny moduł „Poznajemy piękno i historię zabytków przyrody gołuchowskiego Parku-Arboretum”, w ramach którego organizowane są zajęcia dla dzieci i młodzieży pt. „Poszukiwanie dendrologicznych skarbów”. Uczniowie mają możliwość całościowego postrzegania współczesnego świata, w tym skomplikowanej

relacji przyroda – człowiek. W tym miejscu należy wspomnieć o idei utworzenia Centrum Edukacji PrzyrodniczoLeśnej, które powstanie z chwilą oddania do użytku zespołu funkcjonującej już powozowni i jeszcze remontowanych budynków folwarcznych: owczarni i obory.

Ośrodek Kultury Leśnej jest instytucją upowszechniania kultury, powołaną przez Lasy Państwowe, której misja skupia się na realizacji wizji założycieli. W pojęciu każdej misji zawarta jest aktywność, w odniesieniu do misji OKL w Gołuchowie – dynamiczne dążenie, w głównych płaszczyznach, do:

- ochrony dziedzictwa leśnictwa polskiego, w tym prowadzenie muzealnictwa leśnego;
- zarządzania zasobami informacyjnymi, przede wszystkim wiedzą historyczną o organizacji i funkcjonowaniu LP, technice i technologii, a także kulturze leśnej;
- prowadzenie ciągłej kampanii mającej za przedmiot bezpośrednią edukację leśną społeczeństwa;
- sprawowanie mecenatu nad działalnością artystyczną leśników oraz twórców, których dzieła są inspirowane lasem i leśnictwem;
- współpracy, wymiany doświadczeń z uczelniami i szkołami, stowarzyszeniami i organizacjami społecznymi, parkami narodowymi i krajobrazowymi, arboretami i ogrodami botanicznymi, muzeami w kraju i za granicą²⁶.

O roli i znaczeniu Ośrodka Kultury Leśnej, jednostki szczególnej Lasów Państwowych o zasięgu krajowym, niech świadczy fakt przyznania mu w 2001 r. przez redakcję „Przeglądu Leśniczego”, w uznaniu zasług na rzecz polskiego leśnictwa, tytułu „Instytucji szczególnie zasłużonej dla polskiego leśnictwa”.

Literatura

Broda J.: Od Muzeum Leśnictwa – do Ośrodka Kultury Leśnej. Kalendarium cz. I.

W: *Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej*. Warszawa–Poznań 1990, t. 2.

Gluziński W.: *U podstaw muzeologii*. Warszawa 1980.

Góralczyk A.: Wystawa krajowa w r. 1894. *Sylvan*. 1892, t. 10.

Informacja w sprawie organizacji Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie. Materiał na posiedzenie Kolegium Lasów Państwowych. Poznań, marzec 1978, druk ulotny w archiwum Ośrodka Kultury Leśnej.

Guzowska M.: Brzemiona czasu. *Zdarzenia muzealne*. 1997, t. 39.

Mała *encyklopedia leśna*. Warszawa, PWN 1980.

²⁶ Zarządzenie nr 74 dyrektora generalnego Lasów Państwowych z dnia 18 IX 2002 r. w sprawie zasad funkcjonowania Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie. Paragraf 5.

- Kasprzyk S.:** *Dzieje Polskiego Towarzystwa Leśnego 1882–1982*. Warszawa 1984.
- Kąsinowska R.:** *Gołuchów. Założenie rezydencjonalne*. Poznań 1987, t. 1. Maszynopis w archiwum działu muzealnego Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie.
- Kąsinowska R.:** *Gołuchów. Rezydencja magnacka w świetle źródeł*. Poznań, Pro Scientia 1993.
- Mieszkowski H.:** Wspomnienie o Wiktorze Kozłowskim, nadleśniczym Nadleśnictwa Chlewiska. *Gazeta Rolnicza*. 1863, nr 3 (26).
- Rafalski J.:** O potrzebie polskiego muzeum leśnictwa. *Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych*. Poznań 1938, t. 44, nr 2/3.
- Sękowski B.:** Drzewa i krzewy owocowe oraz winorośle w parku gołuchowskim w latach 1870–1985. **W:** *Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej*. Warszawa – Poznań 1990, t. 2.
- Smólski S.:** Muzeum leśnictwa i drzewnictwa – potrzeba, zadania i organizacja. *Sylvan*. 1965, t. 109, nr 2.
- Sprawozdanie** z posiedzeń galicyjskiego Towarzystwa leśnego odbytych w Stryju w dniach 17 i 19 sierpnia 1891. *Sylvan*. 1891, t. 9.
- Szydłowski T.:** Muzeum jako czynnik oświatowy. **W:** *Praca oświatowa, jej zadania, metody, organizacja*. Kraków 1913.
- Treter M.:** *Muzea współczesne. Studium muzeologiczne. T. I. Początki, rodzaje, istota i organizacja muzeów*. Kijów 1917.
- W.T.:** Wystawa rolniczo-leśnicza. We Wiedniu 1890. *Sylvan*. 1890, t. 8.
- Wiśniewski J.:** *Historia polskiego muzealnictwa z dziedziny leśnictwa i drzewnictwa*, Poznań 2004.
- Wyciąg z protokołu** obrad Wydziału Towarzystwa leśnego galicyjskiego odbytych 27. maja 1891 r. *Sylvan*. 1891, t. 9.
- Wyciąg z protokołu** obrad Wydziału Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego odbytych dnia 27. listopada 1894 r. *Sylvan*. 1895, t. 13.
- Wystąpienie** naczelnego dyrektora Lasów Państwowych na posiedzeniu Rady Naukowej OKL i kierownictwa Lasów Państwowych. *Gołuchów, 10 IX 1987*. Materiały w archiwum Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie.
- Zarządzenie nr 74** Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 18 września 2002 roku w sprawie zasad funkcjonowania Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie.

17 | POLITYKA LEŚNA PAŃSTWA

ANDRZEJ NOWAKOWSKI

17.1. Wprowadzenie

Polityka leśna państwa to ukierunkowanie działań w leśnictwie w celu realizacji przyjętych zadań, które państwo ustanawia dla leśnictwa i gospodarki leśnej. Obejmuje lasy wszystkich własności i wskazuje na powiązania leśnictwa w układach międzyresortowych i międzynarodowych, określa drogi i konkretne zadania służące realizacji celów oraz wskazuje ich wykonawców. Polityka leśna państwa wyznacza również okres, w jakim ma obowiązywać, uwzględniając cele zarówno bieżące, jak i średnio- oraz długookresowe.

Gdyby przyjąć powyższą definicję polityki leśnej państwa, można by założyć, że w każdym okresie funkcjonowania leśnictwa państwowego, począwszy od roku 1924, w którym utworzono przedsiębiorstwo państwowe Polskie Lasy Państwowe, przez tzw. okres loretowy (1926–1939)¹, lata 1944–1990, wreszcie po rok 1991, kiedy weszła w życie nowa ustawa o lasach – państwo ustanawiało odpowiadającą mu politykę leśną.

Każdy z wymienionych okresów (przedstawiony podział jest umowny), cechowały różne cele i zadania, które państwo stawiało przed leśnictwem. Nie rozwijając tego tematu, można powiedzieć, że w pierwszym okresie tworzenia leśnictwa państwowego za główny cel państwo uznawało zbudowanie zrębów organizacyjno-prawnych nowej organizacji gospodarczej, a następnie dalsze ich doskonalenie. Zmiany organizacyjne, legislacyjne i ekonomiczne zmierzały do przekształcenia Lasów Państwowych w nowoczesny organizm gospodarczy o dużym zakresie samodzielności, odrębnej

¹ Adam Lorek został mianowany najpierw pełnomocnikiem ministra rolnictwa do spraw administracji lasów państwowych (I X 1926 r.), następnie kierownikiem Dyrekcji Naczelnej LP (I I 1931 r.) i dyrektorem naczelnym LP (I II 1933 r.).

osobowości prawnej i własnym budżecie. Miały także stworzyć warunki do prowadzenia polityki leśnej w odniesieniu do samych lasów oraz do działalności przemysłu i handlu, opartych na surowcu drzewnym.

W okresie powojennym za główne cele uznano odbudowę lasów zniszczonych w wyniku rabunkowej gospodarki okupanta. Mieściły się w tym ogromne zadania odnowieniowe, zalesieniowe i pielęgnacyjne oraz dostarczanie surowca drzewnego na potrzeby odbudowującego się ze zniszczeń wojennych kraju i odradzającego się przemysłu drzewnego. W tym okresie rozpoczął się „surowcowy model gospodarki leśnej”, co znalazło odbicie zarówno w przepisach prawnych, jak i olbrzymiej presji wywieranej na Lasy Państwowe w stosunku do wielkości pozyskania drewna i jego dostaw dla odbiorców przemysłowych (ryc. 1).

Ryc. 1. W okresie powojennym panował „surowcowy model gospodarki leśnej”, odznaczający się m.in. olbrzymią presją wywieraną na Lasy Państwowe w stosunku do wielkości pozyskania drewna. Na zdjęciu: skład drewna pod Hajnówką (fot. P. Fabijański)

Dopiero w 1991 r. nowa ustawa o lasach – po raz pierwszy w historii polskiego leśnictwa obejmująca lasy wszystkich własności – sformułowała cele gospodarki leśnej, stawiając na pierwszym miejscu zachowanie lasów i ich korzystnego wpływu na środowisko, na dalszych miejscach – ochronę lasów, naturalnych fragmentów przyrody, gleb i terenów szczególnie zagrożonych, na końcu zaś – produkcję drewna i innych użytków leśnych.

Przypomnienie tych faktów pozwala na sformułowanie tezy o istnieniu polityki państwa w stosunku do leśnictwa i gospodarki leśnej w każdym okresie działalności Lasów Państwowych, aczkolwiek nigdy przed rokiem 1997 nie została ona ujęta w sposób kompleksowy i powszechny dla wszystkich lasów i w odrębnym dokumencie, przyjętym i zatwierdzonym przez rząd. Należy również podkreślić, że w latach 1944–1991 cele polityki leśnej państwa nie zawsze odpowiadały interesom polskich lasów i leśników, a także długookresowym i perspektywicznym interesom państwa i społeczeństwa.

17.2. Geneza Polityki Leśnej Państwa

Opracowanie, a następnie przyjęcie przez Radę Ministrów 22 IV 1997 r. Polityki Leśnej Państwa jako dokumentu rządowego poprzedziła ewolucja poglądów na znaczenie środowiska przyrodniczego i rolę lasów w zachowaniu różnych form życia i potrzebę pogodzenia w systemie zarządzania lasami ich funkcji gospodarczych i środowiskotwórczych. Dotychczasową definicję trwałego rozwoju lasów i leśnictwa jako trwałego przyrostu drewna i trwałego dochodu zastąpiono definicją „leśnictwa zgodnego z naturą, efektywnego produkcyjnie i ekonomicznie, użytecznego społecznie i opartego na systemie prawnym służącym jego rozwojowi”.

Zmiana poglądów na lasy, leśnictwo i gospodarkę leśną dokonywała się w wielu krajach świata, również w Polsce. Współczesne myślenie o trwałej i zrównoważonej gospodarce leśnej zapoczątkowały dokumenty polityczne, powstałe na Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój” w Rio de Janeiro, w czerwcu 1992 r., zwanej Szczytem Ziemi. Szczególnie dwa dokumenty tej konferencji, mianowicie Zasady Leśne, będące „urzędowymi, niewiązującymi prawnie zasadami światowego porozumienia w zakresie zagospodarowania, ochrony oraz trwałego i zrównoważonego rozwoju wszystkich typów lasów”, oraz Agenda 21 – Rozdział 11 „O zapobieganiu wylesieniom” miały istotne znaczenie dla formułowania przez różne kraje kryteriów i wskaźników trwałego i zrównoważonego rozwoju gospodarki leśnej.

Dalszy rozwój koncepcji współczesnego leśnictwa następował w wyniku Paneuropejskich Konferencji Ministerialnych Ochrony Lasów w Europie.

Pierwsza konferencja w Strasburgu (1990) była wynikiem pogarszającego się stanu zdrowotnego lasów europejskich, tzw. zjawiska zamierania la-

sów. Druga – w Helsinkach (1993) – sformułowała w rezolucji H1 „główne wytyczne dla trwałej gospodarki w lasach europejskich” oraz powszechnie uznawaną obecnie definicję trwałej i zrównoważonej gospodarki leśnej, zakładającej równorzędną rolę i wykorzystywanie ekonomicznej, przyrodniczej i społecznej funkcji lasu.

Następne konferencje ministerialne, w Lizbonie (1998) i Wiedniu (2003), rozwijały zainicjowany w Helsinkach proces formułowania „kryteriów i wskaźników trwałego i zrównoważonego zagospodarowania lasów” na poziomie europejskim, regionalnym i krajowym oraz rozwijały koncepcję Narodowych Programów Leśnych i rolę ich stanowienia. Cały proces nazywany jest często „procesem helsińskim”².

Na ewolucję stosunku do leśnictwa wpłynęły również inne gremia międzynarodowe, np. Konferencja Ekspertów i Ministrów Leśnictwa FAO w Rzymie (1995) i III Konferencja Trwałego Rozwoju ONZ w Nowym Jorku (1995), w wyniku której powołano Międzynarodowy Panel ds. Polityki Leśnej.

W Polsce, w środowisku naukowców i praktyków leśnictwa, od szeregu lat rodziła się świadomość konieczności zmiany w podejściu do leśnictwa i lasów. Szczególny wyraz temu przyniosły uchwały zjazdu i sesji naukowych Polskiego Towarzystwa Leśnego z lat 1982 i 1987. Polska myśl ekologiczna wyprzedziła więc procesy europejskie przy jednoczesnym wprowadzaniu jej do praktyki leśnej³.

Znaczącymi wydarzeniami poprzedzającymi opracowanie Polityki Leśnej Państwa było przyjęcie przez rząd Polityki Ekologicznej Państwa (1991) oraz uchwalenie przez parlament ustawy o lasach (1991). Pierwszy z tych dokumentów określał jednoznacznie rolę lasów w środowisku przyrodniczym, drugi systematyzował cele gospodarki leśnej zgodnie z zasadą wielofunkcyjnej i zrównoważonej gospodarki leśnej. Te nowatorskie przepisy prawne, zawarte w ustawie, zostały wzmocnione jej nowelizacją w 1997 r., wprowadzającą szereg dalszych, nowoczesnych koncepcji, zwiększających proekologiczny charakter ustawy. Należą do nich, między innymi, zapisy prawne dotyczące leśnych kompleksów promocyjnych jako obszarów funkcjonalnych o znaczeniu edukacyjnym, społecznym i promocyjnym, odgrywających dużą rolę we wdrażaniu zasad trwale zrównoważonej gospodarki leśnej (ryc. 2). Wprowadzono również powszechnie obowiązującą ochronę przyrody we wszystkich lasach zagospodarowanych.

² Obecnie Polska przejęła przewodnictwo w Głównym Komitecie Koordynacyjnym Procesu Paneuropejskiego Ochrony Lasów (wraz z Austrią, Norwegią i Hiszpanią), polegające na wdrażaniu rezolucji wiedeńskich oraz przygotowywaniu następnej konferencji, która ma się odbyć w Warszawie.

³ Przykładem może być program genetyczno-nasienny z uwzględnieniem rejonizacji przyrodniczo-leśnej, przede wszystkim jednak „Program naprawy gospodarki leśnej na lata 1984–1990”.

Ryc. 2. Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Beskidu Sądeckiego”. Widok z Jaworzyny Krynickiej (fot. P. Fabijański)

Zapisy znoszące zasadę pozyskania drewna pod kątem największego zysku, uchwalenie „Krajowego programu zwiększania lesistości”, zobowiązanie państwa do finansowania zalesień czy wprowadzenie w ramach prac urzędniowych obowiązku opracowywania programu ochrony przyrody dla każdego nadleśnictwa – wszystko to świadczy o nowoczesności ustawy o lasach oraz spełnianiu przez nią europejskich standardów.

Olbrzymie znaczenie dla przyszłego dokumentu, Polityki Leśnej Państwa, miało opracowane w 1994 r. w Ministerstwie Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa studium programowe pt. „Polska polityka kompleksowej ochrony zasobów leśnych”, oparte m.in. na wykonanej przez najlepszych krajowych specjalistów – naukowców i praktyków – ekspertyzie pod tym samym tytułem.

Warto podkreślić, że inicjatorem ekspertyzy, a także wymienionego dokumentu oraz Polityki Leśnej Państwa, był prof. Andrzej Szujecki, wówczas podsekretarz stanu odpowiedzialny w kierownictwie resortu za leśnictwo. To właśnie prof. Andrzejowi Szujeckiemu polskie leśnictwo zawdzięcza zerwanie z modelem surowcowym i przyjęcie koncepcji leśnictwa wielofunkcyjnego, opartego na zasadzie trwale zrównoważonego rozwoju. Zasluga prof. Szujeckiego jest również wysoka ranga i uznanie Polski na forum mię-

dzynarodowym, czego najlepszym wyrazem jest powierzenie naszemu krajowi organizacji najbliższej konferencji ministerialnej i znacząca rola Polski w paneuropejskim procesie ochrony lasów.

„Polska polityka kompleksowej ochrony zasobów leśnych” oparta jest na następujących przesłankach:

- szybszego niż wzrost powierzchni lasów wzrostu populacji mieszkańców Polski, co spowoduje większe zapotrzebowanie na zasoby leśne i funkcje lasu;
- wzrostu zapotrzebowania na drewno jako najbardziej ekologicznego surowca przyjaznego człowiekowi;
- zmiany – w trudno przewidywalny sposób – stanu środowiska przyrodniczego, szczególnie klimatu i skażenia ekosystemów leśnych;
- postępującego zagrożenia wielu gatunków;
- konieczności przygotowania ekosystemów leśnych do funkcjonowania w zmienionym środowisku i do zachowania jak największej liczby rodzimych gatunków.

Opierając się na powyższych przesłankach, ekspertyza wykazała konieczność wypracowania nowych kierunków polityki leśnej i działań gospodarczych oraz stosowanych technik i technologii. Dokument ujmuje to w trzech głównych aspektach: technologicznym, edukacyjnym i badawczym oraz w trzech horyzontach czasowych: bieżącym do 2000 r., perspektywicznym – do roku 2020 i długofalowym – do roku 2050.

Komponent technologiczny obejmuje działania na rzecz ochrony bioróżnorodności i wprowadzania bezpieczniejszych technik i technologii prac leśnych oraz dostosowania metod gospodarowania do wymogów ochrony przyrody. Realizację tego celu zapewnić ma szereg działań szczegółowych: zmiana postępowania (instrukcji i zasad) w hodowli, ochronie i urządzaniu lasu oraz wydanie przepisów w sprawie ekologizacji gospodarki leśnej.

Drugi komponent – edukacyjny – za główny cel uznaje przygotowanie kadr leśnych do podjęcia i wdrażania nowych zadań, formułując warunki, które w związku z tym powinny być spełnione, np. utworzenie Centrum Edukacji Przyrodniczoleśnej, opracowanie programów edukacyjnych dla kadry inżyniersko-technicznej zatrudnionej w leśnictwie czy podjęcie szerokiej działalności wydawniczej o charakterze szkoleniowym.

Trzeci komponent – badawczy – uznając potrzebę naukowego wsparcia nowego modelu gospodarki leśnej, przedstawia konieczność opracowania kompleksowego, rządowego programu naukowego, podejmującego nowe wyzwania polskiego leśnictwa.

„Polska polityka kompleksowej ochrony zasobów leśnych” uznała za przedmiot gospodarki leśnej cały ekosystem leśny jako element krajobrazu, spełniający ważne funkcje w przestrzeni przyrodniczej regionu i kraju. Do-

Ryc. 3. W myśl „Polskiej polityki kompleksowej ochrony zasobów leśnych”, przedmiotem gospodarki leśnej jest cały ekosystem leśny jako element krajobrazu, spełniający ważne funkcje w przestrzeni przyrodniczej regionu i kraju. Na zdjęciu: las mieszany bukowo-sosnowy na Pogórzu Sudeckim (fot. G. i T. Kłosowscy)

kument określa również, że ochrona przyrody w lasach powinna być prowadzona na podstawie programów ochrony przyrody, stanowiących jeden ze składników planu urządzenia lasu nadleśnictwa, pełnego rozeznania warunków przyrodniczych z zastosowaniem waloryzacji przyrodniczej.

Kolejnym etapem prac przygotowawczych nad Polityką Leśną Państwa było opracowanie takich dokumentów, jak „Ochrona przyrody w lasach zagospodarowanych” (1994), „Krajowy program zwiększania lesistości” (1994), „Strategia ochrony leśnej różnorodności biologicznej” (1995) czy „Strategia użytkowania lasu” (1996).

Wzbogaceniu nowoczesnych myśli o wprowadzaniu zrównoważonej gospodarki leśnej i ujęciu ich w postaci zasad określających politykę leśną służył bardzo aktywny udział leśników we wszystkich międzynarodowych konferencjach, seminariach, zespołach roboczych oraz innych gremiach europejskich i światowych, dyskutujących i wypracowujących nową strategię leśną.

Wszystkie wspomniane prace pozwoliły na przystąpienie do opracowania założeń Polityki Leśnej Państwa. Zadanie to powierzono Instytutowi Badawczemu Leśnictwa, który prowadząc szerokie konsultacje, przygotowywał kolejne, coraz doskonalsze opracowania. Materiałem wyjściowym do dalszych prac stały się „Założenia polityki leśnej państwa”. Systematyczne i powszechne konsultacje wewnętrzne, a następnie uzgodnienia tzw. międzyresortowe doprowadziły do powstania dokumentu Polityka Leśna Państwa, przyjętego przez Radę Ministrów w 1997 r.

Zerwanie z tzw. surowcowym modelem leśnictwa na rzecz wielofunkcyjnej gospodarki leśnej opartej na proekologicznych zasadach budziło uzasadnione obawy o powszechne przyjęcie tego typu gospodarki przez leśników terenowych, a tym samym o powodzenie w szybkim jej wdrażaniu. Zrodziła się w związku z tym myśl, aby podstawowe cele i zadania Polityki Leśnej Państwa, a także zasady jej wprowadzania poddać ogólnokrajowej ocenie na forum Kongresu Leśników Polskich, który odbył się w dniach 24–26 IV 1997 r. (ryc. 4 i 5). Kongres stworzył doskonale warunki do szerokiej dyskusji nad wszystkimi zagadnieniami, również tymi kontrowersyjnymi.

Ryc. 4. Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski, biskup polowy WP, gen. Sławoj Leszek Głódź, prof. Andrzej Szujecki (obaj po lewej) oraz minister ochrony środowiska, zasobów naturalnych i leśnictwa Stanisław Żelichowski (po prawej) na sali obrad Kongresu Leśników Polskich (fot. W. Milewski)

Ryc. 5. 24 IV 1997 r., Sala Kongresowa Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie. Obrady Kongresu Leśników Polskich (fot. W. Milewski)

Na program Kongresu Leśników Polskich złożyły się obrady plenarne oraz sześć terenowych sesji tematycznych:

- I. „Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju leśnictwa” (Radom).
- II. „Stan i rozwój zasobów leśnych” (Lublin).
- III. „Zagrożenia i ochrona ekosystemów leśnych” (Białystok).
- IV. „Utrzymanie i zwiększenie produkcyjnych funkcji lasu” (Olsztyn).
- V. „Rozwój i znaczenie pozaprodukcyjnych funkcji lasu” (Łódź).
- VI. „Nauka i edukacja na rzecz lasów i leśnictwa” (Toruń).

Treści Polityki Leśnej Państwa zostały w pełni zaakceptowane w przyjętej uchwale i we wnioskach z obrad poszczególnych sesji.

17.3. Cele i zadania Polityki Leśnej Państwa

Gospodarka leśna i lasy w naszym kraju, tak jak w całej Europie, poniosły w okresie kształtowanym przez rozwój cywilizacyjny o charakterze zdecydowanie konsumpcyjnym olbrzymie koszty tego rozwoju. Wymagania wobec lasu i jego produktów ze strony szybko wzrastającej populacji człowieka, zwiększające się ilości odpadów, wzmożony ruch turystyczny na terenach leśnych, coraz częstsze anomalie pogodowe i zauważalne już ocieplenie klimatu, wreszcie niekorzystna gospodarka energetyczna – to tylko niektóre czynniki zagrażające lasom.

Z drugiej strony, postępująca ewolucja poglądów na znaczenie środowiska i rolę lasów w życiu społeczeństwa oraz wzrost oczekiwań społecznych w stosunku do nowych funkcji lasu były poważnym wezwaniem nie tylko pod adresem leśników, ale także polityków, do zmiany dotychczasowego, surowcowego modelu gospodarki leśnej.

Wszystkie wspomniane wcześniej opracowania i ekspertyzy oraz międzynarodowe gremia leśne dokonały jednoznacznej oceny przeszłości gospodarki leśnej oraz zarysowały współczesne kierunki rozwoju leśnictwa na przełomie wieków i w dalszej perspektywie.

Przyjęcie zasady trwałego rozwoju lasów i leśnictwa jako „leśnictwa zgodnego z naturą, efektywnego produkcyjnie i ekonomicznie, użytecznego społecznie, opartego na systemie prawnym służącym jego rozwojowi” stało się oczywiste, konieczne i pilne. Tak powstał dokument Polityka Leśna Państwa, przyjmujący cele, zadania i instrumenty polityki leśnej zgodne z koncepcją wielofunkcyjnego leśnictwa i całkowicie wypełniające kryteria zrównoważonej gospodarki leśnej.

Przedmiotem Polityki Leśnej Państwa są lasy wszystkich form własności, ich funkcje oraz cele i zasady prowadzenia gospodarki leśnej. Jednocześnie

polityka leśna uwzględnia związki leśnictwa ze społeczeństwem, z innymi działami gospodarki narodowej, z jednostkami organizacyjnymi współdziałającymi z leśnictwem oraz z administracją państwową i samorządową wszystkich szczebli.

Przy formułowaniu celów Polityka Leśna Państwa uwzględniła szereg istotnych tez, mianowicie:

- podstawą trwałej wielofunkcyjności lasów jest właściwe zarządzanie i gospodarowanie lasami, kształtujące ekosystemy leśne i zapewniające ich ochronę;
- ważnym zadaniem wielofunkcyjnej gospodarki leśnej jest godzenie podstawowych funkcji lasu i unikanie konfliktów między nimi;
- konieczne jest regionalne zróżnicowanie polityki leśnej ze względu na różną skalę zagrożeń i różne potrzeby oraz oczekiwania miejscowej społeczności;
- przy wyznaczaniu kierunków rozwoju leśnictwa należy uwzględnić stan lasów oraz szereg uwarunkowań, np. duże potrzeby i możliwości zwiększenia lesistości kraju, wyłączenie z produkcji lasów zbliżonych do pierwotnych, niewystarczające dochody leśnictwa, spodziewany wzrost popytu na drewno, zobowiązania międzynarodowe oraz inne okoliczności;
- istotne jest uwzględnienie niepewności klimatycznej i długiego cyklu produkcji drewna;
- należy uznać, że polityka leśna w układach międzysektorowych jest integralną częścią polityki ekologicznej, gospodarczej i społecznej państwa i że konieczne jest jednoczesne zapewnienie udziału państwa w jej realizacji;
- konieczne jest uwzględnienie uwarunkowań międzynarodowych.

Polityka Leśna Państwa określa zestaw działań kształtujących stosunek człowieka do lasu oraz wyznacza miejsce i rolę lasu w życiu społeczeństwa. Cele polityki leśnej to zachowanie trwałości ekosystemów leśnych, ochrona zasobów przyrody oraz rozwijanie wszechstronnej użyteczności lasów. Do najważniejszych jej zadań zaliczamy:

- zachowanie trwałości i ekologicznych walorów ekosystemów leśnych,
- szczególną ochronę przyrody w lasach,
- regionalne i trwałe użytkowanie zasobów leśnych,
- propagowanie roli lasów i leśnictwa w społeczeństwie.

Zachowanie trwałości i ekologicznych walorów ekosystemów leśnych ma na celu zapewnienie nieograniczonej w czasie egzystencji lasów przy niezakłóconym przebiegu naturalnych zmian, które zachodzą w środowisku leśnym.

Ryc. 6. Cele polityki leśnej to zachowanie trwałości ekosystemów leśnych, ochrona zasobów przyrody oraz rozwijanie wszechstronnej użyteczności lasów. Na zdjęciu: śródleśny zbiornik wodny – cenny element krajobrazu oraz środowisko życia wielu roślin i zwierząt (fot. G. i T. Klosowscy)

Osiągnięcie tego celu będzie możliwe przy prowadzeniu gospodarki leśnej opartej na naturalnych prawach rozwoju ekosystemów leśnych i jednoczesnym eliminowaniu lub łagodzeniu skutków zagrożeń lasów. Konieczne jest również wykorzystywanie potencjalnych możliwości siedlisk leśnych do wzbogacenia różnorodności biologicznej i zwiększenia zasobów leśnych, spotęgowanie korzystnej roli lasu w gospodarce wodnej oraz stosowanie bezpiecznych dla środowiska technik i technologii leśnych we wszystkich pracach gospodarczych w leśnictwie.

W Polityce Leśnej Państwa przyjęto konieczność wprowadzenia powszechnej ochrony przyrody we wszystkich lasach zagospodarowanych. Jest to szerokie wyjście poza dotychczasowe formy ochrony przyrody, tzw. ochrony konserwatorskiej, realizowanej na podstawie ustawy o ochronie przyrody. Ustanawiając zasadę powszechności ochrony przyrody, Polityka Leśna Państwa zakłada osiągnięcie tego celu metodami odpowiedniego zagospodarowania i użytkowania lasu, między innymi przez ochronę lasów na-

turalnych i zbliżonych do naturalnych, ochronę cennych ekosystemów leśnych z zagrożonymi składnikami flory i fauny oraz systemową ochronę dużych układów przestrzennych.

Regionalne i trwałe użytkowanie zasobów leśnych oznacza pozyskiwanie surowca drzewnego i innych użytków leśnych przy jednoczesnym umożliwieniu społeczeństwu korzystania z pozostałych ochronnych i społecznych funkcji lasu. Las powinien zapewnić stałe świadczenie swych funkcji; dla zrealizowania tego celu wszystkie funkcje powinny być traktowane równorzędnie. Nie oznacza to jednak, że w układzie regionalnym, a nawet w poszczególnych kompleksach leśnych nie może następować przemienność funkcji ochronnych i społecznych oraz produkcyjnych. Polityka leśna zakłada, że funkcja produkcyjna, wyrażająca się pozyskiwaniem surowca drzewnego, powinna wynikać ze społecznie akceptowanego poziomu równowagi i relacji do pozostałych funkcji.

Propagowanie roli lasów i leśnictwa w społeczeństwie jest celem bardzo ważnym, warunkującym realizację innych celów i pełne wprowadzenie wielofunkcyjnej gospodarki leśnej. Publiczny charakter lasu i jego funkcji wymaga pełnej otwartości leśnictwa wobec społeczeństwa, zarówno systemu planowania, jak i realizacji zadań gospodarstwa leśnego, między innymi udostępniania lasów społeczeństwu. Ma to bardzo istotne znaczenie dla społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych, samorządów i organizacji społeczno-zawodowych. Lasy – zgodnie z polityką leśną – są dobrem ogólnonarodowym, zarządzanie nimi musi więc zostać uspołecznione (ryc. 7).

Powinien w związku z tym następować proces stopniowego wzrostu świadomości społecznej co do roli lasów i leśnictwa oraz podstawowych zasad funkcjonowania gospodarki leśnej. W celu osiągnięcia tego w większym niż obecnie stopniu, powinna być prowadzona edukacja formalna i nieformalna całego społeczeństwa, szczególnie młodzieży szkolnej. Wprowadzenie edukacyjnych programów przyrodniczoleśnych do szkolnictwa oraz zapewnienie społeczeństwu powszechnej informacji o leśnictwie stało się dziś jednym z istotniejszych zadań.

Wymienione wyżej, podstawowe cele wynikające z Polityki Leśnej Państwa wymagają opracowania długookresowych programów wykonawczych, specyfikujących konieczne do podjęcia działania gospodarcze, organizacyjne, ekonomiczne i prawne.

W celu zapewnienia trwałości lasów i ich wielofunkcyjności należy powiększać zasoby leśne, zabiegając o wzrost lesistości, wprowadzając za drzewienia, zakrzewienia i plantacje drzew. Kolejnym zadaniem jest restytucja i rehabilitacja ekosystemów leśnych, głównie przez przebudowę drzewostanów jednogatunkowych na mieszane oraz stosowanie zabiegów biomelioracyjnych.

Ryc. 7. Lasy – zgodnie z polityką leśną – są dobrem ogólnonarodowym, zarządzanie nimi musi więc być uspołecznione. Na zdjęciu: konsultacje terenowe z udziałem leśników i przedstawicieli społeczeństwa (fot. W. Sobociński)

Poprawa stanu lasu będzie możliwa w wyniku wielokierunkowych działań. Do najważniejszych polityka leśna zalicza:

- upowszechnienie biologicznych i ekologicznych metod ochrony lasu w celu zwiększenia zdrowotności i odporności drzewostanów na wszystkie czynniki szkodliwe;
- ograniczenie stosowania substancji chemicznych do niezbędnych potrzeb;
- przywracanie w lasach korzystnych stosunków wodnych i poprawę gospodarki wodnej w kraju, między innymi przez opracowanie i wdrażanie programu odbudowy małej retencji wodnej;
- doskonalenie metod przeciwdziałania zagrożeniu pożarowemu i systemowi zwalczania pożarów;
- zwiększanie różnorodności biologicznej biocenoz leśnych;
- dostosowanie form i intensywności użytkowania zasobów drzewnych w sposób zapewniający trwałość lasów i ich dobry stan;

- dostosowanie stanu zwierzyny do poziomu nie zagrażającego celom hodowlanym i ochronnym;
- uregulowanie i ukierunkowanie rekreacji i turystyki na obszarach leśnych w sposób godzący funkcje społeczne lasów z funkcjami ochronnymi i produkcyjnymi.

Zadaniami pozwalającymi zapewnić właściwą i powszechną ochronę przyrody w lasach jest inwentaryzacja zasobów przyrodniczych w lasach oraz dostosowanie do nich działań wynikających z opracowanego dla każdego nadleśnictwa – w ramach prac urzędniowych – programu ochrony przyrody.

Osiągnięcie odpowiedniego poziomu edukacji przyrodniczoleśnej wymaga, obok wspomnianego wcześniej wprowadzenia tej problematyki do programów szkolnych, stymulowania zmian programowych w całym średnim i wyższym szkolnictwie, prowadzenia kursów doszkalających dla leśników, organizowania różnych form edukacyjnych dla społeczeństwa, a także wykorzystania środków masowego przekazu i rozwijania działalności wydawniczej.

Ryc. 8. „Zielona szkoła” w Nadleśnictwie Woziwoda (fot. P. Fabijański)

17.4. Harmonogram realizacyjny polityki leśnej oraz zakładane efekty

Polityka Leśna Państwa zakłada realizację celów i zadań w trzech okresach:

- I. Do roku 2000 miały być zakończone prace programowe nad skompletowaniem opracowań wykonawczych do polityki leśnej, m.in. instrukcji i zasad leśnych, Strategicznego Programu Rządowego, programu leśnych kompleksów promocyjnych i programu zadrzewiania kraju. Miała również nastąpić nowelizacja ustawy o lasach, miało wzrosnąć zasilanie celów polityki leśnej z funduszy specjalnych.
- II. Do roku 2020 ma m.in. nastąpić: zakończenie przekształceń leśnictwa surowcowego na wielofunkcyjne, wzrost lesistości Polski do 30%, zakończenie programu leśnych kompleksów promocyjnych i pełne jego wdrożenie w całych Lasach Państwowych, poprawa zdrowotności lasów, systemowa ochrona różnorodności biologicznej i wzmożone przeciwdziałanie efektowi cieplarnianemu, racjonalizacja gospodarki leśnej w lasach prywatnych, harmonizacja funkcji lasów, pełne systemowe zasilanie gospodarki leśnej środkami budżetowymi i z funduszy specjalnych.
- III. W perspektywie drugiej połowy XXI wieku osiągnięte mają być wszystkie zaplanowane cele polityki leśnej, wśród nich przekształcenie struktury gatunkowej lasów i efektywny udział lasów w regulacji klimatu, gospodarki wodnej oraz zachowaniu ojczyznej przyrody.

Konsekwentna realizacja celów polityki leśnej, zgodnej z ustaleniami europejskimi, powinna zapewnić w perspektywie pierwszej połowy XXI wieku następujące korzyści:

- poprawę stanu zasobów leśnych i trwałości lasu;

- zwiększenie lesistości kraju do 30% w 2020 r. i 33% po 2050 r., uporządkowanie granicy polno-leśnej z korzyścią dla wartości krajobrazu, funkcjonowania lasów i rolnictwa;
- zwiększenie właściwości retencyjnej lasów i złagodzenie deficytu wodnego w kraju oraz w ekosystemach leśnych;
- zwiększenie wielkości wiązania i akumulacji dwutlenku węgla o około 10% do roku 2020 i 20% w perspektywie drugiej połowy XXI wieku, tj. o 4,5 i 9 mln ton;
- poprawę klimatów lokalnych i ograniczenie procesów degradacyjnych w krajobrazie;
- zwiększenie zróżnicowania przyrodniczego lasów, w tym do roku 2050 udziału gatunków liściastych z 22 do 33%, drzewostanów wielogatunkowych do 48% oraz wprowadzenie podszytów liściastych do drzewostanów sosnowych na siedliskach boru świeżego i boru mieszanego na obszarze 1 mln ha;
- zwiększenie roli lasów w strukturze ekologicznej kraju przez ukształtowanie biologiczne obrzeży lasów i powiązanie kompleksów leśnych ekologicznymi korytarzami zadrzewień;
- pełne zwaloryzowanie zasobów przyrody leśnej i stworzenie warunków ich zachowania;
- zwiększenie zasobów drzewnych w lasach o około 15% do roku 2020 i 20% do roku 2050;
- zwiększenie udziału powierzchniowego drzewostanów ponadsiemdziesięcioletnich w strukturze wiekowej drzewostanów do 25%;
- zwiększenie możliwości rocznego pozyskania drewna (grubizny) z lasów wszystkich własności z obecnego poziomu 21 mln m³ do 24 mln m³ po roku 2010;
- wzrost racjonalnego pozyskania drewna z zadrzewień i plantacji drzew do 1,5 mln m³ rocznie;
- udoskonalenie procesu monitorowania, prognozowania stanów zasobów leśnych i planowania gospodarki nimi na podstawie nowoczesnego banku danych o lasach różnej własności i nowoczesnych technologii przetwarzania informacji;
- rozwój przestrzenny oraz poprawę gospodarczą i przyrodniczą lasów prywatnych przez powstanie zrzeczeń prywatnych właścicieli lasów, uruchomienie bodźców ekonomicznych oraz edukację;
- zachowanie licznych walorów lasu przez ukierunkowanie ruchu turystycznego i rekreacyjnego w lasach oraz ochronę bazy produkcyjnej ruina leśnego;
- osiągnięcie względnej harmonii między różnymi kategoriami funkcji lasów;
- zwiększenie wiedzy społeczeństwa o lesie, jego ochronie i użytkowaniu.

Przedstawione efekty, wynikające z realizacji polityki leśnej, wpisane są w politykę społeczno-gospodarczą kraju i stanowią jej komplementarną część. Warunkiem osiągnięcia założonych przez politykę leśną celów jest utrzymanie wielu ukształtowanych już, funkcjonalnych i strukturalnych cech polskiego gospodarstwa leśnego, dalsze ich doskonalenie oraz stworzenie możliwości pokonywania szeregu zagrożeń.

Do najpoważniejszych zagrożeń, które mogą pojawić się w trakcie realizacji Polityki Leśnej Państwa, należą:

- niewprowadzenie koniecznych uregulowań ekonomiczno-finansowych, bez których świadczenie przez lasy funkcji ochronnych i społecznych może być utrudnione lub wręcz niemożliwe;
- nieuwzględnienie leśnictwa przy kształtowaniu rozwoju cywilizacyjnego kraju;
- wystąpienie niekorzystnych zmian w środowisku przyrodniczym, destabilizujących trwałość lasów.

Świadomość korzyści płynących dla państwa, społeczeństwa oraz leśnictwa z realizacji polityki leśnej, ale także wszystkich występujących uwarunkowań, jest niezbędnym warunkiem osiągnięcia przez nią celów i wypełnienia zadań.

17.5. Instrumenty i uwarunkowania realizacji Polityki Leśnej Państwa

Instrumenty oraz uwarunkowania polityki leśnej można podzielić na organizacyjne, ekonomiczne i prawne.

Omawiając uwarunkowania organizacyjne, należy pamiętać, że Polityka Leśna Państwa uznaje za podstawową zasadę organizacji leśnictwa jednolitość prawa w stosunku do wszystkich lasów w Polsce, bez względu na status własności, oraz jednolitość polityki leśnej, a także czołową rolę Lasów Państwowych w postępie technicznym i technologicznym. Jeśli chodzi o miejsce leśnictwa w strukturach administracji państwowej, przesądza o dominującym udziale skarbu państwa w strukturze własności lasów oraz o powszechnej dostępności lasów dla społeczeństwa.

W myśl Polityki Leśnej Państwa, instrumentem organizacyjnym powinien stać się odpowiedni organ planistyczno-prognostyczny o charakterze agencji rządowej, zapewniający między innymi stałe i ciągłe monitorowanie stanu lasu i zasobów leśnych, opracowujący na potrzeby rządu analizy i prognozy oraz prowadzący okresowe kontrole realizacji polityki leśnej. To dlatego Polityka Leśna Państwa zakłada przekształcenie Biura Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej w taki organ. Niestety, prace zmierzające do realizacji tego zadania nie zostały dotychczas podjęte.

Następnym, niezmiernie ważnym zagadnieniem staje się opracowanie długookresowej strategii badań leśnych oraz intensyfikacja badań interdyscyplinarnych.

Konieczność rozwoju nauki i badań wynika z przyjętego proekologicznego modelu leśnictwa, zakładającego wielofunkcyjność gospodarki leśnej i wzrost znaczenia poszczególnych funkcji przy jednoczesnym, rosnącym zagrożeniu lasów. Szereg podstawowych problemów do rozwiązania przez

naukę wymaga rozwoju zaplecza naukowo-badawczego i współpracy z zagranicznymi placówkami naukowymi. Dotyczy to zwłaszcza wydziałów leśnych na wyższych uczelniach.

Uspołecznienie zarządzania Lasami Państwowymi oraz polityki leśnej wymaga zaangażowania społeczeństwa na szczeblu lokalnym, regionalnym i krajowym. Pozwoli to, z jednej strony, na coraz lepsze poznanie i uwzględnianie przez leśnictwo potrzeb i oczekiwań społecznych, z drugiej na podejmowanie próby godzenia często sprzecznych interesów różnych grup społecznych.

Osiągnięcie tych celów jest możliwe w wyniku jak najszerszych konsultacji społecznych, dotyczących gospodarki leśnej, oraz stałego informowania społeczeństwa o stanie lasów. Istotnym zagadnieniem jest również współpraca ze stowarzyszeniami zawodowo-społecznymi i ruchami ekologicznymi oraz innymi organizacjami, instytucjami i organami władz, przede wszystkim samorządowymi.

Do spraw organizacyjnych, ze względu na wielokierunkowość powiązań Polityki Leśnej Państwa, należy również współpraca międzyresortowa i szeroko rozumiana współpraca z wszelkimi podmiotami administracyjnymi i gospodarczymi, między innymi z przemysłem drzewnym.

Bardzo ważnym instrumentem realizacyjnym polityki leśnej może się stać integracja funkcjonalna, a nawet kapitałowa z odbiorcami drewna, wymieniona w Polityce Leśnej Państwa.

Nie sposób we współczesnym świecie rozwiązywać problemy gospodarki leśnej, nie uwzględniając współpracy międzynarodowej. Transgraniczny charakter zagrożeń lasów, zobowiązania wynikające z konwencji i umów oraz zaangażowanie krajów europejskich i wielu krajów spoza Europy w proces budowy strategii leśnej znalazł też swój wyraz w Polityce Leśnej Państwa. Podkreśla ona konieczność międzynarodowej wymiany informacji, harmonizacji prac legislacyjnych, konsultowania szeregu działań oraz uzgadniania zasad, zakresu i organizacji certyfikacji gospodarki leśnej i produktów drzewnych.

Najważniejszym instrumentem realizacyjnym polityki leśnej są jednak długookresowe programy wykonawcze, które określają potrzeby, metody, niezbędne środki finansowe oraz harmonogram działań. Programy wykonawcze powinny objąć wszystkie zadania warunkujące osiągnięcie założonych celów z równoczesnym wskazaniem podmiotów odpowiedzialnych za wykonanie. Część tych programów dotyczy szeregu podmiotów spoza Lasów Państwowych i resortu środowiska.

Według harmonogramu realizacji polityki leśnej, zawartego w dokumencie Polityka Leśna Państwa, prace programowe służące skompletowaniu programów wykonawczych do polityki leśnej powinny się były zakończyć

w 2000 r. Z wielu przyczyn termin ten nie został dotrzymany, w wyniku czego nie wszystkie konieczne programy zostały opracowane i wdrożone (szczegółowe omówienie tej problematyki w dalszej części rozdziału).

Uwarunkowania i instrumenty ekonomiczne sprowadzają się przede wszystkim do wypracowania systemów i kierunków finansowania leśnictwa oraz doskonalenia ekonomicznego leśnictwa. Zmiany w tym zakresie wynikają ze wzrostu znaczenia ekologicznych i społecznych funkcji lasu, a także ze wzrostu zagrożeń i szkód w lasach, w efekcie czego zwiększają się koszty prowadzenia gospodarki leśnej. Nie bez znaczenia jest również konieczność rekompensowania Lasom Państwowym nakładów ponoszonych na publiczne świadczenia lasów.

Rozwiązania ekonomiczne powinny więc zmierzać m.in. do:

- partycypacji budżetu państwa, budżetu samorządów oraz funduszy specjalnych w realizacji ekologicznych i społecznych funkcji lasów;
- udziału środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w rekompensatach za szkody w lasach powodowane przez zanieczyszczenia przemysłowe;
- utrzymania i doskonalenia rachunku wyrównawczego funkcjonującego w Lasach Państwowych (tzw. funduszu leśnego);
- optymalizacji zatrudnienia i kosztów oraz podejmowania nowych form działalności przez gospodarstwa leśne;
- wypracowania systemu wprowadzenia opłat za wykorzystywanie świadczeń lasów przez różne podmioty gospodarcze (pozyskiwanie zwierzyny, kopaliny, surowców roślinnych; turystyka, rekreacja i sport na terenach leśnych).

Polityka Leśna Państwa zakłada również zwiększanie efektywności ekonomicznej lasów nie stanowiących własności państwa, co mimo iż nie dotyczy bezpośrednio Lasów Państwowych, ma dla nich duże znaczenie (trzeba pamiętać o znacznych kosztach ponoszonych przez Lasy Państwowe z tytułu nadzoru, nie refundowanych przez samorządy). Przede wszystkim jednak poprawa sytuacji ekonomicznej prywatnych właścicieli lasów dodatnio wpłynie na poziom gospodarowania w ich lasach oraz na możliwość zalesiania gruntów zbędnych dla produkcji rolnej, a tym samym zwiększenie lesistości kraju i powierzchni lasów prywatnych.

Instrumenty prawne należą do najważniejszych czynników realizacyjnych polityki leśnej, są jednak niezwykle trudne do pełnego i szybkiego wprowadzenia.

W Polityce Leśnej Państwa zakłada się systematyczne doskonalenie prawodawstwa leśnego, zmierzające do:

- wprowadzenia rozwiązań systemowych z zakresu mechanizmów finansowych i ekonomicznych, zapewniających racjonalne wsparcie gospodarki w lasach⁴;
- stworzenia podstaw prawnych do kompleksowego uregulowania kwestii związanych z zadrzewianiem kraju;
- uregulowania trybu i zakresu odszkodowań za szkody w lasach spowodowane emisją zanieczyszczeń przemysłowych i zdarzeniami kłęskowymi;
- wprowadzenia opłat za użytkowanie nieдрzewnych płodów leśnych oraz inne wykorzystywanie lasów;
- stworzenia państwowego organu planistyczno-prognostycznego leśnictwa;
- wprowadzenia, w miarę powstawania sprzyjających warunków, narzutu ekologicznego na ceny nośników energii, z przeznaczeniem części tych środków na wzrost asymilacji i akumulacji dwutlenku węgla w lasach i drewnie (przeciwdziałanie efektowi cieplarnianemu);
- prawnego umocowania leśnych kompleksów promocyjnych⁵ w systemie organizacyjnym Lasów Państwowych jako obszarów funkcjonalnych o szczególnych zadaniach;
- dostosowania prawa łowieckiego⁶ do zadań hodowli i ochrony lasu, służących osiągnięciu wielofunkcyjności gospodarki leśnej.

Dla zapewnienia realizacji celów i zadań polityki leśnej bardzo istotne są instrumenty regulacji wewnętrznej Lasów Państwowych, dotyczące wykonywania zadań gospodarki leśnej. Należą do nich instrukcje ochrony lasu i urządzania lasu, zasady hodowlane i użytkowania lasu czy też zarządzenia dyrektora generalnego Lasów Państwowych, wdrażające zasady doskonalenia gospodarki leśnej na podstawach ekologicznych, ustanawiające leśne kompleksy promocyjne czy też normujące sporządzanie programu ochrony przyrody w nadleśnictwie.

Wewnętrzne przepisy w Lasach Państwowych – ze względu na miejsce i rolę tej organizacji gospodarczej w naszym kraju – mają dużą wagę i w przeciwieństwie do długiej drogi legislacyjnej aktów prawnych (ustaw i rozporządzeń) powstają i wchodzi w życie o wiele szybciej, regulując realizację polityki leśnej w Lasach Państwowych, oczywiście w ramach określonych kompetencji i uprawnień dyrektora generalnego LP.

⁴ W znowelizowanej w 1997 r. ustawie o lasach z 1991 r. częściowo rozwiązano kwestię zwiększenia dofinansowania z budżetu państwa takich zadań, jak pielęgnacja zalesień, funkcjonowanie leśnych kompleksów promocyjnych, w tym edukacja społeczeństwa, czy inwentaryzacja stanu lasu. Ze względu na stan budżetu państwa, w kolejnych latach środki na te cele były bardzo ograniczone lub nie były przyznawane.

⁵ Zadanie to zostało zrealizowane w 1997 r. w znowelizowanej ustawie o lasach.

⁶ Częściowe rozwiązanie tego zadania znalazło się w ustawie „Prawo łowieckie” z 1995 r.

17.6. Rola państwa, samorządów i innych podmiotów w realizacji polityki leśnej na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym

Znaczenie lasu dla społeczeństwa i gospodarki kraju wyznacza określone miejsce i określoną rolę państwa w polityce leśnej, w wymiarze krajowym i regionalnym.

Dominujący udział lasów skarbu państwa w strukturze własnościowej lasów i uznanie takiej struktury w polskich warunkach za optymalną nakłada na państwo określone obowiązki. Wypracowana przez dziesięciolecia przez Lasy Państwowe struktura organizacyjna i nowoczesne formy zarządzania wsparte infrastrukturą techniczną (budynki, drogi, różne urządzenia techniczne) pozwalają na uzyskiwanie wysokiego poziomu gospodarki leśnej.

Ponadbranżowy charakter polityki leśnej wymusza poniekąd na państwie formułowanie zasad prowadzenia gospodarki leśnej oraz zarządzania wszystkimi lasami w kraju z uwzględnieniem czołowej roli Lasów Państwowych.

Państwo bierze na siebie obowiązek kształtowania poczucia odpowiedzialności administracji państwowej i samorządowej oraz całego społeczeństwa za obecny i przyszły stan lasów. W prawodawstwie leśnym przyjęto sformułowane w polityce leśnej zadania mówiące o stwarzaniu przez państwo warunków osiągnięcia założonych w niej celów. Dlatego też do państwa należy m.in. działanie na rzecz rozwoju nauk leśnych, kształcenia kadr dla leśnictwa i kształtowania stosownej polityki użytkowania gruntów. Do państwa należy także zapewnienie lasom i zadrzewieniom właściwej roli w przestrzennym zagospodarowaniu kraju oraz uznanie, że polityka leśna stanowi integralną część polityki gospodarczej i społecznej państwa.

Niebagatelną rolę powinno odgrywać państwo w jak najszerzym wdrażaniu wielofunkcyjnej gospodarki leśnej poprzez finansowanie z budżetu państwa wszystkich funkcji publicznych świadczonych przez Lasy Państwowe.

Osiąganiu założonych celów sprzyja wymieniony wcześniej państwowy charakter większości lasów w kraju, co pozwala na szybsze uzyskiwanie zbieżności interesów administracji rządowej szczebla centralnego i wojewódzkiego z zarządzającymi lasami.

Za kreowanie i realizację Polityki Leśnej Państwa na szczeblu centralnym odpowiada ustawowo Minister Środowiska, ale także dyrektor generalny Lasów Państwowych, dyrektor Krajowego Zarządu Parków Narodowych⁷ oraz dyrektor Biura Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej.

Na szczeblu wojewódzkim obowiązek właściwej polityki przestrzennej zagospodarowania terenu województw ciąży przede wszystkim na administracji państwowej ściśle współpracującej z dyrektorami regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych i dyrektorami parków narodowych.

Określoną i znaczącą rolę w realizacji polityki leśnej mają samorządy i administracja lokalna. Wynika to z dużej ilości zadań polityki leśnej, których wypełnienie ciąży na nadleśnictwach i dotyczy gminy. Wiele z tych zadań ma charakter bardzo profesjonalny, tylko w sposób pośredni związany z zainteresowaniami społeczności lokalnej. Przykładowo można wymienić zadania związane ze wzbogacaniem różnorodności biologicznej, prowadzeniem gospodarki leśnej na zasadach ekologicznych czy regeneracją bądź restytucją ekosystemów leśnych (ryc. 9). Nawet te zadania nie są obojętne dla społeczności lokalnych, dla gmin. Decydują one o stanie lasu, o jego walorach nie tylko przyrodniczych, ale także turystycznych, o możliwościach wykorzystywania lasu jako bazy surowcowej dla rozwoju lokalnego przemysłu przetwórstwa drewna i źródła innych surowców runa leśnego. Rozmiar realizowanych w gminie zalesień to nie tylko kwestia zwiększenia powierzchni lasów, ale również ilości miejsc pracy; racjonalnie traktowana gospodarka łowiecka to nie tylko problem szkód w uprawach rolnych, ale także korzyści dla gminy z organizowania tzw. polowań dewizowych czy prowadzenia punktów skupu pozyskanej zwierzyny.

Jednym z podstawowych zadań polityki leśnej jest uspołecznianie zarządzania lasami. Ma ono zapewnić wpływ społeczności lokalnej na takie ukierunkowanie gospodarki leśnej, aby uwzględniała potrzebę godzenia w systemie zarządzania lasami ich funkcji produkcyjnych (surowcowych) z funkcjami środowiskowymi (ochronnymi) i społecznymi. Określenie funkcji przewodniej i funkcji współtowarzyszących oraz ich wzajemnego powiązania warunkuje wyznaczenie zadań gospodarce leśnej i powinno być rozwiązywane przede wszystkim na poziomie gminy, w bardzo ścisłej współpracy samorządów lokalnych z leśnikami danego regionu.

⁷ Po likwidacji w roku 2004 Krajowego Zarządu Parków Narodowych odpowiedzialność za kreowanie i realizację zadań Polityki Leśnej Państwa przejęli dyrektorzy parków narodowych.

Ryc. 9. Znaczącą rolę w realizacji polityki leśnej mają samorządy i administracja lokalna. Są to m.in. zadania związane ze wzbogacaniem różnorodności biologicznej i ochroną przyrody. Na zdjęciu: rezerwat „Michnówka” w Nadleśnictwie Hajnówka (fot. P. Fabijański)

Współpraca powinna mieć również miejsce przy sporządzaniu planów urzędzenia lasu dla nadleśnictw. Będzie ona przez 10 lat decydować o sposobie zagospodarowania lasu i kształtowaniu produkcji leśnej.

W zależności od wielu czynników, w lasach na terenie gminy mogą dominować funkcje ochronne (mała lesistość, erozja gleb, zjawisko stepowienia, źródłiska rzek lub zbiorniki wód podziemnych i inne), funkcje społeczne (tereny turystyczne, rekreacja okresowa, tereny uzdrowiskowe, agroturystyka) lub kompilacja tych funkcji z funkcją produkcyjną w wypadku zlokalizowanych na terenie gminy zakładów przerobu surowca drzewnego.

Polityka leśna, podkreślając gwarantowaną ustawowo powszechną dostępność lasów publicznych dla społeczeństwa, zastrzega, że nie może ona być nieograniczona. Dotyczy to również wykorzystania lasów do celów turystycznych i rekreacyjnych. Lasy są podstawowym elementem przestrzeni turystycznej i jednym z głównych walorów rekreacyjnych (ryc. 10). Na poziomie regionu i gminy należy wypracować taki model organizacji turystyki na obszarach leśnych, który pogodzi często sprzeczne interesy zainteresowanych stron i uwzględni, z jednej strony, ograniczenie wpływu turystyki na lasy, z drugiej zaś – interesy społeczności lokalnej.

Rys. 10. Lasy są podstawowym elementem przestrzeni turystycznej i jednym z głównych warunków rekreacyjnych. Rodzinna wycieczka do Puszczy Białej (fot. P. Fabijański)

Rys. 11. Edukacja społeczności lokalnych (tzw. nieformalna) odbywa się m.in. poprzez tworzenie ścieżek dydaktycznych oraz w wyniku szerokiej współpracy ze szkołami. Na zdjęciu: dzieci szkolne prowadzone przez leśnika ścieżką przyrodniczo-leśną w Borach Tucholskich (fot. P. Fabijański)

Wiele zadań polityki leśnej, istotnych dla ochrony gleby, zasobów wód podziemnych i powierzchniowych, jest realizowanych w gminie i przy udziale samorządu lokalnego. Ustanawianie lasów ochronnych następuje po zaopiniowaniu przez rady gmin. Także zwiększanie lesistości jest programowane i realizowane w gminie, a podstawą zadań są gminne programy zalesieniowe, określające zarówno wielkość, jak i usytuowanie gruntów rolnych przeznaczonych do zalesienia.

We współpracy z gminami nadleśnictwa powinny prowadzić edukację przyrodniczo-leśną. Edukacja społeczności lokalnych (tzw. nieformalna) odbywa się poprzez tworzenie izb edukacji przyrodniczo-leśnej, ścieżek dydaktycznych (ryc. 11), wydawanie folderów, przewodników i innych publikacji, przede wszystkim jednak w wyniku szerokiej współpracy ze szkołami (warsztaty, „zielone szkoły”, olimpiady, pokazy, wystawy leśne itp.).

17.7. Przebieg realizacji Polityki Leśnej Państwa

W pierwszym okresie realizacyjnym Polityki Leśnej Państwa opracowano i wdrożono „Krajowy program zwiększania lesistości”, programy ochrony przyrody w nadleśnictwach, program nasienno-genetyczny; utworzono sieć leśnych kompleksów promocyjnych z programem ich funkcjonowania i planem powiększania sieci; znowelizowano ustawę o lasach.

Na podkreślenie zasługuje wydanie i stosunkowo szybkie wdrożenie zarządzenia dyrektora generalnego Lasów Państwowych w sprawie doskonalenia gospodarki leśnej na podstawach ekologicznych (zarządzenie nr 11 z dnia 14 II 1995 r.), opracowanego jeszcze przed przyjęciem do realizacji Polityki Leśnej Państwa. Zarządzenie to zapoczątkowało wprowadzanie koncepcji wielofunkcyjnego leśnictwa, opartego na zasadzie trwale zrównoważonego rozwoju.

Inne zadania – z różnych przyczyn – nie doczekały się realizacji w przyjętym terminie (do 2000 r.). Bardzo ważne opracowania – instrukcje i zasady leśne – zostały częściowo opracowane i wdrożone w roku 2003 („Zasady hodowli lasu”, „Instrukcja urządzania lasu”) oraz 2004 (zasady użytkowania lasu, „Instrukcja ochrony lasu”).

W 2003 r. opracowano obowiązujący w Lasach Państwowych program edukacji przyrodniczo-leśnej społeczeństwa oraz program podwyższania kwalifikacji pracowników Lasów Państwowych.

Lasy Państwowe realizują również szereg innych zadań polityki leśnej, do których można zaliczyć:

- prowadzenie certyfikacji gospodarki leśnej oraz prace nad opracowaniem narodowych standardów certyfikacyjnych;
- uspołecznianie zarządzania (m.in. konsultacje planów urządzenia lasu);
- opracowanie nowych zasad sprzedaży drewna dla przemysłu drzewnego;
- wprowadzanie partnerskich stosunków pomiędzy Lasami Państwowymi a poszczególnymi branżami przemysłu drzewnego;
- intensyfikację działalności szkoleniowej i wydawniczej;
- racjonalizację zatrudnienia oraz struktur organizacyjnych.

17.8. Polityka Leśna Państwa a Strategia Leśna Unii Europejskiej

W Unii Europejskiej od dłuższego już czasu podejmowane są inicjatywy zmierzające do harmonizacji problematyki leśnictwa z innymi obszarami objętymi wspólną polityką Unii (polityka rolna, środowiskowa, handlowa, energetyczna, badawcza i inne).

Różnice poglądów co do potrzeby i zakresu ujednoczenia polityki leśnej w Europie spowodowały, że do dziś dokument prawny w tej sprawie nie został przyjęty, niemniej we wrześniu 1998 r. Parlament Europejski i Rada Europy określiły priorytety prośrodowiskowej polityki leśnej, a w grudniu 1998 r. Rada Europy przedstawiła Strategię Leśną Unii Europejskiej.

Strategia ma charakter kierunkowy, a nie normatywny, ale między tym dokumentem i naszą Polityką Leśną Państwa występuje zależność: oba dokumenty oparte są na tych samych przesłankach – dotyczą trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej oraz formułują te same główne cele strategiczne. Pewna różnica zachodzi w opisie roli leśnictwa w rozwoju obszarów wiejskich. Strategia akcentuje znaczny wkład leśnictwa i przemysłu drzewnego we wzrost dochodów ludności lokalnej i jej zatrudnienia oraz w rozwój wsi, czego brakuje w polskim dokumencie.

W Polsce dopiero w 1999 r. zaplanowano w „Pakcie dla rolnictwa i obszarów wiejskich” zwiększoną rolę leśnictwa w rozwoju wsi, a osiągnięciu tego celu ma służyć między innymi ustawa ze stycznia 2002 r. o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia.

Strategia Leśna UE mówi o potrzebie ustanowienia Narodowego Programu Leśnego (NPL) i lokalnych programów wykonawczych, co zbieżne jest z zapisami Polityki Leśnej Państwa, zakładającymi konieczność opracowania Strategicznego Programu Rządowego dla Leśnictwa.

Po szczegółowym przeanalizowaniu dokumentów, przyjęto w Polsce, że Polityka Leśna Państwa pozwala osiągnąć cele Strategii Leśnej UE.

Bardzo ważnym przedsięwzięciem, podjętym w związku z tym w 2002 r. z inicjatywy prof. Andrzeja Szujckiego, doradcy ministra środowiska Stanisława Żelichowskiego, było przystąpienie do opracowania 17 Regionalnych Programów Operacyjnych Polityki Leśnej Państwa (RPOPLP). Programy te,

opracowane przez zespoły robocze regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych oraz zespoły konsultacyjne pod przewodnictwem dyrektorów RDLP, marszałków województw i wojewodów, zostały zatwierdzone przez Ministra Środowiska w latach 2003 i 2004.

Programy operacyjne sformułowały cele i zadania oraz rozwiązania szczegółowe dla danych regionów w zakresie:

- rozwoju partnerskich, wzajemnie korzystnych stosunków z innymi krajowymi realizatorami Polityki Leśnej Państwa;
- udziału leśnictwa w rozwoju wsi oraz we wzroście zatrudnienia i dochodów ludności wiejskiej;
- wywiązania się Polski z różnego rodzaju zobowiązań międzynarodowych dotyczących leśnictwa;
- dostosowania prawodawstwa leśnego do regulacji prawnych Wspólnoty Europejskiej.

Programy regionalne powinny spełniać oczekiwania w stosunku do wdrażanej polityki leśnej. Regionalne Programy Operacyjne Polityki Leśnej Państwa stają się podstawą opracowania Narodowego Programu Leśnego, którego założenia przygotowuje Instytut Badawczy Leśnictwa. Działania te, podobnie jak to miało miejsce w odniesieniu do RPOPLP, koordynuje i ukierunkowuje Komitet Sterujący Pracami nad Narodowym i Regionalnymi Programami Leśnymi, powołany w 2002 r. przez Ministra Środowiska.

Warto podkreślić, że podstawowymi, ogólnymi zasadami NPL, wg rezolucji Rady Europy, są:

- suwerenność narodowa i zgodność z polityką ogólną państwa, krajową strategią zrównoważonego rozwoju i zobowiązaniami międzynarodowymi;
- partnerstwo i współudział oraz
- podejście całościowe i międzysektorowe.

Narodowy Program Leśny musi odpowiadać interesom polskiego gospodarstwa leśnego i społeczeństwa oraz musi być zgodny z prawodawstwem leśnym i innymi ustawami.

Literatura

- Broda J.:** *Historia leśnictwa w Polsce*. Poznań, Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. A. Cieszkowskiego 2000.
- Kaczmarek K., Kwiecień R., Gołoś P.:** *Cele, zadania i instrumenty polityki leśnej w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej*. Warszawa, IBL 1998.
- Nowakowski A.:** *Realizacja polityki leśnej państwa na poziomie gminy*. Maszynopis referatu. Warszawa 1997.

- Nowakowski A.:** *Realizacja polityki leśnej państwa na poziomie nadleśnictwa*. Maszynopis referatu. Warszawa 1997.
- Nowakowski A.:** Nowe kierunki polityki leśnej. **W:** *Roztoczańskie spotkania*. Zwierzyniec, Wydawnictwo Roztoczańskiego Parku Narodowego 2000, t. 1.
- Rykowski K.:** *Zarys kryteriów i wskaźników trwałego i zrównoważonego zagospodarowania lasów w Polsce*. Maszynopis. Warszawa, IBL.
- Splawa-Neyman A.:** *Geneza europejskiej polityki leśnej i strategii rozwoju leśnictwa Unii Europejskiej oraz gospodarowania zasobami leśnymi w świetle celów tej strategii*. Materiały szkoleniowe. Warszawa, SITLiD 2001.
- Szujecki A.:** Lasy i leśnictwo u progu XXI wieku. *Nauka*. 1995, nr 4, s. 11–40.
- Szujecki A.:** Leśnictwo a wyzwania cywilizacyjne XXI wieku. **W:** *Kongres Leśników Polskich. Las – człowiek – przyszłość. Materiały i dokumenty*. Warszawa. IBL 1998, t. 1.
- Szujecki A.:** *Polityka leśna państwa na tle strategii leśnej Unii Europejskiej*. Materiały szkoleniowe. Warszawa, SITLiD 2002.
- Szujecki A.:** Regionalne Programy Operacyjne Polityki Leśnej Państwa. *Biblioteka Leśniczego*. 2002, nr 175.
- Polityka leśna państwa**. Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa. Warszawa, „Wydawnictwo Świat” 1997.
- Podstawy zrównoważonego rozwoju lasów. Program ochrony przyrody i wartości kulturowych w nadleśnictwie**. Warszawa, Fundacja „Rozwój SGGW” 1995.
- Las w liczbach 1997**. Warszawa, DGLP 1997.
- Lasy Państwowe w Polsce w latach 1944–1990**. Oprac. zesp. pod red. Józefa Brody. PWN, Warszawa, PWN 1997.
- Kongres Leśników Polskich. Las – człowiek – przyszłość. Materiały i dokumenty**. Warszawa. IBL 1998, t. 1–2.

18 | LEŚNE KOMPLEKSY PROMOCYJNE

ANDRZEJ NOWAKOWSKI

18.1. Przesłanki ustanowienia leśnych kompleksów promocyjnych

Koncepcja leśnych kompleksów promocyjnych (LKP) zrodziła się już w 1994 r., a więc na kilka lat przed opracowaniem i przyjęciem przez rząd Polityki Leśnej Państwa.

Jak wspomniano w poprzednim rozdziale, poświęconym Polityce Leśnej Państwa, idea leśnictwa wielofunkcyjnego opartego na zasadzie trwale zrównoważonego rozwoju spowodowała konieczność osiągnięcia kompromisu między produkcją drewna, zachowaniem walorów przyrodniczych i szerokim udostępnieniem lasu społeczeństwu.

W opracowanym dokumencie „Polska polityka kompleksowej ochrony zasobów leśnych” (1994 r.) zaproponowano praktyczne wzorce propagujące wielofunkcyjną gospodarkę leśną – leśne kompleksy promocyjne.

Każdy LKP – w myśl tych propozycji – powinien reprezentować różne warunki przyrodnicze, grupować kilka nadleśnictw lub część ich obszaru, a przede wszystkim służyć tworzeniu i promowaniu modelu trwale zrównoważonej gospodarki leśnej.

Pierwszym LKP w Polsce stała się Puszcza Białowieska. Funkcjonowanie tego kompleksu miało się opierać na specjalnych zasadach hodowlano-ochronnych, zatwierdzonych decyzją Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa (8 XI 1994 r.).

Siedem pierwszych leśnych kompleksów promocyjnych dyrektor generalny Lasów Państwowych powołał 19 XII 1994 r. na podstawie Statutu Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe (zarządzenie nr 50 MOŚZNiL z dnia 18 V 1994 r.). Były to: wspomniany już LKP „Puszcza Białowieska”, „Lasy Gostynińsko-Włocławskie”, „Puszcza Kozienicka”, „Lasy Ja-

Ryc. 1. Leśne kompleksy promocyjne w Polsce w końcu 2004 r.

nowskie”, „Bory Lubuskie”, „Lasy Beskidu Śląskiego” oraz „Puszcza Bukowa i Goleniowska”¹.

W 1996 r. powstały dalsze leśne kompleksy promocyjne: „Bory Tucholskie”, „Lasy Oliwsko-Darżlubskie” i „Lasy Rychtaleskie”; w 2001 r. – „Lasy Birczańskie”, a w roku 2002 – „Lasy Spalsko-Rogowskie” i „Lasy Mazurskie”. Następnie utworzono w 2004 r.: „Lasy Warcińsko-Polanowskie”, „Sudety Zachodnie”, „Puszcza Świętokrzyska”, „Puszcza Notecka” i „Lasy Beskidu Śląskiego”. Łącznie do końca 2004 r. utworzono 18 leśnych kompleksów promocyjnych² (ryc. 1).

¹ LKP „Puszcza Bukowa i Goleniowska” przemianowany został w 2004 r. na LKP „Puszcze Szczecińskie” i znacznie powiększony (zarządzenie nr 63 dyrektora generalnego LP z 14 X 2004 r.).

² 19. leśny kompleks promocyjny LKP „Lasy Warszawskie” został powołany zarządzeniem nr 22 dyrektora generalnego LP z dnia 1 IV 2005 r. (przyj. red.).

18.2. Podstawy prawne powoływania LKP

Koncepcja leśnych kompleksów promocyjnych znalazła umocowanie prawne najwyższego rzędu – w ustawie o lasach, po jej nowelizacji w 1997 r. Była to konsekwencja rozwiązań przyjętych w Polityce Leśnej Państwa. W rozdziale „Cele i priorytety polityki leśnej” mówi się o kontynuowaniu programu leśnych kompleksów promocyjnych, których celem byłoby testowanie w różnych warunkach przyrodniczych i społecznych modelu nowoczesnej gospodarki leśnej.

Znowelizowana ustawa o lasach przyjmuje w odniesieniu do LKP następujące założenia:

- „w celu promocji trwale zrównoważonej gospodarki leśnej oraz ochrony zasobów przyrody w lasach dyrektor generalny może, w drodze zarządzenia, ustanawiać leśne kompleksy promocyjne”;
- „w skład leśnych kompleksów promocyjnych wchodzi lasy będące w zarządzie Lasów Państwowych. Do leśnych kompleksów promocyjnych mogą być włączane lasy innych właścicieli, na ich wniosek”;
- „leśne kompleksy promocyjne są obszarami funkcjonalnymi o znaczeniu ekologicznym, edukacyjnym i społecznym, dla których działalność określa jednolity program gospodarczo-ochronny, opracowywany przez właściwego dyrektora regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych”;
- „dla każdego leśnego kompleksu promocyjnego dyrektor generalny powołuje radę naukowo-społeczną, do której należy inicjowanie oraz ocena działań podejmowanych w leśnym kompleksie promocyjnym”.

Należy dodać, że Polityka Leśna Państwa, opierając się na założeniach „Polskiej polityki kompleksowej ochrony zasobów leśnych”, przewiduje utworzenie około 20 LKP.

18.3. Ogólne i szczegółowe cele oraz zadania LKP

18.3.1. Zadania ogólne

Jednym z podstawowych celów leśnych kompleksów promocyjnych jest szybkie i pełne wdrożenie do praktyki leśnej ekologicznych podstaw prowadzenia gospodarki leśnej na podstawie pełnego rozpoznania stanu środowiska przyrodniczego. W LKP powinny być spełnione wszelkie wymogi ochrony przyrody, co nie oznacza traktowania ich jako obiektów poddawanych ochronie konserwatorskiej. Przeciwnie, są to lasy zagospodarowane (gospodarcze), w których jest wdrażana ochrona wielkoobszarowa, godząca cele gospodarcze i ochronne.

Tak więc w leśnych kompleksach promocyjnych powinno mieć miejsce:

- wszechstronne rozpoznawanie stanu biocenozy leśnych i warunków biotopu oraz kierunków zachodzących zmian, co pozwoli na prowadzenie procesu unaturalniania lasów i eliminowanie zagrożeń ich trwałości;
- utrzymywanie albo odtwarzanie naturalnych walorów lasu poprzez racjonalną gospodarkę leśną, prowadzoną metodami leśnej inżynierii ekologicznej;
- integrowanie celów trwałej gospodarki leśnej i aktywnej ochrony przyrody;
- promowanie wielofunkcyjnej gospodarki leśnej;
- wypracowywanie modelowych sposobów wdrażania celów i zadań wynikających z Polityki Leśnej Państwa;
- szkolenie Służby Leśnej Lasów Państwowych i pracowników innych zarządców lasu oraz edukacja ekologiczna społeczeństwa;
- prowadzenie prac badawczych i doświadczalnictwa leśnego w celu jak najszybszego upowszechnienia zasad ekorozwoju na całym obszarze Państwowego Gospodarstwa Leśnego;

- wprowadzanie i doskonalenie różnych form współpracy ze społecznościami lokalnymi w celu osiągnięcia jak najlepszych wyników w uspołecznianiu zarządzania lasami;
- rozwijanie zaplecza turystycznego oraz turystyki i rekreacji dostosowanych do lokalnych potrzeb i możliwości lasów.

18.3.2. Zadania w zakresie prac hodowlano-ochronnych i ochrony przyrody

Wobec tak szeroko określonych celów i zadań leśnych kompleksów promocyjnych oraz ich dużego znaczenia w realizacji polityki leśnej, na jednostkach organizacyjnych Lasów Państwowych, tworzących LKP, ciężką trudną obowiązkami.

Jednym z podstawowych zadań jest doskonalenie rozpoznania stanu lasu. Rozpoznaniu powinny podlegać przede wszystkim warunki geologiczne, glebowe, klimatyczne, hydrologiczne i siedliskowe. Należy również określić stopień degradacji lub zniekształcenia gleb i siedlisk, przyczyny tych zjawisk oraz kierunek rewitalizacji.

Następnie muszą być opisane walory przyrodnicze poszczególnych typów biocenoz leśnych. W celu sprostania tym wymogom znowelizowano zasady sporządzania planów urządzenia lasu. We wszystkich LKP w pierwszej kolejności (w latach 1994 i 1995), a następnie w nadleśnictwach, opracowywane są mapy gleboznawczo-siedliskowe, przeprowadza się waloryzację przyrodniczą oraz powstają programy ochrony przyrody, będące integralną częścią planu urządzenia lasu każdego nadleśnictwa.

Leśne kompleksy promocyjne spełniają wymogi powszechnej i aktywnej ochrony zasobów przyrody i jej walorów. Służy temu racjonalne gospodarowanie. Jednocześnie programy ochrony przyrody dostosowywane są do oczekiwań społecznych i wielofunkcyjnej roli, którą lasy pełnią w zagospodarowaniu przestrzennym.

Żeby osiągnąć cele hodowlane i ochronne oraz by chronić przyrodę, we wszystkich lasach, a zwłaszcza w leśnych kompleksach promocyjnych, stosuje się wytyczne postępowania gospodarczego w sprawie doskonalenia gospodarki leśnej na podstawach ekologicznych (zarządzenia dyrektora generalnego LP z 1995 r. i późniejsze).

Osiąganiu celów hodowlano-ochronnych służą również opracowane z uwzględnieniem zadań wynikających z Polityki Leśnej Państwa nowe „Zasady hodowli lasu”, znowelizowana „Instrukcja zarządzania lasu”, na nowo napisana „Instrukcja ochrony lasu” oraz zasady użytkowania lasu.

18.3.3. Zadania w uspołecznianiu procesów zarządzania

Bardzo ważnym celem wyznaczonym dla leśnych kompleksów promocyjnych jest wypracowanie i doskonalenie form współpracy ze społeczeństwem w zarządzaniu lasami. Dotyczy to w szczególności współpracy ze społecznościami lokalnymi, regionalnymi ośrodkami naukowymi, organizacjami turystycznymi i ekologicznymi, organami administracji państwowej oraz samorządowej szczebla regionalnego i lokalnego. Niezwykle ważnym ogniwem tej współpracy są powoływane dla każdego LKP rady społeczno-naukowe. Skupiając m.in. przedstawicieli władz, organizacji społecznych, społeczności lokalnej i instytucji naukowo-badawczych, mają za zadanie opiniowanie realizacji zadań ciążących na LKP, zwłaszcza postępu we wdrażaniu zasad zrównoważonej gospodarki leśnej, ochrony leśnej różnorodności, działań edukacyjnych i innych. Ważną rolą rad jest czuwanie nad umiejętnym powiązaniem działalności LKP z rozwojem regionalnym.

Funkcjonowanie rad społeczno-naukowych należy traktować jako pilotażowe uspołecznienie procesów programowo-decyzyjnych w LKP, szczególnie w zakresie wartościowania funkcji lasu w dostosowaniu do potrzeb lokalnej społeczności i rozwoju regionalnego.

Na szczególną uwagę zasługuje wypracowywanie sposobów rozwiązywania konfliktów interesów różnych grup społecznych, konfliktów, które mogą powstawać w procesie zarządzania lasami.

18.3.4. Zadania w edukacji przyrodniczoleśnej

Leśne kompleksy promocyjne są bardzo ważnym elementem prowadzonej przez Lasy Państwowe edukacji ekologicznej społeczeństwa. Stanowią wzorzec edukacji i jej upowszechniania we wszystkich nadleśnictwach.

W LKP powstały izby edukacji przyrodniczoleśnej, małe muzea przyrodnicze, liczne ścieżki przyrodniczoleśne oraz ośrodki edukacji z prawdziwego zdarzenia. Utworzono stanowiska do spraw edukacji leśnej, opracowano dziesiątki programów edukacyjnych dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Prowadzone są „zielone warsztaty” i „zielone szkoły”. Wydawane są foldey, ulotki i informatory, pocztówki, kalendarze i innego typu materiały propagujące i promujące polskie leśnictwo. Powstały także dokumentacje fotograficzne, filmy przyrodniczoleśne oraz inne materiały dydaktyczne.

Leśne kompleksy przyrodnicze nawiązały dobrą współpracę z kuratoriami i szkołami. Jednocześnie, zgodnie z założeniami przyświecającymi two-

rzeniu LKP, służą szkoleniu pracowników leśnictwa. W czasie szkoleń leśnicy zapoznają się z praktyczną stroną realizacji zadań polityki leśnej i przenoszą zdobyte w LKP umiejętności i wiedzę do swoich nadleśnictw.

Leśne kompleksy promocyjne są również ważnym poligonem doświadczalnym dla wielu dyscyplin naukowych i uczonych z różnych ośrodków naukowych, także regionalnych.

W warunkach nasilającej się presji czynników cywilizacyjnych na lasy i środowisko naturalne oraz zmian klimatycznych, lasy – podobnie jak powietrze, woda, klimat – zyskują znaczenie globalne jako podstawowy czynnik równowagi w przyrodzie. Potrzeba ochrony lasów, racjonalnego użytkowania ich zasobów i trwałości wielostronnych funkcji lasów znalazła wyraz w idei zrodzonej w naszym kraju w postaci leśnych kompleksów promocyjnych. LKP pozwalają polskiemu leśnictwu zdobyć i upowszechnić doświadczenie wspólne ze społeczeństwem rozwiązywania problemów ochrony lasów i zarządzania nimi. Są narzędziem Lasów Państwowych w kreowaniu modelu leśnictwa XXI wieku.

18.4. Osiemnaście leśnych kompleksów promocyjnych

LKP „**Puszcze Szczecińskie**”³. LKP „Puszcze Szczecińskie” (ryc. 2) położony jest na terenie Regionalnej Dyrekcji LP w Szczecinie. Zajmuje obszar 61,07 tys. ha w nadleśnictwach Gryfino, Kliniska i Trzebież oraz lasów miejskich Szczecina. Obejmuje całą Puszcę Bukową, południową część Puszczy Goleniowskiej oraz Puszcę Wkrzańską zarządzaną przez Nadleśnictwo Trzebież i w około 10% przez Miasto Szczecin. Do LKP włączono również Ośrodek Dydaktyczno-Muzealny „Świdwie”, powołany przez wojewodę m.in. ze względu na wartości przyrodnicze rezerwatu przyrody „Świdwie” i szerokie możliwości prowadzenia edukacji ekologicznej.

Występują tu wszystkie nizinne typy siedliskowe z bukiem, dębem i olszą jako gatunkami dominującymi.

Pod względem przyrodniczym LKP „Puszcze Szczecińskie” jest bardzo bogaty. Znajdują się tu rezerwaty przyrody, krajobrazowy i ornitologiczny, oraz wiele pomników przyrody. Na terenie LKP występuje około 30 gatunków roślin chronionych, m.in. lilia złotogłów, wiciokrzew pomorski i 18 gatunków storczyków. Gniazdują gatunki ptaków chronionych, np. bielik, kania, bocian czarny i orlik krzykliwy.

Cennym obiektem przyrodniczym jest Ogród Dendrologiczny w Glinnej o powierzchni 4 ha, gdzie rośnie około 1000 okazów drzew i krzewów reprezentujących 470 gatunków z Europy, Afryki, Ameryki Północnej i Południowej oraz Azji.

Na terenie LKP znajduje się wiele obiektów edukacyjnych, m.in. Ośrodek Edukacji Przyrodniczo-leśnej w Nadleśnictwie Kliniska oraz Ośrodek Dydaktyczno-Muzealny „Świdwie”, obiektów dysponujących dobrze wypo-

³ Poprzednia nazwa – LKP „Puszcza Bukowa i Goleniowska; patrz przypis 1.

Ryc. 2. LKP „Puszcze Szczecińskie”. Podrost bukowy w drzewostanie sosnowym Puszczy Goleniowskiej (fot. P. Fabijański)

sażonymi salami konferencyjnymi i wykładowymi. Odbywają się tu zajęcia z młodzieżą, warsztaty metodyczne dla nauczycieli oraz inne zajęcia z zakresu edukacji ekologicznej, zwłaszcza przyrodniczo-leśnej. Organizowane są liczne wystawy, konkursy wiedzy przyrodniczej, seminaria, prelekcje, wycieczki dla grup zorganizowanych.

Podobną rolę odgrywa Punkt Informacji Przyrodniczo-leśnej w Glinnej oraz znajdujący się w pobliżu Ogród Dendrologiczny.

Zajęcia kameralne przeprowadzane na terenie LKP doskonale wspomagają istniejące tu ścieżki dydaktyczno-przyrodnicze, dydaktyczno-spacerowe, rowerowe i place dydaktyczne z tablicami poglądowymi.

LKP „Puszcze Szczecińskie” jest przykładem umiejętnego połączenia wysiłków wszystkich zainteresowanych stron – terenowych władz administracji państwowej i samorządowej oraz leśników – w realizacji zadań edukacyjnych. Jest także przykładem współpracy międzynarodowej na niwie wielofunkcyjnej gospodarki leśnej – leśników polskich z leśnikami niemieckimi na terenie Puszczy Wkrzańskiej oraz z leśnikami duńskimi w Nadleśnictwie Kliniska.

LKP „Lasy Oliwsko-Darżlubskie”. Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Oliwsko-Darżlubskie” (ryc. 3) położony jest na terenie Regionalnej Dyrek-

Ryc. 3. LKP „Lasy Oliwsko-Darżlubskie”. Bór sosnowy na Półwyspie Helskim (fot. P. Fabijański)

cji LP w Gdańsku. Obejmuje obszar 40,9 tys. ha w nadleśnictwach Gdańsk i Wejherowo. Do LKP należą lasy morenowe ciągnące się wzdłuż Trójmiasta, lasy Puszczy Darżlubskiej i pasa nadmorskiego z Półwyspem Helskim i Wyspą Sobieszewską.

LKP charakteryzuje się zróżnicowaną konfiguracją terenu, urozmaiconą siecią hydrologiczną, wysokimi walorami krajobrazowymi i przyrodniczymi. Na podkreślenie zasługuje duża liczba występujących na obszarze LKP aglomeracji miejskich i miejscowości wypoczynkowych (np. Gdańsk, Sopot, Gdynia, Rumia, Reda, Puck, Wejherowo, Władysławowo, Jastarnia, Hel).

LKP „Lasy Oliwsko-Darżlubskie” wykazuje duże zróżnicowanie przyrodniczo-leśne i siedliskowe. Występuje tutaj 15 typów siedliskowych z przewagą borów i lasów mieszanych, z sosną, bukiem, świerkiem, dębem i innymi gatunkami liściastymi.

W granicach LKP znajduje się 14 rezerwatów przyrody, około 200 pomników przyrody; są też liczne stanowiska roślin chronionych (m.in. mikołajka nadmorskiego). Gniazdują tu ptaki chronione – orlik krzykliwy i żuraw. Do osobliwości należą stanowiska jarzębu szwedzkiego i jarzębu brekinii, będących pod ochroną.

Na terenie LKP „Lasy Oliwsko-Darżlubskie” znajdują się dwa parki krajobrazowe – Trójmiejski i Nadmorski.

Bogactwo przyrody uzupełniają liczne śródlądowe jeziora lobeliowe, torfowiska, miejsca zlotów ptaków wodnych i błotnych przy ujściu Wisły Śmiałej do Bałtyku, wydmy nadmorskie, wybrzeże klifowe i tereny z roślinnością słonolubną.

W LKP istnieją warunki do intensywnej edukacji przyrodniczo-leśnej mieszkańców tutejszych aglomeracji i turystów. Do prowadzenia działalności edukacyjnej zorganizowano Izbę Przyrodniczo-leśną „Muza” na terenie Nadleśnictwa Wejherowo oraz Izbę Przyrodniczo-leśną „Lasy Oliwsko-Darżlubskie” w siedzibie Nadleśnictwa Gdańsk.

Powstały tu ścieżki dydaktyczne: „Puszcza Darżlubska” o długości 4 km, „Dolina Redy” koło Wejherowa oraz „Lasy Chyłońskie” (2,5 km) koło Gdyni. Uzupełnieniem są ścieżki spacerowe w pobliżu Trójmiasta, sieć szlaków turystycznych (około 450 km), ścieżki rowerowe (84 km), trasy do jazdy konnej (około 23 km) oraz narciarskie trasy biegowe.

LKP „Bory Tucholskie”. Leśny Kompleks Promocyjny „Bory Tucholskie” (ryc. 4 i 5) położony jest na terenie Regionalnej Dyrekcji LP w Toruniu. Obejmuje powierzchnię 84 tys. ha w nadleśnictwach Dąbrowa, Osie, Tuchola i Woziwoda, w południowo-wschodniej części Borów Tucholskich.

Występują tu prawie wszystkie nizinne typy siedliskowe lasu, ale – ze względu na przewagę słabych gleb bielicowych – dominuje sosna. Liczne formy polodowcowe krajobrazu, jak moreny czołowe, rynny polodowcowe i sandry oraz bogata sieć wodna (rzeki Brda i Wda, około 50 jezior) czynią ten LKP bardzo interesującym turystycznie i przyrodniczo.

Na terenie LKP „Bory Tucholskie” znajduje się 20 rezerwatów przyrody (w tym sześć rezerwatów torfowiskowych i rezerwat ze stanowiskiem cisa), około 20 pomników przyrody, blisko 300 tzw. użytków ekologicznych. Są tu liczne gatunki chronionych roślin, ptaków, płazów i ssaków.

Mimo przewagi monokultur sosnowych, powstałych na skutek nieracjonalnej gospodarki człowieka, Bory Tucholskie – duży kompleks leśny o cennych walorach przyrodniczych – są doskonałym obiektem służącym edukacji społeczeństwa.

LKP „Bory Tucholskie” posiada wspaniałą, unikatową w skali kraju, Ośrodek Edukacji Przyrodniczo-leśnej w Nadleśnictwie Woziwoda. Dobrze wyposażone sale, pomoce dydaktyczne, ścieżki przyrodniczo-leśne z powierzchniami dydaktycznymi sprawiają, że w kompleksie z powodzeniem prowadzone są liczne „zielone szkoły”. W nadleśnictwach Tuchola i Dąbrowa utworzono dwie izby edukacyjne.

Ryc. 4. LKP „Bory Tucholskie”. Monokultura sosnowa w Nadleśnictwie Woziwoda (fot. W. Milewski)

Ryc. 5. LKP „Bory Tucholskie”. Grupa zwiedzających na trasie ścieżki przyrodniczej „Dolina Stażki” (fot. W. Milewski)

LKP „Lasy Mazurskie”. Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Mazurskie” (ryc. 6) położony jest na terenie dwóch Regionalnych Dyrekcji LP – w Olsztynie i w Białymstoku. Zajmuje obszar 118,2 tys. ha.

Do LKP należą lasy nadleśnictw Strzałowo, Spychowo i Mrągowo (RDLP Olsztyn) oraz Pisz i Maskulińskie (RDLP Białystok). W skład LKP wchodzi również obiekty i grunty Stacji Badawczej Rolnictwa i Hodowli Zachowawczej Zwierząt PAN w Popielnie, mianowicie leśnictwo Kończewo z hodowlą konika polskiego.

LKP „Lasy Mazurskie” obejmuje kompleks Puszczy Piskiej, położonej w najpiękniejszej części Mazur. Niezliczona ilość jezior, rzek, torfowisk i ba-

Ryc. 6. LKP „Lasy Mazurskie”. Jezioro Majcz Wielki na skraju Puszczy Piskiej (fot. P. Fabijański)

gien oraz urozmaicona szata roślinna z okazami flory atlantyckiej i borealnej decyduje o jego wielkim bogactwie przyrodniczym i krajobrazowym. W LKP przeważają siedliska borowe, a gatunkiem dominującym jest sosna z domieszką świerka i gatunków liściastych. Warte podkreślenia jest występowanie cennego ekotypu sosny mazurskiej, której najwyższe drzewa doborowe osiągają wysokość 38 m i pierśnicę do 70 cm. Dziesiątki roślin chronionych, zbiorowiska roślin bagiennych, torfowisk mszysto-turzykowych wysokich czy muraw kserotermicznych składają się na bogactwo flory. Licznie reprezentowane są także zwierzęta chronione: bielik, orlik krzykliwy, rybołów, bocian czarny, cietrzew, żółw błotny, ryś, wilk, łos i bóbr.

W LKP „Lasy Mazurskie” znajduje się kilkanaście rezerwatów i kilkadziesiąt pomników przyrody. Część obszaru LKP zajmuje Mazurski Park Krajobrazowy.

LKP dysponuje Regionalnym Ośrodkiem Edukacji Ekologicznej na terenie stacji PAN, Leśnym Ośrodkiem Edukacji Ekologicznej w Spychowie (Nadleśnictwo Spychowo) i Izbą Pamięci w Nadleśnictwie Strzałowo. W Popielnie powstała ścieżka przyrodniczo-leśna o długości około 10 km i ścieżka botaniczna „Smolak” licząca 4 km, w Spychowie – ścieżka czterokilometrowa, w Strzałowie – o długości 5,2 km. Ścieżki są zróżnicowane pod względem przyrodniczym, zapoznają ze zbiorowiskami roślinnymi, torfowiskami, różnymi typami lasu, jeziorami dystroficznymi oraz elementami gospodarki łowieckiej i leśnej.

LKP „Lasy Gostynińsko-Włocławskie”. Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Gostynińsko-Włocławskie” (ryc. 7) położony jest na terenie Regionalnych Dyrekcji LP w Łodzi (nadleśnictwa Gostynin i Łąck) oraz w Toruniu (Nadleśnictwo Włocławek). Obejmuje 53,0 tys. ha zwarteo kompleksu leśnego na tarasach Wisły.

W LKP przeważają gleby bielcowe i siedliska borowe. W składzie drzewostanów dominuje sosna, niewielki udział ma olcha, dąb i brzoza. Sieć hydrograficzną tworzą Wisła (na długości około 50 km) i liczne jeziora.

O dużych walorach przyrodniczych i krajobrazowych decydują: dolina Wisły i obrzeża jezior oraz 16 rezerwatów przyrody, 60 pomników przyrody, miejsca lęgowe bociana czarnego, żurawia, bielika, sokoła wędrownego, stanowiska bobra, a także 50 gatunków roślin chronionych i rzadkich.

Na obszarze LKP znajdują się Izba Leśna i cztery ścieżki dydaktyczne. Jedna z nich (5 km długości) biegnie na terenie Nadleśnictwa Łąck, druga – o nazwie „Lucień” (3 km) – Nadleśnictwa Gostynin, kolejne – „Kukawy” (3,5 km) i „Łuba” (5 km) – urządzono w Nadleśnictwie Włocławek.

Ryc. 7. LKP „Lasy Gostynińsko-Włocławskie”. Drzewostan sosnowy z bogatym, różnogatunkowym podszytem w Nadleśnictwie Łąck (fot. W. Sobociński)

Pierwsza ze ścieżek prowadzi od Izby Leśno-Ekologicznej eksponującej próbki drewna, zielniki, owady i grzyby, do Muzeum Przyrodniczego i zażytkowej wyluszczeni szyszek.

LKP „Puszcza Białowieska”. Leśny Kompleks Promocyjny „Puszcza Białowieska” (ryc. 8 i 9) położony jest na terenie Regionalnej Dyrekcji LP w Białymstoku. Zajmuje powierzchnię ponad 52,6 tys. ha w nadleśnictwach Białowieża, Browsk i Hajnówka. To jeden z najcenniejszych kompleksów leśnych w Europie. Charakteryzuje go bogata różnorodność biologiczna – około tysiąc gatunków roślin naczyniowych i blisko 2 tys. gatunków roślin zarodnikowych, 56 gatunków drzew i krzewów oraz 11 tys. gatunków zwierząt, w tym około 9 tysięcy gatunków owadów. Występujący tu żubr, którego restytucja w Polsce uratowała ten gatunek od światowej zagłady, żyje w stadzie wolnościowym liczącym ponad 350 osobników.

Ogromne walory przyrodnicze zadecydowały już przed wojną o powołaniu na terenie puszczy parku narodowego o klauzuli rezerwatu ścisłego, powiększonego ostatnio o znaczny obszar o statusie rezerwatu częściowego. Obecnie znajduje się tu: 20 rezerwatów przyrody, ponad tysiąc pomników przyrody, wiele stanowisk chronionych roślin, 43 strefy ochronne wo-

Ryc. 8. LKP „Puszcza Białowieska”. Pomnikowe dęby w sąsiedztwie grabu (fot. P. Fabijański)

Ryc. 9. LKP „Puszcza Białowieska”. Ścieżka edukacyjna przy Ośrodku Edukacji Leśnej „Jagiellońskie” (fot. P. Fabijański)

kół miejsc gniazdowania ptaków oraz 671 ha użytków ekologicznych. Cała puszcza stanowi obszar chronionego krajobrazu.

LKP „Puszcza Białowieska” ma wyjątkowy status ochronny – lasy zagospodarowane prowadzone są według specjalnych zasad hodowlano-ochronnych, zatwierdzonych przez Ministra Środowiska, których celem jest zachowanie całego bogactwa przyrodniczego tego wyjątkowego w Europie, niemal naturalnego kompleksu leśnego. Walory przyrodnicze, krajobrazowe i turystyczne przyciągają do Puszczy Białowieskiej wielu naukowców i przyrodników oraz turystów z całego kraju i świata, stanowiąc element szerokiej promocji leśnictwa i ochrony przyrody oraz polskich osiągnięć w tej dziedzinie.

Na terenie LKP znajduje się Muzeum Przyrodnicze Białowieskiego Parku Narodowego z bogatym zbiorem eksponatów, punktem informacyjnym i licznymi wydawnictwami parkowymi.

Niedaleko Polany Białowieskiej położony jest Ośrodek Edukacji Leśnej „Jagiellońskie” z salami wykładowymi, biblioteką i ekspozycją wystawową. Odbywają się tu zajęcia edukacyjne z młodzieżą, między innymi na otwartej przestrzeni w „Klasie pod dębami”.

Na terenie Nadleśnictwa Browsk działa Izba Edukacyjna, gdzie odbywają się zajęcia w „zielonych klasach”.

Bardzo interesujący jest Skansen Wąskotorowej Kolejki Leśnej. Przejazd kolejką z Hajnówki do Topiła przewiduje postój na przystankach dydaktycznych pozwalających zapoznać się z charakterystycznymi dla puszczy elementami przyrody i leśnictwa.

Uzupełnieniem wymienionych obiektów edukacyjnych są ścieżki przyrodniczo-leśne: „Osobliwości Puszczy”, „Krajobrazy Puszczy”, Szlak Dębów Królewskich”, „Szlak Wielkich Książąt Litewskich” i „Żebra Żubra”.

LKP „Bory Lubuskie”. Leśny Kompleks Promocyjny „Bory Lubuskie” (ryc. 10) położony jest na terenie Regionalnej Dyrekcji LP w Zielonej Górze i obejmuje powierzchnię około 32,1 tys. ha Nadleśnictwa Lubsko. Leży na obszarze przygranicznym, na terenach nizinnych o zróżnicowanej konfiguracji. Występuje tu bogata sieć hydrologiczna, na którą składają się Odra i dopływy Nysy Łużyckiej, są też liczne jeziora i stawy hodowlane.

Ze słabymi glebami piaszczystymi (piaski i żwiry polodowcowe) związane są siedliska borowe boru suchego i świeżego ze zdecydowanie dominującą sosną (88%). Charakterystyczny jest młody wiek drzewostanów – około 55 lat. W ramach prowadzonej gospodarki leśnej stosuje się przebudowę drzewostanów, wprowadzając gatunki drzew liściastych.

Mimo braku urozmaicenia gatunkowego, lasy LKP „Bory Lubuskie” tworzą cenny obszar przyrodniczy i turystyczny. Spośród roślin chronionych

Ryc. 10. LKP „Bory Lubuskie”. Młody bór sosnowy w Nadleśnictwie Lubsko (fot. W. Sobociński)

należy wymienić ponikło wielolodygowe, przygielkę brunatną, gałuszkę kulecznicę, paproć długosza królewskiego, widłaki i rosiczki. Występuje tu również wiele gatunków ptaków chronionych (bielik, bocian czarny, kania ruda, lelek) i ssaków (wydra, bóbr, jenot, borsuk).

W trakcie tworzenia są dwa rezerваты przyrody, istnieje 37 pomników przyrody i niemal 73 ha użytków ekologicznych. Część lasów LKP jest poddana ochronie jako Park Krajobrazowy „Łuk Mużakowa” oraz obszar chronionego krajobrazu.

Bardzo wysoka lesistość – prawie 70% – sprzyja rozwojowi turystyki. Powstało tu wiele parkingów leśnych, pól namiotowych, szlaków turystycz-

nych i ścieżek rowerowych. W zabytkowej, drewnianej leśniczówce z 1926 r. powstał Ośrodek Edukacji Przyrodniczo-Leśnej z salami wystawowymi i wykładowymi, filmoteką, biblioteką, kawiarenką. Przy ośrodku utworzono ogród dendrologiczny. Atrakcją dla turystów jest także wieża przeciwpożarowa z tarasem widokowym na wysokości 41 m, z którego oglądać można panoramę okolicy.

Ścieżka przyrodniczo-leśna w Jeziorach Wysokich przybliża zagadnienia gospodarki leśnej, ochrony przyrody, prezentuje gatunki drzew, krzewów leśnych i ogrodowych, również spoza kraju.

Ścieżka „Park Lubiński” o długości 2,5 km umożliwia poznanie różnych typów drzewostanów, obiektów małej retencji wodnej, pokazuje rolę remiz dla ptactwa i grzybów w ekosystemie leśnym.

LKP „Lasy Spalsko-Rogowskie”. Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Spalsko-Rogowskie” (ryc. 11 i 12) położony jest na terenie Regionalnej Dyrekcji LP w Łodzi. Zajmuje powierzchnię ponad 34,9 tys. ha lasów nadleśnictw Brzeziny i Spała oraz lasów doświadczalnych Leśnego Zakładu Doświadczalnego SGGW w Rogowie.

LKP tworzą lasy dawnych puszczy – Pilickiej i Łódzkiej. Gatunkiem dominującym jest sosna z domieszką olchy, dębu i brzozy. W lasach rogowskich występują „bogatsze” typy siedliskowe lasu (grądy, lasy mieszane i lasy mieszane świeże) z takimi gatunkami, jak jodła, buk, dąb i świerk.

Na terenie LKP znajduje się 17 rezerwatów przyrody, m.in. rezerwat „Zimna Woda” z 200-letnim drzewostanem dębu bezszypułkowego, „Popień” z 200-letnim drzewostanem sosny pospolitej, „Bukowiec” z drzewostanem bukowym na granicy północnej zasięgu buka i „Doliska” z drzewostanem jodły pospolitej. Występują tu liczne gatunki roślin i zwierząt chronionych (starczyki, wawrzynek wilczelyko, widłaki, bagno, rosiczka oraz nietoperze, cietrzew, orzechówka, dzięcioł zielony).

Znajduje się tu Spalski Park Krajobrazowy i Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich.

Nieuregulowana rzeka Rawka z ciekawą krajobrazowo doliną rzeczną, dolina rzeki Mrogi z malowniczymi jarami, dolina Pilicy i doliny innych rzek i strumieni śródlęśnych przesądzają o bogatych walorach krajobrazowych i turystycznych LKP.

W Spale leśnicy wybudowali Dom Pamięci Walki i Męczeństwa Leśników i Drzewiarzy Polskich im. Adama Loreta.

Trasa turystyczna „Szlakiem Hubala” obrazuje historię regionu i kraju.

LKP „Lasy Spalsko-Rogowskie” dysponuje bogatą bazą edukacyjną. W Rogowie, na terenie Leśnego Zakładu Doświadczalnego, Lasy Państwowe i SGGW urządziły Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej. Prowadzi ono

zajęcia (warsztaty, seminaria, konferencje) dla nauczycieli, leśników, ekologów, członków różnych organizacji pozarządowych. Oferta obejmuje też ponad 50 programów zajęć tematycznych dla młodzieży. Centrum korzysta w swojej działalności z Muzeum Lasu i Drewna, z arboretum o powierzchni 54 ha z kolekcją około 2400 gatunków i odmian drzew i krzewów z całego świata, z alpinarium z blisko 300 gatunkami roślin oraz ze szkółkarskiego ośrodka szkoleniowego z poglądową szkółką drzew i krzewów leśnych oraz parkowych. Uzupełnieniem bazy edukacyjnej są ścieżki: „Rezerwat Spała” i „Lasy Spalskie” na terenie Nadleśnictwa Spała, pokazujące ekosystemy leśne, walory przyrodnicze i krajobrazowe oraz różne elementy gospodarki leśnej.

Ryc. 11. LKP „Lasy Spalsko-Rogowskie”. Różaneczniki w Leśnym Zakładzie Doświadczalnym SGGW w Rogowie (fot. W. Gil)

Ryc. 12. LKP „Lasy Spalsko-Rogowskie”. Dom Pamięci Walki i Męczeństwa Leśników i Drzewiarzy Polskich im. Adama Loreta (fot. W. Gil)

LKP „Lasy Rychtałskie”. Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Rychtałskie” (ryc. 13) położony jest na terenie Regionalnej Dyrekcji LP w Poznaniu i obejmuje lasy nadleśnictw Antonin i Syców oraz Leśny Zakład Doświadczalny w Siemianicach, należący do Akademii Rolniczej w Poznaniu.

Powierzchnia LKP wynosi 48,0 tys. ha i pokryta jest zróżnicowanymi pod względem składu gatunkowego drzewostanami. Północną część (Nadleśnictwo Antonin) zajmują siedliska borowe wytworzone na glebach (głównie bielicach) powstałych na utworach polodowcowych. Dominuje sosna z domieszką gatunków liściastych. W części południowej (Nadleśnictwo Syców) również przeważa sosna. Znajduje się tu cenny ekotyp sosny zwyczajnej, zwanej „rychtałską”, od której pochodzi nazwa LKP.

Bardziej urozmaicone siedliska i składy gatunkowe drzewostanów występują w części południowo-wschodniej (LZD Siemianice). Zaznacza się tu znaczny udział dębu (około 12%), olchy i brzozy (blisko 16%) i innych gatunków, takich jak buk, grab, modrzew i jesion.

Bogata sieć hydrologiczna, na którą składają się rzeka Prosna oraz dorzecze Odry z Baryczą i Widawą, ma korzystny wpływ na żyzność siedlisk i wzbogacenie składu gatunkowego drzewostanów.

Ryc. 13. LKP „Lasy Rychtałskie”. Bór mieszany w Nadleśnictwie Antonin (fot. W. Sobociński)

Wyznaczono tu sześć rezerwatów leśnych i jeden archeologiczny, 148 drzew uznano za pomniki przyrody. W LKP występuje wiele roślin chronionych, m.in. rosiczka okrągłolistna, bluszcz pospolity, długosz królewski, widłaki, fiołek torfowy. W rezerwach leśnych chronione są drzewostany świerkowe, jodłowe i bukowe, występujące tutaj na granicy swoich naturalnych zasięgów.

Część LKP zajmują Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”, Obszar Chronionego Krajobrazu „Wzgórz Ostrzeszowskich i Doliny Odolanowskiej” oraz „Doliny Rzeki Proсны”. Bazę dydaktyczną tworzą „Klasa Leśna”, Izba Edukacyjna „Ogrodówka” i Arboretum Leśne im. Profesora Stefana Białoboka, a także dwie ścieżki edukacyjne – jedna z nich, „Wydymacz”, obrazuje ekosystemy leśne z bogatą fauną, m.in. 17 gatunkami ptaków lęgowych.

LKP „Puszcza Kozienicka”. Leśny Kompleks Promocyjny „Puszcza Kozienicka” (ryc. 14) położony jest na terenie Regionalnej Dyrekcji LP w Radomiu. Obejmuje powierzchnię 30,4 tys. ha rozmieszczoną w trzech nadleśnictwach: Kozienice, Radom i Zwoleń. Spuścizną po dawnych lasach puszczańskich są drzewostany zbliżone do naturalnych.

Obszar LKP znajduje się w zlewni Wisły i jej dopływów płynących przez puszcę: Ostrownicy, Brzeźniczki, Zagożdżonki, Pacynki i Zwolenki. Mimo dominującej roli sosny jako gatunku głównego, występują tu drzewostany mieszane z dębami szypułkowym i bezszypułkowym, świerkiem i jodłą. Jodła występuje na granicy swojego zasięgu, tworząc ciekawe drzewostany o dużej zdolności do naturalnego odnawiania się. Rosną tu także jawor, klon, lipa, buk, jesion i wiąz, osika, brzoza, modrzew.

Ryc. 14. LKP „Puszcza Kozienicka”. Dąb „Zygmunt August” w Nadleśnictwie Kozienice (fot. W. Gil)

Puszcza Kozienicka – ze względu na duże urozmaicenie gleb i siedlisk, bogactwo gatunków drzew i krzewów, roślin zielnych i zwierząt – ma nieocenione walory przyrodnicze, krajobrazowe i edukacyjne. W LKP jest 13 rezerwatów przyrody i 170 pomników przyrody. Na jego terenie znajduje się Kozienicki Park Krajobrazowy. Występuje tu 50 gatunków ssaków z bobrem, jenotem i borsukiem; ponad 200 gatunków ptaków ze słonką, zimorodkiem i derkaczem. Ciekawostką przyrodniczą jest obecność 16 gatunków nietoperzy z tak rzadkimi, jak nocek Brandta i nocek Bechsteina.

Bazę edukacyjną tworzą Ośrodek Edukacji Ekologicznej i Integracji Europejskiej Lasów Państwowych w Jedlni Letnisku (bogata oferta programowa szkolenia leśników i edukacji młodzieży) oraz Izba Dydaktyczno-Muzealna Puszczy Kozienickiej, utworzona wspólnie przez Park Krajobrazowy i Nadleśnictwo Kozienice.

Uzupełnieniem bazy są ścieżki przyrodniczo-leśne: „Jedlnia”, „Krępiec”, „Królewskie Źródła” i „Śródborze” o łącznej długości około 12 km, które stwarzają możliwość poznania przyrody Puszczy Kozienickiej, występujących tu elementów krajobrazu i gospodarki leśnej.

LKP „Lasy Janowskie”. Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Janowskie” (ryc. 15) położony jest na terenie Regionalnej Dyrekcji LP w Lublinie. Zajmuje powierzchnię około 31,6 tys. ha Nadleśnictwa Janów Lubelski. Jest częścią Puszczy Solskiej i jednym z większych, zwartych kompleksów leśnych Lubelszczyzny.

Występuje tu mozaika siedlisk leśnych z dominującymi siedliskami borowymi. Gatunkiem głównym jest sosna, ale można spotkać również jodłę, tworzącą samodzielne drzewostany z naturalnymi odnowieniami. Z innych gatunków występują olcha, jesion, dąb, brzoza i świerk.

Lasy Janowskie przecinają liczne rzeki: Biała, Branew, Trzebiesz, Bukowa, Łukawica i Dębowiec. Stawy hodowlane, torfowiska i sztuczny zalew dopełniają bogactwa sieci hydrologicznej LKP.

W LKP „Lasy Janowskie” znajduje się sześć rezerwatów. Trzy z nich to rezerваты leśno-florystyczne: „Jastkowice”, „Szkłarnia” i „Łęka”; dwa – leśno-torfowiskowe: „Imielty Ług” i „Kacze Błota” oraz rezerwat historyczno-leśny „Lasy Janowskie” z polem słynnej bitwy partyzanckiej z Niemcami w 1944 r. na Porytowym Wzgórzu. Ustanowiono tu 64 pomniki przyrody – głównie stare lipy i dęby. Ze względu na gniazdowanie bielika, orlika krzykliwego i bociana czarnego, na powierzchni 1,7 tys. ha powstały strefy ochronne. W Lasach Janowskich występują również głuszec i cietrzew.

Całość LKP objęta jest ochroną jako Janowski Park Krajobrazowy.

Bazę dydaktyczną tworzą Ośrodek Edukacji Ekologicznej w Janowie Lubelskim z izbą przyrodniczą w siedzibie nadleśnictwa. Ścieżka przyrodnicza

Ryc. 15. LKP „Lasy Janowskie”. Rodzinny spacer ścieżką edukacyjną w Nadleśnictwie Janów Lubelski (fot. G. i T. Kłosowscy)

„Rezerwat Szklarnia”, o długości około 2,5 km, pozwala zobaczyć m.in. bagno śródleśne. Trasa rowerowa o długości 19 km prowadzi do wsi Szklarnia i ostoi konika biłgorajskiego. Ciekawostką jest także ekspozycja taboru leśnego kolejki wąskotorowej.

LKP „Lasy Beskidu Śląskiego”. Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Beskidu Śląskiego” (ryc. 16) położony jest na terenie Regionalnej Dyrekcji LP w Katowicach. Zajmuje obszar 39,9 tys. ha w nadleśnictwach: Bielsko, Ustroń, Węgierska Górka i Wisła.

Zróznicowana konfiguracja terenu, na którą składają się równinna doliny Wisły, niewielkie wzgórza oraz góry (Barania Góra, 1200 m n.p.m.), stwarzają warunki do rozwoju różnych ekosystemów leśnych. Sprzyjają temu również bogata sieć hydrologiczna z Wisłą, zbiornikami zaporowymi i licznymi strumieniami górskimi, a także wysokie opady, sięgające w partiach szczytowych gór 1500 mm rocznie.

Występuje tu 13 typów siedliskowych, a do głównych należą: las mieszany górski, las górski i bór mieszany górski. Dominującym gatunkiem jest świerk; towarzyszą mu buk, sosna i dąb. Na terenie LKP, w rejonie Istebnej i Wisły, występuje jeden z najcenniejszych w Europie ekotypów świerka – świerk istebniański, o imponującej wysokości dochodzącej do 50 m.

Ryc. 16. LKP „Lasy Beskidu Śląskiego”. Słynne świerki istebniańskie w Nadleśnictwie Wisła (fot. W. Łapiński)

Zróżnicowany teren i mozaika siedliskowa decydują o bogatych walorach przyrodniczych lasów Beskidu Śląskiego. W obrębie LKP znajdują się dwa rezerваты przyrody, w tym rezerwat „Barania Góra” ze źródłami Wisły, oraz około 50 pomników przyrody i stanowiska roślin chronionych (widłaki, śnieżyczka przebiśnieg, paprotka zwyczajna, dziewięcisz bezłodygowy). Faunę chronioną reprezentują: wydra, ryś, wilk, niedźwiedź brunatny, a także traszki, salamandra plamista, zimorodek, głuszec, bocian czarny.

Na terenie LKP znajdują się: Żywiecki Park Krajobrazowy, Park Krajobrazowy Beskidu Śląskiego, Park Krajobrazowy Beskidu Małego oraz dwa zespoły przyrodniczo-krajobrazowe – Dolina Wapienicy i Cygański Las.

Na bogatą bazę edukacji ekologicznej składają się: Regionalny Leśny Ośrodek Edukacji Ekologicznej „Leśnik” w Jaszowcu, z ekspozycją przyrodniczo-leśną (Nadleśnictwo Ustroń), oraz Ośrodek Edukacji Ekologicznej w Istebnej, ze stałą ekspozycją, salami wykładowymi i salami do zajęć warsztatowych z młodzieżą (Nadleśnictwo Wisła).

Na terenie LKP „Lasy Beskidu Śląskiego” urządzono liczne ścieżki dydaktyczne: „W Grupie Klimczoka (18 km), „Czantoria” (8 km), „Skalica” (4 km), „Na Baranią Górę” (trasa trzygodzinna) „Doliną Czarnej Wisielki”, „Na Baranią Górę” (trasa czterogodzinna) „Doliną Białej Wisielki”, „Dolina Zimnika” (1,5 km), „Brenna – Bukowa – Karkoszczanka” (3 km) czy „Trakt Cesarski” (2 km).

Uzupełnieniem placówek edukacyjnych jest Regionalny Bank Genów w Istebnej, Izba Pamięci na Przysłopiu pod Baranią Górą i wiele innych obiektów leśnych i kultury regionalnej.

LKP „Lasy Birczańskie”. Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Birczańskie” (ryc. 17) położony jest na terenie Regionalnej Dyrekcji LP w Krośnie. Zajmuje powierzchnię 29,6 tys. ha (całe Nadleśnictwo Bircza) między dolinami Sanu i Wiaru, na wzgórzach sięgających 600 m n.p.m. w podgórskiej części Karpat Wschodnich.

Występują tu naturalne zbiorowiska roślinne oraz wszystkie rodzaje podgórskich siedlisk leśnych – las wyżynny, las górski, las łęgowy. Głównymi gatunkami są jodła, buk i sosna. Lesistość LKP wynosi 60%. Lasy cechuje duża naturalność zbiorowisk – buczyny karpackiej ze starodrzewiem bukowo-jodłowym i jodłowym. Wśród nieleśnych zbiorowisk roślinnych

Ryc. 17. LKP „Lasy Birczańskie”. Na trasie konnego szlaku turystycznego (fot. P. Fabijański)

występują murawy i zarośla kserotermiczne. Bogaty świat fauny i flory górskiej reprezentują ryś, żbik, niedźwiedź brunatny, orzeł przedni, orlik krzykliwy, bocian czarny, myszołowy.

W granicach LKP znajdują się dwa parki krajobrazowe, obszar chronionego krajobrazu, osiem rezerwatów przyrody i 30 pomników przyrody. „Na Krępaku”, „Turnica” czy „Na Opalonym” to leśne rezerваты obejmujące ochroną starodrzewie charakterystycznych dla regionu drzewostanów; „Kalwaria Paclawska” i „Kopystańka” to rezerваты krajobrazowe.

LKP „Lasy Birczańskie” jest jednym z najmłodszych i jego baza edukacyjna jest dość skromna. W siedzibie Nadleśnictwa Bircza utworzono izbę edukacyjną z ekspozycją przyrodniczą. Powstały dwie ścieżki dydaktyczne: ścieżka „Na Krępaku”, o długości 2 km, zapoznaje z drzewostanami i charakterystycznymi dla tego obszaru wązozami; ścieżka „Drzewa parku podworskiego w Jureczkowej” ma charakter dendrologiczno-edukacyjny i mierzy 1 km.

Na terenie LKP są cztery szlaki turystyczne, pozwalające uprawiać turystykę pieszą, rowerową, narciarską i konną.

LKP „Lasy Warcińsko-Polanowskie”. Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Warcińsko-Polanowskie” (ryc. 18) położony jest na terenie RDLP w Szczecinku. Obejmuje obszar 37,3 tys. ha w nadleśnictwach Warcino i Polanów. Na terenie LKP przeważają siedliska borowe oraz lasowe, stąd też prawie 64% powierzchni zajmuje sosna. Na 11% występuje buk, 9% – brzoza, 8% – świerk, a ponad 5% powierzchni porasta dąb.

Pod względem przyrodniczym LKP wyróżnia się dużym bogactwem flory i fauny. Stwierdzono tu obecność 193 zbiorowisk roślinnych, w tym unikatowych buczyn storczykowych, 40 gatunków mszaków, 864 gatunków roślin naczyniowych (w tym gatunków chronionych, np. obuwika pospolitego).

W LKP żyje 140 gatunków ptaków (w tym 124 gatunki objęte ochroną całkowitą), 35 – ssaków, 11 – płazów i pięć – gadów. Wody zamieszkują 22 gatunki ryb.

Znajduje się tu wiele obiektów objętych ochroną, takich jak rezerwat florystyczny „Wieleń” (2 ha) czy rezerwat leśno-torfowiskowy „Torfowisko Potoczek” (15,2 ha), jak obszary chronionego krajobrazu („Okolice Polanowa” – 1448 ha, „Okolice Żydowo – Biały Bór” – pow. 1322 ha), są także liczne pomniki przyrody (87 obiektów).

LKP „Lasy Warcińsko-Polanowskie” leży w dorzeczach rzek Wieprzy, Słupi i Parsęty z licznymi dopływami. Rzeki, przepływające wartkim prądem przez wzniesienia morenowe, rzeźbią głębokie jary. Około 40 jezior wraz z rzekami, liczne bagna i torfowiska tworzą bogatą sieć hydrologiczną.

Ryc. 18. LKP „Lasy Warcińsko-Polanowskie”. Bór sosnowy w Nadleśnictwie Warcino (fot. G. i T. Kłossowscy)

LKP ma również znaczne walory historyczne i kulturowe, co w połączeniu z pięknymi lasami przesądza o dużej atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej i możliwościach prowadzenia edukacji przyrodniczo-leśnej. Służą temu m.in. ścieżki edukacyjne: przy Zespole Pałacowo-Parkowym w Warcinie (2,8 km), nad rzeką Pustynką (1,1 km), w „Zielonym punkcie edukacyjnym Winniczek” (ponad 8 km). Doskonałym obiektem edukacyjnym jest Zespół Szkół Leśnych i Ogólnokształcących w Warcinie, mieszczący się w zabytkowym pałacu Bismarcka. Innym obiektem edukacyjnym na terenie LKP jest ostoja przyrody „U Rysia”.

LKP „Sudety Zachodnie”. Leśny Kompleks Promocyjny „Sudety Zachodnie” (ryc. 19) położony jest na terenie RDLP we Wrocławiu i obejmuje obszar nadleśnictw Szklarska Poręba i Świeradów o łącznej powierzchni 22,9 tys. ha.

Ryc. 19. LKP „Sudety Zachodnie”. Bór świerkowy na stokach Gór Izerskich (fot. P. Fabijański)

Na terenie LKP przeważają siedliska lasu mieszanego górskiego – około 46% i boru mieszanego górskiego – blisko 27%. Gatunkiem panującym jest świerk, zajmujący około 17 tys. ha.

Struktura wiekowa drzewostanów dowodzi przewagi drzewostanów młodych: I klasy wieku (0–20 lat) – prawie 7,1 tys. ha i II klasy wieku (21–40 lat) – około 4,8 tys. ha. Ten nietypowy układ klas wieku wynika z odnowień na dużych powierzchniach po drzewostanach zniszczonych na skutek emisji przemysłowych. Olbrzymia klęska, która miała miejsce w Sudetach, i pełna odbudowa drzewostanów według nowej technologii prac odnowieniowych, opracowanej przez polskich naukowców przy współpracy leśników-praktyków, stworzyła na tym obszarze wyjątkowy poligon doświadczalny. Była to jedna z przesłanek, które zadecydowały o powołaniu LKP „Sudety Zachodnie”.

Na obszarze LKP istnieją rezerваты przyrody i strefy ochrony ptaków, co wskazuje na duże walory przyrodnicze tych terenów. Rezerwat „Torfowisko Izerskie” zajmuje 44,7 ha, rezerwat „Torfowisko Doliny Izery” – aż 484,7 ha, a najmniejszy – rezerwat „Krokusy w Górzyńcu” – 3,9 ha. Strefy ochronne ptaków, zwłaszcza bociana czarnego i cietrzewia, liczą ponad 1620 ha.

Niepowtarzalne walory krajobrazowe, turystyczne i rekreacyjne Sudetów Zachodnich oraz istniejąca obecnie infrastruktura, przede wszystkim tury-

styczna, stwarzają doskonale warunki do prowadzenia edukacji przyrodniczo-leśnej.

LKP „Puszcza Świętokrzyska”. Leśny Kompleks Promocyjny „Puszcza Świętokrzyska” (ryc. 20) znajduje się na terenie RDLP w Radomiu i obejmuje teren nadleśnictw Kielce, Łagów, Suchedniów, Zagnańsk i Skarżysko o łącznej powierzchni 68,2 tys. ha.

LKP ma bogaty „zestaw” siedlisk leśnych, od boru mieszanego świeżego do boru mieszanego wyżynnego; występuje tu także las mieszany świeży. Struktura gatunków panujących wykazuje dominację sosny i modrzewia

Ryc. 20. LKP „Puszcza Świętokrzyska”. Jodły w Nadleśnictwie Suchedniów (fot. P. Fabijański)

(54,3% powierzchni). Jodła i daglezwia zajmują 24,7%, buk – 9,4%, a takie gatunki, jak dąb, klon, jawor, wiąz i jesion – łącznie około 3,4% powierzchni.

Zróżnicowany skład gatunkowy drzewostanów, urozmaicona konfiguracja terenu oraz liczne formy ochrony przyrody przesądają o dużych walorach przyrodniczych tego terenu.

W obrębie LKP znajdują się rezerwaty przyrody (na powierzchni 1520 ha), a lasy ochronne zajmują 57,7 tys. ha, przy czym największą powierzchnię – lasy wodochronne i glebochronne.

Oprócz walorów przyrodniczych, tereny LKP „Puszcza Świętokrzyska” mają duże walory krajobrazowe i turystyczno-rekreacyjne. Podnosi je sąsiedztwo Świętokrzyskiego Parku Narodowego, który stwarza większe możliwości dla działalności edukacyjnej. Obecnie na terenie LKP istnieją tylko trzy ścieżki edukacyjne i cztery „zielone klasy”. Przewiduje się budowę dalszej infrastruktury na potrzeby edukacji, przede wszystkim w postaci ścieżek i izb przyrodniczoleśnych, a także ścisłą współpracę w tej dziedzinie z parkiem narodowym.

LKP „Puszcza Notecka”. Leśny Kompleks Promocyjny „Puszcza Notecka” (ryc. 21), największy pod względem powierzchni, został powołany na terenie trzech RDLP, mianowicie Piły (56,2 tys. ha), Szczecina (46,0 tys. ha) i Poznania (35,0 tys. ha). Łączna powierzchnia wynosi zatem 137,2 tys. ha. LKP obejmuje tereny nadleśnictw Potrzebowice, Wronki i Krucz (RDLP Piła), Karwin i Międzychód (RDLP Szczecin), Sieraków i Oborniki (RDLP Poznań).

LKP „Puszcza Notecka” to jeden z najpiękniejszych kompleksów leśnych w Polsce, położony w międzyrzeczu Noteci i Warty. Obejmuje największy w kraju obszar wydm śródlądowych w postaci wałów i wydm parabolicznych.

Na terenie LKP dominują drzewostany sosnowe, o wyjątkowej niestabilności i skrajnie ubogich warunkach ekosystemowych. Potwierdza to znaczny udział powierzchniowy borów suchych i świeżych, wynoszący 73,1% całej powierzchni, oraz sosny jako gatunku panującego na poziomie aż 92,6%.

Układ siedlisk, ich ubóstwo oraz skład gatunkowy stwarzają olbrzymie zagrożenie dla ekosystemów leśnych. Nic więc dziwnego, że drzewostany wchodzące w skład LKP były w przeszłości poddane gradacji szkodników owadzych (np. strzygoni choinówki w latach 1923–1924, 1950–1957, 1961–1972 i 1988–1990 oraz brudnicy mniszki w latach 1947–1960, 1962–1966, 1979–1985 i 1991–1995, a także innych szkodników, jak boreczniki, barczatka, przyplaszczek granatek).

W 1992 r. na terenie Nadleśnictwa Potrzebowice miał miejsce pożar, który strawił 5770 ha drzewostanów.

Ryc. 21. LKP „Puszcza Notecka”. Monokultura sosnowa w Nadleśnictwie Międzychód (fot. P. Fabijański)

O charakterze całego obszaru i występujących tu lasów decyduje duży deficyt wody. Niskie opady – 550 mm rocznie i tylko 335 mm w okresie wegetacyjnym – należą do najniższych w Europie Środkowej.

Warunki siedliskowe, monokultury sosnowe oraz liczne zagrożenia dla tutejszych drzewostanów decydują o niepowtarzalnej wartości naukowej LKP „Puszcza Notecka” oraz o konieczności wykorzystania kompleksu do celów szkoleniowych i edukacji przyrodniczo-leśnej.

LKP „Lasy Beskidu Sądeckiego”. Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Beskidu Sądeckiego” (ryc. 22) położony jest na

terenie RDLP w Krakowie i obejmuje Nadleśnictwo Piwniczna i Leśny Zakład Doświadczalny w Krynicy, należący do Akademii Rolniczej w Krakowie. Łączna powierzchnia LKP wynosi 19,7 tys. ha.

Na terenie LKP występują bogate siedliska ze zdecydowaną przewagą lasu górskiego: w Nadleśnictwie Piwniczna – 75%, w LZD – 90,4%. Las mieszany górski zajmuje odpowiednio 21,9% i 9,2%. W składzie gatunkowym dominują następujące gatunki: świerk (w Nadleśnictwie Piwniczna – 22,2%, w LZD – 29,0%), jodła (odpowiednio 14,6% i 36%) i buk (47,8% i 13%).

Lasy LKP mają wiele cennych obiektów leśnych. Liczne rezerваты przyrody najlepiej reprezentują: „Hajnik” o pow. 16,6 ha, chroniący fragmenty jodłowej puszczy karpackiej, „Obrożysko” o pow. 99,0 ha, obejmujący unikatowy grąd lipowy, „Żebracze” o pow. 43,5 ha, w którym występuje naturalny zespół buczyny karpackiej, „Baniska” o pow. 56,4 ha, gdzie zachowały się fragmenty puszczy karpackiej, „Lembarczek” o pow. 47,5 ha z naturalnymi drzewostanami jodłowo-bukowymi oraz „Wierchomla” o pow. 25,4 ha, chroniący zachowany w stanie naturalnym starodrzew jodłowo-bukowy.

Ryc. 22. LKP „Lasy Beskidu Sądeckiego”. Las mieszany górski w Nadleśnictwie Piwniczna (fot. P. Fabijański)

Piękny, górski krajobraz, bogate ekosystemy leśne, liczne rezerваты, bliskość uzdrowiska Krynica oraz nowoczesne zaplecze dydaktyczne LZD w Krynicy stwarzają duże możliwości prowadzenia edukacji leśnej.

Temu zadaniu służą ścieżki przyrodnicze, np. w rezerwacie „Obrożysko” (4 km), ścieżka dydaktyczno-ornitologiczna w leśnictwie Żegiestów (3,5 km) czy ścieżka „Na stoku Jaworzyny Krynickiej”. Na terenie LKP istnieje gminny Park Ekologiczny w Rytrze, założony w 1996 r.

Lasy LKP „Lasy Beskidu Sądeckiego” spełniają ważną rolę ekologiczną jako lasy glebowo- i wodochronne (około 13,5 tys. ha) oraz uzdrowiskowe (około 4,9 tys. ha).

18.5. Podsumowanie

Przeгляд 18 leśnych kompleksów promocyjnych unaocznia bogactwo polskiej przyrody i polskich lasów. Pozwala na wyciągnięcie kilku wniosków. Po pierwsze – w związku z dużą rolą LKP w realizacji Polityki Leśnej Państwa zachodzi konieczność powoływania dalszych obiektów, zgodnie z przyjętymi założeniami. Po drugie – racjonalna gospodarka leśna, oparta na zasadach zrównoważonego rozwoju, nie jest sprzeczna z ochroną przyrody, wręcz przeciwnie, pozwala na jej prowadzenie w lasach zagospodarowanych. Po trzecie – zgodnie z celami i zadaniami Polityki Leśnej Państwa istnieje uzasadniona potrzeba jak najszybszego i w jak najszerszym zakresie przeniesienia doświadczeń LKP do wszystkich nadleśnictw w kraju.

Literatura

Las Polski. 2003, nr 2.

Las w liczbach Zespół pod przewodnictwem Z. Rozwałki, Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzcyk, 1997.

Leśne Kompleksy Promocyjne – rola, zadania. Polskie Towarzystwo Leśne. Zbiór referatów na sesję naukową w Jedlni. Fundacja „Rozwój SGGW”, 1997.

Pudlis E.: *13 wrót do leśnego królestwa. Przewodnik po leśnych kompleksach promocyjnych.* Warszawa, CILP 2003.

Programy gospodarczo-ochronne leśnych kompleksów promocyjnych. Materiały Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych, opracowane przez poszczególne regionalne dyrekcje LP.

19

OCHRONA PRZYRODY W LASACH PAŃSTWOWYCH PO ROKU 1945

RYSZARD KAPUŚCIŃSKI

„Leśnik chroni więc przyrodę, nie tylko zabezpieczając pomniki i ostoje pierwotnej przyrody, ale też prowadząc opartą na wzorach przyrody biotechniczną, ochronną gospodarkę leśną”.

Adam Wodiczko, 1946 r.

19.1. Wprowadzenie

W osiemdziesięcioletniej historii Lasów Państwowych ochrona przyrody była nieodłącznym elementem obowiązków służbowych administracji leśnej wszystkich szczebli. Utrwalone dziś w wielu dokumentach i aktach prawnych podstawowe funkcje lasu: ochronne, gospodarcze i społeczne realizowane były, w zmieniającej się relacji do siebie, przez cały omawiany okres.

Z porównania stanu ochrony przyrody w Lasach Państwowych w pierwszych latach po II wojnie światowej ze stanem obecnym widać bardzo wyraźny postęp w rozszerzaniu form ochrony przyrody oraz ich reprezentacji. Zmianom tym towarzyszyło wiele dyskusji i sporów, gdyż realizacja wielofunkcyjnej roli lasów nie jest sprawą prostą. Wymaga od leśników, z jednej strony, możliwie pełnego rozpoznania stanu lasu, jego możliwości, walorów przyrodniczych i zagrożeń, z drugiej zaś – dobrej znajomości potrzeb różnych grup społecznych i zawodowych. Dopiero na tej podstawie i z poszanowaniem obowiązującego prawa można poszukiwać porozumienia i akceptacji społecznej działań, które utrwalone w planach urządzenia lasu zatwierdza minister odpowiedzialny za sprawy środowiska.

19.2. Podstawy prawne ochrony przyrody w Lasach Państwowych

Zmiany ustrojowe i gospodarcze w Polsce po II wojnie światowej, a także pojawiające się nowe kierunki w ochronie przyrody wymuszały potrzebę nowelizacji ustawy o ochronie przyrody z 10 III 1934 r. Uchwalona 7 IV 1949 r. przez Sejm ustawa o ochronie przyrody usankcjonowała m.in. powierzenie całości spraw związanych z ochroną przyrody Ministerstwu Leśnictwa. Określiła cele ochrony przyrody oraz ustaliła dostosowaną do nowych warunków organizację władz. W ustawie znalazły odbicie nowoczesne kierunki i poglądy na temat zadań i istoty ochrony przyrody. Wyrażało się to przede wszystkim w zdefiniowaniu pojęcia ochrony przyrody, co miało szczególne znaczenie w związku z głęboką ewolucją, jaką w okresie poprzedzającym ukazanie się ustawy przeszedł cały światowy ruch ochrony przyrody. Sens tych przemian sprowadzał się do tego, że ochrona przyrody przestała być uważana wyłącznie za zagadnienie naukowe i kulturalne, lecz stała się dziedziną mającą ścisły związek z warunkami materialnymi bytu człowieka, z jego gospodarką w przyrodzie i ekonomiką kraju.

Pierwszym aktem prawnym wydanym po wojnie, dotyczącym wprowadzenia ochrony rzadkich gatunków roślin, było rozporządzenie z 29 VIII 1946 r. wydane przez Ministra Oświaty, który w tym okresie sprawował zwierzchnie kierownictwo nad ochroną przyrody w Polsce. Po wejściu w życie ustawy o ochronie przyrody z 1949 r., ukazało się rozporządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z 28 II 1957 r. w sprawie wprowadzenia gatunkowej ochrony roślin, które rozróżniało dwa rodzaje ochrony: ścisłą i częściową. Lista roślin objętych ochroną ścisłą liczyła łącznie 39 pozycji, wśród których były pozycje zbiorowe, skupiające całe grupy systematyczne. Lista roślin objętych ochroną częściową zawierała 15 pozycji – ponad 20 gatunków. Ochronę gatunkową w szerokim ujęciu wprowadzo-

Ryc. 1. Pierwszym aktem prawnym wydanym po wojnie, wprowadzającym gatunkową ochronę roślin, było rozporządzenie Ministra Oświaty z 29 VIII 1946 r. Na zdjęciu: prawnie chroniony wawrzynek wilczyłyko (*Daphne mezereum*) (fot. G. i T. Kłosowscy)

no dopiero po wejściu w życie nowej ustawy o ochronie przyrody (rozporządzenie Ministra Leśnictwa z 4 IX 1952 r.). Po uwzględnieniu późniejszych zmian oraz postanowień prawa łowieckiego, liczbę gatunków zwierząt podlegających ochronie określono na 383, przy czym gatunki te należały do różnych grup systematycznych.

Ustawa z 7 IV 1949 r. o ochronie przyrody wprowadziła istotną zmianę w dotychczasowej koncepcji ochrony przyrody w porównaniu z ustawą z 10 III 1934 r. Najistotniejsze było wysunięcie kwestii ochrony zasobów przyrody przed konserwację tworów przyrody, co – wraz ze zmianami organizacyjnymi – oznaczało przesunięcie punktu ciężkości zagadnień ochrony przyrody z zainteresowań naukowych na zainteresowania gospodarcze (Radecki 1990).

Ocena postanowień ustawy nie jest sprawą prostą. Istotnie, realizowała (przynajmniej werbalnie) nowoczesną ideę ochrony zasobów przyrody, ale

jednocześnie doprowadziła do rozpadnięcia się Państwowej Rady Ochrony Przyrody (PROP) w kształcie z lat międzywojennych i pierwszych powojennych, z siecią jej delegatów. Nie było kwestią przypadku, że w nowym, centralistycznym i biurokratyzującym się systemie zarządzania nie było miejsca dla organizacji w pewnym stopniu niezależnej, o dużym autorytecie, jaką była PROP. Uprawnienia przyznane jej w ustawie z 1949 r. okazały się zbyt słabe, a i tak nie były realizowane w związku z uzależnieniem PROP od Ministra Leśnictwa.

W rozdziale 2 ustawy, zatytułowanym: „Władze i organy ochrony przyrody”, określone zostały kompetencje administracji Lasów Państwowych: „Art. 7.1. Bezpośredni nadzór nad przestrzeganiem przepisów o poddaniu pod ochronę przedmiotów sprawują obok właściwych władz organy administracji Lasów Państwowych. 2. Organy administracji Lasów Państwowych mogą nakładać i ściągać grzywny w drodze doraźnych nakazów karnych za wykroczenia przeciwko przepisom z zakresu ochrony przyrody w razie schwywania winnego na gorącym uczynku, albo gdy nie ma wątpliwości co do osoby sprawcy, jeżeli winny oświadczył, że grzywnę uiszczy bezzwłocznie”.

Jedną z charakterystycznych cech omawianego okresu było przenoszenie ciężaru z ochrony przyrody na ochronę jej zasobów, z wykorzystaniem w tym celu pewnych elementów gospodarki planowej. Pierwszym takim aktem prawnym była ustawa z 1949 r. o państwowym gospodarstwie leśnym, w której przyjęto, że gospodarka w lasach państwowych, oparta na wytycznych narodowych planów gospodarczych, powinna dążyć do urzeczywistnienia następujących zadań:

- utrzymania trwałości i ciągłości użytkowania lasu w celu zaspokojenia obecnych i przyszłych potrzeb gospodarki narodowej w zakresie produkcji drzewnej i nie drzewnej,
- wzmoczenia naturalnej produktywności lasu,
- zapewnienia korzystnego wpływu lasu na klimat kraju, gospodarkę wodną oraz na zdrowie i kulturę ludności.

W tym też kierunku zmierzały nowe przepisy łowieckie, najpierw dekret z 29 X 1952 r. o prawie łowieckim (DzU nr 44, poz. 300), którego jedną z ważniejszych idei było wprowadzenie zasady planowości działania w całości kształcie gospodarki łowieckiej, następnie ustawa z 17 VI 1959 r. o hodowli, ochronie zwierząt łownych i prawie łowieckim (DzU nr 36, poz. 226 z późniejszymi zmianami), pogłębiająca zasadę planowości w gospodarce zwierzyzną łowną i uznająca zwierzynę w stanie wolnym za własność państwa.

Niemal jednocześnie z prawem łowieckim z 1952 r. weszło z życie rozporządzenie Ministra Leśnictwa z 4 XI 1952 r. w sprawie wprowadzenia gatunkowej ochrony zwierząt (DzU nr 45, poz. 307). W ten sposób doszło do ostatecznego rozdzielenia ochrony łowieckiej (użytkowej) i ochrony gatun-

kowej. Zwierzęta chronione zostały, rzecz jasna, usunięte z listy zwierząt łownych. Obie kategorie zwierząt były podobnie chronione od strony prawnokarnej, gdyż naruszenie przepisów łowieckich było wykroczeniem przeciwko postanowieniom art. 31–33 dekretu o prawie łowieckim z 1952 r., z kolei przepisów o ochronie gatunkowej – wykroczeniem z art. 28 ustawy o ochronie przyrody z 1949 r. Ale kiedy w 1959 r. dawne wykroczenia łowieckie stały się przestępstwami, a naruszenia zasad ochrony gatunkowej pozostały wykroczeniami, doszło do sytuacji, w której np. skłusowanie zająca szaraka traktowane było jako przestępstwo, zająca bielaka zaś – jako wykroczenie, gdyż szarak był zwierzęciem łownym, a bielak – chronionym gatunkowo.

Ryc. 2. Ostateczne rozdzielenie ochrony łowieckiej i ochrony gatunkowej nastąpiło z chwilą ukazania się rozporządzenia Ministra Leśnictwa z 4 XI 1952 r. w sprawie wprowadzenia gatunkowej ochrony zwierząt. Na zdjęciu: niedźwiedź brunatny (*Ursus arctos*) – gatunek prawnie chroniony (fot. S. Wąsik)

W 1964 r. powstała koncepcja tworzenia parków krajobrazowych w celu zaspokojenia potrzeb społecznych związanych z wypoczynkiem na terenach o dużych walorach wypoczynkowo-rekreacyjnych i turystycznych, ale nie kwalifikujących się do utworzenia parków narodowych. Uważano ponadto, że pełna realizacja postulatów współczesnej ochrony krajobrazu, traktowanego jako środowisko przyrodnicze, wymaga wyjścia poza określone, stosunkowo nieduże fragmenty przyrody chronione w parkach krajobrazowych, przez roztoczenie ochrony także nad obszarami pozostającymi w normalnym użytkowaniu gospodarczym, zabezpieczenie ich przede wszystkim przed ekspansją urządzeń i inwestycji niekorzystnie wpływających na układ warunków przyrodniczych środowiska. Obszary te nazwano obszarami chronionego krajobrazu.

Wysunięcie koncepcji ochrony krajobrazu miało się stać punktem zwrotnym w ochronie przyrody. Przeszkodą był jednak brak należytych podstaw prawnych. Pierwszy w kraju Mazurski Park Krajobrazowy (ryc. 3) utworzono na mocy uchwały Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie z 19 III 1970 r. Obszary chronionego krajobrazu powoływano głównie na mocy odpowiednich uchwał wojewódzkich rad narodowych.

Ochrona krajobrazu, oparta na przepisach o planowaniu przestrzennym, została zapoczątkowana wydzieleniem w planie regionalnym zagospodaro-

Ryc. 3. Pierwszym w kraju parkiem krajobrazowym, utworzonym 19 III 1970 r., był Mazurski PK. Na zdjęciu: jezioro Śniardwy (fot. P. Fabijański)

Ryc. 4. Pierwszym obszarem chronionego krajobrazu w Polsce był Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu, utworzony 28 I 1969 r. Na zdjęciu: San pod Otrytem w Bieszczadach (fot. P. Fabijański)

wania przestrzennego terenów górskich województwa rzeszowskiego, zatwierdzonym uchwałą Rady Ministrów z 28 I 1969 r., obszaru przeznaczanego do regeneracji sił człowieka, tzw. Wschodniobeskidzkiego Obszaru Chronionego Krajobrazu (ryc. 4), oraz utworzeniem uchwałą Komitetu Ekonomicznego RM z 27 VI 1968 r. Leśnego Pasa Ochronnego na terenie Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego.

We wczesnych latach siedemdziesiątych, pod wpływem wydarzeń na arenie międzynarodowej, w klimacie przygotowań do Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie środowiska człowieka (Sztokholm 1972), zrodziła się w Polsce koncepcja ochrony środowiska. Polska koncepcja od początku akcentowała, że chodzi o ochronę środowiska naturalnego (przyrodniczego). Jest więc kontynuacją i rozwinięciem ochrony przyrody w następującym ciągu: konserwatorska ochrona przyrody – ochrona przyrody i jej zasobów – ochrona środowiska naturalnego (Radecki 1990).

Niewątpliwym przełomem w podejściu do ochrony przyrody w ogóle, a w gospodarce leśnej w szczególności, było przyjęcie przez Sejm RP ustawy o lasach z dnia 28 IX 1991 r. (z późniejszymi zmianami) oraz ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 X 1991 r. (z późniejszymi zmianami).

Ustawa o lasach wprowadza pojęcie trwale zrównoważonej gospodarki leśnej, przez którą rozumie „działalność zmierzającą do ukształtowania struktury lasów i ich wykorzystania w sposób i tempie zapewniającym trwałe zachowanie ich bogactwa biologicznego, wysokiej produktywności oraz potencjału regeneracyjnego, żywotności i zdolności do wypełniania, teraz i w przyszłości, wszystkich ważnych ochronnych, gospodarczych i społecznych funkcji na poziomie lokalnym, narodowym i globalnym, bez szkody dla innych ekosystemów”.

Do szczególnych celów trwale zrównoważonej gospodarki leśnej ustawa o lasach zalicza:

- zachowanie lasów i korzystnego ich wpływu na klimat, powietrze, wodę, glebę, warunki życia i zdrowia człowieka oraz na równowagę przyrodniczą;
- ochronę lasów, zwłaszcza lasów i ekosystemów leśnych stanowiących naturalne fragmenty rodzimej przyrody lub lasów szczególnie cennych (w tym zachowanie różnorodności przyrodniczej);
- ochronę gleb i terenów szczególnie narażonych na zanieczyszczenie lub uszkodzenie oraz o specjalnym znaczeniu społecznym;
- ochronę wód powierzchniowych i głębinowych, retencji zlewni, w szczególności na obszarach wododziałów i na obszarach zasilania zbiorników wód podziemnych;
- produkcję, na zasadzie racjonalnej gospodarki, drewna oraz surowców i produktów ubocznego użytkowania lasu.

Kolejnym krokiem w kierunku podniesienia rangi ochrony przyrody w gospodarce leśnej oraz dalszej integracji wszystkich funkcji lasu była nowelizacja ustawy o lasach (kwiecień 1997 r.). Znowelizowana ustawa wprowadziła obowiązek sporządzania programu ochrony przyrody jako integralnej części planu urządzenia lasu oraz dała podstawę do ustanawiania przez dyrektora generalnego Lasów Państwowych leśnych kompleksów promocyjnych (LKP). Zgodnie z ustawą o lasach, celem LKP jest promocja trwale zrównoważonej gospodarki leśnej oraz ochrona zasobów przyrody (ryc. 5).

Ochrona przyrody – w rozumieniu ustawy z 16 X 1991 r. o ochronie przyrody – ma m.in. na celu:

- utrzymanie procesów ekologicznych i stabilności ekosystemów;
- zachowanie różnorodności biologicznej;
- utrzymanie lub przywracanie do właściwego stanu siedlisk przyrodniczych, a także innych zasobów przyrody i jej składników;
- kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody.

Ryc. 5. Głównym celem leśnych kompleksów promocyjnych jest promocja trwale zrównoważonej gospodarki leśnej oraz ochrona zasobów przyrody. Na zdjęciu: w LKP „Lasy Oliwsko-Darżlubskie” (fot. P. Fabijański)

Porównując cele obu wymienionych ustaw, można stwierdzić, że w zasadniczych punktach są one ze sobą zbieżne:

Ustawa o lasach z 28 IX 1991 r.	Ustawa o ochronie przyrody z 16 X 1991 r.
– ochrona ekosystemów, zwłaszcza leśnych	– utrzymanie procesów ekologicznych i stabilności ekosystemów
– zachowanie różnorodności przyrodniczej i leśnych zasobów genetycznych	– zachowanie różnorodności biologicznej
– prowadzenie edukacji leśnej społeczeństwa	– kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody

Na kształt aktów prawnych dotyczących ochrony przyrody w naszym kraju istotny wpływ miały zobowiązania międzynarodowe Polski, wynikające z podpisanych konwencji. Wśród około 150 różnych konwencji i innych równorzędnych porozumień międzynarodowych funkcjonujących na świecie, odnoszących się do problematyki ochrony środowiska i gospodarowania zasobami przyrody, do ważniejszych należą: Konwencja Ramsarska z 21 XII 1975 r. (ochrona obszarów wodno-błotnych); Konwencja Berneńska z 19 IX 1979 r., ratyfikowana przez Polskę 12 VII 1995 r. (dotyczy ochrony gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk); Konwencja Bońska z 1 XI 1983 r., obowiązująca w Polsce od 1 V 1996 r. (dotyczy ochrony wędrownych gatunków dzikich zwierząt); Konwencja o Różnorodności Biologicznej, przyjęta w czerwcu 1992 r. w Rio de Janeiro.

Nowoczesna ochrona przyrody, czyli troska o zachowanie dziedzictwa przyrodniczego, wymaga postrzegania całej przestrzeni ekologicznej jako całości funkcjonalnej i strukturalnej. Tak rozumiana ochrona przyrody stoi u podstaw aktów prawnych, których przestrzeganie zadeklarowaliśmy wstępując do Unii Europejskiej. Do takich aktów prawnych należą m.in. dwie dyrektywy Rady: 79/409/EWG o ochronie dziko żyjących ptaków, zwana Dyrektywą Ptasią, uchwalona 2 IV 1979 r. (z późniejszymi zmianami), oraz 92/43/EWG o ochronie siedlisk przyrodniczych oraz dziko żyjącej fauny i flory, zwana Dyrektywą Siedliskową, uchwalona 21 V 1992 r. (z późniejszymi zmianami). Wymienione dyrektywy są podstawą europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000.

Najważniejsze regulacje prawne wynikające z tych dyrektyw zostały utrwalone w nowej ustawie o ochronie przyrody z 16 IV 2004 r. (DzU nr 92, poz. 880). Wynika z niej wiele nowych zadań dla Lasów Państwowych, na których terenie znajdzie się większość obszarów reprezentujących przyrodę Polski w sieci Natura 2000 (ryc. 6). Mogą one dotyczyć m.in. sprawowania nadzoru nad danym obszarem i sporządzenia dla niego projektu planu ochrony oraz sporządzania i przekazywania ministrowi właściwemu do spraw środowiska okresowych ocen realizacji ochrony tego obszaru (co sześć lat w odniesieniu do specjalnego obszaru ochrony siedlisk i co trzy lata w odniesieniu do obszaru specjalnej ochrony ptaków). Poza tym na terenie zarządzanym przez PGL Lasy Państwowe, znajdującym się na obszarze sieci Natura 2000, zadania ochrony przyrody wykonuje samodzielnie miejscowy nadleśniczy, zgodnie z ustaleniami planu ochrony obszaru Natura 2000 uwzględnionym w planie urządzenia lasu. Pewną niewiadomą pozostaje kwestia finansowania kosztów funkcjonowania obszarów wchodzących w skład sieci Natura 2000. Co prawda art. 39 nowej ustawy o ochronie przyrody reguluje tę sprawę następująco: „Koszty związane z wdrożeniem i funkcjonowaniem sieci obszarów Natura 2000 w zakresie

Ryc. 6. Mapa obszarów sieci Natura 2000 w Polsce

nieobjętym finansowaniem przez Wspólnotę Europejską są finansowane z budżetu państwa z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw środowiska, oraz z funduszy celowych”, to jednak – jak wskazuje dotychczasowa praktyka – zobowiązania budżetu państwa w stosunku do finansowania zadań z ochrony przyrody, zleconych Lasom Państwowym przez administrację rządową, są realizowane w niewielkim stopniu. Należy się więc liczyć, że Lasy Państwowe będą obciążone dodatkowymi kosztami wynikającymi z funkcjonowania obszarów Natura 2000.

Wykaz niektórych aktów prawnych regulujących ochronę przyrody w Lasach Państwowych w latach 1945–2004 zestawiono w załączniku na s. 384.

19.3. Ochrona przyrody w Lasach Państwowych po zakończeniu II wojny światowej

W wyniku przemian społeczno-gospodarczych w Polsce po II wojnie światowej państwo przejęło znaczny obszar lasów, będących przedtem prywatną własnością. Zapewnienie właściwej opieki nad wymagającymi ochrony cennymi obiektami przyrodniczymi, znajdującymi się zarówno na dawnych terenach, jak i odzyskanych ziemiach zachodnich i północnych, postanowiono powierzyć administracji Lasów Państwowych, zwłaszcza że już w okresie międzywojennym jej udział na polu ochrony przyrody był znaczny. Warto w tym miejscu przypomnieć, że w okresie międzywojennym Lasy Państwowe, obok instytucji i organizacji naukowych, turystycznych i krajoznawczych, odegrały ważną rolę w tworzeniu parków narodowych i rezerwatów przyrody. Rezultatem podejmowanych działań było utworzenie w Polsce w latach 1919–1938 aż 186 rezerwatów (w tym sześciu parków narodowych) o łącznej powierzchni 28 604 ha („Rocznik...” 1939). Dane na ten temat z podziałem rezerwatów według ich rodzajów i własności gruntów zestawiono w tab. 1. Są one – z pewnym przybliżeniem, z uwagi na zmiany granic Polski – swoistym „bilansem otwarcia”.

W 1946 r. lasy państwowe zajmowały 6021,5 tys. ha, czyli 85,1% ogólnego obszaru (7083,1 tys. ha) lasów polskich (Graniczny 1946). Brak natomiast dokładnych informacji na temat rezerwatów, które w tym czasie znajdowały się w zarządzie Lasów Państwowych. Dopiero po wielu latach – z pomocą terenowych organów administracji Lasów Państwowych – przeprowadzono dokładną ewidencję obiektów dotychczas chronionych, jak również zinwentaryzowano wszystkie obiekty wymagające zabezpieczenia. Pierwsze dane statystyczne na ten temat pochodzą z 1958 r. (tab. 2). Późniejsze, według stanu na 31 XII 1963 r., podaje także Szczęsny (1965). Było wówczas 451 rezerwatów o łącznej powierzchni 29 854,16 ha, w tym 24% znajdowało się pod ochroną ścisłą. Na lasy przypadało około 66% po-

Tabela 1. Rezerваты utworzone w latach 1919–1938

Rezerваты wg rodzajów	Liczba	Rezerваты wg własności	Liczba
Leśne	124	Państwowe	112
Zwierzęce	19	Prywatne	55
Skalne	10	Komunalne	11
Stępowe	18	LOP ¹	6
Torfowiskowe	12	PTT ²	2
Wodne	3		
Razem	186	Razem	186

¹ LOP – Liga Ochrony Przyrody.

² PTT – Polskie Towarzystwo Tatrzańskie.

Źródło: „Rocznik polityczny i gospodarczy 1939” (reprint). Warszawa 2003, PAP S.A.

Ryc. 7. W rezerwacie „Nad Jeziorem Trześniowskim” koło Łągowa (fot. G. i T. Kłosowscy)

Tabela 2. Rezerваты przyrody w Polsce w latach 1958–2003

Rok	Ogółem		Faunistyczne		Leśne		Krajobrazowe		Wodne	
	szt.	ha	szt.	ha	szt.	ha	szt.	ha	szt.	ha
1958		18 914,6		11 702,6		5 048,7	13	655		
1959	335	22 472,0	33	12 229,0	189	7 445,0		1 076		
1960	366	23 874,0	35	12 727,0	214	8 329,0	17	691		
1961	374	22 271,0	35	10 941,0	217	8 460,0	19	730		
1962	412	23 138,0	38	10 960,0	237	8 982,0	19	730		
1963	451	29 854,0	44	16 706,0	252	9 326,0	23	846		
1964	461	30 996,0	46	17 134,0	257	10 089,0	24	849		
1965	487	31 717,0	46	15 380,0	243	9 396,0	50	2 696	11	1 375
1966	487	31 717,0	46	15 380,0	243	9 396,0	50	2 696	11	1 359
1967	506	48 355,0	49	18 651,0	248	9 562,0	52	15 440	9	1 360
1968	519	49 115,0	50	18 772,0	256	9 976,0	53	15 507	9	1 359
1969	535	50 706,0	50	18 773,0	265	10 107,0	55	16 883	9	1 360
1970	550	52 649,0	48	20 309,0	273	10 400,0	59	16 971	10	1 362
1971	565	52 906,0	49	20 310,0	282	10 582,0	59	16 971	10	1 362
1972	598	57 842,0	50	21 001,0	298	11 409,0	61	20 200	10	1 362
1973	610	58 296,0	52	21 049,0	300	11 447,0	64	20 351	10	1 362
1974	631	58 287,0	55	21 145,0	304	10 608,0	67	20 906	10	1 362
1975	643	58 807,0	57	21 335,0	311	10 834,0	65	20 891	9	1 348
1976	665	62 255,0	58	21 401,0	318	11 188,0	70	23 762	9	1 348
1977	691	67 146,0	62	25 666,0	328	11 565,0	70	23 764	9	1 348
1978	713	69 305,0	63	25 776,0	342	12 652,0	72	24 032	9	1 348
1979	735	72 509,0	63	25 776,0	360	15 676,0	73	24 068	8	1 348
1980	759	75 292,0	66	25 617,0	373	16 701,0	77	25 907	8	1 349
1981	780	83 427,0	71	35 430,0	379	14 515,0	79	26 266	8	1 309
1982	809	89 959,0	76	36 305,0	391	17 479,0	80	27 500	8	1 310
1983	842	92 857,0	77	36 472,0	415	19 292,0	82	27 819	10	1 816
1984	872	99 778,0	82	37 856,0	430	23 929,0	83	28 382	10	1 816
1985	907	104 634,0	84	38 245,0	451	27 209,0	84	28 481	11	2 290
1986	907	104 635,0	84	38 245,0	451	27 209,0	84	28 481	11	2 290
1987	937	107 182,0	88	38 341,0	463	29 332,0	86	28 573	11	2 290
1988	988	113 897,0		40 659,0		31 398,0		29 558		
1989	985	116 788,0	98	40 250,0	486	33 233,0	93	31 430	11	1 941
1990	1001	116 952,0	93	40 062,0	513	35 890,0	86	30 180	24	2 511
1991	1037	122 442,0	107	41 369,0	513	35 542,0	92	30 999	24	2 498
1992	1035	122 374,0	106	40 996,0	517	37 089,0	92	30 120	23	2 196
1993	1031	111 017,0	105	29 604,0	516	37 053,0	90	30 173	23	2 186
1994	1072	117 367,0	111	31 024,0	524	38 162,0	100	34 978	23	2 185
1995	1122	121 303,0	116	31 876,0	536	39 051,0	113	35 715	24	2 860
1996	1183	128 001,0	121	32 949,0	588	43 603,0	101	35 635	24	2 867
1997	1204	130 379,0	120	32 911,0	601	45 234,0	103	35 707	23	2 846
1998	1251	141 225,0	129	39 105,0	630	48 441,0	105	36 222	24	3 049
1999	1269	144 087,0	129	40 106,0	634	47 473,0	100	36 401	28	3 946
2000	1307	148 732,0	134	40 903,0	654	49 994,0	101	36 497	28	3 946
2001	1345	147 708,0	134	37 041,0	680	51 613,0	99	37 195	30	3 895
2002	1354	148 965,0	133	37 089,0	691	52 232,0	99	37 272	28	3 875
2003	1368	160 602,0	134	37 271,0	691	60 880,0	106	38 640	28	3 873

Źródło: GUS.

Dane dotyczą łącznie rezerwatów wodnych i torfowiskowych.

cd. tabeli 2

Torfowiskowe		Florystyczne		Stepowe		Przyr. nieożyw.		Stonoroślowe	
szt.	ha	szt.	ha	szt.	ha	szt.	ha	szt.	ha
	62		797,6		95,2		246,6		
31	1 191	38	318,0	16	349,0	15	286,0		
31	1 219	35	269,0	20	364,0	14	275,0		
31	1 220	36	278,0	20	364,0	16	278,0		
35	1 350	41	492,0	21	324,0	21	300,0		
40	1 698	48	594,0	22	344,0	22	340,0		
40	1 698	50	608,0	21	268,0	23	350,0		
26	1 034	67	1 247,0	24	353,0	17	232,0	3	4
26	1 035	67	1 247,0	24	353,0	17	247,0	3	4
32	1 492	69	1 244,0	24	353,0	20	249,0	3	4
32	1 584	70	1 300,0	25	356,0	21	257,0	3	4
33	1 629	72	1 321,0	25	356,0	23	273,0	3	4
33	1 629	75	1 333,0	25	356,0	24	285,0	3	4
34	1 634	79	1 402,0	25	356,0	24	285,0	3	4
35	1 839	84	1 346,0	27	360,0	30	321,0	3	4
38	2 033	86	1 369,0	27	360,0	30	321,0	3	4
39	2 042	94	1 526,0	29	373,0	30	321,0	3	4
42	2 219	102	1 529,0	24	336,0	30	311,0	3	4
46	2 281	106	1 621,0	25	339,0	30	311,0	3	4
48	2 348	113	1 690,0	26	340,0	31	400,0	4	25
49	2 988	114	1 707,0	26	336,0	34	441,0	4	25
51	3 100	115	1 721,0	27	354,0	34	441,0	4	25
52	3 133	116	1 751,0	28	360,0	35	449,0	4	25
55	3 244	119	1 794,0	28	362,0	37	482,0	4	25
63	4 591	122	1 903,0	28	364,0	37	482,0	4	25
65	4 622	124	1 966,0	28	364,0	37	482,0	4	25
70	4 876	127	2 034,0	28	364,0	38	496,0	4	25
74	5 234	132	2 278,0	29	376,0	38	496,0	4	25
74	5 234	132	2 278,0	29	377,0	38	496,0	4	25
77	5 295	142	2 455,0	29	377,0	38	496,0	3	23
	6 424		2 499,0		377,0		542,0		23
84	6 462	143	2 557,0	29	392,0	38	500,0	3	23
92	5 410	123	1 937,0	33	452,0	34	487,0	3	23
109	8 742	121	1 924,0	33	452,0	35	894,0	3	23
105	8 722	121	1 910,0	32	434,0	36	882,0	3	23
104	8 735	121	1 909,0	32	434,0	37	900,0	3	23
111	7 601	126	2 010,0	32	434,0	42	950,0	3	23
112	7 568	136	2 345,0	32	434,0	50	1 431,0	3	23
121	8 629	143	2 426,0	32	434,0	50	1 435,0	3	23
123	9 214	144	2 474,0	32	434,0	55	1 536,0	3	23
125	9 435	147	2 973,0	32	434,0	56	1 543,0	3	23
128	10 787	152	3 086,0	35	471,0	59	1 766,0	4	51
135	12 031	154	3 098,0	34	435,0	63	1 777,0	4	51
135	12 252	160	3 352,0	33	407,0	70	1 902,0	4	51
134	12 293	162	3 836,0	33	416,0	70	1 901,0	4	51
137	13 481	164	3 864,0	33	416,0	71	2 126,0	4	51

wierzchni. Na wymienioną liczbę składało się: 48 rezerwatów florystycznych i 44 rezerwaty faunistyczne, 253 rezerwaty leśne, 22 stepowe i 22 skalne, 40 rezerwatów wodno-torfowych i 23 rezerwaty krajobrazowe. Ogólna liczba pomników przyrody, zarejestrowanych na obszarze całego kraju, wynosiła 4735 obiektów.

W pracach nad ochroną rzadkich gatunków zwierząt Polska od dawna zajmuje przodujące miejsce, zwłaszcza jeśli chodzi o uratowanie żubra przed wyginięciem. Z prowadzonej w okresie międzywojennym hodowli żubra w czterech ośrodkach na terenie kraju, po zakończeniu II wojny światowej ocalały jedynie żubry w Puszczy Białowieskiej i w Lasach Pszczyńskich. Według stanu na 31 XII 1963 r., żubrów żyjących w Polsce było 173. Poważnym osiągnięciem w pracach nad restytucją żubra jako składnika naszej fauny stała się próba przejścia w 1953 r. do hodowli żubrów na wolności w Puszczy Białowieskiej. W 1963 r. wypuszczono siedem żubrów w lasach Nadleśnictwa Stuposiany na terenie Bieszczadów.

Ryc. 8. W pracach nad ochroną rzadkich gatunków zwierząt Polska od dawna zajmuje przodujące miejsce, zwłaszcza jeśli chodzi o uratowanie żubra przed wyginięciem (fot. K. Kamiński)

19.4. Rozwój ochrony przyrody w Lasach Państwowych

W opisywanym okresie 1945–2004 miejsce ochrony przyrody wśród pozostałych funkcji lasów ulegało zmianie. Ogólnie rzecz biorąc, była to stopniowa zmiana na korzyść ochrony przyrody. Potwierdzają to m.in. dane statystyczne o powoływanych rezerwach przyrody (tab. 2), parkach krajobrazowych (tab. 3) i pomnikach przyrody (tab. 4).

W ocenie działań na rzecz ochrony przyrody, podejmowanych w minionym okresie, należy odróżnić statystyczny postęp od faktycznego postępu. Jeśli za podstawę oceny przyjmiemy rosnącą liczbę nowo tworzonych form ochrony przyrody (parków narodowych, rezerwatów i pomników przyrody), to możemy mówić o postępie, a nawet sukcesie. Jednak po zapoznaniu się z działaniami w nich faktycznie podjętymi oraz ich rezultatami, ocena jest już zgoła odmienna. Przyczyną takiego stanu jest brak merytorycznych kryteriów oceny efektów działań prowadzonych na rzecz ochrony przyrody. Za podstawę oceny przyjęto fakt utworzenia kolejnego rezerwatu, a nie to, czy będące przedmiotem ochrony, występujące w nim określone elementy (gatunki roślin, zwierząt czy zbiorowiska roślinne) występują nadal, czy już zanikły.

Szansą na zmianę tej sytuacji może być wdrożenie programu Natura 2000. Jedną z zalet tego programu jest obowiązek okresowego monitorowania efektów działań ochronnych i składania stosownych raportów. Tego rodzaju obowiązku brakowało w dotychczasowej ochronie przyrody w naszym kraju.

Tabela 3. Parki krajobrazowe w Polsce w latach 1976–2003

Rok	Liczba	Powierzchnia (ha)	W tym lasy (ha)
1976	1	brak danych	brak danych
1977	1	brak danych	brak danych
1978	3	brak danych	brak danych
1979	4	113 936	
1980	11	236 366	109 750
1981	15	305 762	167 100
1982	17	403 484	211 200
1983	24	514 876	275 837
1984	24	535 368	293 902
1985	30	614 339	342 158
1986	35	732 249	403 821
1987	36	785 642	442 116
1988	43	1 013 449	613 755
1989	51	1 131 370	
1990	68	1 215 445	687 715
1991	74	1 384 133	775 090
1992	81	1 564 797	889 306
1993	91	1 726 809	988 739
1994	96	1 860 500	1 052 858
1995	102	1 971 533	1 083 505
1996	106	2 136 468	1 149 335
1997	109	2 187 748	1 160 193
1998	120	2 482 200	1 316 800
1999	120	2 532 036	1 323 669
2000	120	2 530 953	1 345 909
2001	120	2 552 804	1 365 543
2002	120	2 569 178	1 372 371
2003	120	2 572 959	1 367 674

Źródło: GUS.

Tabela 4. Pomniki przyrody w Polsce w latach 1960–2003

Rok	Ogółem (szt.)	Poj. drzewa (szt.)	Grupy drzew (szt.)	Aleje (szt.)	Głazy (szt.)	Skąły, jaskinie i inne (szt.)
1960	4 803	3 723	616	83	255	125
1961	5 141	3 943	698	89	281	130
1962	4 474	3 103	854	90	296	131
1963	4 735	3 240	915	93	321	166
1964	5 026	3 459	956	100	335	176
1965	5 351	3 720	981	104	364	182
1966	5 351	3 720	981	104	364	182
1967	5 644	3 881	1 056	103	410	194
1968	5 877	4 094	1 145	105	414	119
1969	6 078	4 228	1 189	107	428	126
1970	6 525	4 412	1 273	112	450	278
1971	6 782	4 603	1 280	123	497	279
1972	7 218	4 954	1 353	125	505	281
1973	7 500	5 089	1 469	132	528	282
1974	7 790	5 283	1 547	136	541	283
1975	8 130	5 726	1 450	142	555	257
1976	8 617	6 175	1 475	156	553	258
1977	9 185	6 549	1 612	182	581	261
1978	10 083	7 232	1 762	199	617	273
1979	10 805	7 691	1 938	239	642	295
1980	11 786	8 532	1 966	283	692	313
1981	12 333	8 944	2 053	307	720	309
1982	12 192	8 567	2 246	313	739	327
1983	13 517	9 698	2 351	363	760	345
1984	14 027	10 022	2 441	370	777	417
1985	14 322	10 035	2 611	402	789	485
1986	15 033	10 610	2 675	400	852	496
1987	15 988	11 243	2 839	421	863	622
1988	17 167	12 155	3 014	448	889	661
1989	brak danych					
1990	18 876	13 592	3 193	488	934	669
1991	19 985	14 373	3 410	510	950	742
1992	20 896	15 039	3 600	533	968	756
1993	22 151	16 172	3 671	558	986	764
1994	23 529	17 210	3 936	580	1 003	800
1995	26 423	19 693	4 222	677	1 059	772
1996	30 205	23 010	4 537	742	1 109	807
1997	30 811	23 761	4 482	718	1 079	771
1998	33 231	25 933	4 664	756	1 085	793
1999	33 243	26 178	4 452	760	1 082	771
2000	33 094	25 940	4 501	772	1 104	777
2001	33 781	26 636	4 535	786	1 053	771
2002	33 882	26 720	4 479	792	1 062	829
2003	33 865	26 505	4 614	808	1 137	801

Źródło: GUS.

19.4.1. Zmiany polityki państwa w stosunku do ochrony przyrody

Analizując zmiany, jakie zachodziły po II wojnie światowej w polityce państwa w odniesieniu do ochrony przyrody, można ogólnie wyróżnić dwa okresy. Pierwszy to lata 1945–1989, drugi – lata 1990–2004.

Istotną zmianą organizacyjną, którą wprowadzono po wojnie w ochronie przyrody, było jej podporządkowanie Ministrowi Leśnictwa. Decyzję tę poprzedziły ożywione dyskusje zarówno w Państwowej Radzie Ochrony Przyrody, jak i w gronie rządu, zwłaszcza między ministrami oświaty i leśnictwa. Za takim rozwiązaniem przemawiało wiele praktycznych argumentów, zwłaszcza fakt, iż większość obiektów chronionej przyrody znajdowała się w zarządzie administracji Lasów Państwowych.

Do najważniejszych zadań z ochrony przyrody, które określiło Ministerstwo Leśnictwa dla podległych mu jednostek organizacyjnych administracji Lasów Państwowych, należały:

- w dyrekcjach okręgowych: przygotowanie i przesłanie do Ministerstwa Leśnictwa zaktualizowanych materiałów inwentaryzacyjnych wszystkich obiektów chronionych; uwzględnienie w pracach urzędniowych postulatów ochrony przyrody w stosunku do poszczególnych obiektów, w szczególności wstrzymanie użytkowania;
- w nadleśnictwach: zbadanie i nadesłanie do dyrekcji okręgowych aktualnych danych o stanie rezerwatów i pomników przyrody; opracowanie mapek i szkiców dla poszczególnych obiektów, a w stosunku do ziem odzyskanych – zbadanie i zgłoszenie wszystkich rezerwatów i pomników oznaczonych na niemieckich mapach gospodarczych jako „Natur und historische Denkmäler” (Jarosz 1948).

Pierwsze lata po wojnie były okresem ożywionej dyskusji i ambitnych planów doskonalenia ochrony przyrody i zmian w gospodarce leśnej. Obok przekształceń organizacyjnych, istotne zmiany zaszły również w samym podejściu do koncepcji ochrony przyrody. Znalazło to wyraz w referacie programowym przedstawionym przez Władysława Szafera na XXI Zjeździe PROP w Białowieży, w dniach 2–5 X 1947 r. Zawarte w nim zostało doniosłe stwierdzenie, że w dzisiejszym stadium rozwoju idea ochrony przyrody pojmowana jest jako racjonalne gospodarowanie siłami i zasobami przyrody, stanowiącej środowisko, w którym żyje człowiek. Było to zatem wyraźne odejście od wąskiego, konserwatorskiego traktowania ochrony przyrody na rzecz ochrony zasobów przyrody i racjonalnego nimi gospodarowania. Ambitne zamierzenia okazały się jednak trudne do zrealizowania w sytuacji rosnącego zapotrzebowania gospodarki narodowej na drewno.

Intensywne użytkowanie lasów w latach 1945–1989 (duże zręby zupełne, wybieranie poszukiwanych sortymentów, przekraczanie etatu cięć) nie pozostały bez wpływu na stan polskich lasów i ich walory przyrodnicze. Nie po raz pierwszy w historii Polski las stał się „skarbonką” w trudnym okresie odbudowy państwa po zniszczeniach wojennych. Dotyczy to zwłaszcza pierwszych lat planu 6-letniego. W latach 1950–1955 rozmiar pozyskania grubizny był większy od przeciętnego etatu rębnego o około 23 mln m³ drewna, tj. o około 2,75 rocznego etatu. Szczególnie rujnąjącą gospodarkę prowadzono w użytkowaniu międzyrębnym, co w głównej mierze dotyczyło wyróbki surowca kopalniakowego, spowodowanej wzrastającym wydobyciem węgla kamiennego. Zmiany na korzyść zaznaczyły się dopiero w końcu lat pięćdziesiątych, m.in. za sprawą wzrastającej roli opinii publicznej. Na podkreślenie zasługuje m.in. memoriał Polskiego Towarzystwa Leśnego z 1956 r., wskazujący na katastrofalny stan lasów w Polsce oraz uchwała SITLiD-u, podjęta na Kongresie Inżynierów i Techników Polskich w lutym 1957 r. (Broda, Wawrzyńkiewicz 1997).

Nowy etap, wyrażający się ponownym, gwałtownym wzrostem pozyskania, rozpoczął się w 1972 r. z ciągłą tendencją wzrostową w następnych latach, osiągając w 1983 r. najwyższy po wojnie poziom 22,9 mln m³ grubizny. Wzrost pozyskania drewna w latach 1978–1984 był skutkiem olbrzymiej gradacji brudnicy mniszki, która w tym czasie objęła swoim zasięgiem prawie pół Polski.

Bardzo trafną ocenę leśnictwa oraz zachodzących w nim zmian wyraził Szujecki (1996). Jego zdaniem: „Cały swój wysiłek leśnictwo wkładało w utrzymanie trwałości lasu i pomnażanie jego drzewostanów, słusznie uważając, że jest to cel nadrzędny w stosunku do wszelkich możliwych, gdyż bez drzewostanów nie byłoby biocenozy leśnych ani oddziaływania lasu na środowisko, ani socjalnych funkcji lasu. Nigdy też w okresie powojennym pozyskanie drewna nie przekroczyło wielkości przyrostu przeciętnego, co pozwoliło na udokumentowany wcześniej wzrost zasobów drzewnych. Przynajmniej od czasu Raportu o stanie lasu (1980), apelu i memoriału Polskiego Towarzystwa Leśnego wzywającego do ochrony lasów i drewna (1982), od uchwały tegoż Towarzystwa z 1987 r. w sprawie niezbędności pogłębienia ekologicznych podstaw gospodarki leśnej, od realizacji programu rządowego »poprawy gospodarki leśnej« (1984–1990) oraz od wyników programu badawczego CPBP 04.10.07 »Ekologiczne podstawy gospodarki leśnej« (1986–1990) wiadomo, iż potrzebne jest dostosowanie leśnictwa i gospodarki leśnej do zmieniających się warunków środowiska i wyzwania cywilizacyjnych stawała się powszechna w środowisku zawodowym leśników i społecznych kręgów opiniotwórczych. Pozwoliło to na dokonanie zapisu w ustawie o lasach z 1991 r., który zrównał ważność produkcyj-

Ryc. 9. Lasy spełniają różnorodne funkcje. Na zdjęciu: młodzież szkolna na trasie ścieżki edukacyjnej w LKP „Bory Tucholskie” (fot. P. Fabijański)

nej (surowcowej), środowiskotwórczej oraz społecznej funkcji lasu i w swej intencji wyprzedził postanowienia Szczytu Ziemi”.

Przełom polityczny, gospodarczy i społeczny, który dokonał się w Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, nie pozostał także bez wpływu na dotychczasowe poglądy w ochronie przyrody.

W „Polityce ekologicznej państwa” (1990) – w rozdziale dotyczącym „Użytkowania, ochrony i kształtowania żywych zasobów przyrody” – zapisano m.in., że „Podstawowym celem polityki państwa jest zachowanie lasu jako najważniejszego składnika równowagi ekologicznej biosfery oraz zachowanie wszystkich innych żywych zasobów przyrody właściwych dla środowiska naszego kraju. Bogactwa leśne stanowią podstawowy zasób, którego zachowanie i trwałość jest ważnym czynnikiem równowagi ekologicznej i źródłem odnawialnych surowców. Lasy spełniają różnorodne funkcje: środowiskotwórcze, ochronne, socjalne, gospodarcze itp. Ich zachowanie powinno być troską wszystkich podmiotów działalności gospodarczej i społecznej”.

Nowe kierunki gospodarki leśnej i ochrony przyrody zostały utrwalone w ustawach o lasach i o ochronie przyrody z 1991 r. Za istotną zmianę polityki państwa w podejściu do zagadnień ochrony przyrody, wynikającą z obu ustaw, należy uznać: prowadzenie gospodarki leśnej na zasadzie ciągłości i zrównoważonego wykorzystania wszystkich funkcji lasów (ustawa o lasach)

oraz przyjęcie koncepcji zachowania różnorodności biologicznej, która odnosi się do całej przestrzeni ekologicznej (ustawa o ochronie przyrody).

W grudniu 1994 r. ukazała się ekspertyza pt. „Polska polityka kompleksowej ochrony zasobów leśnych”, wykonana przez zespół autorów pod kierunkiem prof. Andrzeja Grzywacza na zlecenie Departamentu Leśnictwa w Ministerstwie Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa. Zamieszczono w niej m.in. ocenę stanu zasobów leśnych – zwłaszcza różnorodności biologicznej – jak również zadania i sposoby ich ochrony. Zdaniem autorów (Gliwicz 1994, Grzywacz 1994): „Utrzymanie różnorodności biologicznej przyrody Polski, ciągle jeszcze zaskakująco wysokiej, ale zmierzającej w kierunku zubożenia i trywializacji, właściwej rozwiniętym krajom Europy Zachodniej, polega w pierwszym rzędzie na utrzymaniu jej w ekosystemach leśnych. Naturalnym klimaksem roślinnym na przeważającym obszarze Europy są ekosystemy leśne i związane z nimi flora i fauna. Na przykład wśród kręgowców lądowych Polski aż 43% stanowią gatunki leśne, a dalsze 17% to gatunki terenów bagiennych i torfowisk, a więc środowisk w dużym stopniu objętych krajową gospodarką leśną”.

Do zadań związanych z ochroną różnorodności biologicznej w lasach autorzy ekspertyzy zaliczają m.in.: propagowanie odnowień naturalnych (ryc. 10), wzbogacanie składu gatunkowego odnowień i zalesień, przebu-

Ryc. 10. Ochronie bioróżnorodności sprzyjają m.in. odnowienia naturalne, na zdjęciu – świerka (fot. P. Fabijański)

dowę drzewostanów, wprowadzanie podszytów, domieszek biocenotycznych, pozostawianie posuszu jałowego i wywrotów. Szczególną rolę we wzbogacaniu biocenozy lasu zagospodarowanego przypisuje się „pozostawianiu fragmentów martwego drzewa stojącego i leżącego, w różnej fazie dekompozycji”.

Zwrócono także uwagę, że „ochrona różnorodności biologicznej realizowana w lasach może obniżyć ich produktywność i dochodowość w bliskiej perspektywie, natomiast niewątpliwie podniesie ich trwałość i produktywność w długim okresie”.

Wiele miejsca ochronie przyrody w lasach oraz wzajemnym relacjom między poszczególnymi funkcjami lasu poświęcono w Polityce Leśnej Państwa – dokumencie przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 22 IV 1997 r. Dokument zwraca m.in. uwagę na potrzebę wyłączenia z produkcji lub objęcie zasadami gospodarstwa specjalnego lasów o charakterze zbliżonym do pierwotnego bądź zasługujących na ochronę prawną.

Do celów i priorytetów polityki leśnej zaliczono zapewnienie trwałości lasów wraz z ich wielofunkcyjnością, które będą osiągane m.in. przez polepszanie stanu zasobów leśnych i ich kompleksową ochronę oraz reorientację zarządzania lasami z poprzedniej dominacji modelu surowcowego na model proekologicznej i zrównoważonej ekonomicznie, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej odpowiadającej kryteriom sformułowanym dla Europy w procesie helsińskim z uwzględnieniem specyfiki leśnictwa polskiego.

Pewnym przełomem w stosunku do wcześniejszych praktyk – jak wynika z Polityki Leśnej Państwa – jest zapowiedź ograniczenia do niezbędnych potrzeb stosowania substancji chemicznych oraz upowszechnienia biologicznych i ekologicznych metod ochrony lasu. Z poprawą stanu i ochrony lasów wiążą się kolejne wskazania dla gospodarki leśnej, dotyczące zwiększenia różnorodności genetycznej i gatunkowej biocenoz leśnych oraz różnorodności ekosystemów w kompleksach leśnych na podstawie naturalnych wzorców.

W Polityce Leśnej Państwa zwrócono także uwagę na poważną trudność, którą jest „spełnianie w warunkach wielofunkcyjnej, trwale zrównoważonej gospodarki leśnej oczekiwań społeczeństwa na znaczne rozszerzenie świadczeń leśnictwa na rzecz różnorodnych korzyści wynikających z funkcji lasów”. Opracowanie i wdrożenie zasad takiej gospodarki wymagać będzie m.in. „radykalnego ograniczenia użytkowania lasów o charakterze zbliżonym do pierwotnego oraz lasów nad ciekami wodnymi będącymi korytarzami ekologicznymi oraz promowania i ochrony różnorodności biologicznej w całym procesie zarządzania i gospodarowania lasami”.

Wśród celów i priorytetów Polityki Leśnej Państwa ważną rolę przypisano leśnym kompleksom promocyjnym. Ich celem jest promowanie i testo-

wanie modelu trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej w różnych warunkach przyrodniczych i społecznych oraz przygotowanie go do szerokiego stosowania w lasach publicznych, zwłaszcza w Lasach Państwowych, a w dalszej perspektywie w lasach wszelkiej własności. W harmonogramie realizacji Polityki Leśnej Państwa przewidziano m.in., że do 2000 r. zostanie opracowany „Program leśnych kompleksów promocyjnych”, do roku 2020 zaś nastąpi zakończenie tego programu wraz z jego wdrożeniem w całym Lasach Państwowych.

W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej z dniem 1 V 2004 r. zostaliśmy włączeni do wspólnych przedsięwzięć na rzecz ochrony przyrody, do których należy między innymi europejska sieć ekologiczna Natura 2000. Z porównania założeń, które wynikają z programu Natura 2000, oraz z przepisów regulujących gospodarkę leśną nie należy spodziewać się większych konfliktów między ochroną przyrody i pozostałymi funkcjami lasów.

19.4.2. Inicjatywy leśników na rzecz ochrony przyrody

W trudnym dla Lasów Państwowych okresie nadmiernych wyrębów, spowodowanych potrzebami gospodarki państwowej, wielu leśników występowało z inicjatywą obejmowania ochroną rezerwatową najcenniejszych fragmentów lasu, aby w ten sposób uchronić je przed wycięciem. Sprzyjającą okolicznością do tego rodzaju działań było osobiste zaangażowanie wielu z nich w działalność społeczną, zwłaszcza w Lidze Ochrony Przyrody, a także udział w ciałach opiniotwórczych, np. w wojewódzkich komitetach ochrony przyrody, działających przy wojewodzie. Nie bez znaczenia na pozytywny wynik tych inicjatyw był również fakt, że znaczna część wojewódzkich konserwatorów przyrody to z wykształcenia leśnicy. Podobne inicjatywy dotyczyły również tworzenia nowych pomników przyrody. W ten sposób ratowano pojedyncze, okazałe drzewa, mimo iż niejednokrotnie brakowało im kilku centymetrów do wymaganych wymiarów drzewa pomnikowego. Wiele pięknych okazów drzew, potencjalnych pomników przyrody, zostało uratowanych przed wyrębem dzięki temu, że miejscowi leśnicy nie wykazali ich podczas wyszukiwania określonych sortymentów cennych, na które było duże zapotrzebowanie, zwłaszcza w latach 1965–1975. Warto pamiętać, że tego rodzaju praktyki groziły surowymi konsekwencjami służbowymi.

Dla upamiętnienia osób, które zasłużyły się w tego rodzaju działaniach, niektóre rezerваты czy pomniki przyrody noszą niejednokrotnie ich imię.

Ryc. 11. Pomnik przyrody „Tadeusz i Jadwiga” w Nadleśnictwie Parczew. Zrosnięte ze sobą dąb i sosna (fot. P. Fabijański)

W różnych rejonach kraju miejscowi leśnicy pokazują np. okazałe drzewa nazwane imionami swoich obrońców, jak np. „Teodor” czy „Józef”. Szkoda, że tego rodzaju przykłady nie zostały utrwalone choćby w dziale „Kronika”, znajdującym się w planie urządzenia lasu każdego nadleśnictwa w Polsce.

W gorącym okresie społecznego zrywu, w dniu 11 III 1981 r. w Sękocinie pod Warszawą zostało zawarte porozumienie pomiędzy Ministrem Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego a Krajową Komisją Koordynacyjną Pracowników Leśnictwa NSZZ „Solidarność” w sprawie współdziałania i realizacji wniosków oraz postulatów zgłoszonych przez Komisje Zakładowe NSZZ „Solidarność”, m.in. w Naczelnym Zarządzie Lasów Państwowych, w nad-

leśnictwach, biurach okręgowych zarządów Lasów Państwowych, parkach narodowych, w Instytucie Badawczym Leśnictwa. Do ustaleń, które miały wpływ na poprawę gospodarki leśnej i ochrony przyrody w Lasach Państwowych, należały m.in.:

„II.26. Minister Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego uznaje za niezbędne przywrócenie właściwej rangi hodowli i ochronie lasu, traktując te dziedziny jako priorytetowe w gospodarce leśnej, m.in. poprzez zalecenie Naczelnemu Dyrektorowi Lasów Państwowych powołania Wydziałów Ochrony Lasu w NZLP i OZLP, podjęcia działań organizacyjnych dla zwiększenia efektywności ochrony lasu w nadleśnictwach oraz poprawy warunków działania ZOL.

II.27. Strony uznają, że ochrona przyrody w Polsce wymaga zasadniczej poprawy w zakresie organizacji, stanu ilościowego i kwalifikacji kadr oraz nakładów przeznaczonych na zachowanie substancji chronionej. Dotyczy to w równym stopniu problemów parków narodowych, parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody oraz poszczególnych składników przyrody. Strony uznają za konieczne przeprowadzenie ogólnokrajowej dyskusji nad tymi problemami (...).

II.28. Z chwilą ustanowienia nowych obszarów chronionych, w których ogranicza się rozmiar użytkowania, Minister Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego zapewni każdorazowo zmniejszenie rozmiaru użytkowania w skali kraju o masę, która nie zostanie pozyskana w drzewostanach z tytułu ich ochrony”.

Porozumienie weszło w życie z dniem podpisania. Warto przypomnieć, że Zespół Resortowy pracował pod przewodnictwem Romana Filipowicza, podsekretarza stanu w Ministerstwie Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego, a Krajowa Komisja Koordynacyjna Pracowników Leśnictwa NSZZ „Solidarność” wystąpiła pod przewodnictwem Kazimierza Lipińskiego.

W rezultacie ożywionych dyskusji, które towarzyszyły przemianom politycznym, gospodarczym i społecznym na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, powstało wiele nowych dokumentów i aktów prawnych, regulujących zagadnienia ochrony przyrody w Lasach Państwowych, m.in. Polityka Ekologiczna Państwa z 1990 r., Polityka Leśna Państwa z roku 1997, ustawa o lasach, ustawa o ochronie przyrody – obie z 1991 r., „Krajowa strategia ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej...” z 2003 r. Stworzyły one podstawę do wydania wielu przepisów wewnętrznych (zarządzeń, decyzji), korygujących dotychczasowe zasady gospodarki leśnej w Lasach Państwowych. Należy do nich zaliczyć przede wszystkim zarządzenie nr 11 dyrektora generalnego Lasów Państwowych z 14 II 1995 r. w sprawie doskonalenia gospodarki leśnej na podstawach ekologicznych. Zarządzenie to, mimo hasłowego ujęcia niektórych

punktów, było pierwszą próbą przełożenia zasady ekorozwoju na język praktycznych działań wykonywanych w ramach gospodarki leśnej. Na podkreślenie zasługują m.in. zapisy odnoszące się do następujących wątków:

- przedstawienia krytycznej oceny dotychczasowej gospodarki leśnej;
- przyjęcia rozpoznania warunków przyrodniczych (m.in. glebowo-siedliskowych oraz zgodności składu gatunkowego drzewostanów z siedliskiem, a szerzej – zgodności biocenozy z biotopem) za podstawę racjonalnej gospodarki leśnej;
- określenie praktycznych działań na rzecz ochrony różnorodności biologicznej w podstawowych działach gospodarki leśnej, tzn. w urządzaniu, hodowli, ochronie i użytkowaniu lasu.

Pozytywnym przemianom, które następowały w gospodarce leśnej w latach dziewięćdziesiątych minionego wieku, towarzyszyły liczne głosy krytyki kierowane pod adresem leśników, najczęściej ze strony różnych organizacji, tzw. ekologicznych, nazywanych też „pozarządowymi”. Głównym powodem krytyki leśników była najczęściej ich niechęć do projektów nowych parków narodowych (m.in. Mazurskiego, Turnickiego) czy powiększenia istniejących (np. Białowieskiego). Krytyka nie dotyczyła jednak uwag i argumentów wysuwanych przez leśników w stosunku do wyżej wymienionych propozycji, lecz prowadzonej w lasach gospodarki, rzekomo zagrażającej przyrodzie tych terenów. Paradoks sytuacji polegał na tym, że wprowadzane w tym czasie zmiany w gospodarce leśnej wybiegały daleko poza dotychczasowe praktyki i były, jak nigdy dotąd, bardzo pozytywne dla ochrony przyrody w Lasach Państwowych. Główną areną wymiany uwag i opinii była prasa, rzadziej radio i telewizja oraz Internet. Przy tego rodzaju komunikacji pojawiało się wiele niedomówień, błędów i nieścisłości, które jeszcze bardziej pogłębiały konflikt. Niektóre z zamieszczanych w mediach wypowiedzi świadczyły o całkowitej nieznajomości prawidłowej, zgodnej z naturą lasu gospodarki leśnej, ale również o ignorancji w dziedzinie praw rządzących ekosystemem leśnym. Konsekwencją tej sytuacji było rozczarowanie i zniechęcenie części leśników do wprowadzanych w Lasach Państwowych działań na rzecz ochrony przyrody.

W okresie nasilającego się konfliktu wokół włączenia całej polskiej części Puszczy Białowieskiej w skład Białowieskiego Parku Narodowego zrodziła się inicjatywa wydania przez dyrektora generalnego Lasów Państwowych decyzji w sprawie ochrony starych drzew na terenie trzech nadleśnictw puszczańskich. Decyzja miała na celu uspokojenie tej części opinii publicznej, która zarzucała miejscowym leśnikom, iż z chęci zysku wytną wszystkie stare, okazałe drzewa zanim rząd podejmie decyzję o powiększeniu parku narodowego. W rezultacie ukazały się cztery decyzje dyrektora generalnego Lasów Państwowych w tej sprawie:

- decyzja nr 25 z dnia 5 VII 1995 r. w sprawie wprowadzenia nadzwyczajnej ochrony starych oraz rzadkich gatunków drzew w Puszczy Białowieskiej;
- decyzja nr 24 z dnia 27 VIII 1996 r. w sprawie wprowadzenia nadzwyczajnej ochrony starych drzew o charakterze pomnikowym – żywych i obumarłych oraz rzadkich gatunków drzew w Puszczy Białowieskiej;
- decyzja nr 32 z dnia 21 IV 1998 r. w sprawie wstrzymania wycięcia ponadstuletnich drzew pojedynczych, drzewostanów o charakterze naturalnym na terenie nadleśnictw w Puszczy Białowieskiej (obowiązywała do 31 XII 1998 r.);
- decyzja nr 48 z dnia 6 VII 1998 r. w sprawie wstrzymania wycięcia ponadstuletnich drzew pojedynczych, drzewostanów o charakterze naturalnym na terenie nadleśnictw w Puszczy Białowieskiej (obowiązuje do czasu opracowania docelowej strategii ochrony Puszczy Białowieskiej).

Wydanie w stosunkowo krótkim czasie czterech decyzji w tej samej sprawie było spowodowane zgłaszanymi uwagami do zawartych w nich zapisów, zarówno ze strony zwolenników, jak i przeciwników poszerzenia granic parku narodowego. Dziś, po upływie wielu lat od powstania tej inicjatywy, można chyba powiedzieć, że wydanie decyzji nie spełniło oczekiwań i stało się źródłem wielu sporów i konfliktów. Jednym z powodów by-

Ryc. 12. Stare, okazałe dęby w Puszczy Białowieskiej (fot. P. Fabijański)

ło to, że mocno krytykowane w tym czasie Lasy Państwowe były przez określone koła traktowane jako „wróg lasu” w ogólności, a Puszczy Białowieskiej w szczególności, poszukujący za wszelką cenę zysków z lasu. Z drugiej strony, wydanie decyzji, dotyczących de facto ochrony przyrody, na podstawie ustawy o lasach jeszcze bardziej zaciemniło cały obraz. Inicjatywa na rzecz ochrony starych, ponadstuletnich drzew i drzewostanów należy przede wszystkim do organów ochrony przyrody, które zgodnie z ustawą o ochronie przyrody powinny objąć najcenniejsze pod tym względem fragmenty Puszczy Białowieskiej ochroną rezerwatową lub pomnikową. Niestety, rozwiązanie takie nastąpiło dopiero w 2003 r., kiedy to na podstawie rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 25 VI 2003 r. został utworzony rezerwat o powierzchni ponad 8,5 tys. ha pod nazwą „Lasy naturalne Puszczy Białowieskiej”.

Ważnym przedsięwzięciem na rzecz ochrony przyrody było także przeprowadzenie w 1995 r. wstępnej, nadzwyczajnej waloryzacji przyrodniczej lasów i gruntów nieleśnych. W zgromadzonym materiale zidentyfikowano m.in. ok. 849 rezerwatów przyrody, około 3800 użytków ekologicznych, 16 tys. fragmentów lasów o charakterze zbliżonym do naturalnego, 37 480 fragmentów lasów na siedliskach hydrogenicznych, wydmych oraz lasów glebo- i wodochronnych, 1741 stanowisk ochrony gniazdowania ptaków (Łonkiewicz 1997).

Wśród wielu inicjatyw leśników, zmierzających do odtwarzania i zachowania cennych elementów ojczystej przyrody, na uwagę zasługuje ochrona m.in. głuszca, cisa, limby, żubra, bobra oraz jodły w Sudetach.

Dobrym przykładem zaangażowania leśników w ratowanie ginącego gatunku jest głuszc, nasz największy kurak leśny. W Polsce występuje już tylko w kilku izolowanych stanowiskach, m.in. w Lasach Janowskich, puszczech Solskiej i Augustowskiej oraz w paśmie Babiej Góry. Jego liczebność w ostatnich latach drastycznie spadła i grozi mu w Polsce całkowite wyginięcie. Przyczyny spadku liczebności głuszca w Polsce nie są dokładnie udokumentowane. Zwykle zalicza się do nich znacznie zwiększoną presję drapieżników, rozprzestrzenianie się chorób oddrobiowych, na które głuszc jest mało odporny, oraz ogromny wzrost penetracji lasów przez ludzi.

Jednym ze sposobów ratowania głuszca jest hodowla wolierowa, a następnie reintrodukcja do odpowiednich biotopów leśnych. Działania takie prowadzi od 1994 r. pracownicy Nadleśnictwa Leżajsk (RDLP Krosno). Początkowo nadzór naukowy nad hodowlą sprawował prof. Ryszard Graczyk z Akademii Rolniczej w Poznaniu, który był prekursorem hodowli wolierowej głuszca w Polsce. Od 1998 r. nadzór sprawuje zespół naukowców z Akademii Rolniczej w Lublinie pod kierunkiem prof. Romana Dziedzica.

Ryc. 13 i 14. Głuszec (*Tetrao urogallus*) i bielik (*Haliaeetus orientalis*) – przykłady zaangażowania leśników w ratowanie ginących gatunków (fot. W. Sobociński oraz G. i T. Kłosowscy)

Grupa ornitologów, przy wydatnej współpracy leśników, od 1969 r. podejmuje wysiłki na rzecz ochrony bielika. Na wniosek ornitologów, na terenie lasów podlegających niektórym ówczesnym okręgowym zarządom Lasów Państwowych wprowadzono pierwsze formy ochrony strefowej gniazd: w OZLP Szczecin – w listopadzie 1969 r., w OZLP Olsztyn – w 1970 r., w OZLP Szczecinek – w 1975 r., w OZLP Białystok – w 1980 r., w OZLP Lublin – w 1981 r.

Przełomowe znaczenie dla czynnej ochrony ptaków drapieżnych w Polsce miało powstanie w roku 1981 Komitetu Ochrony Orłów (KOO). Działalność KOO wywarła zasadniczy wpływ na kształt rozporządzenia MLiPD z dnia 30 XII 1983 r. w sprawie wprowadzenia ochrony gatunkowej zwierząt. Przepisy te, jedne z najnowocześniejszych w Europie, wprowadziły nowy sposób ochrony miejsc gniazdowych 10 rzadkich gatunków ptaków (Mizera 2000).

Pewnym problemem, który wiąże się z ochroną ptaków drapieżnych w lasach, jest nierównomierne ich występowanie. Spośród „gatunków strefowych” tylko bocian czarny pojawia się w całym kraju i prawie każde nadleśnictwo ma szansę gościć tego ptaka. Część jednak gatunków występuje lokalnie w znacznym zagęszczeniu. W związku z tym niektóre nadleśnictwa mają po kilkadziesiąt stref, zdarza się nawet, że ponad sto (np. Nadleśnictwo Susz w RDLP Olsztyn ma 124 strefy) (Mizera 2000).

W latach 1995–1998 z inicjatywy i na zlecenie Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych wykonano w nadleśnictwach Puszczy Białowieskiej inwentaryzację i sporządzono charakterystykę drzewostanów, które zachowały wysoki stopień naturalności. Autorem opracowania był prof. Aleksander W. Sokołowski, kierownik Zakładu Lasów Naturalnych Instytutu Badawczego Leśnictwa w Białowieży. Efektem badań było zakwalifikowanie do grupy naturalnych 483 drzewostanów o łącznej powierzchni 3614,76 ha. Szkoda, że tego rodzaju inicjatywy nie podjęli zwolennicy włączenia całej Puszczy Białowieskiej do parku narodowego, wśród nich wielu znanych naukowców. Wówczas przebieg dyskusji na temat poszerzenia Białowieskiego Parku Narodowego miałby bardziej merytoryczny charakter.

Lasy Państwowe współfinansowały ogólnokrajową „Inwentaryzację wilków i rysi w nadleśnictwach i parkach narodowych Polski” w 2001 r. Organizatorem i koordynatorem inwentaryzacji był prof. Włodzimierz Jędrzejewski z Zakładu Badania Ssaków PAN w Białowieży. Jej wykonanie było możliwe dzięki dużemu zaangażowaniu leśników z poszczególnych nadleśnictw.

Leśnicy z pięciu regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych, w Białymstoku, Katowicach, Krakowie, Krośnie i Pile opiekują się naszym największym chronionym ssakiem – żubrem. Na terenie trzech RDLP (Białystok,

Ryc. 15. Wilk (*Canis lupus*), którego ogólnokrajową inwentaryzację Lasy Państwowe wspierały w roku 2001 (fot. G. i T. Kłosowscy)

Krosno i Piła) żubr występuje w wolnych stadach, wyrządzając znaczne szkody w uprawach, młodnikach i młodszych drzewostanach, szkody, za które Lasy Państwowe nie otrzymują odszkodowań.

O zakresie działań na rzecz ochrony przyrody piszą na łamach prasy leśnej sami leśnicy. W artykule pt. „Wilcze echa» ochrony przyrody w lasach» Edward Marszałek („Las Polski» 2003) napisał m.in.:

„W naszej rzeczywistości nadleśnictwa są postrzegane jako instytucje ochrony przyrody. Do nadleśnictw właśnie zwożone są zwierzęta potrącone przez samochody czy chore ptaki. To leśnicy interweniują, gdy w biurówcu »załęgną się nietoperze« lub po wsi biega podejrzany o wścieklistkę lis. Leśnicy zajmują się bobrami, żubrami, pilnują stref ochrony indywidualnej ptaków, a także sprzątają rezerваты przyrody po ludziach uprawiających ekoturystykę. Nikt się temu nie dziwi. Przecież w świadomości społecznej od stuleci leśnik jest synonimem obrońcy przyrody». W dalszej części artykułu autor trafnie zwraca uwagę na nie uregulowaną do końca sprawę finansowania ochrony przyrody w Lasach Państwowych, zadając następujące pytania:

- Jaka jest skala świadczeń Lasów Państwowych na rzecz ochrony przyrody?

- Czy nadleśnictwa mogą wydawać pieniądze na cele związane z ochroną przyrody, nie mając upoważnień wojewody i zapewnionych środków finansowych z budżetu?
- Jak udowodnić, że Lasy Państwowe płacą tę daninę społeczną, skoro wydatkowane środki są ukryte w planie kont pod kosztami np. pozyskania drewna, remontu dróg, utrzymania Służby Leśnej lub administracji?

Pewne działania porządkujące dotychczasowy stan zostały już podjęte. Dotyczy to zwłaszcza ewidencjonowania kosztów ochrony przyrody.

Jedną z ostatnich inicjatyw Lasów Państwowych (wspólnej z Instytutem Badawczym Leśnictwa), służących ochronie przyrody oraz badaniu zachodzących w niej procesów, było wyłączenie z zabiegów gospodarczych części powierzchni objętej klęską huraganu na terenie Nadleśnictwa Pisz i pozostawienie jej bez ingerencji gospodarczej. W ten sposób zostanie poddana naturalnym procesom regeneracyjnym i stanie się wzorcową powierzchnią leśnej sukcesji ekologicznej (ryc. 16). Decyzją Ministra Środowiska z dnia 10 VI 2003 r. przeznaczono na powyższy cel 445 ha zniszczonego przez huragan lasu, nadając mu status lasu ochronnego o szczególnym znaczeniu przyrodniczo-naukowym.

Ryc. 16. Wzorcowa powierzchnia leśnej sukcesji ekologicznej z tarasem widokowym na terenie Nadleśnictwa Pisz (fot. E. Pudlis)

19.5. Ochrona przyrody w Lasach Państwowych w 2004 r.

Jednym z kryteriów oceny stanu ochrony przyrody w Lasach Państwowych jest liczba poszczególnych form ochrony przyrody według stanu z 31 XII 2003 r. Szczegółowe dane na ten temat zestawiono w tab. 5, 6 i 7. W Lasach Państwowych mamy 1162 rezerwaty, w tym 69 rezerwatów ścisłych. Grunty skarbu państwa będące w zarządzie Lasów Państwowych (1 334 638 ha) wchodzi w skład 125 parków krajobrazowych. Wśród pozostałych form ochrony przyrody w Lasach Państwowych na uwagę zasługuje duża liczba stanowisk chronionych gatunków zwierząt, dla których są wyznaczane strefy ochrony. Ogółem jest ich 2949 na łącznej powierzchni 178 459 ha, w tym 57 158 ha to obszar ochrony ścisłej.

Ochrona żubra w Polsce realizowana jest głównie na terenach znajdujących się w zarządzie Lasów Państwowych. Spośród sześciu ośrodków hodowli żubra i zagród pokazowych trzy są na terenie Lasów Państwowych (Ośrodek Hodowli Żubrów w Nadleśnictwie Niepołomice, rezerwat „Żubrowisko” w Nadleśnictwie Kobiór oraz Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie). Na terenie Lasów Państwowych występują wszystkie stada wolne (Las Pilskie, Puszcza Knyszyńska i Puszcza Borecka), jedynie dwa z nich obejmują przyległe tereny parków narodowych (Bieszczady i Puszcza Białowieńska – ryc. 17). Zgodnie z Księgą Rodowodową Żubrów, pod koniec roku 2002 występowały w naszym kraju 804 żubry w niewoli i na wolności, przy czym stado w Bieszczadach (linia białowiesko-kaukaska) liczyło 169 osobników, a pozostałe 635 żubrów reprezentowało linię białowieską (Olech, Perzanowski 2002).

Tabela 5. Rezerwy przyrody w Lasach Państwowych wg stanu na 31 XII 2003 r.

Lp.	RDLP	Rezerwy wg typu									
		leśne		florystyczne		stepowe		solniskowe		torfowiskowe	
		ogółem w tym ściśle		ogółem w tym ściśle		ogółem w tym ściśle		ogółem w tym ściśle		ogółem w tym ściśle	
		szt.	ha	szt.	ha	szt.	ha	szt.	ha	szt.	ha
1.	Białystok	61	18 452,2	8	312,5	1	12,0	0	0,0	17	2 701,4
		3	390,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	290,4
2.	Gdańsk	32	982,0	14	410,7	0	0,0	0	0,0	5	487,3
		1	4,5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
3.	Katowice	76	3 308,7	8	203,6	0	0,0	0	0,0	4	140,3
		3	51,5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	28,4
4.	Kraków	36	1 525,0	9	186,5	5	25,5	0	0,0	1	48,0
		5	185,8	2	17,5	4	15,1	0	0,0	1	48,0
5.	Krosno	41	5 080,0	8	180,3	0	0,0	0	0,0	3	40,7
		1	191,9	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	5,2
6.	Lublin	40	5 484,3	0	0,0	5	146,6	0	0,0	8	2 138,8
		0	0,0	0	0,0	3	0,0	0	0,0	1	47,8
7.	Łódź	70	4 654,4	5	253,9	0	0,0	0	0,0	6	392,8
		0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	5,5
8.	Olsztyn	31	4 371,2	5	164,3	1	12,3	0	0,0	7	835,5
		0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	98,4
9.	Piła	4	164,0	5	75,0	0	0,0	0	0,0	5	326,0
		0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	21,0
10.	Poznań	40	1 092,5	12	164,6	0	0,0	0	0,0	4	23,1
		1	6,4	1	1,2	0	0,0	0	0,0	2	13,9
11.	Radom	52	3 157,4	4	43,5	1	9,4	0	0,0	4	568,8
		2	65,2	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
12.	Szczecin	31	1 477,0	13	301,7	0	0,0	0	0,0	9	1561,2
		3	87,6	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
13.	Szczecinek	17	280,2	2	205,6	0	0,0	0	0,0	9	977,5
		0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
14.	Toruń	44	1598,3	16	472,6	3	35,6	0	0,0	18	1 065,7
		2	23,5	2	53,2	1	0,7	0	0,0	8	123,3
15.	Warszawa	39	3 613,0	7	208,0	0	0,0	0	0,0	6	166,0
		0	337,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
16.	Wrocław	33	2 294,0	12	282,0	0	0,0	0	0,0	7	816,0
		1	35,0	1	7,0	0	0,0	0	0,0	2	158,0
17.	Zielona Góra	15	777,8	2	109,5	0	0,0	0	0,0	6	347,6
		0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	3,7
Razem		662	58 312,0	130	3 574,0	16	241,0	0	0,0	119	12 637,0
w tym ściśle		22	1 378,0	6	79,0	8	16,0	0	0,0	23	844,0

cd. tabeli 5

Rezerwy wg typu								Łączna pow. rezerwatów wg kat. gruntów		Ogółem w tym ściśle	
wodne		przyrody nieożywionej		krajobrazowe		faunistyczne		leśna	nieleśna		
ogółem w tym ściśle		ogółem w tym ściśle		ogółem w tym ściśle		ogółem w tym ściśle					
szt.	ha	szt.	ha	szt.	ha	szt.	ha	ha	ha	szt.	ha
2	5,5	2	10,8	9	4 009,3	13	2 648,7	22 105,2	6 047,2	113	28 152,4
1	4,6	0	0,0	1	227,0	1	43,4			8	955,1
1	57,5	1	5,0	9	938,0	8	1284,5	3 315,3	849,9	70	4 165,0
0	0,0	0	0,0	2	45,9	0	0,0			3	50,4
0	0,0	2	19,9	2	164,2	1	744,6	4 184,8	396,6	93	4 581,3
0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0			4	80,0
1	6,7	2	14,1	13	744,2	1	36,5	2 507,4	79,2	68	2 586,5
0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	36,5			13	302,9
0	0,0	3	175,2	9	3 613,0	3	827,0	9 182,7	734	67	9 916,2
0	0,0	1	1,8	0	0,0	0	0			3	199,0
6	523,8	2	205,8	5	614,7	6	816,7	7 986,9	1 944,2	72	9 930,7
0	0,0	1	2,2	2	92,4	0	0,0			4	142,5
1	9,4	1	20,7	6	514,2	0	0	4 893,1	952,6	89	5 845,4
0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0			1	5,5
1	106,3	1	24,0	5	2 034,8	15	4 447,0	9 189,4	2 806,8	66	11 995,4
0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0			2	98,3
0	0,0	0	0,0	3	1 080,0	1	6,0	1 490,0	161,0	18	1 651,0
0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0			1	21,0
0	0,0	0	54,5	6	375,6	5	136,5	1 657,3	189,7	67	1 846,8
0	0,0	0	0,0	0	39,5	0	0,0			4	61,0
1	6,5	14	230,5	3	363,6	2	94,4	4 117,6	356,6	81	4 474,1
0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0			2	65,2
0	0,0	0	0,0	4	550,2	9	282,3	3 554,5	618,1	66	4 172,4
0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	30,6			4	117,6
3	59,7	2	2,4	3	603,7	3	89,9	1 664,4	554,7	39	2 219,0
0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0			0	0
5	428,0	1	16,9	5	2 814,6	6	165,6	5 661,0	936,3	98	6 597,3
0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0			13	199,8
0	0,0	2	410,0	6	125,0	6	417,8	4 431,0	508,0	66	4 939,8
0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0			0	337,0
0	0,0	4	113,0	4	380,0	3	525,0	3 748,0	663,0	63	4 410,0
0	0,0	0	0,0	1	113,0	1	2,0			6	315,0
1	19,5	0	0,0	1	47,7	1	26,3	853,8	474,6	26	1 328,4
0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0			1	3,7
22	1 223,0	37	1 303,0	93	18 973,0	83	12 549,0	90 542,4	18 272,5	1 162	108 811,7
1	5,0	2	4,0	6	518,0	4	113,0			69	2 954,0

Tabela 6. Parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu w Lasach Państwowych wg stanu na 31 XII 2003 r.

Lp.	RDLP	Parki krajobrazowe ¹			Obszary chronionego krajobrazu ¹		
		ogółem		pow. zredukowana ² leśna nieleśna	ogółem		pow. zredukowana ² leśna nieleśna
		szt. ha	pow. leśna		szt. ha	pow. leśna	
			pow. nieleśna	pow. nieleśna			
		ha	ha			ha	
1.	Białystok	6 138 890,0	89 223,0 49 667,0	84 187,0 47 692,0	35 802 228	330 764,00 471 461,00	306 419,00 456 669,00
2.	Gdańsk	6 50 302,1	47 404,6 2 897,5	46 275,1 2 762,9	32 157 585	146 640,00 10 945,00	144 810,60 10 197,70
3.	Katowice	13 191 133,0	187 464,0 3 669,0	184 543,0 3 360,0	9 104 622	80 607,00 24 014,00	79 432,00 238 120,00
4.	Kraków	11 44 807,0	43 936,0 871,0	42 487,0 842,0	8 128 931	126 923,00 2 008,00	101 015,00 978,00
5.	Krosno	8 181 291,0	167 597,0 13 694,0	162 561,0 15 296,0	13 193 120	188 851,00 4 269,00	186 009,00 4 185,00
6.	Lublin	17 103 487,0	98 428,0 5 059,0	92 155,0 2 686,0	16 53 607	51 193,00 2 414,00	50 843,00 1 213,00
7.	Łódź	10 56 004,8	54 490,4 1 514,4	52 044,3 961,2	23 78 490	76 144,00 2 346,00	72 363,60 1 760,90
8.	Olsztyn	5 48 285,0	45 575,0 2 710,0	44 290,0 2 349,0	60 332 447	284 678,00 47 769,00	286 830,00 44 310,00
9.	Piła	0 0,0	0,0 0,0	0,0 0,0	6 218 112	208 025,00 10 087,00	206 634,00 9 827,00
10.	Poznań	11 64 636,0	51 857,0 12 779,0	50 972,0 12 607,0	22 182 718	163 416,00 19 302,00	162 435,00 191 76,00
11.	Radom	11 79 208,0	77 414,0 1 794,0	70 692,0 1 154,0	14 151 115	147 243,00 3 872,00	146 464,00 3 652,00
12.	Szczecin	8 67 608,1	63 224,8 4 383,3	62 044,4 3 912,5	23 141 993	135 296,00 6 698,00	129 994,00 62 73,80
13.	Szczecinek	2 38 380,9	35 505,2 2 875,7	35 697,3 2 532,1	17 75 814	70 808,00 5 006,00	69 999,70 4 632,40
14.	Toruń	9 121 298,0	114 866,0 6 432,0	109 819,0 4 045,0	30 189 655	178 766,00 10 889,00	171 880,00 9 089,00
15.	Warszawa	3 23 283,0	22 408,0 875,0	21,6 598,0	10 76 782	72 380,00 4 402,00	68 877,00 3 997,00
16.	Wrocław	12 102 878,0	97 860,0 5 018,0	96 705,0 3 225,0	14 87 733	87 110,00 627,00	86 462,00 478,00
17.	Zielona Góra	4 23 146,0	21 897,0 1 249,0	21 602,0 1 148,0	1 195 440,0	186 059,00 9 381,00	185 460,00 8 147,00
Razem		136 1 334 638,0	1 219 150,0 115 488,0	1 156 095,7 105 171,0	333 3 170 392	2 534 902,15 635 490,00	2 455 927,85 822 706,00

¹ W wypadku parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu położonych na terenie dwóch lub kilku nadleśnictw dane o liczbie tych obiektów wykazuje tylko to nadleśnictwo, na którego terenie znajduje się największa część tego obiektu, pozostałe dane zaś dotyczące powierzchni – każde nadleśnictwo stosownie do stanu faktycznego.

² Powierzchnia zredukowana bez rezerwatów, użytków ekologicznych, stanowisk dokumentacyjnych, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych.

Źródło: DGLP.

W związku z wejściem Polski do Unii Europejskiej w dniu 1 V 2004 r., Ministerstwo Środowiska przekazało Komisji Europejskiej zaakceptowany przez Radę Ministrów projekt obszarów sieci Natura 2000, obejmujący 72 Obszary Specjalnej Ochrony ptaków (OSO) o powierzchni 3 312 915,4 ha oraz 184 Specjalne Obszary Ochrony siedlisk (SOO) o powierzchni 1 171 597,7 ha. Znaczna część tych obszarów obejmuje grunty skarbu państwa będące w zarządzie Lasów Państwowych.

Ryc. 17. Stado wolne żubrów w Puszczy Białowieskiej (fot. P. Fabijański)

Tabela 7. Pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe oraz ochrona gatunkowa („strefowa”) w Lasach Państwowych wg stanu na 31 XII 2003 r.

Lp.	RDLP	Pomniki przyrody						Stanowiska dokumentacyjne	
		pojed. drzewa	grupy drzew	aleje	głazy narzu- towe	skałki, groty, jaskinie i inne	w tym pomniki powierzchn. szt. ha	szt. ha	pow. leśna pow. nieleśna
		szt.	szt.	szt.	szt.	szt.	ha	ha	
1.	Białystok	1 328	73	4	19	0	0	0	0,00
2.	Gdańsk	496	77	4	105	5	3 0,3	1 0,5	0,50 0,00
3.	Katowice	473	75	8	15	19	2 10,1	9 4,4	1,30 3,10
4.	Kraków	105	7	1	4	17	9 45,1	3 0,4	0,00 0,40
5.	Krosno	135	65	1		14	2 4,7	9 11,8	10,30 1,50
6.	Lublin	244	64	3	19	16	17 21,0	1 5,7	5,00 0,00
7.	Łódź	445	68	7	4	10	7 7,8	1 0,2	0,00 0,16
8.	Olsztyn	729	142	15	50	8	8 35,0	1 515,0	488,00 27,00
9.	Piła	295	62	4	10	1	0	1 0,5	0,50 0,00
10.	Poznań	865	154	9	31	9	9 16,0	156 54,0	54,00
11.	Radom	436	37	1	3	20	3 0,6	3 3,2	3,25
12.	Szczecin	326	78	3	37	12	10 5,7	0	
13.	Szczecinek	427	58	3	68	1	0	1 6,5	6,60 0,00
14.	Toruń	397	227	12	33	26	26 82,4	1 93,0	90,00 3,00
15.	Warszawa	209	57	10	3	1	11 3,0	0	0,00
16.	Wrocław	655	70	4	63	0	0	0	0,00
17.	Zielona Góra	227	39	3	5	0	21 60,5	0	0,00 0,00
Razem		7 792	1 353	92	469	159	128 292,2	187 695,0	659,50 35,50

Źródło: DGLP.

cd. tabeli 7

Użytki ekologiczne		Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe		Ochrona „strefowa” wybranych gat. zwierząt		
szt. ha	pow. leśna pow. nieleśna	szt. ha	pow. leśna pow. nieleśna	ogółem szt. ha	w tym powierzchnia:	
	ha		ha		ściśla częściowa	leśna nieleśna
					ha	ha
213 872,0	50,00 822,00	0 0,0	0,0 0,0	358 28 103,0	4 358,00 23 745,00	26 698,0 1 405,0
46 225,5	0,00 225,50	9 13 198,0	4 448,0 8 750,0	67 5 102,5	444,80 4 657,70	5 088,7 13,8
121 544,5	184,6 0 359,90	13 4 530,1	4 393,5 136,5	58 4 483,0	1 142,70 3 339,30	4 422,7 60,3
15 69,9	68,30 1,68	1 8,7	8,7 0,0	42 3 170,0	196,00 2 974,00	3 169,0 1,0
245 2 319,0	1 965,00 354,00	8 269,6	188,7 80,9	148 11 626,0	1 951,00 9 675,00	11 626,0 0,0
1 098 3 316,0	200,00 3 116,00	1 24,0	24,0 0,0	290 18 783,0	4576,0 0 14 207,00	18 278,0 505,0
1 100 1 387,5	194,30 193,20	20 2 340,8	2 000,4 340,4	35 2 173,3	401,77 1 771,58	2 150,8 22,5
64 1 033,0	54,0 0 979,00	2 9 308,0	8 923,0 385,0	670 30 878,0	7 352,00 23 526,00	27 734,0 3 145,0
380 941,0	2,00 939,00	0	0,0	54 2 462,0	659,00 1 803,00	2 340,0 122,0
87 741,0	3,00 738,00	5 2 039,0	1 552,0 487,0	225 6 126,0	2 377,00 3 749,00	5 850,0 276,0
251 722,0	110,30 611,80	6 40,1	39,8 0,3	73 4 863,0	1 046,00 3 816,00	4 635,0 227,0
277 2 254,9	72,00 2 182,90	16 11 979,4	10 289,3 1 690,1	465 22 433,0	21 314,10 1 118,30	5 332,3 17 100,7
1 685 2 627,1	0,00 2 627,10	2 635,1	450,0 185,1	104 5 846,6	1 401,40 4 448,10	5 192,3 654,3
2 419 5 121,2	238,70 4 882,00	10 1 337,0	1250,7 86,3	71 3 885,9	557,08 3 328,90	3 718,3 167,6
281 442,0	0,00 442,00	0	0,0	44 2 653,0	219,00 2 434,00	2 550,0 103,0
144 1 000,0	221,00 779,00	1 33,0	33,0 0,0	182 21 865,0	8 345,00 13 520,00	17 736,0 4 129,0
168 1 442,5	4,40 1 438,00	0	0,0	63 4 006,0	817,10 3 188,00	3 875,5 130,5
8 594 25 059,0	3 368,00 21 691,00	94 45 743,0	33 601,0 12 142,0	2 949 178 459,0	57 158,00 121 301,00	150 397,0 28 063,0

19.6. Współpraca na rzecz ochrony przyrody w Lasach Państwowych

Lasy Państwowe, instytucja zarządzająca majątkiem skarbu państwa, a zwłaszcza zatrudnieni w niej leśnicy pozostawali w omawianym okresie w stałej łączności z organami ochrony przyrody, a także z instytucjami i organizacjami zainteresowanymi tą problematyką. Stosunki między nimi, zarówno pod względem formalnym (urzędowym), jak i nieformalnym (kontakty osobiste), układały się poprawnie, szczególnie do końca lat osiemdziesiątych. Wynikało to przynajmniej z dwóch zasadniczych powodów. W warunkach dominującej własności państwowej gruntów, zwłaszcza leśnych, tworzenie kolejnych parków narodowych, rezerwatów czy pomników przyrody odbywało się bez sprzeciwów, w poszanowaniu woli politycznej jednej partii rządzącej. Istniały, co prawda, organy doradcze i opiniodawcze, w skład których wchodziłi przedstawiciele różnych środowisk, jednak możliwości ich oddziaływania na decydentów były ograniczone. Dla ministra odpowiedzialnego za ochronę przyrody była to Państwowa Rada Ochrony Przyrody, a dla wojewody był nim Wojewódzki Komitet Ochrony Przyrody. Poza tym leśnicy stanowili liczącą się w ochronie przyrody grupę zawodową. Z jednej strony – jako główni gospodarze chronionych obiektów (rezerwatów, pomników przyrody, chronionych roślin i zwierząt), z drugiej zaś – członkowie wymienionych organów doradczych i opiniodawczych oraz aktywni działacze organizacji społecznych, takich jak: Liga Ochrony Przyrody, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze czy Straż Ochrony Przyrody.

Po okresie transformacji ustrojowej na początku lat dziewięćdziesiątych, wraz z rozwojem demokracji pojawiło się sporo napięć i dyskusji, często o charakterze lokalnym, między leśnikami a częścią środowisk naukowych i organizacji pozarządowych. Dotyczyły one głównie dalszego rozwoju

ochrony przyrody w Polsce, zwłaszcza kwestii powiększania istniejących parków narodowych i tworzenia nowych, co wiąże się z koniecznością wyłączenia określonych powierzchni gruntów z zarządu Lasów Państwowych. Początkowe próby wymiany poglądów na ten temat za pośrednictwem prasy, radia czy telewizji nie tylko nie przyniosły pozytywnych rezultatów, ale wręcz zwiększyły zakres niedomówień i wzajemnych uprzedzeń.

W tej sytuacji zrodziła się potrzeba stworzenia warunków do bezpośrednich rozmów między zainteresowanymi stronami w celu wymiany opinii i poglądów na najbardziej gorące tematy oraz poszukiwania sposobu rozwiązywania istniejących problemów. Z inicjatywy Lasów Państwowych 7 XII 2000 r. dyrektor generalny Lasów Państwowych zarządzeniem nr 74 powołał Forum Leśne jako stały zespół zadaniowy, organ doradczo-opiniujący przy dyrektorze generalnym Lasów Państwowych. W skład zespołu weszli przedstawiciele pozarządowych organizacji ekologicznych i leśnicy, którzy przyjęli zaproszenie do uczestnictwa:

- Andrzej Bobiec – Towarzystwo Ochrony Puszczy Białowieskiej,
- Tomasz Cieślak – LOP Europejskie Centrum Ekologiczne,
- Wojciech Fonder – Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych,
- Maciej Gromadzki – Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków,
- Zbigniew Jakubiec – Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „Pro Natura”,
- Janusz Korbel – Pracownia na Rzecz Wszystkich Istot,
- Roman Kalski – Północnopodlaskie Towarzystwo Ochrony Ptaków,
- Andrzej Kepel – Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”,
- Ryszard Kapuściński – DGLP – kierownik zespołu,
- Robert Knysak – WWF,
- Jan Mięka – Polski Klub Ekologiczny,
- Sabina Nowak – Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”,
- Ewa Sieniarska – Społeczny Instytut Ekologiczny,
- Jakub Siewko – Centrum Informacyjne Lasów Państwowych – sekretarz,
- Sławomir Trzaskowski – CILP,
- Krzysztof Waclawek – Komitet Ochrony Orłów.

Zadaniem zespołu, zgodnie z § 2 cytowanego zarządzenia nr 74, jest opiniowanie wybranych zamierzeń Lasów Państwowych, w tym: planów ochrony lasu, planów gospodarki leśnej i działań edukacyjnych. Miejsce i termin spotkania ustala każdorazowo dyrektor generalny Lasów Państwowych z inicjatywy własnej lub na wniosek kierownika zespołu (określa to § 3 zarządzenia).

Jak dotąd Forum Leśne odbyło cztery posiedzenia. Na pierwszym, inauguracyjnym posiedzeniu w Sękocinie poruszono wiele różnych tematów i przyjęto m.in. następujące ustalenia:

- prace Forum Leśnego mają służyć identyfikacji problemów;

- na posiedzenia może być zapraszana osoba, stosownie do poruszanego tematu, z organizacji pozarządowej nie reprezentowanej dotychczas w Forum;
- do 28 II 2001 r. członkowie Forum Leśnego zgłoszą swoje uwagi do projektu „Zasad hodowli lasu”.

Drugie posiedzenie Forum Leśnego odbyło się w Leśnym Banku Genów w Kostrzycy oraz na terenie nadleśnictw: Szklarska Poręba, Śnieżka i Świeradów. Tematem spotkania była gospodarka nasienna w Lasach Państwowych, specyfika gospodarki leśnej w górach oraz projekt nowych zasad hodowli lasu. Zgodnie z ustaleniami uczestników Forum, zespół w składzie: Sabina Nowak, Paweł Pawlaczyk i Marek Styczyński opracował dokument pt. „Stanowisko przedstawicieli organizacji pozarządowych, uczestników Forum Leśnego, nt. gospodarki leśnej na obszarach górskich, po spotkaniu w Kostrzycy”. W ocenie działań w Karkonoszach zapisano m.in. „Nie sposób nie docenić wysiłku leśników w zakresie odwrócenia skutków klęski ekologicznej w Sudetach, a także przywracania bogactwa gatunkowego lasów sudeckich. Wysiłki te – i osiągnięte dzięki nim rezultaty – zasługują na najwyższe uznanie ze strony wszystkich przyrodników i takie powszechne uznanie otrzymują. Nie można jednak zapomnieć, że u źródeł klęski ekologicznej w Sudetach leżały także działania leśników, podejmowane z naj-

Ryc. 18. Uczestnicy drugiego posiedzenia Forum Leśnego w Leśnym Banku Genów w Kostrzycy (fot. S. Trzaskowski)

lepszymi dla lasu intencjami i zgodnie z wszelkimi ówczesnymi zasadami sztuki leśnej. Jest to dowód, że działania podjęte w trosce o las i zgodnie z aktualnym stanem wiedzy mogą się dla lasu okazać szkodliwe. Przykład ten skłania do pokory wobec nie poznanych do końca mechanizmów rządzących funkcjonowaniem ekosystemu leśnego”.

Trzecie posiedzenie Forum Leśnego odbyło się w Okunince nad Jeziorem Białym oraz na terenie nadleśnictw: Włodawa i Sobibór (RDLP Lublin). Omówiono uwagi i opinie zgłoszone do projektu „Zasad hodowli lasu”, przedstawiono programy ochrony przyrody dla wymienionych trzech nadleśnictw oraz moratorium na wycinanie starych drzew w Puszczy Białowieskiej.

Programy ochrony przyrody, stanowiące integralną część planów urządzenia lasów dla nadleśnictw, wykonywane są zwykle przez pracowników Biura Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej. Stosunkowo niewielka część tych programów zlecana jest do opracowania organizacjom pozarządowym, towarzystwom naukowym bądź też wykonywana jest przez samych pracowników danego nadleśnictwa. W trakcie zwiedzania Nadleśnictwa Sobibór zaprezentowano „Program ochrony przyrody” opracowany przez Lubelskie Towarzystwo Ornitologiczne.

Tematem, który jak zwykle wzbudzał najwięcej emocji, było „Moratorium na wycinanie starych drzew w Puszczy Białowieskiej”. W związku z wydaniem przez Ministra Środowiska w dniu 10 VI 2003 r. decyzji zatwierdzającej plany urządzenia lasu dla nadleśnictw: Białowieża, Browsk i Hajnówka, zawierającej także specjalne zalecenia dotyczące trwale zrównoważonej gospodarki leśnej, w tym ochrony starych drzew i drzewostanów w wieku ponad 100 lat, decyzja nr 48 dyrektora generalnego Lasów Państwowych z 6 VII 1998 r. przestała obowiązywać.

Czwarte Forum Leśne odbyło się w Ośrodku Szkoleniowo-Wypoczynkowym Lasów Państwowych w Malinówce koło Ełku (RDLP Białystok). W posiedzeniu, obok stałych członków, wzięli udział m.in.: Ewa Symonides – główny konserwator przyrody, Janusz Dawidziuk – dyrektor generalny Lasów Państwowych, jego zastępca – Janusz Zaleski, Andrzej Weigle – wiceprezes Narodowej Fundacji Ochrony Środowiska oraz Zdzisław Szkiruć – dyrektor Wigierskiego Parku Narodowego. Tematem obrad był program Natura 2000 w Polsce i udział Lasów Państwowych w tym programie, a także ocena dotychczasowego funkcjonowania Forum Leśnego i możliwości jego dalszych działań. Dyskutowano również o sprawach Puszczy Białowieskiej.

Obawy leśników o wzrost obciążeń Lasów Państwowych w wyniku włączenia części ich powierzchni do obszarów Natura 2000 i o związane z tym ograniczenie funkcji gospodarczych próbowała rozwiązać E. Symonides. Przytoczyła m.in. zapis z dyrektywy siedliskowej (Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 V 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych

oraz dzikiej fauny i flory), który brzmi: „Działania podejmowane zgodnie z niniejszą dyrektywą będą uwzględniać wymogi gospodarcze, społeczne i kulturalne oraz cechy regionalne i lokalne” (m.in. art. 2, pkt 3 cytowanej dyrektywy).

Działania Forum Leśnego uznano za potrzebne i korzystne, głównie ze względu na możliwość wymiany zdań na gruncie dialogu pomiędzy stronami reprezentującymi Lasy Państwowe i ekologiczne organizacje pozarządowe. Takiego stanowiska nie podzielali jednak wszyscy członkowie, powołani zarządzeniem nr 74 dyrektora generalnego Lasów Państwowych. Dalszego udziału w pracach Forum Leśnego odmówiło stowarzyszenie Pracownia na Rzecz Wszystkich Istot, reprezentowane przez prezesa Dariusza Matusiaka, oraz Towarzystwo Ochrony Puszczy Białowieskiej na czele z przewodniczącym Andrzejem Bobcem. Oficjalne stanowisko w tej sprawie, wyrażone na piśmie, zostało przesłane do Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych. Zasadniczym powodem rezygnacji z udziału w pracach był, ich zdaniem, brak postępu w poprawie statusu ochronnego Puszczy Białowieskiej.

Podczas obrad Forum Leśnego w Malinówce nie tylko Ewa Symonides wyraziła opinię, że utrzymujący się zamęt wokół Puszczy Białowieskiej nie służy niczemu dobremu. Sprawą nadrzędną jest ochrona puszczy, a drugorzędną – określenie instytucji, która tą ochroną kieruje i za nią odpowiada.

Ważną rolę w zacieśnianiu współpracy m.in. na rzecz ochrony przyrody w Lasach Państwowych mają do spełnienia rady naukowo-społeczne leśnych kompleksów promocyjnych. Ideą, która przyświecała powołaniu tych rad, było stworzenie możliwości kontaktu leśników z całym otoczeniem lasów, wymiany opinii na temat sposobów realizacji funkcji lasów oraz rozwiązywania bieżących problemów. Wynika to z faktu, że Lasy Państwowe jako zarządca majątku skarbu państwa poddają się ocenie i kontroli społecznej. Spełnianie oczekiwań różnych grup społecznych, oczekiwań często ze sobą sprzecznych (m.in. przedstawicieli przemysłu drzewnego i organizacji ekologicznych), może odbywać się jedynie w ramach obowiązującego prawa. W tej sytuacji rady spełniają także rolę edukacyjną, polegającą na wyjaśnianiu możliwości i ograniczeń w zaspokajaniu określonych potrzeb. Zdobytą w trakcie posiedzeń wiedzę członkowie rad przekazują do swoich środowisk. Jedną ze słabszych stron rad naukowo-społecznych jest stosunkowo niewielka w nich reprezentacja organizacji pozarządowych. Część z tych organizacji odmawia wprost współpracy z Lasami Państwowymi, jeśli ich wcześniejsze postulaty nie zostały spełnione.

Mimo wymienionych przeszkód, istnieje zapotrzebowanie na bezpośrednie rozmowy i konsultacje w wielu ważnych kwestiach dotyczących ochrony przyrody w Lasach Państwowych. Potwierdzeniem takiej opinii mogą być wnioski, które wynikają z przeprowadzonej kampanii na temat

Ryc. 19. Konsultacje terenowe leśników Nadleśnictwa Celestynów z przedstawicielami organizacji społecznych i ekologicznych (fot. W. Sobociński)

wdrażania programu sieci Natura 2000 w Polsce. Sposób prowadzenia tzw. konsultacji, zwłaszcza w pierwszym okresie kampanii, polegający na przedstawianiu gotowych propozycji, rzekomo nie do podważenia, oraz bagatelizowaniu zgłaszanych wątpliwości i zastrzeżeń, wywołał uzasadniony opór i nieufność wśród wielu środowisk, szczególnie przedstawiciele samorządów, a także leśników. Wpłynęło to na zmianę tego rodzaju taktyki i powrót do autentycznych i merytorycznych konsultacji, choć stracony w pierwszej fazie kampanii czas był już trudny do odrobienia.

Obowiązujące dziś przepisy w sprawie sporządzania różnego rodzaju planów gospodarczych i ochrony przyrody (plany urządzenia lasu z programem ochrony przyrody dla nadleśnictwa, plany ochrony dla różnych form ochrony przyrody znajdujących się w zarządzie Lasów Państwowych) wymagają zasięgania opinii społecznej. Potrzebna jest do tego współpraca różnych grup społecznych, które powinny być coraz lepiej przygotowane do tej funkcji, m.in. dzięki prowadzonej przez różne instytucje i organizacje edukacji ekologicznej społeczeństwa, w tym także przez Lasy Państwowe (w wypadku LP jest to tzw. edukacja leśna).

Załącznik

Wykaz niektórych aktów prawnych regulujących ochronę przyrody w Lasach Państwowych w latach 1945–2004

29 VIII 1946 r. – rozporządzenie Ministra Oświaty w sprawie wprowadzenia gatunkowej ochrony roślin.

7 IV 1949 r. – ustawa o ochronie przyrody (DzU nr 25, poz. 180). Ustawa zmieniła pierwszą polską ustawę o ochronie przyrody z 10 III 1934 r. (DzU nr 31, poz. 274).

20 XII 1949 r. – ustawa o państwowym gospodarstwie leśnym (DzU nr 63, poz. 494 z późn. zm. z 26 X 1950 r., DzU nr 49, poz. 448).

20 XI 1950 r. – zarządzenie Ministra Leśnictwa w sprawie zakresu czynności konserwatora przyrody, nadleśniczego państwowego, kierownika parku narodowego i dyrektora parku narodowego w dziedzinie ochrony przyrody (Monitor Polski nr A-132, poz. 1646).

4 XI 1952 r. – rozporządzenie Ministra Leśnictwa w sprawie wprowadzenia gatunkowej ochrony zwierząt (DzU nr 45, poz. 307, zmiany w DzU z 1953 r. nr 48, poz. 237; DzU z 1955 r. nr 17, poz. 103; DzU z 1957 r. nr 37, poz. 160 i DzU z 1964 r. nr 12, poz. 73).

10 V 1955 r. – zarządzenie nr 161 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego w sprawie ośrodków hodowli rzadkich zwierząt (Biuletyn Ministerstwa Leśnictwa nr 15, poz. 195).

28 II 1957 r. – rozporządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego w sprawie wprowadzenia gatunkowej ochrony roślin (DzU nr 15, poz. 78).

30 IV 1957 r. – rozporządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego w sprawie Straży Ochrony Przyrody (DzU nr 41, poz. 189, zmiany w DzU z 1962 r. nr 59, poz. 286 i DzU z 1967 r. nr 4, poz. 14).

30 VII 1957 r. – zarządzenie nr 251 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego w sprawie ochrony zwierząt na terenach rezerwatowych (Biuletyn Ministerstwa Leśnictwa nr 18, poz. 237).

1962 r. – instrukcja o urządzaniu lasów w parkach narodowych i rezerwach przyrody. Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego, Zarząd Ochrony Przyrody, Warszawa.

28 VII 1962 r. – zarządzenie nr 132 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego w sprawie wprowadzenia instrukcji dotyczącej pozyskiwania owoców i nasion drzew oraz krzewów w parkach narodowych, w rezerwach przyrody i z drzew uznanych za pomniki przyrody (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego nr 13, poz. 141).

16 III 1963 r. – zarządzenie nr OP-1-246/63 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego w sprawie trybu ustalania rozmiaru zbioru surowców zielarskich.

31 VII 1965 r. – zarządzenie nr 108 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego w sprawie zasad korzystania z płodów runa leśnego w lasach państwowych (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego nr 10, poz. 129).

11 XI 1968 r. – zarządzenie nr 184 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego w sprawie wysokości odszkodowań za bezprawnie pozyskane dzikie zwierzęta znajdujące się pod ochroną gatunkową (znak: OP-240/12/68).

26 X 1971 r. – ustawa o ochronie gruntów rolnych i leśnych oraz rekultywacji gruntów (DzU nr 27, poz. 249).

5 VII 1973 r. – zarządzenie nr 57 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego w sprawie zmniejszenia ilości wilków (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego nr 6, poz. 52).

26 III 1982 r. – ustawa o ochronie gruntów rolnych i leśnych (DzU nr 11, poz. 79).

28 IX 1991 r. – ustawa o lasach (DzU nr 101, poz. 444 z późn. zm.).

16 X 1991 r. – ustawa o ochronie przyrody (DzU nr 114, poz. 492 z późn. zm.).

8 XI 1994 r. – decyzja nr 23 Ministra Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa w sprawie ochrony i zagospodarowania Puszczy Białowieskiej.

19 XII 1994 r. – zarządzenie nr 30 dyrektora generalnego Lasów Państwowych w sprawie leśnych kompleksów promocyjnych (LKP).

6 I 1995 r. – rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (DzU nr 13, poz. 61).

6 IV 1995 r. – rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa w sprawie ochrony gatunkowej roślin (DzU nr 41, poz. 214).

13 X 1995 r. – ustawa „Prawo łowieckie” (DzU nr 147, poz. 713 z późn. zm.).

22 IV 1997 r. – dokument Polityka Leśna Państwa, przyjęty przez Radę Ministrów.

28 XII 1998 r. – rozporządzenie Ministra Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa w sprawie szczegółowych zasad ochrony i zbiorów płodów runa leśnego oraz zasad lokalizowania pasiek na obszarach leśnych (DzU 99.6.42 z późn. zm.).

7 XII 2000 r. – zarządzenie nr 74 dyrektora generalnego Lasów Państwowych, powołujące Forum Leśne – stały zespół zadaniowy będący organem doradczo-opiniującym przy dyrektorze generalnym Lasów Państwowych.

6 VII 2001 r. – ustawa o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju (DzU 01.97.1051 – z późn. zm.).

26 IX 2001 r. – rozporządzenie Ministra Środowiska w sprawie określenia listy gatunków zwierząt rodzimych dziko występujących, objętych ochroną gatunkową ścisłą i częściową, oraz zakazów dla danych gatunków i odstępstw od tych zakazów (DzU 01.130.1456).

16 IV 2004 r. – ustawa o ochronie przyrody (DzU 04.92.880)

Literatura

- Bernadzki E., Brzeziecki B.:** Konflikt? *Echa Leśne*. 2000, nr 5, s. 8–11.
- Broda J., Wawrzynkiewicz J.:** Użytkowanie lasu. **W:** *Lasy Państwowe w Polsce w latach 1944–1990*. Oprac. zesp. pod red. Józefa Brody. Warszawa–Poznań, PWN 1997.
- Gliwicz J.:** Ochrona różnorodności biologicznej w programie kompleksowej ochrony zasobów leśnych. **W:** *Polska polityka kompleksowej ochrony zasobów leśnych*. Red. A. Grzywacz. Warszawa 1994, s. 44–61.
- Graniczny S.:** Stan lasów w Polsce. *Wiadomości Korespondenta Rolnego*. GUS 1946, nr 8, s. 7–8.
- Grzywacz A.:** Polska polityka kompleksowej ochrony zasobów leśnych – synteza. **W:** *Polska polityka kompleksowej ochrony zasobów leśnych*. Warszawa 1994, t. II, s. 42–145.
- Grzywacz A.:** Kontrowersje w „Kontrowersjach”. *Echa Leśne*. 2000, nr 2, s. 6 i 15.
- Jarosz S.:** Zadania Administracji Lasów Państwowych w dobie obecnej w zakresie ochrony przyrody. *Głos Lasu*. 1948, nr 4, s. 6–7.
- Kapuściński R.:** Kontrowersji ciąg dalszy. *Echa Leśne*. 2000, nr 3, s. 8–9.
- Łonkiewicz B.:** Wykorzystanie GIS w ochronie przyrody w lasach. **W:** *Ochrona leśnej różnorodności biologicznej*. Warszawa, IBL 1997.
- Marszałek E.:** „Wilcze echa” ochrony przyrody w lasach. *Las Polski*. 2003, nr 5, s. 12.
- Memoriał** (w sprawie katastrofального stanu lasów i gospodarki leśnej w kraju). *Sylvan*. 1956, nr 10.
- Mizera T.:** Strefy ochronne szansą dla ptaków czy zagrożeniem dla gospodarki leśnej. Czy stać Polskę na ochronę 0,7% powierzchni? *Przegląd Leśniczy*. 2000, nr 8, s. 10–13.
- Olech W., Perzanowski K.:** *Strategia ochrony żubrów w Polsce*. Maszynopis 2002.
- Patalas Z.:** Informacja o stanie lasów w Polsce. **W:** *Stan polskiej przyrody w 20 lat po apelu U Thanta. Materiały na sejmik krajoznawczy Komisji Ochrony Przyrody ZG PTTK*. Warszawa, ZG PTTK, ZG LOP, ZG PKE 1988.
- Polityka ekologiczna państwa**. Warszawa, Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa 1990.
- Radecki W.:** Zarys dziejów prawnej ochrony przyrody i środowiska w Polsce. Kraków, Oddział Akademicki PTTK w Krakowie. Regionalna Pracownia Krajoznawcza 1990.
- Rocznik polityczny i gospodarczy 1939** (reprint). Polska Agencja Prasowa S.A. 2003.
- Sokołowski A.W.:** Charakterystyka oraz inwentaryzacja lasów o charakterze naturalnym na terenie Puszczy Białowieskiej. *Prace IBL*. 1999, seria B, nr 36, s. 27–35.
- Szczęsny T.:** Rezerwaty leśne. *Przyroda Polska*. 1965, nr 3, s. 8.
- Szujecki A.:** Leśne Kompleksy Promocyjne. Przykład proekologicznej polityki państwa. *Aura*. 1996, nr 5, s. 12–14.
- Wodziczko A.:** Nowe zadania leśników na polu ochrony przyrody. *Przegląd Leśniczy*. 1946, nr 7.

20 | LASY PAŃSTWOWE W UNII EUROPEJSKIEJ

TOMASZ WÓJCIK

Od redakcji. Polska przystąpiła do Unii Europejskiej 1 V 2004 r. Ten tak istotny w historii naszej państwowości fakt zbiegł się z osiemdziesięcioleciem Lasów Państwowych i sześćdziesięcioletnim, pełnym wstrząsów okresem powojennych dziejów tej organizacji, będącym treścią trzeciego tomu „Z dziejów Lasów Państwowych...”. Trudno zatem mówić o „dziejach Lasów Państwowych w Unii Europejskiej”, gdyż znajdujemy się wciąż w fazie przygotowań do pełnej integracji. Stąd też treść tego rozdziału, zamykającego długi okres powojennego rozwoju Lasów Państwowych, siłą rzeczy musi w mniejszym stopniu dotyczyć „dziejów”, w znacznym natomiast problematyki bardzo aktualnej, spraw „realizowanych”, a nie zawsze „zrealizowanych”.

20.1. Wprowadzenie

Funkcjonowanie gospodarcze w Unii Europejskiej (UE) wiąże się z poszanowaniem obowiązujących reguł, wynikających z traktatów i innych aktów prawnych, których bezpośrednie przejęcie przez system prawny Polski jest elementem dostosowań integracyjnych. Wymaga także wdrożenia mechanizmów i ustaleń polityk wspólnotowych, takich jak np. wspólna polityka rolna czy polityka ochrony środowiska. Wiele postanowień dotyczących polityki makroekonomicznej oraz kierunków rozwoju Unii jest przyjmowanych przez Radę Europejską i Radę Unii Europejskiej w formie programów (zwanych także procesami) i strategii. Również tego rodzaju dokumenty programowe, mające wpływ na funkcjonowanie każdego podmiotu gospodarczego, muszą być wdrażane w każdym państwie członkowskim. Nawet jeśli z formalnego punktu widzenia strategię czy programy nie mają charakteru wiążącego, państwa stosują się do nich w wyniku politycznej presji pozostałych członków UE. Przykładami najbardziej znanych dokumentów programowych UE mogą być opracowywane co roku Ogólne Wytyczne Polityki Gospodarczej, Proces Luksemburski, czyli Europejska Strategia Zatrudnienia lub Strategia Lizbońska, której realizacja ma doprowadzić do przekształcenia Europy w najszybciej rozwijający się obszar gospodarczy na świecie.

Polska przystępuje do UE w czasie, kiedy integracja gospodarcza jest już bardzo zaawansowana. Proces integracji – po utworzeniu strefy wolnego handlu, powstaniu unii celnej, dalekim zaawansowaniu znoszenia barier w przepływie towarów, usług, siły roboczej i kapitału (jednolity rynek europejski) – wchodzi w fazę coraz skuteczniejszej koordynacji narodowych polityk gospodarczych. Ma to niebagatelne znaczenie również dla Lasów Państwowych. Zachowania rynkowe Lasów Państwowych jako podmiotu

zdecydowanie dominującego na regionalnym rynku surowca drzewnego będą uważnie monitorowane, a wszelkie przypadki nadużywania pozycji dominującej – ujawniane ze wszystkimi tego konsekwencjami. Dotyczy to przede wszystkim jednakowego traktowania wszystkich uczestników jednolitego rynku europejskiego. Z drugiej strony, Lasy Państwowe mogą się znaleźć pod presją na rzecz uprzywilejowanego traktowania krajowego przemysłu drzewnego w trosce o lokalne miejsca pracy i lokalny rozwój gospodarczy. Obawy tego rodzaju w stosunku także do innych nowych państw członkowskich UE są wyrażane w komunikatach Komisji Europejskiej – Dyrekcji Generalnej ds. Przedsiębiorstw.

Unia Europejska nie ma wspólnej polityki leśnej. Problematyka leśnictwa nie została wyartykułowana w Traktacie Rzymskim ani w Traktacie z Maastricht. Problematyki tej nie udało się wyodrębnić także w projekcie Traktatu Konstytucyjnego. Nie ma więc podstawy prawnej do utworzenia wspólnej polityki leśnej i nic nie wskazuje na to, aby taka podstawa zaistniała w przyszłości.

Większość krajów UE uważa, że odpowiedzialność za sektor leśny powinna być pozostawiona poszczególnym krajom; nie ma potrzeby harmonizacji polityki leśnej ze względu na zróżnicowanie lasów i systemów gospodarki leśnej w Europie, niemniej dość znaczna liczba aktów prawnych UE dotyczy bezpośrednio leśnictwa. Część działań legislacyjnych UE w sferze leśnictwa wiąże się z realizacją celów nakreślonych głównie przez wspólną politykę rolną, politykę konkurencji, politykę swobodnego przepływu towarów i usług oraz ochrony środowiska. Niektóre uregulowania prawne powstały po opracowaniu przez Komisję Europejską „Strategii i programu działania Wspólnoty Europejskiej dla sektora leśnego”, przyjętych przez Radę w 1989 r. i zmodyfikowanych w roku 1992. Aktualne stanowisko UE w sprawie ogólnych kierunków rozwoju leśnictwa, do realizacji których zobowiązane są państwa członkowskie, zawarte zostało w rezolucji Rady UE z dnia 15 XII 1998 r. w sprawie Strategii Leśnictwa dla UE.

20.2. Podstawowe akty prawne Unii Europejskiej dotyczące leśnictwa

Regulacje prawne UE dotyczące leśnictwa obejmują wiele różnych jego aspektów. Wspólne działania w tym sektorze koncentrują się na wspieraniu finansowym gospodarki leśnej jako czynnika stymulującego rozwój rolnictwa oraz terenów wiejskich, systematycznym monitoringu stanu lasów, tworzeniu systemów informacji o zasobach leśnych i sytuacji ekonomicznej sektora leśnego, zapobieganiu i zwalczaniu pożarów lasów. Zachowanie różnorodności biologicznej i ochrona zagrożonych gatunków również znajduje odzwierciedlenie w prawie UE. Handel drewnem i materiałem roznamiętniowym oraz świadczenie usług leśnych podlegają regułom swobodnego przepływu towarów i usług, które dla tych produktów zostały określone odrębnymi aktami prawnymi.

20.2.1. Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej (EAGGF)

20.2.1.1. Leśnictwo jako integralny element rozwoju terenów wiejskich

Unia Europejska zakłada, że w ciągu najbliższych lat rolnictwo będzie musiało się dostosować m.in. do zmian rynku produktów rolnych, wynikających z rozszerzenia Wspólnoty. Polityka rozwoju terenów wiejskich, wraz z innymi instrumentami Wspólnej Polityki Rolnej (WPR), będzie miała na celu przywrócenie oraz podniesienie konkurencyjności terenów wiejskich, m.in. przez utrzymanie i tworzenie nowych miejsc pracy na tych terenach. Leśnictwo jest postrzegane jako integralny element rozwoju terenów wiejskich. Stąd, w ramach weryfikacji WPR, działania Wspólnoty w zakresie leś-

nictwa zostały włączone do systemu wsparcia rozwoju wsi. Wsparcie dla leśnictwa nie może zakłócać efektywnego funkcjonowania konkurencji; powinno być zatem neutralne względem rynku.

W związku z powyższym, w dniu 17 V 1999 r. został wydany bardzo ważny akt prawny, stwarzający szanse rozwoju leśnictwa, zwłaszcza prywatnego, w krajach członkowskich UE. Tym aktem jest rozporządzenie Rady (EC) nr 1257/1999 w sprawie wsparcia rozwoju terenów wiejskich ze środków Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EAGGF – European Agriculture Guidance and Guarantee Funds) oraz o nowelizacji i uchyleniu niektórych rozporządzeń. Dokument ten uchylił z dniem 1 I 2000 r. m.in. rozporządzenie Rady nr 2080/92 w sprawie wsparcia przedsięwzięć leśnych w rolnictwie (zalesienia gruntów rolnych). System wspierania z budżetu UE zalesień oraz innych przedsięwzięć w leśnictwie został nieco skorygowany i uproszczony, w zasadniczych zarysach jest on jednak kontynuacją poprzednich rozwiązań.

Rozporządzenie Rady (EC) nr 1257/1999 ustala ramowe zasady wsparcia finansowego Wspólnoty dla następujących przedsięwzięć podejmowanych na rzecz rozwoju wsi:

- inwestycje w gospodarstwa rolne;
- ułatwianie startu młodym rolnikom;
- szkolenia zawodowe;
- wcześniejsze emerytury;
- rolnictwo na terenach o mniej korzystnych warunkach naturalnych oraz tam, gdzie produkcja rolna podlega ograniczeniom wynikającym ze wspólnotowego prawa ochrony środowiska;
- metody produkcji rolnej zgodne z zasadami ochrony i poprawy jakości środowiska;
- inwestycje mające na celu racjonalizację przetwórstwa i marketingu produktów rolnych;
- leśnictwo.

Rozporządzenie nr 1257/1999 ustanawia znacznie szerszy program wsparcia dla przedsięwzięć z zakresu leśnictwa jako istotnego elementu rozwoju terenów wiejskich niż tylko zalesianie gruntów rolnych, jak to miało miejsce w wypadku rozporządzenia nr 2080/92.

Rozporządzenie nr 1257/1999 stanowi, iż ogólnym celem wsparcia dla leśnictwa jest utrzymanie i rozwój ekonomicznych, ekologicznych i społecznych funkcji lasów na terenach wiejskich. Wsparcie to służy w szczególności promowaniu:

- zrównoważonej gospodarki leśnej oraz rozwoju leśnictwa,
- utrzymania i poprawy stanu zasobów leśnych,
- powiększania obszarów zalesionych (ryc. 1).

Ryc. 1. Wsparcie finansowe Unii Europejskiej dla leśnictwa służy m.in. promowaniu zalesień (fot. S. Kinelski)

Wsparcie takie może być udzielane tylko lasom i obszarom znajdującym się w posiadaniu właścicieli prywatnych, stowarzyszeń właścicieli, gmin lub stowarzyszeń gmin. Nie obejmuje lasów stanowiących własność władz centralnych lub regionalnych oraz osób prawnych, których kapitał w 50% i więcej należy do władz centralnych lub regionalnych.

Pomoc finansowa dla leśnictwa będzie dotyczyła jednego lub więcej spośród poniższych działań:

- zalesiania terenów nie będących gruntami rolnymi, pod warunkiem, że zalesienia te będą dostosowane do lokalnych warunków, także środowiskowych;
- inwestycji w lasach, mających na celu znaczne zwiększenie ich wartości ekonomicznej, ekologicznej i społecznej;
- inwestycji w celu poprawienia i racjonalizacji pozyskiwania, przetwarzania i sprzedaży produktów leśnych; inwestycji związanych z przerobem drewna jako surowca, ograniczonych do operacji poprzedzających przetwórstwo przemysłowe;
- promocji nowych rynków zastosowania i sprzedaży produktów leśnych;
- zakładania stowarzyszeń właścicieli lasów w celu pomocy ich członkom w prowadzeniu zrównoważonej i efektywnej gospodarki leśnej;

Ryc. 2. Pomoc finansowa Wspólnoty Europejskiej obejmie w pierwszej kolejności likwidację skutków huraganowego wiatru w Puszczy Piskiej, w dniu 4 VII 2002 r. (fot. W. Gil)

- przywracania potencjału produkcyjnego leśnictwa, zniszczonego w wyniku naturalnych katastrof i pożarów, oraz wprowadzania odpowiednich instrumentów zapobiegawczych.

Wyjątkowo wsparcie tego ostatniego działania (likwidacji skutków katastrof naturalnych i pożarów) będzie mogło dotyczyć wszystkich lasów, niezależnie od formy własności, a więc również lasów stanowiących własność skarbu państwa. Skorzystają z tego Lasy Państwowe. W opracowanym na obecny okres programowania polskim Sektorowym Programie Operacyjnym „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich” zostało ujęte działanie nr 2.1.: „Przywracanie potencjału

produkcji leśnej zniszczonego naturalną katastrofą lub pożarem oraz wprowadzanie odpowiednich instrumentów zapobiegawczych”. Pomoc finansowa udzielona w ramach tego działania dostępna będzie w wypadku wystąpienia naturalnej katastrofy (wiatru, oksiści, powodzi, lawin, szkodliwych czynników biotycznych) i (lub) pożaru na terenach leśnych całej Polski, bez względu na formę ich własności. W pierwszej kolejności obejmie tereny leśne północno-wschodniej Polski, zgodnie z zasięgiem geograficznym zniszczeń powstałych w wyniku huraganowego wiatru w dniu 4 VII 2002 r. (ryc. 2). Beneficjentami pomocy stanie się 14 nadleśnictw Lasów Państwowych. Ze środków funduszu EAGGF – Sekcji Orientacji (80%) i środków budżetu państwa sfinansowanych zostanie 100% kosztów projektu opartego na „Strategii zagospodarowania hodowlano-ochronnego terenów pohuraganowych z dnia 4 VII 2002 r.”.

20.2.1.2. Dofinansowanie zalesień gruntów rolnych

Artykuł 31 rozporządzenia Rady nr 1257/1999 przewiduje, że zalesianie terenów rolniczych może być finansowane ze środków funduszu EAGGF, pod warunkiem, że takie zalesianie będzie dostosowane do lokalnych warunków, w tym także środowiskowych. Finansowanie może obejmować:

- koszty zakładania upraw;
- coroczną, do pięciu lat, premię za każdy hektar zalesionego gruntu na pokrycie kosztów utrzymania nasadzeń;
- coroczną premię, do 20 lat, za każdy hektar zalesionego gruntu na pokrycie utraty dochodu z powodu zalesienia. Premię mogą otrzymywać rolnicy (lub ich stowarzyszenia), którzy uprawiali grunt przed jego zalesieniem (w wysokości maksymalnej 725 euro/ha) lub każda inna osoba prawna (w wysokości maksymalnej do 185 euro/ha). Rolnikiem jest osoba, która poświęca zasadniczą część czasu pracy rolnictwu i uzyskuje z niego zasadniczą część dochodu.

Finansowanie zalesiania gruntów rolnych, podejmowanego przez władze publiczne (w wypadku Polski odnosi się to m.in. do gruntów skarbu państwa), może dotyczyć jedynie kosztów założenia uprawy leśnej.

Wsparcie zalesiania terenów rolniczych nie może być przyznawane rolnikom korzystającym z wcześniejszych emerytur i na zakładanie plantacji choinkowych.

W wypadku szybko rosnących gatunków hodowanych w krótkim okresie, wsparcie zalesiania może dotyczyć jedynie kosztów założenia plantacji. Określenie „gatunki szybko rosnące” oznacza gatunki, których okres rotacji jest krótszy niż 15 lat.

20.2.1.3. Ogólne zasady wspierania leśnictwa ze środków funduszu EAGGF

Wsparcie zalesień gruntów rolnych przez Wspólnotę finansowane jest z Sekcji Gwarancji funduszu EAGGF; jego wysokość jest uzależniona od kosztów rzeczywistych (np. zakładania upraw) lub z góry określona w omówionym powyżej artykule 31 jako wartość maksymalna (np. premia na pokrycie utraty dochodu z produkcji rolniczej w wyniku zalesienia). Niezbędne jest zatem utworzenie zintegrowanego systemu zarządzania i kontroli, umożliwiającego okresową weryfikację powierzchni podlegających dofinansowaniu, deklarowanych przez beneficjentów.

Lasy Państwowe, zarządzające także gruntami rolnymi, korzystają z płatności bezpośrednich ze środków funduszy EAGGF – Sekcji Gwarancji na tych samych zasadach jak inni producenci rolni. Obszar gruntów rolnych zgłoszony do objęcia płatnościami bezpośrednimi w 2004 r. wynosi ponad 11 tys. ha (ryc. 3). Jako producenci rolni zostały zarejestrowane 393 nadleśnictwa. Potencjalny przychód z tytułu płatności bezpośrednich wynosi około 5,5 mln zł.

Wsparcie pozostałych działań z zakresu leśnictwa na terenach objętych celem 1. finansowane jest z Sekcji Orientacji tegoż funduszu, zaliczanej do

Ryc. 3. Z płatności bezpośrednich pochodzących ze środków funduszy EAGGF – Sekcji Gwarancji korzystają także Lasy Państwowe, zarządzające ponad 11 tys. ha gruntów rolnych (fot. W. Gil)

funduszy strukturalnych Wspólnoty. Cel 1. dotyczy promocji rozwoju i dostosowania strukturalnego regionów opóźnionych w rozwoju, tzn. tych regionów, w których produkt krajowy brutto na osobę, mierzony siłą nabywczą i obliczony na podstawie danych Wspólnoty za ostatnie trzy lata, dostępnych w dniu 26 III 1999 r., jest mniejszy niż 75% średniej dla Wspólnoty. Niewątpliwie wszystkie regiony w Polsce kwalifikują się obecnie do objęcia celem 1. Ogólnie rzecz biorąc, udział Wspólnoty w finansowaniu wszelkiego rodzaju przedsięwzięć z funduszy strukturalnych może wynosić nie więcej niż 75% kosztów całkowitych, a przynajmniej 50% wydatków publicznych. W wypadku inwestycji przynoszących dochód, udział ten ograniczony jest do 35–40% kosztów całkowitych.

Warunkiem uzyskania pomocy z funduszy strukturalnych Wspólnoty jest przygotowanie przez państwa członkowskie planów rozwoju dla regionów opóźnionych i programów operacyjnych. Wsparcie leśnictwa dodatkowo uwarunkowane jest uchwaleniem Narodowego Programu Leśnego, uwzględniającego m.in. zobowiązania wynikające z Konferencji Ministerialnych na temat ochrony lasów w Europie.

Środki finansowe w budżecie UE na finansowanie powyższych przedsięwzięć zostały zapewnione na lata 2000–2006. Rozporządzenie nr 1257/1999 stwarza zatem państwom członkowskim UE szanse intensyfikacji rozwoju leśnictwa. Warunkiem wykorzystania tych szans jest opracowanie odpowiednich programów oraz istnienie struktur administracyjnych, będących w stanie wdrożyć to rozporządzenie.

20.2.2. Monitoring stanu lasów we Wspólnocie Europejskiej

Kompleksowy system długotrwałego monitorowania stanu lasów i zapobiegania pożarom lasów ustanowiony został w rozporządzeniu (WE) nr 2152/2003 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 XI 2003 r. w sprawie monitorowania lasów i zmiennych oddziaływań środowiska we Wspólnocie (Forest Focus). System ten obejmuje:

- monitorowanie zanieczyszczeń powietrza i skutków zanieczyszczenia powietrza oraz innych czynników, które wywierają wpływ na lasy, takich jak czynniki biotyczne, abiotyczne oraz antropogeniczne;
- monitorowanie pożarów lasów oraz ich przyczyn i skutków (ryc. 4);
- rozwój monitoringu gleb, wiązania węgla, zmian klimatu i różnorodności biologicznej, a także funkcji ochronnych lasów;
- ocenę efektywności monitoringu i oceny stanu lasów.

Ryc. 4. Kompleksowy system monitorowania stanu lasów we Wspólnocie Europejskiej obejmuje m.in. monitorowanie pożarów lasów, ich przyczyn i skutków. Na zdjęciu: przeciwpożarowa wieża obserwacyjna w lasach lubuskich, zbudowana z funduszy pomocowych UE (fot. RDLP w Zielonej Górze)

System powinien zapewnić wiarygodne i porównywalne dane i informacje o stanie lasów oraz o szkodliwych oddziaływaniach na lasy na obszarze Wspólnoty. Będzie on także narzędziem oceny działań na rzecz zachowania i ochrony lasów, działań będących ważnym elementem strategii zrównoważonego rozwoju.

Maksymalny wkład Wspólnoty w finansowanie programów krajowych, opracowanych w ramach systemu, wynosi od 50 do 75%.

Rozporządzenie nr 2152/2003 zapewnia kontynuację wsparcia finansowego przedsięwzięć z zakresu ochrony przeciwpożarowej lasów, określonych w uprzednio obowiązującym rozporządzeniu nr 2158/92:

Udział finansowy UE	Zadania	Przykłady
Tereny o wysokim stopniu zagrożenia – do 50% kosztów. Tereny o średnim stopniu zagrożenia – do 30% kosztów.	Utworzenie lub rozbudowa systemu monitorowania i wykrywania pożarów.	Zakup i instalacja stałych lub ruchomych urządzeń monitoringowych. Zakup środków łączności.
	Budowa systemu zapobiegania pożarom.	Zakładanie i utrzymanie pasów i dróg pożarowych. Budowa punktów czerpania wody.
	Identyfikacja przyczyn pożarów i ich eliminacja.	Prace badawcze i ekspertyzy. Edukacja społeczna.
	Rozwój technologii i szkolenia.	Szkolenia personelu. Badania i wdrożenia pilotowe nowych metod i technologii.

20.2.3. Ochrona zasobów przyrodniczych

Podstawowe znaczenie dla ochrony różnorodności biologicznej w Europie mają dwie dyrektywy: nr 92/43/EEC o ochronie środowiska przyrodniczego i dzikiej fauny i flory oraz nr 79/409/EEC o ochronie dzikich ptaków.

Celem dyrektywy 92/43/EEC jest zachowanie różnorodności biologicznej na terytoriach krajów członkowskich przez ustanowienie specjalnego statusu ochronnego w stosunku do niektórych rodzajów ekosystemów oraz wybranych gatunków zwierząt i roślin. Obowiązkiem każdego państwa członkowskiego jest utworzenie listy obszarów ważnych w skali UE z punktu widzenia ochrony zasobów przyrodniczych oraz będących habitatami dla wybranych gatunków zwierząt i roślin, wyspecyfikowanych w dyrektywie. Na tej podstawie tworzona jest europejska sieć ekologiczna takich obszarów, znana jako Natura 2000. Szkieletem sieci będą głównie obszary leśne (ryc. 5). Kraje członkowskie muszą im nadać specjalny status ochronny, opracować właściwe plany zagospodarowania oraz podjąć kroki administracyjne w celu zapobieżenia degradacji.

Odpowiednia polityka zagospodarowania przestrzennego powinna zapewnić ekologiczną łączność pomiędzy poszczególnymi elementami sieci.

Ryc. 5. Szkieletem sieci Natura 2000 będą głównie obszary leśne. Na zdjęciu: Puszcza Białowieska (fot. P. Fabijański)

Państwa członkowskie muszą zorganizować właściwe zarządzanie i monitoring obszarów chronionych, a także objąć ochroną ścisłą gatunki roślin i zwierząt, będące przedmiotem zainteresowania UE. Dyrektywa przewiduje mechanizm wsparcia finansowego powyższych działań ze środków programu środowiskowego LIFE.

Realizacja dyrektywy 92/43/EEC przebiega z opóźnieniem, a sposób jej wdrożenia budzi szereg zastrzeżeń. Główna przyczyna trudności wiąże się ze strukturą własnościową lasów w UE – ponad 60% lasów jest własnością prywatną. Władze państw członkowskich mają problemy z wprowadzeniem lasów prywatnych na listę obszarów chronionych, ponieważ ich właściciele obawiają się utraty samodzielności w podejmowaniu decyzji gospodarczych i utraty przychodów. Środki finansowe, które byłyby niezbędne do zrekompensowania utraconych przychodów, przekraczają możliwości programu LIFE.

Sieć Natura 2000 obejmuje część lasów zarządzanych przez Lasy Państwowe. Nie są jednak jeszcze znane ich powierzchnia ani zakres ograniczeń, którym będzie podlegać gospodarka leśna na tych obszarach.

Dyrektywa 79/409/EEC zobowiązuje kraje członkowskie do zachowania populacji wszystkich gatunków dzikich ptaków występujących w UE (ryc. 6). Kraje te muszą zapewnić utrzymanie lub odtworzenie ich miejsc bytowania, zakazać umyślnego zabijania i chwytania, niszczenia gniazd oraz handlu żywymi lub martwymi okazami. W dyrektywie zamieszczono listę gatunków łownych oraz wykaz zabronionych sposobów polowania.

Ryc. 6. Dyrektywa ptasia zobowiązuje kraje członkowskie Wspólnoty Europejskiej do zachowania populacji wszystkich gatunków dzikich ptaków występujących w UE. Na zdjęciu: żuraw z pisklęciem (fot. G. i T. Kłosowscy)

20.2.4. Handel produktami leśnictwa i świadczenie usług leśnych na rynku wewnętrznym UE

Traktat Rzymski definiuje rynek wewnętrzny jako obszar bez barier celnych (taryfowych i pozataryfowych), na którym został zapewniony swobodny przepływ osób, towarów, usług i kapitału. Towary i usługi podlegają tym samym normom i certyfikatom, respektowanym przez wszystkie kraje UE. Państwa Wspólnoty muszą znieść przepisy techniczne, normy lub praktyki administracyjne, które mogłyby stwarzać bariery dla swobodnego funkcjonowania rynku wewnętrznego.

W dorobku prawnym UE istnieją trzy dyrektywy, zawierające regulacje prawne szczególne dla sektora leśnego. Dyrektywa Rady nr 68/89/EEC o harmonizacji prawa krajów członkowskich, dotyczącego klasyfikacji surowca drzewnego, określa metody pomiaru, klasyfikacji i znakowania drewna okrągłego wprowadzanego do obrotu na rynku wewnętrznym jako „EEC classified”. Obowiązkiem krajów UE jest zlikwidowanie przepisów krajowych nakazujących klasyfikację drewna importowanego z obszaru UE oraz wprowadzenie do systemu prawnego metod pomiaru, klasyfikacji oraz znakowania, podanych w dyrektywie. Celem jest usunięcie zakłóceń w funkcjonowaniu wspólnego rynku, wynikających z różnic w metodach pomiaru i systemach klasyfikacji drewna w poszczególnych krajach (system norm europejskich na surowiec drzewny jest dopiero w trakcie opracowywania). Nie wyklucza to obrotu drewnem klasyfikowanym według innych zasad, akceptowanych przez nabywcę i odbiorcę.

Dyrektywa 68/89/EEC jest przestarzałym aktem prawnym, zawierającym unormowania nie odpowiadające współczesnym rozwiązaniom technicznym i technologicznym oraz wymaganiom rynku. Handel drewnem opiera się na normach krajowych, w przyszłości jednak stosowane będą prawdopodobnie normy europejskie, nieco różne od norm obecnie przyjętych w Polsce (ryc. 7). Wdrożenie norm europejskich, na zasadzie dobrowolności, będzie wiązało się z koniecznością zmiany struktury sortymentowo-cenowej, nie wpłynie natomiast na poziom przychodów uzyskiwanych ze sprzedaży drewna w Lasach Państwowych.

Dyrektywa Rady nr 1999/105/EC w sprawie obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym reguluje zasady selekcji materiału podstawowego oraz produkcji i wprowadzania do obrotu leśnego materiału rozmnożeniowego. W polskim systemie prawnym problematyka ta jest uregulowana w ustawie z 2001 r. o obrocie leśnym materiałem rozmnożeniowym (ustawa weszła w życie z dniem 1 V 2004 r., wprowadzając uregulowania zawarte w dyrektywie nr 1999/105/EC). Umożliwi to Lasom Państwowym stopniową prywa-

Ryc. 7. Handel drewnem opiera się na normach krajowych, w przyszłości jednak stosowane będą normy europejskie, różne od norm obecnie przyjętych w Polsce. Na zdjęciu: drewno przygotowane do transportu w Puszczy Piskiej (fot. P. Fabijański)

tyzację produkcji materiału rozmnożeniowego oraz łatwiejszą sprzedaż tego materiału na jednolitym rynku, na którym okresowo występują niedobory.

Dyrektywą Rady nr 67/654/EEC kraje UE zostały zobowiązane do wyeliminowania przepisów i praktyk administracyjnych, które ograniczałyby prawo obywateli innych krajów członkowskich lub firm tam zarejestrowanych do zakładania przedsiębiorstw lub świadczenia usług w leśnictwie. Dotyczy to wszystkich prac z zakresu gospodarki leśnej, prac urzędniowych, zarządzania lasami oraz konsultingu. Na liście rodzajów działalności gospodarczej objętych dyrektywą znajduje się także nabywanie, zajmowanie i użytkowanie lasów i gruntów leśnych oraz nieruchomości związanych z gospodarką leśną.

20.2.5. Polityka regionalna

Polityka regionalna UE jest realizowana od ponad 30 lat. Jej celem jest wyrównywanie dysproporcji rozwojowych pomiędzy poszczególnymi regionami.

Polityka regionalna jest finansowana przez cztery fundusze strukturalne: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (ERDF – European Regional Development Funds), Europejski Fundusz Społeczny (EFS), Finansowy Instrument Orientacji Rybołówstwa (FIFG – Financial Instrument for Fisheries Guidance) i Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej (EAGGF). Wdrażana jest na poziomie regionów (NUTS 2 – w Polsce 16 województw) i podregionów (NUTS 3 – w Polsce 44 grupy powiatów).

Programowanie i wdrażanie strategii rozwoju regionalnego należy traktować jako wyzwanie i szansę dla Lasów Państwowych, trudno bowiem sobie wyobrazić realizację przedsięwzięć z ochrony środowiska, aktywizacji gospodarczej terenów wiejskich czy też z rozwoju turystyki bez udziału zarządcy 24% powierzchni kraju. Warunkiem wykorzystania tej szansy jest wpisanie strategii rozwoju Lasów Państwowych w strategię rozwoju poszczególnych regionów.

20.2.6. Stały Komitet Leśny

Instytucją, która zapewnia stałą współpracę w obszarze leśnictwa pomiędzy rządami krajów członkowskich i Komisji Europejskiej, zwłaszcza w zakresie zagrożeń środowiska leśnego i roli leśnictwa w realizacji celów wspólnej polityki rolnej i rozwoju terenów wiejskich, jest Stały Komitet Leśny, utworzony decyzją Rady nr 89/367/EEC. Komitet składa się z 50 członków (po dwu z każdego kraju UE), mianowanych przez rządy państw członkowskich; jego przewodniczącym jest reprezentant Komisji Europejskiej.

Stały Komitet Leśny jest organem opiniodawczym KE, która nie może podejmować decyzji ani działań sprzecznych z opinią komitetu; w takich wypadkach ostateczną decyzję podejmuje Rada.

Rada może nakładać na Stały Komitet Leśny również inne obowiązki. W zależności zatem od umocowań nadanych komitetowi w poszczególnych rozporządzeniach Rady, może on działać jako komitet doradczy lub zarządzający.

20.3. Podsumowanie

Rozszerzenie Unii Europejskiej z dniem 1 V 2004 r. oznacza wzrost powierzchni leśnej w państwach członkowskich o 20% i zasobów drzewnych na pniu o 25%. Struktura własnościowa lasów w nowych państwach członkowskich (EU 10) jest inna niż w starych (EU 15). Udział lasów stanowiących własność publiczną wynosi w EU 10 około 70%, natomiast w EU 15–40%. Dominująca pozycja własności publicznej wzbudza pewne obawy o zachowanie właściwych warunków konkurencji na jednolitym rynku europejskim. Ogólny wzrost udziału własności publicznej stwarza jednak szansę wyraźniejszego artykułowania problemów publicznych zarządców lasów na forum wspólnotowym, dotychczas zdominowanym przez lobby prywatnych właścicieli lasów, a w przyszłości – równorzędnego traktowania obydwu form własności w polityce i prawie Unii Europejskiej.

21

PERSPEKTYWY ROZWOJU
I PRZYSZŁOŚĆ LASÓW
PAŃSTWOWYCH

JANUSZ DAWIDZIUK

21.1. Wprowadzenie

Rok 2004 to szczególny okres w historii Lasów Państwowych – rok jubileuszu 80-lecia. Jubileusz jest zazwyczaj okazją do spojrzenia wstecz, do podsumowania i oceny dorobku, uhonorowania ludzi, którzy ten dorobek tworzyli, do świętowania i promocji idei, która z Lasów Państwowych uczyniła jedną z najtrwalszych instytucji odrodzonej Rzeczypospolitej. Jubileusz stwarza też okazję do spojrzenia w przyszłość i próby oceny perspektyw rozwoju leśnictwa, w tym perspektyw rozwoju Lasów Państwowych jako instytucji.

W roku 2004 Polska wstąpiła do Unii Europejskiej. Istotny, pośredni wpływ na leśnictwo w warunkach integracji z UE ma włączenie krajowych wyrobów przemysłu drzewnego, produktów i usług leśnych do jednolitego rynku europejskiego. Znikają cła, bariery graniczne, a swobodny przepływ towarów i usług stawia samofinansujący podmiot gospodarczy – Lasy Państwowe – w obliczu konkurencji na rynku ogólnoeuropejskim.

Stanowisko UE w sprawie ogólnych kierunków rozwoju leśnictwa, do realizacji których inspirowane są państwa członkowskie, zawarte zostało w Rezolucji Rady Europy z dnia 15 XII 1998 r. w sprawie strategii leśnictwa dla UE. Strategia podkreśla znaczenie wielofunkcyjnej roli lasów i trwałej gospodarki leśnej, której podstawą są społeczne, gospodarcze, środowiskowe, ekologiczne i kulturalne funkcje lasów, dla rozwoju społeczeństwa, w szczególności terenów wiejskich, oraz akcentuje wkład, który mogą wnieść lasy i leśnictwo do istniejących polityk Wspólnoty. Strategia leśna UE nie ma jednak mocy obowiązującego prawa (taką moc mają dyrektywy) i jest próbą integracji narodowych polityk leśnych wokół wspólnych celów leśnictwa europejskiego.

Lasy Państwowe w warunkach 80-letniej, własnej spuścizny, w czternastym roku transformacji ustrojowej i złożonej sytuacji wejścia Polski i leśnictwa polskiego do UE, stają przed ogromem wyzwań, które zadecydują o ich przyszłości. Jakie warunki wewnętrzne i zewnętrzne powinny być spełnione, by doczekały następnych jubileuszy? Jaka jest ich perspektywa? Czy są zdolne do podejmowania nowych wyzwań? Jaki będzie prawdopodobny splot krajowych i europejskich okoliczności determinujących rozwój leśnictwa, w tym rozwój Lasów Państwowych? Odpowiedź na te i inne pytania dotyczące przyszłości to zadanie niezwykle trudne. Wydaje się, że najbardziej racjonalną drogą prowadzącą do określenia perspektyw rozwojowych Lasów Państwowych jest analiza najważniejszych ich szans i zagrożeń.

21.2. Szanse i zagrożenia rozwoju Lasów Państwowych

Spośród wielu różnych czynników, które można uznać za szanse rozwoju Lasów Państwowych, należy m.in. wymienić:

- nowoczesne prawo leśne oparte na ustawie o lasach z 1991 r. (z późniejszymi zmianami), ustawie o narodowym charakterze strategicznych zasobów przyrodniczych z 2001 r., Polityce Leśnej Państwa z 1997 r.;
- pomyślną transformację struktur LP do warunków gospodarki wolnorynkowej z zachowaniem zdolności do samofinansowania, podnoszenia efektywności; stabilną sytuację ekonomiczną (zdolność do zmian);
- wysoki potencjał kreatywny pracowników LP, zdyscyplinowanie, traktowanie pracy jako swego rodzaju służby społeczeństwu, jako powinność, posłannictwo;
- pozytywny odbiór społeczny przemian ustrojowych w leśnictwie, związanych ze zmianą surowcowego modelu gospodarki leśnej na gospodarkę wielofunkcyjną (rosnące, pozytywne oceny zawodu leśnika i LP);
- wysokie poparcie społeczne dla idei nieprywatyzowania i niereprywatyzowania lasów państwowych;
- atut skali Lasów Państwowych, wychodzący naprzeciw procesom globalizacji;
- wysoką ocenę polskiego modelu organizacyjnego leśnictwa w Europie;
- wejście Polski do UE, unowocześnienie standardów, wsparcie środkami pomocowymi niektórych obszarów leśnictwa i jego otoczenia – przemysłu drzewnego oraz usług leśnych;
- dynamiczny wzrost zasobów drzewnych na pniu, dający perspektywę zwiększenia pozyskania drewna z zachowaniem trendu rozwoju zasobów;

- korzystną dla leśnictwa sytuację na rynku pracy;
- relatywnie wysoki wzrost gospodarczy i perspektywy jego utrzymania, chłonny rynek wewnętrzny na wyroby przemysłu drzewnego;
- przemiany strukturalne, techniczne i technologiczne w przemyśle drzewnym, wysokie zainteresowanie inwestycjami.

Do zagrożeń dalszego rozwoju Lasów Państwowych można m.in. zaliczyć:

- nie rozwiązany w Polsce problem reprivatyzacji i powracające próby obciążenia LP kosztami tego procesu, przekraczającymi możliwości organizacji;
- próby regionalizacji i ewentualnego podporządkowania LP wojewodom;
- niedostateczną świadomość specyfiki leśnictwa i LP w otoczeniu gospodarczym, administracyjnym i politycznym;
- niską rangę leśnictwa w strukturach UE, dyskryminację leśnictwa państwowego w rozdziale środków pomocowych;
- malejącą rangę ekonomiczną leśnictwa w rozwoju gospodarczym, przy niedocenianiu pozaekonomicznych funkcji lasu;

Ryc. 1. Szansa rozwoju Lasów Państwowych tkwi m.in. w dynamicznym wzroście zasobów drzewnych, co w perspektywie oznacza zwiększenie pozyskania drewna z zachowaniem tendencji przyrostu zasobów (fot. G. i T. Kłosowscy)

Ryc. 2. Dalszemu rozwojowi Lasów Państwowych mogą m.in. zagrażać rosnące koszty ochrony przyrody w lasach (sieć Natura 2000, w skład której wchodzi głównie obszary leśne). Na zdjęciu: Puszcza Romincka (fot. P. Fabijański)

- rosnącą konkurencję ekonomiczną europejskiego sektora leśno-drzewnego oraz sektora usług leśnych;
- rosnące koszty ochrony przyrody w lasach (sieć Natura 2000);
- konflikty społeczne w otoczeniu leśnictwa – ruchy ekologiczne, łowiectwo, przemysł drzewny, rekreacja.

21.3. Podstawy pomyslnego rozwoju Lasów Państwowych

21.3.1. Uwarunkowania prawne

Podstawą prawną funkcjonowania LP jest ustawa o lasach z 1991 r., znowelizowana w roku 1997. Jest to nowoczesny akt prawny, który w istotny sposób przewartościowuje cele i zasady prowadzenia gospodarki leśnej; w miejsce surowcowego modelu leśnictwa wprowadza i wspiera leśnictwo wielofunkcyjne. Jego celem jest tworzenie właściwych warunków życia człowieka, ochrona cennych fragmentów rodzimej przyrody, różnorodności biologicznej, gleb, wód, w dalszej zaś kolejności produkcja drewna oraz innych dóbr leśnych. Zasady leśnictwa wielofunkcyjnego rozwija Polityka Leśna Państwa, przyjęta przez rząd w 1997 r.

Wyrazem społecznego i politycznego uznania roli lasów w życiu współczesnego społeczeństwa, jak też poparcia państwowej formy zarządzania lasami, było uchwalenie w 2001 r. ustawy o narodowym charakterze zasobów przyrodniczych, zabezpieczającej przed prywatyzacją strategiczne zasoby naturalne, w tym lasy.

Idea leśnictwa wielofunkcyjnego znalazła odzwierciedlenie w powołaniu sieci leśnych kompleksów promocyjnych (LKP), w instrukcjach techniczno-leśnych wprowadzonych w LP zarządzeniami dyrektora generalnego i innych aktach regulacji wewnętrznej. Polskim, oryginalnym na skalę Europy pomysłem implementacji leśnictwa wielofunkcyjnego jest idea LKP. W 2004 r. minęło 10 lat od powołania pierwszego LKP; z perspektywy tego okresu należy bardzo wysoko ocenić efekty tego przedsięwzięcia, wpisującego się na trwałe w funkcjonowanie leśnictwa w naszym kraju.

Ideowe przemiany w leśnictwie polskim, oparte na formule wielofunkcyjnej gospodarki leśnej, usankcjonowane przez prawo i Politykę Leśną Państwa, wpisują się w nurt międzynarodowej dyskusji na temat kierunków rozwoju leśnictwa w Europie. Zyskują pozytywny odbiór społeczny i po-

Ryc. 3. Polskim, oryginalnym na skalę Europy pomysłem implementacji leśnictwa wielofunkcyjnego jest idea leśnych kompleksów promocyjnych. Na zdjęciu: przystanek na ścieżce edukacyjnej w LKP „Bory Tucholskie” (fot. W. Milewski)

winy być konsekwentnie realizowane. Lasy Państwowe są i z pewnością pozostaną podstawowym gwarantem kontynuacji tych przemian.

Lasy Państwowe są organizmem o specyficznym systemie prawno- i organizacyjno-finansowym. Ustawa o lasach oraz wytyczne Polityki Leśnej Państwa nakładają na LP obowiązek prowadzenia wielofunkcyjnej gospodarki leśnej opartej na zasadzie samofinansowania. Głównym źródłem przychodów jest sprzedaż drewna, będąca pochodną funkcji produkcyjnej gospodarki leśnej. Fakt samofinansowania LP sprawia, że jako podmiot gospodarczy podlegają one wszystkim regułom gospodarki rynkowej. Podkreślić należy jednak, że zadaniem tego specyficznego podmiotu gospodarczego – Lasów Państwowych – nie jest maksymalizacja zysku, lecz zbilansowanie przychodów i wydatków w celu harmonijnego kształtowania wszystkich funkcji lasu. Realizacja zasady samofinansowania LP w obecnych i spodziewanych uwarunkowaniach makroekonomicznych oraz jej odniesienie do systemu prawnoorganizacyjnego i finansowego to jeden z fundamentalnych problemów organizacji.

Ustawa o lasach nadaje Lasom Państwowym charakter państwowej jednostki organizacyjnej nie posiadającej osobowości prawnej, zarządzającej

majątkiem skarbu państwa. Specyficzne cechy LP jako jednostki organizacyjnej to m.in.: wspomniany brak osobowości prawnej, reprezentowanie skarbu państwa w obrocie prawnym na mocy ustawy o lasach, samodzielność finansowa, oryginalne zasady gospodarki finansowej oparte na rozporządzeniu Rady Ministrów (specjalne instrumenty finansowe, m.in. fundusz leśny, podatek leśny), powołanie mundurowej formacji pracowniczej – Służby Leśnej, autonomiczny system wynagrodzeń i inne. Ustawa powierza również LP niektóre uprawnienia władcze administracji państwowej (zlecony nadzór nad lasami niepaństwowymi, zatwierdzanie planów łowiecko-hodowlanych). Połączenie w LP cech samodzielnego podmiotu gospodarczego oraz niektórych cech administracji państwowej jest rozwiązaniem unikatowym, polskim, odwołującym się do przedwojennych tradycji.

Z perspektywy kilkunastu lat transformacji ustrojowej możemy powiedzieć, że rozwiązania prawne, organizacyjne i ekonomiczne przypisane LP przez ustawę o lasach okazały się trafne i powinny być zachowane.

Pewne trudności „w obrocie prawnym” wiążą się z brakiem osobowości prawnej Lasów Państwowych. Widoczne jest to w szczególności na styku z prawem Unii Europejskiej. Przy implementacji np. prawa zamówień pu-

Ryc. 4. Zadaniem Lasów Państwowych nie jest maksymalizacja zysku, lecz zbilansowanie przychodów i wydatków w celu harmonijnego kształtowania wszystkich funkcji lasu. Najważniejszą w tym rolę spełnia pozyskanie i sprzedaż drewna – główne źródło przychodów Lasów Państwowych (fot. P. Fabijański)

blicznych potraktowano LP jako sektor publiczny i włączono w pełnym zakresie pod działanie tej ustawy, przy rozpatrywaniu zaś pomocy publicznej potraktowano jak przedsiębiorstwo komercyjne i ograniczono pomoc przeznaczoną nawet na działania typowo prośrodowiskowe. Wydaje się, że rozważana niekiedy myśl nadania LP osobowości prawnej (z wyłączeniem prawa własności gruntów leśnych) ułatwiałaby ów „obrót prawny”.

W części krajów europejskich lasy państwowe zorganizowane są w formule spółki prawa handlowego (Austria, Szwecja, w przygotowaniu Słowacja, Chorwacja). Specyfika gospodarki leśnej, ze swoją wielofunkcyjnością, misją społeczną, środowiskotwórczą, nie przystaje jednak do formy organizacyjnej, której celem kodeksowym jest maksymalizacja zysku. Dla sprawdzającego się, oryginalnego, polskiego modelu prawnoorganizacyjnego Lasów Państwowych spółka prawa handlowego nie jest lepszą alternatywą. Model prawnoorganizacyjny LP należy ulepszać, doskonalić, ale nie wprowadzać w nim rewolucyjnych zmian bez przekonujących dowodów, że zmiany te będą tworzyć nową, lepszą, a nie tylko inną jakość.

21.3.2. Doskonalenie systemu organizacyjnego i efektywność gospodarowania

Z perspektywy czternastoletniego już okresu transformacji systemu społeczno-gospodarczego kraju, Lasy Państwowe wykazują wysoką zdolność adaptacji do warunków gospodarki wolnorynkowej. Potwierdza to trafność wyboru systemu prawnoorganizacyjnego i ekonomicznego ustanowionego przez ustawę o lasach z 1991 r. Pomyślna transformacja struktur LP w warunkach gospodarki wolnorynkowej, oparta na trwałym zachowaniu zasady i zdolności do samofinansowania, obejmowała m.in.:

- prywatyzację procesu wykonawczego prac w LP, zmniejszenie zatrudnienia ze 107 tys. osób w roku 1990 do 26 tys. osób w roku 2004, budowę od podstaw wolnorynkowego sektora usług leśnych;
- sprzedaż zbędnej infrastruktury (w latach 1997–2004 sprzedano m.in. około 30 tys. zbędnych mieszkań);
- redukcję i prywatyzację środków transportowych, w tym transportu administracyjnego;
- zmniejszenie liczby jednostek administracyjnych (w latach 2002–2004 liczbę leśnictw ograniczono o 785, nadleśnictw zaś – o 11);
- likwidację części nierentownych jednostek obsługi LP, tzw. zakładów LP, wobec których ustawa o lasach stawia bezwzględny wymóg samofinansowania.

Ryc. 5. Pomysłna transformacja struktur Lasów Państwowych w warunkach gospodarki wolnorynkowej obejmowała m.in. budowę od podstaw wolnorynkowego sektora usług leśnych. Na zdjęciu: drwal z Zakładu Usług Leśnych (fot. A. Rutkowski)

Zdolność samofinansującej organizacji Lasów Państwowych do zmian i poprawy efektywności w warunkach cykli ekonomicznych gospodarki wolnorynkowej jest sprawą fundamentalną. Perspektywy utrzymania tej zdolności zależą będą od splotu czynników wewnętrznych, uzależnionych głównie od woli i umiejętności kierownictw i załóg pracowniczych do podnoszenia efektywności, jak też czynników zewnętrznych, tkwiących w polityce, przemianach społecznych i makroekonomicznych. Rezerwy efektywności w samej organizacji są nadal wysokie. Dotyczy to obu elementów miary efektywności – przychodów, jak i kosztów.

Zwiększenia przychodów należy upatrywać w doskonaleniu marketingu i warunków sprzedaży drewna, we wzroście wolumenu sprzedaży drewna wynikającym z rozwoju zasobów, w rosnącym zapotrzebowaniu na drewno na rynku europejskim w związku m.in. z polityką energetyczną, promocją surowców odnawialnych, w poszukiwaniu dodatkowych źródeł przychodów leśnictwa, takich jak turystyka, usługi, eksploatacja kopalni, zewnętrzne środki pomocowe przeznaczone na niekomercyjne obszary działalności LP.

Kosztowe elementy poprawy efektywności to przede wszystkim dyscyplinowanie kosztów zarządu, zmniejszanie nieuzasadnionych dysproporcji kosztowych w układach regionalnych, dysproporcji wynikających z zasłóści historycznych, wykorzystanie efektu skali w zakupie towarów i usług, racjonalizowanie zatrudnienia.

Ważnym instrumentem poprawy efektywności jest także decentralizacja zarządzania w wyniku przeniesienia decyzji gospodarczych najbliższej miejsca powstawania kosztów. Trwały udział nadleśnictw w poprawie efektywności jest niezbędnym warunkiem motywacyjnym jej podnoszenia. Dotychczasowe działania decentralizacyjne, jak też tworzenie instrumentarium poprawy efektywności na poszczególnych poziomach organizacyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem nadleśnictwa, należy uznać za niewystarczające. Jest to istotne pole do działań doskonalących w przyszłości, w tym działań służących podnoszeniu umiejętności menedżerskich kadry leśnej.

Perspektywiczny model organizacyjny Lasów Państwowych to zachowanie trójstopniowego podziału, z pozostawieniem w zatrudnieniu niezbędnej kadry zarządzającej, maksymalne oparcie wykonawstwa prac na pozyskiwanych rynkowo usługach zewnętrznych, doskonalenie procesów zarządczych poprzez systemowe szkolenia pracowników i szerokie wykorzystanie informatyki jako narzędzia zarządzania.

Ryc. 6. Zwiększenia przychodów Lasów Państwowych należy upatrywać w poszukiwaniu dodatkowych źródeł przychodów leśnictwa, takich jak np. turystyka. Na zdjęciu: kolejka leśna przewożąca turystów w LKP „Puszcza Białowieska” (fot. P. Fabijański)

21.3.3. Kadry

Ważnym atutem Lasów Państwowych jest wysoki potencjał kreatywny pracowników. Powszechne traktowanie przez leśników swojego zawodu jako swego rodzaju służby, łączenie wyboru zawodu z powołaniem, zdyscyplinowanie w ramach hierarchicznej struktury i stosunkowo wysoki stopień integracji – wszystko to jest wielkim kapitałem firmy istotnym z punktu widzenia dotychczasowych i przyszłych przemian. Należy pielęgnować te cechy, dbać o integrację zawodową i doskonalić instrumenty oceny i doboru kadry.

Stosunkowo wysoką popularnością zawód leśnika cieszy się wśród młodzieży, co przekłada się na decyzje o wyborze leśnych kierunków kształcenia i bardzo wysoką konkurencję w staraniach o miejsca pracy w LP. Jest to zjawisko bardzo korzystne z punktu widzenia rozwoju firmy. Dopływ wysoko wykwalifikowanej młodej kadry mobilizuje dotychczasowe kadry ze średnim wykształceniem do podnoszenia poziomu wykształcenia poprzez

Ryc. 7. Wielkim kapitałem Lasów Państwowych i atutem na przyszłość jest wysoki potencjał kreatywny pracowników i stosunkowo wysoki stopień ich integracji (fot. A. Rutkowski)

Ryc. 8. Zawód leśnika cieszy się wysoką popularnością wśród młodzieży, co przekłada się na decyzje o wyborze leśnych kierunków kształcenia. Na zdjęciu: uczniowie szkoły leśnej, członkowie sekcji sokolniczej (fot. A. Rutkowski)

system studiów zaocznych. W ostatnich latach udział pracowników z wyższym wykształceniem w ogólnej liczbie zatrudnionych systematycznie rośnie. Popularne są również studia podyplomowe i studia doktoranckie. W dość bliskiej perspektywie czasowej na podstawowym stanowisku wykonawczym w Służbie Leśnej – stanowisku leśniczego – będą przeważać pracownicy z wyższym wykształceniem.

Inwestycja w wiedzę i horyzonty pracowników to najpewniejszy kapitał inwestycyjny firmy, a połączenie indywidualnych talentów i zintegrowanych działań zespołów to siła organizacji.

Przemiany ustrojowe w leśnictwie polskim, związane ze zmianą surowcowego modelu gospodarki leśnej na gospodarkę wielofunkcyjną, uspołecznianie procesów planowania i zarządzania, szeroki program edukacji przyrodniczo-leśnej, otwarcie się LP na zewnętrzne otoczenie – wszystko to pociąga za sobą rosnące, pozytywne oceny zawodu leśnika i instytucji Lasów Państwowych. W badaniach opinii społecznej z grudnia 2004 r. LP pozytywnie oceniało 71% badanych (w 2002 r. – 53%), a leśnicy przez ponad

90% respondentów są postrzegani jako ludzie kompetentni i uczciwi, plasując się tuż za strażakami, a zdecydowanie przed policjantami, lekarzami i nauczycielami.

Kapitał zaufania do leśników i instytucji LP przekłada się na stosunek społeczeństwa do problemu prywatyzacji i reprivatyzacji lasów. Ponad 80% respondentów jest przeciwnych reprivatyzacji lasów, a wymiernym efektem tej postawy było zebranie ponad jednego miliona podpisów obywateli protestujących przeciwko projektowi reprivatyzacji lasów i postulującym przeprowadzenie referendum w tej sprawie. Niewątpliwie bardzo pozytywnym wyznacznikiem przyszłości LP jest ich wysoka, rosnąca ocena w oczach opinii publicznej, dająca możliwość odwołania się do społeczeństwa w wypadku powrotu pomysłów posłużenia się lasami w procesie reprivatyzacji. Dlatego ważne jest, aby działania rozszerzające kontakty Lasów Państwowych z otoczeniem były w wielorakich formach kontynuowane i rozwijane.

21.3.4. Relacje między gospodarką leśną i przemysłem drzewnym

W perspektywie co najmniej kilkunastu najbliższych lat podstawowym źródłem finansowania wielofunkcyjnego leśnictwa pozostanie zapewne sprzedaż drewna. Z tego punktu widzenia istotne znaczenie dla perspektyw rozwoju Lasów Państwowych będzie miał rozwój sektora przemysłu drzewnego. Przemysł ten w Europie i świecie dynamicznie się zmienia w kierunku koncentracji produkcji i budowania precyzyjnego łańcucha dostaw w relacji las – zakład drzewny. Presja ekonomiczna odbiorców drewna jest tak silna, że to technologie w przemyśle drzewnym wymuszają zmiany technologii w leśnictwie. Nadążanie za procesem tych zmian jest ważnym wyzwaniem dla Lasów Państwowych. Przemysł drzewny w Polsce i jej bezpośrednim otoczeniu unijnym również przechodzi w ostatnich latach proces dynamicznych zmian globalizacyjnych. Stosunkowo najwolniej przebiega on w przemyśle mechanicznego przerobu drewna. Specyfiką polskiego rynku drzewnego jest silny sektor drobnych wytwórców palet i przemysł wyrobów ogrodowych. Sektory te, przy równoczesnym rozdrobnieniu tartaków, są bardzo wrażliwe na wahania kursowe walut i koniunktury rynkowej.

W interesie Lasów Państwowych leży budowanie sieci silnych, stabilnych odbiorców drewna, konkurencyjnych na europejskim rynku wyrobów. Zgodnie z powszechną praktyką, należy wiązać się z nimi długoterminowymi umowami sprzedaży i optymalizować kooperacyjne łańcuchy dostaw.

Ryc. 9. Specyfiką polskiego rynku drzewnego jest silny sektor drobnych wytwórców palet i rozdrobnienie tartaków (fot. W. Gil)

Obserwowane w ostatnim czasie dość wysokie zainteresowanie inwestycjami kapitałowymi w przemysł drzewny w Polsce jest zjawiskiem pozytywnym dla Lasów Państwowych. Wynika ono m.in. z perspektyw wysokiej chłonności rynku wewnętrznego na produkty przemysłu drzewnego, tańszej siły roboczej, prognozy długofalowego, wysokiego wzrostu gospodarczego i perspektywy zwiększenia pozyskania drewna przy zachowaniu trendu rozwoju zasobów. Według prognoz BULiGL, możliwości pozyskania drewna w LP, wynikające z trendu rozwoju zasobów, będą wynosiły w 2010 r. 30–32 mln m³ grubizny netto, a w roku 2020 – 35–37 mln m³. Zważywszy na obecny roczny poziom pozyskania drewna w LP, wynoszący 26–27 mln m³, perspektywa wzrostu możliwości pozyskania o 7–8 mln m³ w ciągu 15 lat może być podstawowym źródłem środków finansowych warunkujących rozwój firmy.

Obecna sytuacja na rynku pracy w Polsce jest dla leśnictwa wyjątkowo korzystna. Stosunkowo tania – w porównaniu z krajami zachodnimi UE – i w pełni dostępna siła robocza, przy wysokim udziale pracy ręcznej w leśnictwie, jest jedną z zasadniczych przyczyn fenomenu rentowności LP. Sytuacja ta będzie jednak ulegała dynamicznej zmianie. Otwarcie granic, swobodny przepływ towarów i usług oraz w coraz większym stopniu siły robo-

czej pomiędzy krajami UE zdynamizuje trend wzrostu kosztów pracy w leśnictwie, a w niektórych regionach, zwłaszcza w pasie zachodnim, ograniczy jej dostępność. Musimy mieć świadomość, że to właśnie sytuacja na rynku pracy i usług leśnych będzie decydowała w wysokim stopniu o perspektywie samofinansowania Lasów Państwowych. Trend wzrostu kosztów pracy będzie prawdopodobnie wyprzedzał trend wzrostu cen drewna, co w perspektywie może zamknąć możliwości samofinansowania oparte głównie na przychodach ze sprzedaży drewna. Celem LP powinno być maksymalne odsunięcie w czasie momentu zamykania się rentowności (co najmniej o kilkanaście lat) i wykorzystanie tego okresu na działania propagandowe, zapewniające dodatkowe źródła przychodów. Istotnym, bieżącym działaniem powinno być wspieranie rozwoju profesjonalnego sektora usług leśnych oraz jak najszybsza mechanizacja prac z wykorzystaniem maszyn wielooperacyjnych.

Atutem polskiego leśnictwa jest skala organizacji Lasów Państwowych, wychodząca swym rozmiarem naprzeciw dokonującym się w świecie procesom globalizacji i koncentracji produkcji w przemyśle drzewnym. Daje to przewagę LP w stosunku do rozdrobnionej struktury leśnictwa krajów „starej” UE, ale równocześnie rodzi niebezpieczeństwo zarzutów o dominującej pozycji na rynku i praktykach monopolistycznych.

21.4. Zagrożenia

21.4.1. Reprywatyzacja i decentralizacja zarządzania lasami

Jednym z zasadniczych zagrożeń dla Lasów Państwowych jest nadal nie rozwiązany w Polsce problem reprywatyzacji. Dwukrotne w ostatnim czasie próby uporania się z tym politycznym i społecznym zagadnieniem rodziły bardzo groźne pomysły posłużenia się majątkiem LP. Tylko dzięki zdecydowanemu odporowi leśników, popartemu głosami opinii publicznej i mediów, udało się te pomysły oddalić.

W części kręgów politycznych oraz instytucji rządowych istnieje niedostateczna świadomość specyfiki leśnictwa i roli LP w prowadzeniu wielofunkcyjnej gospodarki leśnej. Zwycięża spojrzenie na las jako na zasób materialny, do którego można sięgnąć przy załatwianiu doraźnego celu politycznego. Myślenie to odżywa wraz z kolejnymi cyklami wyborczymi. Najskuteczniejszym, sprawdzonym jak dotychczas sposobem przeciwstawiania się tym zakusom jest prowadzenie szerokiej edukacji przyrodniczo-leśnej i w razie potrzeby odwołanie się do społeczeństwa.

Potencjalnie poważnym zagrożeniem dla Lasów Państwowych mogą być próby ich podporządkowania wojewodom. Polityka UE zmierza do zacieraania historycznych granic narodowych, które w Europie były przyczyną wielu krwawych konfliktów i wyrównywania dysproporcji w rozwoju regionów wyodrębnianych według granic kulturowych i geograficznych. Utrzymanie dużego organizmu gospodarczego, jakim są LP, funkcjonującego w granicach narodowych, będzie natrafiać na tendencje decentralizacyjne i próby podporządkowania lasów wojewodom odpowiedzialnym za rozwój regionalny. Lasom Państwowym pozostaje w tej sytuacji aktywna polityka informacyjna i przekonywanie o atucie skali i możliwości wyrównywania rentowności gospodarki leśnej w warunkach dużej organizacji. Decentralizacja administracyjnego zarządzania lasami będzie się wiązać z „wyprowadzaniem” środków poza leśnictwo w regionach rentownych i z niedoinwestowaniem leśnictwa w regionach deficytowych. W obu wypadkach obniży się w efekcie poziom gospodarki leśnej.

21.4.2. Konsekwencje wejścia Polski do Unii Europejskiej

Leśnictwo w strukturach administracyjnych UE nie ma silnej, jednolitej reprezentacji. Jest to konsekwencja braku wspólnej polityki leśnej i stanowiska, iż odpowiedzialność za sektor leśny powinna spoczywać na poszczególnych krajach; nie ma zatem potrzeby harmonizacji polityki leśnej ze względu na zróżnicowanie lasów i systemów gospodarki leśnej w Europie.

Leśnictwo jest postrzegane przede wszystkim jako element rozwoju terenów wiejskich. W przeciwieństwie do większości krajów Europy, gdzie leśnictwo podlega resortom rolnictwa, w Polsce znajduje się ono w resorcie środowiska. Tworzy to sytuację niedostatecznej reprezentacji polskiego leśnictwa w rozmowach z UE. W perspektywie najbliższych lat rozdział większości środków pomocowych, z których będzie mogło skorzystać leśnictwo, będzie koordynował resort rolnictwa. Ponadto w strukturach UE leśnictwo występuje jako element polityki ochrony przyrody (sieć Natura 2000) oraz polityki handlu i rynku drzewnego. I tu, i tam jest traktowane jako element interesu określonego obszaru, przy częstym bagatelizowaniu potrzeby kompleksowego spojrzenia na interes leśnictwa jako spójnej całości. Przykładem takiego działania grupy interesu jest sposób wdrażania sieci Natura 2000, gdzie w ślad za arbitralnymi decyzjami ustanawiającymi te obszary (często pod naciskiem ekologów i z lekceważeniem głosu leśników LP) podtrzymywane jest stanowisko dyskryminujące sektor państwowy w przydziale środków w ogóle, a nawet środków traktowanych jako rekompensaty za utracone korzyści.

Walka o równouprawnienie sektorów leśnictwa, o dofinansowanie zadań według korzyści ekologicznej, a nie charakteru zarządcy lasu, to wyzwania, z którymi musi się zmierzyć polskie leśnictwo w pierwszych latach po wejściu do UE. Sprzyjającą okolicznością jest stosunkowo wysoka ocena polskiego modelu leśnictwa w Europie, czego wyrazem jest powierzenie naszemu krajowi przewodnictwa Ministerialnej Konferencji Ochrony Lasów w Europie na lata 2003–2007.

Polityka swobodnego przepływu towarów i usług pomiędzy państwami UE stawia przed polskim sektorem leśno-drzewnym trudne zadanie sprostanania wysokiej konkurencji, zwłaszcza ze strony bardzo nowoczesnego i efektywnego sektora drzewnego krajów skandynawskich. Należy więc sprzyjać procesom restrukturyzacji i budowie silnego, krajowego sektora drzewnego, optymalizując łańcuchy dostaw drewna. Na nasyconym w Europie rynku drewna okrągłego koszty wydłużonego dowozu do bramy odbiorcy ponosi producent drewna.

Udział leśnictwa w produkcji krajowym brutto (PKB) wynosi w Polsce 0,29%, łącznie z przemysłem – 0,99% (udział leśnictwa w PKB w Niemczech to 0,06%). W rozwiniętych krajach UE, takich jak Niemcy i Francja, łączny udział rolnictwa i leśnictwa nie przekracza 4% (w Polsce 2,56%). Ranga ekonomiczna leśnictwa w rozwoju gospodarczym systematycznie maleje. Tak więc znaczenia leśnictwa w przyszłości należy upatrywać w jego funkcjach społecznych, rekreacyjnych i ekologicznych, które już dziś powinniśmy akcentować i propagować.

21.4.3. Relacje leśnictwa z otoczeniem i możliwość „kryzysu leśnictwa”

Leśnictwo w całej swej złożoności, wielofunkcyjności, społecznej i środowiskotwórczej roli jest przedmiotem zainteresowania rozmaitych grup nacisku. Tradycyjny konflikt pomiędzy użytkowaniem lasu a potrzebą zachowania jego trwałości i ochrony jest „wzbogacany” o nowe obszary gry interesów (presja turystyczna, łowiectwo, zaśmiecanie lasu, fragmentacja lasu przez ciągi komunikacyjne itp.). Oczekiwania społeczne w stosunku do pozaprodukcyjnych funkcji lasu w ostatnim czasie wyraźnie rosną; jest to tendencja ogólnoeuropejska i ogólnoswiatowa. Z kolei funkcja produkcyjna lasu jest często postrzegana przez niektóre wpływowe kręgi medialnie jako zagrożenie dla trwałości ekosystemów leśnych, przy równoczesnej niechęci z ich strony do podejmowania dyskusji na temat nowych źródeł finansowania leśnictwa przy ograniczeniu funkcji produkcyjnej. Sytuacja taka tworzy m.in. splot trudnych relacji Lasów Państwowych z otoczeniem, co wymaga od leśników opanowania sztuki mediacji, ugruntowywania własnego przekonania o społecznej misji zawodu, a przede wszystkim kontynuacji wielkiej, pozytywistycznej pracy związanej z uspołecznianiem procesu zarządzania lasami i edukacją przyrodniczo-leśną.

Obserwacja sytuacji i rozwiązań prawnoorganizacyjnych w leśnictwie innych krajów europejskich pozwala twierdzić, iż przechodzi ono kryzys koncepcji przetrwania i podejmowania wyzwań przyszłości. Leśnictwo, marginalizowane gospodarczo, poddawane presji rosnących oczekiwań społecznych w stosunku do pozaprodukcyjnych funkcji lasu, uwarunkowane historycznymi czynnikami rozwoju w poszczególnych krajach, nie dopracowało się modelowych rozwiązań organizacyjnych i wsparcia ekonomicznego. Potwierdzeniem tego jest niska ranga leśnictwa w strukturach administracyjnych UE. W krajach przechodzących proces transformacji obserwujemy całą gamę rozwiązań poświadczających, niestety, słabość koncepcyjną i niską rangę leśnictwa w otoczeniu gospodarczym i społecznym.

Ryc. 10. Splot trudnych relacji Lasów Państwowych z otoczeniem wymaga od leśników kontynuacji pozytywistycznej pracy związanej z uspołecznianiem procesu zarządzania lasami i edukacją przyrodniczo-lesną (fot. W. Sobociński)

Poważny kryzys przechodzi leśnictwo niemieckie, które pod względem rozwoju historycznego jest szczególnie bliskie leśnictwu polskiemu. Przytoczmy pogląd prof. Gerharda Oestena: „Thuste dla leśnictwa niemieckiego dekady lat siedemdziesiątych, osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku uspiły czujność leśników. Przekonani o odrębności leśnictwa, które jest wyłącznym poletkiem dla nich samych, zaniedbali kontakty z zewnętrznym otoczeniem, nie pracowali nad poprawą efektywności gospodarowania, bo wszelkie koszty pokrywał bogaty budżet i gdy przyszedł kryzys ekonomiczny w państwie, to zewnętrzne otoczenie podyktowało leśnikom, nie pytając ich o zdanie, bardzo rygorystyczne warunki samoograniczenia. Nie otrzymali oni wsparcia otoczenia, bo o to wcześniej nie zadbałi, i pozostają zaskoczeni, podzieleni wewnętrznie, miotając się między różnorodnymi koncepcjami wyjścia z tego największego chyba w historii leśnictwa niemieckiego kryzysu”.

Odnosząc przyczyny kryzysu leśnictwa niemieckiego do naszych warunkowań, możemy powiedzieć, iż zarówno w obszarze kontaktów z otoczeniem, jak i w sferze dyscyplinowania kosztów wyprzedzamy naszych sąsiadów i mamy historyczną szansę „nauki na cudzych błędach”.

21.5. Podsumowanie

Lasy Państwowe w okresie swojej 80-letniej historii, po czternastu pomyślnych latach transformacji ustrojowej zgromadziły kapitał szans, który powinien być wyznacznikiem ich dalszego, również pomyślnego rozwoju. Ten kapitał to dobre prawo, trafnie przyrodniczo i społecznie sformułowane cele i zasady prowadzenia gospodarki leśnej, zdolność do zmian w warunkach zachowania zasady samofinansowania, otwarcie się na otoczenie, szeroki program edukacji przyrodniczo-leśnej, rosnące poparcie społeczne, wysoki potencjał pracowniczy, wzrost zasobów, rozwój przemysłu drzewnego, perspektywy trwałego wzrostu gospodarczego oraz inne czynniki.

Bieżąca, trafna analiza zagrożeń – klucz do ich unikania, do działań wyprzedzających – powinna być stałą troską kierownictwa Lasów Państwowych i osób odpowiedzialnych za leśnictwo. Analizowane z dzisiejszej perspektywy zagrożenia, przy odpowiednich reakcjach nastawionych na ich unikanie bądź łagodzenie, zwłaszcza na tle bilansu szans, nie powinny trwale zaszkodzić przyszłości Lasów Państwowych.

W ciągu czternastu lat transformacji leśnictwo polskie dopracowało się własnych, oryginalnych rozwiązań. Dotyczy to w szczególności Lasów Państwowych i ich formuły prawnoorganizacyjnej i ekonomicznej. Rozwiązania owocują wysokim poziomem gospodarki leśnej, zachowaniem niezminionej struktury własności lasów (w krajach transformacji gospodarki jest to ewenement), rosnącym przekonaniem społeczeństwa o potrzebie zachowania tej struktury, rozwojem leśnictwa opartym na samofinansowaniu Lasów Państwowych.

Niezwykle ważnym zagadnieniem z punktu widzenia perspektyw rozwoju Lasów Państwowych będzie zachowanie zdolności do samofinanso-

wania. Odważne podejmowanie wyzwań ekonomicznych stwarza przynajmniej kilkunastoletnią perspektywę utrzymania tej zdolności.

Leśnictwo polskie, nie znajdując przekonujących wzorców organizacyjnych i sposobów podejmowania wyzwań przyszłości w europejskim otoczeniu, powinno podążać własną, sprawdzoną drogą, hołdując zasadzie ewolucji, unikając rewolucji.

Literatura

- Dawidziuk J.:** Rola Lasów Państwowych w zrównoważonym rozwoju leśnictwa. **W:** *Kongres Leśników Polskich. Las – człowiek – przyszłość. Materiały i dokumenty*. Warszawa. IBL 1998, t. 1.
- Dawidziuk J.:** *Problemy polityki gospodarczej w Lasach Państwowych w świetle zagrożeń. Założenia strategii rozwoju Lasów Państwowych*. Materiały na konferencję PTL. Rogów 1995.
- Główne** kierunki rozwoju Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe. *Założenia strategii Lasów Państwowych*. Materiały DGLP. Warszawa 1997.
- Kierunki** rozwojowe w przemyśle drzewnym a możliwości pokrycia potrzeb surowcowych przez krajową bazę drzewną. Materiały konferencji naukowo-technicznej SITLiD. Łągów 2004.
- Las** w liczbach 1997. Warszawa, DGLP 1997.
- Marszałek T.:** *Potencjalne zagrożenia modelu wielofunkcyjnej gospodarki leśnej*. Warszawa 2002.
- Marszałek T.:** *Próba określenia przesłanek ekonomicznych trwałego rozwoju lasów i leśnictwa*. Warszawa 2002.
- Paschalis-Jakubowicz P.:** *Uwarunkowania polityczne rozwoju polskiego leśnictwa w zjednoczonej Europie*. Warszawa 2003.
- Perspektywy** niemieckiego leśnictwa. *Głos Lasu*. 2005, nr 3.
- Polityka** leśna państwa. Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa. Warszawa, Wydawnictwo Świat 1997.
- Stan** zasobów drzewnych Lasów Państwowych i możliwości ich użytkowania. Materiały na konferencję naukowo-techniczną SITLiD i LP. Ustroń-Jaszowiec 2004.
- Strategia** gospodarowania zasobami drewna w Polsce. Materiały Senackiej Komisji Ochrony Środowiska 1999.
- Szujecki A.:** Leśnictwo a wyzwania cywilizacyjne XXI wieku. **W:** *Kongres Leśników Polskich. Las – człowiek – przyszłość. Materiały i dokumenty*. Warszawa. IBL 1998, t. 1.
- Ustrój** Lasów Państwowych – stan obecny i przyszłość. Materiały na konferencję naukowo-techniczną SITLiD, Malinówka 2000.
- Zaleski J.:** Polskie lasy i leśnictwo w Europie: stan i perspektywy. **W:** *Konferencja naukowa „Polskie lasy i leśnictwo w Europie”*. Kraków, Uniwersytet Jagielloński, 29 listopada 2004 r. Warszawa, CILP 2005.

ANEKS

Przemówienie Janusza Dawidziuka, dyrektora generalnego Lasów Państwowych w latach 1993–1997 oraz 2001–2005, na uroczystej gali w gmachu Filharmonii Narodowej w Warszawie, w dniu 19 VI 2004 r., z okazji jubileuszu 80-lecia Lasów Państwowych

Tylko Państwo, jako właściciel, jest w stanie przez racjonalne gospodarowanie lasami uwydatnić wszystkie ekonomiczne, przyrodnicze i kulturalne korzyści, płynące z nich dla kraju. (...) Państwo, którego istnienia nie mierzy się wiekiem ludzkiego życia, które powołane jest do troski zarówno o dzisiaj, jak i o jutro bytu narodu i kraju”.

Tak pisał w 1929 r. twórca Polskich Lasów Państwowych, Adam Loret.

Istnienia lasu – jak istnienia państwa – nie mierzy się wiekiem ludzkiego życia. Dlatego dzieje lasów i kraju splatają się w historii narodu i wykraczają poza perspektywę jednego pokolenia.

Panie Prezydencie, Wasze Ekscelencje, Panie i Panowie! Leśnicy! Przyjaciele!

To wielki zaszczyt i przywilej mówić o instytucji tak silnie przez pokolenia związanej z życiem Narodu i kraju. Mówić o Lasach Państwowych, które przetrwały 80 lat w świecie ciągłych zmian, w kraju niepokojów i wojen, poprzez narodziny i zmierzch wielu idei, którym towarzyszyło powstawanie i upadek ustrojów i rządów. Mówić o wartościach, które istnieją na przekór zmienności losu, zamętu historii, ścierania się poglądów i koncepcji.

To piękne uczucie być dumnym z dorobku myśli i czynów wielu pokoleń: 80 lat Lasów Państwowych to dorobek Waszych Dziadów i Ojców, i Wasza дума – Polscy Leśnicy!

To wielki osobisty honor i szczęście, że ja – zrzędzeniem losu – mogę Wam Wszystkim za to dziękować!

Wobec 80 lat historii, która trwa i toczy się dalej, niełatwo jest znaleźć odpowiednią miarę ocen i właściwy dystans, trudno jest przywołać choćby najważniejsze wydarzenia i oddać należną cześć wszystkim, których losy w tę historię są wplątane.

Jak opisać narodziny idei, jej rozkwit i trwanie?

W 1918 r. zaborcy pozostawili odrodzonej Polsce lasy ograbione i zdevastowane. Nie było administracji. Kraj był rozbity społecznie i gospodarczo zniszczony.

Pusty skarb państwa szukał dochodów. Lasy – w sposób oczywisty – były dostępnym, najłatwiejszym ich źródłem.

Tak oto w początkach II Rzeczypospolitej zderzyły się dwie koncepcje: jedni wskazywali korzyści z eksploatacji lasów na dużą skalę, co miało najszybciej poprawić finanse państwa, drudzy chcieli odbudowy lasów i trwałego powiększania ich bogactwa przez racjonalne gospodarowanie.

Pierwsi sprzedawali lasy na pniu i udzielali koncesji na wyrąb – jak niechlubna umowa z The Century European Timber Corporation na eksploatację Puszczy Białowieskiej, drudzy szukali sposobu na ochronę lasów i stworzenie silnej, państwowej gospodarki leśnej.

Tak zaczęła się batalia o polskie lasy w wolnej Polsce. A naprawdę – batalia o Lasy Państwowe, te, które mamy dzisiaj, których szczęśliwie świętujemy 80-letnie trwanie!

Wielu zawdzięczamy ten Jubileusz.

Serdeczna pamięć leśników wszystkich pokoleń otacza twórców leśnictwa państwowego w Polsce.

Ich pamięci składam głęboki ukłon.

Byli wśród nich: Władysław Jedliński, Stanisław Sokołowski, Jan Miklaszewski, Adam Szwarz, Waclaw Stankiewicz, Juliusz Poniatowski, Władysław Grabski i wielu, wielu innych, którzy dostrzegli w idei budowania silnej organizacji zarządzającej lasami państwowymi bezpieczną przyszłość lasów w Polsce i pomyślność gospodarki leśnej.

Wśród nich był najmłodszy z ówczesnych dyrektorów okręgowych Lasów Państwowych – Adam Lorent – twórca Polskich Lasów Państwowych, najtrwalszej państwowej organizacji gospodarczej II i III Rzeczypospolitej.

Pomagały mu i inspirowały do działania środowiska naukowe, polityczne, gospodarcze.

To wtedy Lasy Państwowe tworzą własną instytucję badawczą – Zakład Doświadczalny Lasów Państwowych, organizując kształcenie w zawodzie i leśne badania naukowe.

Światłe poglądy tamtych ludzi wyprzedziły epokę: nowoczesne postrzeganie związków lasu z wielowymiarowym życiem kraju i społeczeństw, odpowiedzialność państwa za dobra publiczne, głęboka wiara w słuszność

podjętej drogi i upór godny tej właśnie sprawy doprowadziły do dnia 30 XII 1924 r., kiedy to w numerze 119 Dziennika Ustaw RP ukazało się Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej „o organizacji administracji lasów państwowych”.

Nikt wówczas w Europie takiego zarządu nad lasami nie sprawował.

Nigdzie w Europie takiego zarządu nie sprawuje się dzisiaj.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej sprzed 80 lat było i jest aktem wielkiej doniosłości. Ustalało oto w odrodzonej Polsce własny, specyficzny, odpowiadający potrzebom kraju, lasów i gospodarki leśnej, trwały model zarządu nad lasami państwowymi.

Z zazdrością dzisiaj patrzą nasi unijni partnerzy na organizację, która pod spójnym zarządem prowadzi nowoczesną gospodarkę leśną i otwiera lasy dla wszystkich, reaguje na społeczne preferencje i wprowadza zmiany uzgodnione w europejskiej polityce leśnej.

Z niepokojem patrzymy na naszych przyjaciół z Unii, którzy tworzą prawo takie, jakby w Europie istniały tylko lasy prywatne...

Gospodarka leśna II Rzeczypospolitej w ciągu niewielu lat osiąga imponujący sukces. I nie przez zwiększanie wyrębów: powierzchniowy i masowy rozmiar użytkowania w latach trzydziestych wzrósł tylko o ok. 6%, zysk bilansowy natomiast zwiększył się ponadczterokrotnie!

Leśnictwo w Polsce roku 1939 było nowoczesną, wyprzedzającą leśnictwo wielu krajów, intensywną gospodarką opartą na planach urzędzenia lasu, znakomitej kadrze zarządzającej, z rozwiniętym rynkiem drzewnym i własnym przemysłem. Było to możliwe w gospodarstwie silnie zintegrowanym, wyrównującym różnice we własnym zakresie i pozostającym pod jednym zarządem.

Dyscyplina służby państwowej i mundur w latach wojny uczyniły z tysięcy leśników żołnierzy. Często pierwszej linii frontu. Wielu frontów...

Kolejna wojna niszczyła lasy i ludzi, przynosząc ogromne straty materialne i tragedie leśników.

Lasy Państwowe przetrwały. Ale zapłaciły daninę na kolejną, powojenną odbudowę kraju.

Wielkość wyrębów, regulowana według partyjnych uchwał i potrzeb innych branż, a nie według możliwości lasu – to smutna historia powojennych zmagania o kształt państwowej gospodarki leśnej. Lasy Państwowe pracowały na rzecz górnictwa, komunikacji, budownictwa, przemysłów: celulozowego, papierniczego, meblowego, chemicznego, sklejek i zapalek, na rzecz transportu. Gospodarka leśna znalazła się w sytuacji paradoksalnej: z jednej strony zaistniała groźba dewastacji lasów w wyniku przekraczania etatów, z drugiej – następował wzrost lesistości, co było i jest niewątpliwym sukcesem powojennej gospodarki leśnej.

Był to czas, kiedy Państwo straciło właściwą miarę wartości lasów. Środowisko leśników nigdy nie zaakceptowało takiej polityki.

Zawsze, kiedy do lasów przykładano wyłącznie ekonomiczną miarę (jak np. wskaźniki udziału w produkcji krajowym brutto), leśnictwo było spychane na margines życia gospodarczego i politycznego. Zapominano, że nie tylko leśnicy użytkują lasy, że z lasów korzystają wszyscy: ci, którzy oddychają zdrowym powietrzem, piją zdrową wodę i produkują zdrową żywność; ci, którzy w lesie wypoczywają i podziwiają jego piękno. Wszyscy, którzy w ponad 20 tysiącach różnych produktów użytkują drewno. Również ci, którym las dawał schronienie, kiedy walczyli o wolność.

Dzisiaj wiemy lepiej niż kiedykolwiek: nie w wartości ekonomicznej tkwi fenomen lasu, a dokładniej – nie tylko w wartości ekonomicznej. Fenomen lasu jest niezmienny od wieków i zawiera się w wielości: wielości dóbr, mnogości funkcji, niezliczonych pełnionych usług, w odmienności indywidualnych i zbiorowych przeżyć, różnorodności form i znaczeń, w bogactwie życia. Tkwi w każdym z nas. Zawsze ten sam, owiany miłością i emocjami człowieka, który wyłonił się z przyrody, wyrastał użytkując jej zasoby, tworzył cywilizacje i dorósł do tego, żeby mówić: „las źródłem życia”. To hasło XII Światowego Kongresu Leśnego, który odbył się w Kanadzie, w 2003 r.

Jeśli las jest źródłem życia, czy leśnik nie jest tego źródła promotorem i obrońcą?

Dokumenty najwyższej rangi międzynarodowej, konwencje Narodów Zjednoczonych podpisane przez rządy i głowy państw, ratyfikowane przez parlamenty, mówią o wyjątkowej pozycji lasów we współczesnym świecie: lasy mają stabilizować rozwój ekonomiczny i chronić przyrodę, wzmacniać produkcję rolną i rozwój wsi, przyczyniać się do wyżywienia ludzkiej populacji, mają powstrzymać pustoszenie, rozstrzygać o stanie różnorodności biologicznej Ziemi, racjonalizować użytkowanie gruntów, strzec trwałości biosfery i chronić klimat, pochłaniać węgiel z atmosfery i być źródłem odnawialnej energii, a najkrócej: podtrzymywać życie na naszej planecie oraz tworzyć szanse rozwoju społeczeństw.

Czy mogą być większe wyzwania i bardziej szlachetne cele dla ludzkiej działalności?

Czy może być piękniejszy, bardziej fascynujący i szlachetniejszy zawód, który ma do załatwienia tak wiele, tak ważnych spraw tego świata?

Tworzy się oto nowy wymiar zawodu leśnika – nie tylko społecznie użytecznego dostawcy drewna, ale mądrego zarządcy i opiekuna przyrody.

Kłaniam się w podzięce Wam Wszystkim, którzy taką służbę wybraliście i spełnacie!

Zmiany w leśnictwie ostatniej dekady są głębokie i dotyczą jednocześnie wielu sfer: prawnej, gospodarczej, społecznej i przyrodniczej. Wczorajsze leśnictwo surowcowe i intensyfikacja produkcji ewoluują w dzisiejsze leśnictwo wielofunkcyjne, poszukujące równowagi ekonomicznej, ekologicznej, społecznej; drzewostany i drewno zastępują w codziennym myśleniu las i ekosystem leśny; trwałe użytkowanie i trwały dochód przechodzą w trwałość lasów i ochronę przyrody; wczorajsza mechanizacja i technizacja zamieniają się w dzisiejszą epokę informatyzacji leśnictwa.

Zmienił się zasadniczo środowiskowy i społeczny wymiar gospodarki leśnej. Wyłonił się przyszły kierunek rozwoju – leśnictwo bliżej przyrody, a las bliżej człowieka.

Na świecie pojawił się trwały i zrównoważony rozwój, w Polsce – „trwałe zrównoważone, wielofunkcyjne leśnictwo”.

Panie Prezydencie! Panie i Panowie! Drodzy Przyjaciele!

Rzeczywistości nie można zaczarować hasłami, programami, choćby najsluszniejszą ideą. Wprowadzie Jubileusz to świętowanie przeszłości i laurka za to, co było, spróbujmy jednak – i wybaczenie poczucie realizmu – choć na chwilę spojrzeć w przód.

Obniża się ranga ekonomiczna lasów i sektora leśnego przy jednoczesnym wzroście oczekiwań co do społecznych i środowiskowych usług.

Samofinansowanie gospodarki leśnej – nie tylko w Polsce – przychodzi z coraz większym trudem: przybywa zadań, a główne źródła dochodu pozostają te same – sprzedaż drewna.

Leśny cud gospodarczy II Rzeczypospolitej jest nie do powtórzenia. Na tamtej drodze stoją już bariery przyrodnicze i społeczne. Trzeba szukać nowej strategii. Budowa silnej pozycji leśnictwa w gospodarce kraju nie może odbywać się na płaszczyźnie ekonomicznej. Taką płaszczyzną powinna być wartość społeczna i środowiskowa lasów.

Ta prawda, to przekonanie potrzebne jest nam wszystkim, ale głównie tym, którzy stanowią prawo i sprawują rządy.

Wyzwaniem naszych czasów – powtarzają to najwyższe międzynarodowe gremia – jest znalezienie odpowiedzi na pytanie: jak z trwałego i zrównoważonego zagospodarowania lasów uczynić proces samofinansujący, nie rezygnując jednocześnie ze społecznych oczekiwań i nadziei?

Jak użytkując dobra przeznaczone dla jednych, nie uszczuplić dóbr, które są własnością wszystkich?

Leśnicy nie powinni przekonywać samych siebie o wielofunkcyjności, o środowiskowej ważności, o wartościach społecznych, kulturowych, du-

chowych, o wartościach obiektywnych lasu. O tych wartościach powinien wiedzieć i być o tym przekonany minister finansów, minister infrastruktury, minister skarbu, minister rolnictwa, minister edukacji i premier rządu. Każdego rządu.

Takie przesłanie powinien nieść w sobie opracowywany właśnie Narodowy Program Leśny.

Lasy – jak powietrze i woda – nie nadają się do żadnej opcji politycznej. Lasy w istocie rzeczy są apolityczne, a ich prawdziwym suwerenem jest Naród i wspólna, narodowa jest za lasy odpowiedzialność.

Profesor Wyższej Szkoły Lasowej we Lwowie, Stefan Studniarski, 80 lat temu pisał: „Lasy nie nadają się do gospodarki kapitalistycznej: stałe powiększanie dochodów z lasu oznacza zwiększanie wyrębów, a to ostatecznie zwraca się przeciwko właścicielowi”.

W gospodarce leśnej bowiem, poza mało atrakcyjną dla inwestora (kapitalisty) stopą zysku, zaledwie ok. 3%, następuje rozdzielenie inwestycji od dochodów, zarówno w czasie, jak i w przestrzeni: jedno pokolenie inwestuje – drugie zbiera korzyści; my ponosimy koszty, a dzieci mieć będą zyski; my inwestujemy, a sąsiad odnosi korzyści; zalesienia prowadzimy w górach, a chronimy równiny.

Taki jest charakter leśnictwa: bez granic czasowych i barier w przestrzeni.

Zapamiętajmy: leśnictwo to inwestycja w przyszłość i jeśli jest trwale i zrównoważone, to nie będzie lukratywne – nie przyniesie bogactwa, ale podniesie jakość życia.

Las nie znosi gwałtownych zmian. Gwałtowne zmiany źle służą również gospodarce leśnej, bo las i cała przyroda z natury rzeczy są konserwatywne. Na tym polega jej siła i trwanie. Uświadomienie sobie prostej prawdy o wiekowym cyklu produkcji, w którym przyroda realizuje po drodze tak wiele ludzkich potrzeb i zaspokaja tak wiele oczekiwań, cyklu, który trwa przez generacje drzew i ludzi, nie jest myśleniem konserwatywnym. Trwałość leśnych instytucji polega na doskonaleniu, budowaniu, na zachowaniu, utrzymaniu i rozwijaniu tego, co jest sprawdzone, dobre i uznane. Postęp polega na ewolucji. W tym może tkwi tajemnica 80 lat istnienia Lasów Państwowych...

Wszystkim, którzy przyczynili się choćby podpisem pod petycją do Sejmu, wnoszącą o odstąpienie od prywatyzacji lasów, składam wyrazy głębokiego szacunku za mądrość i dowód patriotyzmu.

Panie Prezydencie, Pana decyzja odmowy podpisania ustawy prywatyzacyjnej była ukoronowaniem zbiorowego wysiłku leśników w obronie Lasów Państwowych.

Niech Bór Darzy Panu w pracy i w domu, Panie Prezydencie!

W 1929 r. Adam Loret pisał: „Lasy Państwowe winny przedstawiać ostatni wyraz wszystkiego, co w dziedzinie gospodarstwa leśnego zostało dokonane i uznane za najlepsze”.

Taka była ambicja zawodowa i odpowiedzialność ludzi, którzy Lasy Państwowe tworzyli. Było to poczucie misji, którą wypełniali najlepiej jak można również ci wszyscy, którzy w sztafecie pokoleń przyszli po nich.

Ufajmy, że te same wartości wyznawać będą ci, którzy przyjdą po nas.

**Panie Prezydencie, Wasze Ekscelencje, Panie i Panowie,
Drodzy Leśnicy! Przyjaciele!**

Z głęboką pokorą kłaniam się polskim lasom!

Dla was narodziły się, rozwinęły i istnieją Lasy Państwowe.

W waszej służbie jesteśmy i wasze dobro jest dla nas najwyższym nakazem.

Wam – polskim lasom – gotowi jesteśmy służyć przez następne pokolenia.
Darzbór!

Indeks skrótów

- ALP – administracja Lasów Państwowych
BOLI D – Biuro Obliczeń Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego
BULiGL – Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej
BHP – bezpieczeństwo i higiena pracy
CILI PD – Centrum Informatyczne Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego
CILP – Centrum Informacyjne Lasów Państwowych
CPBR – Centralny Plan Badawczo-Rozwojowy
CRZZ – Centralna Rada Związków Zawodowych
CZLP – Centralny Zarząd Lasów Państwowych
CSRS – Czechosłowacka Republika Socjalistyczna
DGLP – Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych
DLP – Dyrekcja Lasów Państwowych
EAGGF – European Agriculture Guidance and Guarantee Funds (Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej – EFOiGR)
EFS – Europejski Fundusz Społeczny
ERDF – European Regional Development Funds (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego)
ECTS – European Credit Transfer and Accumulation System (Europejski System Transferu i Akumulacji Punktów Kredytowych)
FI FG – Financial Instrument for Fisheries Guidance (Finansowy Instrument Orientacji Rybołówstwa)
FSC – Forest Stewardship Council (Rada Dobrej Gospodarki Leśnej)
FSNZZPPL „Las” – Federacja Samorządnych Niezależnych Związków Zawodowych Przedsiębiorstw Produkcji Leśnej „Las”
FZOPLP – Federacja Zakładowych Organizacji Pracowników Lasów Państwowych
FZZPLiPD – Federacja Związków Zawodowych Pracowników Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego
FZZPM – Federacja Związków Zawodowych Przemysłu Meblarskiego
FZZPPL „Las” – Federacja Związków Zawodowych Przedsiębiorstw Produkcji Leśnej „Las”
FZZPZPSiZ – Federacja Związków Zawodowych Pracowników Zakładów Płyt, Sklejek i Zapalek
GUS – Główny Urząd Statystyczny
IBL – Instytut Badawczy Leśnictwa
ID PAN – Instytut Dendrologii Polskiej Akademii Nauk
IFBWW – International Federation of Building and Wood Workers (Międzynarodowa Federacja Pracowników Budownictwa i Przemysłu Drzewnego)

- IUFRO – International Union of Forest Research Organizations (Międzynarodowa Unia Leśnych Organizacji Badawczych)
- JJP – Jednostka Jednorodnej Produkcji
- JLJP – Jednostka Lokalna Jednorodnej Produkcji
- KBN – Komitet Badań Naukowych
- KC PZPR – Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
- KDO – klasa do odnowienia
- KERM – Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów
- KIU – Komitet Inicjatywy Ustawodawczej
- KKKPL – Krajowa Komisja Koordynacyjna Pracowników Leśnictwa
- KKPPL – Krajowa Komisja Porozumiewawcza Pracowników Leśnictwa
- KNL PAN – Komitet Nauk Leśnych Polskiej Akademii Nauk
- KOO – Komitet Ochrony Orłów
- KPZL – Krajowy Program Zwiększania Lesistości
- KSPL – Krajowa Sekcja Pracowników Leśnictwa
- KSZNOŚIL – Krajowy Sekretariat Zasobów Naturalnych, Ochrony Środowiska i Leśnictwa
- KTG – Komisja Techniczno-Gospodarcza
- LKP – leśny kompleks promocyjny
- LMN – leśna mapa numeryczna
- LZD – Leśny Zakład Doświadczalny
- MKK – Międzyzakładowa Komisja Koordynacyjna
- MLiPD – Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego
- MOŚZNiL – Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa
- MŚ – Ministerstwo Środowiska
- NDLP – Naczelna Dyrekcja Lasów Państwowych
- NIK – Najwyższa Izba Kontroli
- NOT – Naczelna Organizacja Techniczna
- NPL – Narodowy Program Leśny
- NRD – Niemiecka Republika Demokratyczna
- NSZZ – Niezależny Samorządny Związek Zawodowy
- NUTS – Nomenclature of Units for Territorial Statistics (statystyczne jednostki terytorialne wprowadzone w Unii Europejskiej do realizacji polityki regionalnej)
- NZLP – Naczelny Zarząd Lasów Państwowych
- ODLP – Okręgowa Dyrekcja Lasów Państwowych
- OKL – Ośrodek Kultury Leśnej
- OLP – Okręg Lasów Państwowych
- OOP – Order Odrodzenia Polski
- ONZZSL – Ogólnopolski Niezależny Związek Zawodowy Straży Leśnej

- OPTAL – Ogólnopolski Przegląd Twórczości Amatorskiej Leśników
 OPZZ – Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych
 ORB – Ośrodek Remontowo-Budowlany
 ORWLP – Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych
 OTL – Ośrodek Transportu Leśnego
 OZLP – Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych
 PAN – Polska Akademia Nauk
 PEFC – Pan European Forest Certification (Ogólnoeuropejski System Certyfikacji Leśnej)
 PFZ – Państwowy Fundusz Ziemi
 PGL – Państwowe Gospodarstwo Leśne
 PGR – Państwowe Gospodarstwo Rolne
 PKP – produkt krajowy brutto
 PKD – Polska Klasyfikacja Działalności
 PKPG – Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego
 PKWN – Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
 PN – park narodowy
 PNTL – Przedsiębiorstwo Naprawy Taboru Leśnego
 PO – punkt obserwacyjny
 PRL – Polska Rzeczpospolita Ludowa
 PROP – Państwowa Rada Ochrony Przyrody
 PTG – Polskie Towarzystwo Gleboznawcze
 PTL – Polskie Towarzystwo Leśne
 PUZP – Ponadzakładowy Układ Zbiorowy Pracy
 PWN – Państwowe Wydawnictwo Naukowe
 PWRiL – Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne
 PZŁ – Polski Związek Łowiecki
 RDLP – Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych
 RKL – Redakcja Książki Leśnej
 ROLP – Ruch Obrony Lasów Polskich
 RPOPLP – Regionalny Program Operacyjny Polityki Leśnej Państwa
 SITLiD – Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Leśnictwa i Drzewnictwa
 SGGW – Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
 SON – Stacja Osłony Naukowej
 TL – Technikum Leśne
 TSOL – Terenowa Stacja Ochrony Lasu

Typy siedliskowe lasu:

- Bb – bór bagienny
 BG – bór górski
 BMb – bór mieszany bagienny

BMG – bór mieszany górski
 BMśw – bór mieszany świeży
 BMw – bór mieszany wilgotny
 BMwyż – bór mieszany wyżynny
 Bs – bór suchy
 Bśw – bór świeży
 Bw – bór wilgotny
 BWG – bór wysokogórski
 LG – las górski
 Łl – las łąkowy
 LMb – las mieszany bagienny
 LMG – las mieszany górski
 LMśw – las mieszany świeży
 LMw – las mieszany wilgotny
 LMwyż – las mieszany wyżynny
 Lśw – las świeży
 Lw – las wilgotny
 Lwyż – las wyżynny
 Ol – ols
 OlJ – ols jesionowy

UB – Urząd Bezpieczeństwa
 UE – Unia Europejska
 UJ – Uniwersytet Jagielloński
 USA – United States of America (Stany Zjednoczone Ameryki Północnej)
 WPR – Wspólna Polityka Rolna
 WSR – Wyższa Szkoła Rolnicza
 WWF – World Wide Fund For Nature (Światowy Fundusz na Rzecz Przyrody)
 ZBL PAN – Zakład Badań Leśnych Polskiej Akademii Nauk
 ZBŚRiL PAN – Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnictwa Polskiej Akademii Nauk
 ZLP BULiGL – Związek Leśników Polskich Biura Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej
 ZLPwRP – Związek Leśników Polskich w Rzeczypospolitej Polskiej
 ZOL – Zespół Ochrony Lasu
 ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
 ZZPLDiOPwRP – Związek Zawodowy Pracowników Leśnictwa, Drzewnictwa i Ochrony Przyrody w Rzeczypospolitej Polskiej
 ZZPLiPD – Związek Zawodowy Pracowników Leśnych i Przemysłu Drzewnego
 ZZPRiL – Związek Zawodowy Pracowników Rolnych i Leśnych